

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 9 травень 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management (USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, професор факультету журналістики й політичних наук Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук, доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук, професор
Козловський С. В., доктор економічних наук, професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук, професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук, професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук, професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук, професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук, професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління, професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук, професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 9 травень 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 11.05.23 р.
Підписано до друку 11.05.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 26.9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1105/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezбережені у формат .doc для Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 9 травень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Шлапак А. В.

Макроекономічні наслідки банківської паніки в США: роль бейлаутів у корекції боргового і кредитного циклів 5

Сафонов Ю. М., Штангрет А. М., Олянишен Т. В., Багінський Д. В.

Індустрія 4.0: розвиток людського капіталу й соціальні виклики 12

Гайдуцький А. П.

Соціально-економічні механізми повернення українських мігрантів і діаспори в Україну 22

Тарасюк М. В., Білецька Н. В., Назорний В. В.

Роль діджитал процесів в інноваційному розвитку українського бізнесу: економічний аспект 28

Краус К. М., Краус Н. М., Марченко О. В.

Інформація та інвестиційна діяльність підприємства: роль, зони впливу і їх взаємозв'язок 35

Гнатишин А. Б., Прокопишин О. С., Трушкіна Н. В.

Інформаційно-аналітичне забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок 40

Князь С. В., Русин-Гриник Р. Р., Пилипенко І. М., Бахор О. Р.

Принципи розвитку системи управління інноваціями у e-бізнесі 47

Трусова Н. В., Свиноус І. В., Гринчук Ю. С., Слободенюк О. І., Гринчук К. В.

Методичні засади розуміння поняття "ефективність суб'єктів господарювання" 53

Рудевська В. І., Слуцький Б. О.

Компаративний аналіз впливу облікової ставки як інструменту монетарної політики в процесі стабілізації макро-показників країни: досвід України, Польщі, Німеччини, Молдови та Туреччини 60

Закревська О. Ю.

Електронний документообіг в системі управління підприємством 71

Ніколашин А. О.

Цифровий аудит: базові елементи та інноваційні технології 75

Коблик І. І.

Боргова політика територіальних громад у міжнародній практиці: тенденції реалізації та особливості управління 81

Круківська О. В.

Особливості та перспективи розвитку логістичного сервісу у ресторанному бізнесі готельно-ресторанного господарства 90

Клименко К. В., Озерчук О. В.

Світовий досвід застосування правил адміністрування у сфері оподаткування домогосподарств на прикладі Федеративної Республіки Німеччина 95

Мусаєв А. Є.

Вплив підприємницької діяльності на економічний розвиток країни 104

Гайденко С. М.

Особливості управління процесом бізнес-аналітичного моделювання в рамках оцінки фінансових показників будівельних підприємств 109

Присяжна Т. Т.

Методичні підходи до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад 119

Державне управління

Гбур З. В., Палагусинець Р. В., Кравченко О. О.

Податкова політика України в умовах воєнного стану 127

Майстренко К. М.

Сучасні механізми протидії політичній корупції: зарубіжний досвід 133

Макаренко М. В.

Цифровізація сфери охорони здоров'я України як пріоритет публічної політики у побудові сучасних медичних сервісів 138

Голобородько Т. В., Адамовська В. С.

Лідерство та менеджмент впровадження інновацій у забезпеченні цифрових трансформацій 142

Гладкий С. О.

Теоретичні засади оптимізації публічного управління в умовах розвитку цифрових ресурсів в Україні 150

Форсюк В. О.

Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку регіону в рамках еколого-економічної безпеки 156

Пучков Д. І.

Наукові підходи до проблеми реформування публічного управління в Україні в умовах діджиталізації 160

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 9 / 2023

CONTENTS:

Economy

Shlapak A.

MACROECONOMIC CONSEQUENCES OF THE BANKING PANIC IN THE USA: THE ROLE OF BAILOUTS
IN THE CORRECTION OF THE DEBT AND CREDIT CYCLES 5

Safonov Yu., Stangret A., Olyanyshen T., Bahinskyi D.

INDUSTRY 4.0: HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT AND SOCIAL CHALLENGES 12

Gaidutskyi A.

SOCIAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF THE RETURN OF THE UKRAINIAN MIGRANTS AND DIASPORA
TO UKRAINE 22

Tarasiuk M., Biletska N., Nahornyi V.

THE ROLE OF DIGITAL PROCESSES IN THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BUSINESS:
ECONOMIC ASPECT 28

Kraus K., Kraus N., Marchenko O.

INFORMATION AND INVESTMENT ACTIVITY OF THE ENTERPRISE: ROLE, AREAS OF INFLUENCE
AND THEIR RELATIONSHIP 35

Hnatyshyn L., Prokopyshyn O., Trushkina N.

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR THE ACTIVITY MANAGEMENT OF ENTERPRISES PARTICIPATING
IN THE FEED ADDITIVES MARKET 40

Kniaz S., Rusyn-Hrynyk R., Pylypenko I., Bahor O.

PRINCIPLES OF THE DEVELOPMENT OF THE INNOVATION MANAGEMENT SYSTEM IN E-BUSINESS 47

Trusova N., Svnous I., Hrynychuk Yu., Slobodenyuk O., Hrynychuk K.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES TO THE INTERPRETATION OF THE 'EFFICIENCY OF ECONOMIC ENTITIES' CONCEPT 53

Rudevska V., Slutskyi B.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE DISCOUNT RATE AS A MONETARY POLICY TOOL ON THE PROCESS
OF STABILIZATION OF MACRO-FACTORS OF THE COUNTRY: EXPERIENCES OF UKRAINE,
POLAND, GERMANY, MOLDOVA AND TURKEY 60

Zakrevska O.

ELECTRONIC DOCUMENT FLOW IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM 71

Nikolashyn A.

DIGITAL AUDIT: BASIC ELEMENTS AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES 75

Koblyk I.

DEBT POLICY OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN INTERNATIONAL PRACTICE: TRENDS OF IMPLEMENTATION
AND FEATURES OF MANAGEMENT 81

Krukovska O.

FEATURES AND PROSPECTS OF LOGISTIC SERVICE DEVELOPMENT IN THE RESTAURANT BUSINESS OF THE HOTEL
AND RESTAURANT INDUSTRY 90

Klymenko K., Ozerchuk O.

GLOBAL EXPERIENCE IN THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE RULES IN THE FIELD OF HOUSEHOLD TAXATION
ON THE EXAMPLE OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY 95

Musayev A.

THE INFLUENCE OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRY 104

Haidenko S.

FEATURES OF BUSINESS ANALYTICAL MODELING PROCESS MANAGEMENT WITHIN THE ASSESSMENT
OF FINANCIAL INDICATORS OF CONSTRUCTION ENTERPRISES 109

Prysiazna T.

METHODICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF TERRITORIAL COMMUNITIES 119

Public administration

Hbur Z., Palagusynets R., Kravchenko O.

TAX POLICY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE 127

Maistrenko K.

MODERN MECHANISMS FOR COMBATING POLITICAL CORRUPTION: FOREIGN EXPERIENCE 133

Makarenko M.

DIGITIZATION OF THE HEALTHCARE SECTOR OF UKRAINE AS A PRIORITY OF PUBLIC POLICY IN THE CONSTRUCTION
OF MODERN MEDICAL SERVICES 138

Holoborodko T., Adamovska V.

LEADERSHIP AND MANAGEMENT OF INNOVATION IMPLEMENTATION IN ENSURING DIGITAL
TRANSFORMATIONS 142

Hladky S.

THEORETICAL PRINCIPLES OF OPTIMIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS
OF THE DEVELOPMENT OF DIGITAL RESOURCES IN UKRAINE 150

Forsyuk V.

PUBLIC MANAGEMENT ENSURING DURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION
WITHIN THE FRAMEWORK OF ENVIRONMENTAL SAFETY AND ECONOMIC SECURITY 156

Puchkov D.

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE PROBLEM OF REFORMING PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE
IN CONDITIONS OF DIGITALIZATION 160

УДК 336.7:338.1:339.7

А. В. Шлапак,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри міжнародної економіки,
Київський університет ім. Бориса Грінченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8697-7039>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.5

МАКРОЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ БАНКІВСЬКОЇ ПАНІКИ В США: РОЛЬ БЕЙЛАУТІВ У КОРЕКЦІЇ БОРГОВОГО І КРЕДИТНОГО ЦИКЛІВ

A. Shlapak,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department
of International Economics, Borys Grinchenko Kyiv University

MACROECONOMIC CONSEQUENCES OF THE BANKING PANIC IN THE USA: THE ROLE OF
BAILOUTS IN THE CORRECTION OF THE DEBT AND CREDIT CYCLES

Мета статті полягає у дослідженні макроекономічних ефектів бейлаутів з акцентом на виокремленні ризиків для стійкості системи державних фінансів і фінансового сектору загалом. Встановлено, що поточна ситуація у банківському секторі США погіршується динамікою доходності державних облігацій і залежить від непередбачуваної поведінки вкладників. Саме в державних облігаціях банки тримають дедалі більше ліквідності після того, як правила, ухвалені після фінансової кризи 2008 р., підвищили вимоги до якості управління ризиками. І хоча банківські і фінансові установи регулярно формують попит на державні боргові зобов'язання, щоб відповідати нормативним вимогам щодо зберігання достатньої кількості високоякісних ліквідних активів у своїх балансах, зростання облікових ставок різко знизило вартість попередніх випусків таких облігацій, куплених у період низьких ставок, що обмежило їхню ліквідність. Делеверідж — процес скорочення боргового тягаря — відбувається на останніх стадіях боргового циклу і за оптимістичним сценарієм стає результатом збільшення економічними агентами власного капіталу або погашення боргів, а за песимістичним сценарієм — результатом списання кредитором суми заборгованості або реалізації політики фінансового бейлауту, коли Центробанки викуповують борги банківського і фінансового секторів з тим, аби кредитним організаціям терміново надати підтримку в ліквідності. Банківські кризи можуть створити додаткове навантаження на уряди як прямо (через зростання обсягу фіскальних витрат, які несе держава, щоб урятувати банківський сектор), так і опосередковано (через поширення панічних настроїв на ринку), а фіскальна криза може передатись на фінансовий сектор в разі оголошення серії дефолтів банківських та фінансових установ, що значно пригнітить стан внутрішньої фінансової системи. Уряд, який рішуче налаштований на уникнення рецесії, максимізацію поточного та майбутнього обсягу виробництва, визначатиме оптимальний розмір фінансової допомоги банківським установам із врахуванням ризиків загострення інфляції та втрати кредитного рейтингу.

In its entirety, the diversity of financial relations does not form a simple sum of elements, but a system that is an organic set of interacting elements, all structural units of which are interconnected. Despite the fact that each element in the financial system is relatively independent, performs only its inherent specific functions, nevertheless, all elements interact both with each other and with other elements, and in practice these relationships have importance. This approach allows us to highlight the macroeconomic effects of bailouts through the prism of the stability of the public finance system and the financial sector – both creditors and borrowers. A long period of near-zero interest rates has meant that during this time Western banks have purchased a huge amount of long-term government and mortgage bonds at extremely low interest rates. In these assets, they invested the funds of their investors. Rising inflation forced the world's leading central banks to start raising interest rates last year, which led to higher yields and a sharp drop in the value of US and European bonds. Due to this, the value of bonds issued during the period of low rates fell by 25-30% depending on the duration, and the value of long-term (50 or more years) bonds of some European countries decreased by 60-70%. In turn, this led to losses of financial institutions that invested in them. According to regulators, in the US alone, the total net unrealized loss of banks currently exceeds \$620 billion. This is about 80 times more than a year earlier. As long as the bonds are not sold, the loss is not fixed and is reflected in the financial statements as a negative revaluation of assets. Theoretically, financial institutions could hold these bonds to maturity and thus return the funds invested in them. In addition, banks could "wait out" a period of high interest rates. The subsequent easing of monetary policy and the reduction of rates would lead to an increase in the cost of bonds and the normalization of the balance sheets of financial institutions. Due to this, the problem of multibillion-dollar unrealized losses of the banking sector could be solved by itself. According to the reserve rules, banks keep some of the assets in the most liquid form, but its volume is insufficient to return funds to all customers. With a massive outflow of funds, banks are forced to sell all their assets, fixing losses on them. As a result, unrealized paper losses are transferred to the section of real ones, and if their size exceeds the bank's own capital, it is subject to bankruptcy. In some ways, today the Fed and other Western regulators face a difficult choice: continue to protect their currency by raising interest rates to further reduce inflation, or protect the banking system from a potential collapse and stop tightening monetary policy. The first option could lead to another global financial crisis, while the second would reverse the slowdown in inflation and push prices up again. Against this backdrop, the Fed launched a bank term financing program, under which banks will be able to pledge Treasury and mortgage-backed securities for cash. This will relieve banks of the need to quickly sell their assets. The provision of liquidity by central banks is likely to stop the problems of the Western financial system and maintain its stability. However, it is difficult to predict how the printing of new money will affect inflation. It is likely that banking turbulence will cause a migration of deposits from smaller institutions to the largest banks, as well as tightening lending standards. In turn, this could lead to a slowdown in the US and European economies this year and increase the likelihood of a recession. It will be more difficult for central banks to keep raising interest rates without triggering turmoil, and problems will mount as debt and credit markets shrink.

Banking crises can put additional strain on governments, both directly (by increasing the amount of fiscal spending the government incurs to bail out the banking sector) and indirectly (by spreading market panic), and a fiscal crisis can be transmitted to the financial sector in the event of a series of defaults of banking and financial institutions, which significantly depresses the state of the domestic financial system. The government, determined to avoid a recession, maximize current and future output, will determine the optimal amount of financial assistance to banking institutions, taking into account the risks of worsening inflation and loss of credit rating.

Ключові слова: банківська паніка, борговий цикл, кредитний цикл, фінансовий цикл, фінансовий акселератор, бейлаут, шок попиту, шок пропозиції, інфляція, рецесія.

Key words: banking panic, debt cycle, credit cycle, financial cycle, financial accelerator, bailout, demand shock, supply shock, inflation, recession.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В результаті краху банків Silicon Valley та Signature у США загроза кризи в американському банківському секторі викликала потужну реакцію на міжнародних

фінансових ринках, що позначилось на падінні платоспроможності ряду фінансових установ. Банківська паніка викликала "втечу депозитів", які вкладники, рятуючись, перекладали у великі банки або спрямовували на

купівлю державних цінних паперів. Федеральна резервна система США (ФРС) змушена була вдатись до вливання масштабних обсягів ліквідності в банківську систему у спробі зупинити процеси фінансового інфікування. Втім фінансова паніка поширилась і на європейські банки. Платоспроможності Credit Suisse не сприяла заява його найбільшого акціонера — Саудівського національного банку про те, що він не спрямовуватиме додатковий капітал для підтримки банку, і, попри втручання Швейцарського центрального банку, найбільшому банку Швейцарії UBS довелося купити Credit Suisse, що фактично стало примусовим поглинанням, яке знищило значну частину вартості акцій, що залишилася на його балансі. За перший тиждень березня 2023 року американські банки отримали від ФРС США 164,8 млрд дол США, що більш ніж у 30 разів перевершило обсяг запозичень в попередній тиждень (лютого 2023 року) (4,58 млрд дол США) [1]. Ситуація у банківському секторі США погіршується динамікою доходності державних облігацій і залежить від непередбачуваної поведінки вкладників. Саме в державних облігаціях банки тримають дедалі більше ліквідності після того, як правила, ухвалені після фінансової кризи 2008 р., підвищили вимоги до якості управління ризиками. І хоча банківські і фінансові установи регулярно формують попит на державні боргові зобов'язання, щоб відповідати нормативним вимогам щодо зберігання достатньої кількості високоякісних ліквідних активів у своїх балансах, зростання облікових ставок різко знизило вартість попередніх випусків таких облігацій, куплених у період низьких ставок, — на 25—30% залежно від дюрації, а вартість довгострокових бондів деяких європейських країн зменшилася на 60—70%. Інша проблема — непередбачувана поведінка вкладників, які в той час як банки не поспішають підвищувати ставки за депозитами, шукають нові, більш прибуткові, можливості для зберігання своїх грошей, включаючи фонди грошового ринку (де забезпечується доступ до значних обсягів фінансових ресурсів при низьких ризиках) та інвестиції в криптовалюти. ФРС США повідомила, що на кінець 2022 року американські банки мали 620,4 млрд дол США збитків за портфелями цінних паперів, які вони не планували продавати, включаючи 340,9 млрд дол США за облігаціями [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Згідно з підходом Б. Канделона і Ф.С. Палма [2], бейлаути або операції з порятунку банків можуть підірвати стійкість державних фінансів. Бейлаути можуть включати надання ліквідності центральним банком, державну рекапіталізацію або виконання державних гарантій та інших зобов'язань, які, на переконання Д. Грей і А. Джобст [3], здійснюють потужний вплив на фіскальний ризик. Авторський колектив на чолі із В. Ачарья [4] розглядає ситуацію, за якою в разі, якщо ризик суверенного дефолту зростає, вартість державних гарантій падає, що посилює петлю зворотного зв'язку від фінансового сектора до боргового через фіскальний. У свою чергу, розглядаючи перенесення фіскальної кризи на банківську систему, Е. Боренштайн і У. Панізза [5] стверджують, що в разі оголошення проце-

дури списання боргів або їхньої реструктуризації, банки стають першими, хто постраждає від набігу вкладників та інвесторів. Таким чином, суверенні ризики банків можуть призвести до великих втрат капіталу, загрожуючи платоспроможності національної банківської системи. Р. Даліо, досліджуючи боргові цикли [6], вдається до синонімізації боргових, фінансових, кредитних і ділових циклів, що, на думку ряду вчених [7; 8; 9], є вкрай суперечливим підходом, роблячи його вразливим перед опонентами, хоча твердження про кореляцію фінансового і економічного циклів не викликає сумнівів, що пов'язано з тим, що у період економічного росту збільшується не лише попит на позикові кошти, але і сукупний борг для придбання високоризикових активів. Н. Кіотаки та Дж. Мур [10] використовують динамічну модель загальної рівноваги, щоб продемонструвати, як кредитні обмеження впливають на макроекономічні умови. На відміну від моделі Б.С. Бернанке та М. Гертлера [11], в якій зміни чистої вартості активів пов'язані зі змінами грошових потоків, у моделі Н. Кіотаки та Дж. Мура зміни цін на активи (чисті активи плюс зобов'язання) самі постають джерелом змін чистої вартості активів позичальника, а відтак довгострокові активи виступають фактором виробництва і забезпечення кредитів. В результаті існує динамічний взаємозв'язок між кредитними обмеженнями та цінами на активи, а тимчасовий шок, який впливає на ціни активів, знижує чисту вартість активів економічних агентів і призводить до більш жорстких обмежень щодо запозичень, що знижує виробництво та витрати та ще більшою мірою знижує ціни активів. Спираючись на ці дві теоретичні моделі, Б.С. Бернанке, М. Гертлер і С. Гілкріст [12] розробили основу для опису обмежень на кредитному ринку, яка включає цінову жорсткість, роль грошово-кредитної політики, затримки у прийнятті рішень щодо інвестицій та неоднорідність серед фірм. Ці доповнення спрямовані на те, щоб покращити емпіричну релевантність моделі кредитних циклів: номінальна жорсткість цін призводить до зростання здатності грошово-кредитної політики впливати на реальний сектор економіки в короткостроковому періоді (зростання цін відбувається частково, грошовий імпульс впливає на реальний сектор, що призводить до збільшення випуску та зайнятості) [13; 14], у середньостроковому періоді (по мірі наростання інфляційних процесів вплив на реальний сектор слабшає) і у довгостроковому періоді (ціни стають гнучкими). Ряд авторів [15; 16; 17] досліджували вплив фінансового акселератора, який ініціює та посилює як позитивні, так і негативні шоки у макроекономічному масштабі, що дозволило пояснити, чому відносно невелика зміна базової ставки змушує компанії та споживачів скорочувати витрати, а відтак чому відносно невеликі зміни у грошово-кредитній політиці чи в умовах кредитування можуть спричинити великі потрясіння в економіці [18].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у дослідженні макроекономічних ефектів бейлаутів з акцентом на ризиках для стійкості системи державних фінансів і фінансового сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. За теорією, зміна сукупної економічної активності викликає зміну чистої вартості активів економічних агентів, що пояснюється встановленою між ними позитивною кореляцією. Через асиметрію інформації умови, на яких економічні агенти можуть залучати зовнішнє фінансування, а отже, і надбавка за зовнішнє фінансування, перебувають у зворотній залежності від їхнього власного капіталу. Оскільки премія (кредиторам) за зовнішнє фінансування обернено пропорційна чистій вартості активів економічних агентів, проциклічний характер зміни чистої вартості активів економічних агентів протягом всіх стадій бізнес-циклів передбачає також і контрциклічний характер зміни премії за зовнішнє фінансування. Цей зворотний зв'язок між змінами обсягу виробництва та премією, яку отримує кредитор за зовнішнє фінансування, робить запозичення важчим та/або більш дорогим під час рецесії, ніж під час фази зростання. Це, у свою чергу, збільшує коливання інвестицій, витрат та виробництва упродовж всіх стадій бізнес-циклів. Наприклад, будь-який негативний економічний шок, який може спричинити зменшення чистої вартості активів економічних агентів, також збільшить премію за зовнішнє фінансування. Отже, через більш високі витрати та/або зниження можливості запозичення загальний рівень інвестицій, витрат та виробництва економічних агентів знизиться. У свою чергу, це призведе до ще більшого падіння економічної активності.

Депресія є фазою економічного циклу, якій характерні низький попит, низька інфляція, низькі процентні ставки, низькі потреби в кредитах (і можливості до їхньої видачі), високе безробіття, банкрутство старих секторів економіки та велика кількість винаходів, які свідчать про перехід в новий технологічний уклад. Як видно, класичне визначення депресії не відображає поточні процеси в передових економіках світу, представники уряду яких неохоче погоджуються на визнання факту рецесії, намагаючись підмінити її поняттям "ідеального шторму" або "потрійного гальмування" для характеристики одночасної рецесії у США, ЄС та Китаї. Дефляційна депресія, за підходом Р. Даліо, характеризується тим, що керівники країн реагують на початковий економічний спад зниженням процентних ставок. Однак, коли відсоткові ставки сягають 0%, далі стимулювати економіку таким чином стає неможливим. Переважають реструктуризація боргу та суворя економія у всьому, причому цей процес не врівноважується достатнім стимулюванням економіки (особливо це стосується емісії незабезпеченої грошової маси та знецінення валюти). На даному етапі борговий тягар (борги та витрати на їх обслуговування як відсоток від доходу економіки) зростає, тому що доходи знижуються швидше, ніж відбувається реструктуризація боргу, погашення боргу не призводить до скорочення його розміру; багатьом позичальникам доводиться брати додаткові борги, щоб сплатити відсотки, що зросли. Дефляційні депресії, як правило, трапляються в тих країнах, де більша частина боргу сформована в національній валюті, тому скорочення боргів призводить до масового розпродажу активів та дефолтів; проте при цьому не виникає проблем із валютою чи платіжним балансом. Інфляційні депресії, як правило, відбуваються у тих країнах, які

залежать від притоку іноземного капіталу, через що у них накопичується великий борг в іноземній валюті, який не можна монетизувати (вкупити за допомогою надрукованих центральним банком грошей). Коли надходження іноземного капіталу сповільнюється, видача кредитів скорочується. У процесі інфляційного делевериджа вилучення капіталу перекидає кредитування та ліквідність і водночас падіння курсу валюти призводить до інфляції. Інфляційні депресії, в яких велика кількість боргів номінована в іноземній валюті, особливо важко піддаються управлінню, тому що уряд країни має менше можливостей розподілити тягар боргового навантаження [6].

Основна мета фінансової системи полягає в тому, щоб спрямувати заощадження на найбільш продуктивні інвестиції. У багатьох макроекономічних моделях фінансова система представлена єдиною процентною ставкою, яка врівноважує заощадження та інвестиції. Хоча ця абстракція є корисною для цілей теоретизування, вона також є обмежувальною з позицій емпіричного досвіду. Фінансова діяльність ускладнюється через транзакційні витрати, асиметричність інформації та обмежену можливість примусового виконання контрактів. Якщо інформація асиметрична, така інформація, як якість та результати інвестиційного проєкту, відома позичальнику, але кредитори можуть отримати до неї доступ тільки вдавшись до витрат на моніторинг реальної ситуації чи додаткову перевірку наданих даних. Крім того, фінансовий контракт потребує значного часу та витрат для забезпечення його дотримання. У разі порушення договору юридичне врегулювання призводить до додаткових витрат. Такі складнощі можуть призвести до того, що кредитори неохоче будуть надавати кредити. В результаті зовнішні фінансові ресурси можуть бути більш дорогими або менш доступними, ніж це зазвичай подається в теоретичних моделях без врахування фінансових розбіжностей, особливо в умовах економічного спаду.

В моделі Б.С. Бернанке та М. Гертлера [11] відтворено зв'язок між балансами позичальників та їх доступом до зовнішнього фінансування чи його вартістю. У цій моделі є два ключові гравці: домогосподарства, які є кредиторами, та власники бізнесу/підприємці, які є позичальниками. Крім того, існує асиметрична інформація між позичальниками та кредиторами, оскільки кредитори можуть спостерігати за результатами інвестиційного проєкту позичальника лише відстежуючи капіталізацію позичальників. Агентські витрати, що виникають через асиметрію інформації, можуть призвести до того, що ціна незабезпечених фінансових ресурсів перевищить вартість власних фінансових ресурсів фірми. За таких умов фінансовий стан позичальника є ключовим чинником, який визначає кредитні умови, на яких він може залучити капітал. Зокрема, чиста вартість фірми впливає на премію, яка має бути виплачена за доступ до зовнішніх джерел фінансування. Відтак зміни у фінансовому стані фірм протягом бізнес-циклу викликають контрциклічну надбавку за ризик боргу, яка посилює коливання обсягу виробництва та інвестицій. Цей ланцюжок подій відомий під назвою "фінансовий акселератор", тому що існує ефект зворотного зв'язку між фінансовим станом позичальників та умовами кре-

диту, який може посилювати коливання ділового циклу. Наприклад, чиста вартість компанії погіршується, коли негативний шок скорочує грошові потоки та знижує вартість її основних активів. Внаслідок погіршення стану балансів позичальників вартість фінансування зростає, що обмежує обсяг доступних інвестицій, що, в свою чергу, ще більше знижує чисту вартість компаній, посилюючи зростання витрат на фінансування та ще більше знижуючи рівень інвестицій. До економічних збурень, які можуть посилюватися і поширюватися механізмом фінансового акселератора, зараховують усі шоки, що викликають: зміну вартості ліквідних активів економічних агентів; зміну продуктивності; зміну сукупного попиту, викликану зменшенням грошової маси або обсягів зовнішнього попиту; зміни вартості неліквідних активів економічних агентів, які можуть виникнути через зміну процентної ставки або зміни цін на активи, які можуть бути викликані діями осіб, які визначають економічну політику, або змінами в очікуваннях щодо майбутнього економічного розвитку, продуктивності та ін.. Зміна непогашених зобов'язань економічних агентів також може бути викликана зміною процентної ставки за умови, що непогашені кредити оподатковуються за плаваючими відсотковими ставками.

Вплив механізму фінансового акселератора на ключові макрозмінні залежить від характеру шоку: в разі, якщо інфляція виявляється несподівано низькою протягом терміну дії кредиту, боржник стикається із витратами погашення, які у реальному вираженні вищі, ніж передбачалося (адже кредит погашається більш "дорогими грошми"). Несподіване зниження цін знижує чисту вартість активів боржників і, як наслідок, негативно впливає на їхню здатність брати кредити. Вища реальна вартість погашення боргу переміщає кошти від позичальників, які мають високу граничну схильність до споживання, до кредиторів (тих, хто вирішує заощаджувати), які мають низьку схильність до споживання. В результаті знижується сукупний попит — ситуація, яка відбувалась в розвинених економіках під час дефляції та практично нульових процентних ставок. Відповідно, фінансовий акселератор посилюватиме шоки попиту, але пом'якшуватиме шоки пропозиції. Позитивний шок попиту підвищить обсяги виробництва та інфляцію, а зростання інфляції (хоча і тимчасове при таргетуванні інфляції) знизить реальну вартість обслуговування боргу, підвищуючи здатність позичальника отримати фінансування. Після шоку пропозиції, що збільшує випуск та знижує інфляцію, реальна вартість погашення боргу зростає, зменшуючи чисту вартість активів позичальника та демпфуючи тим самим частину зростання випуску.

Зокрема, Дж. Гінакополос [19] підкреслює циклічність ставок по кредитах під заставу через невизначеність щодо майбутнього зростання цін на активи та подальшого впливу, який ставки чинитимуть на ціни активів. У моделі Дж. Гінакополоса вводиться фактор неоднорідності покупців, які по-різному оцінюють активи: одна група покупців готова платити за активи більше, ніж будь-які інші покупці, що часто передбачає використання більшого фінансового леверіджу (кредитного плеча), що віддзеркалює співвідношення обсягу позичкових ресурсів до власного капіталу. Якщо покупці

з високою часткою позичкових коштів зазнають шоку або через посилення заставних обмежень, або через погіршення балансу, вони купуватимуть менше, і ціна активу впаде. Цей шок часто викликається несприятливими новинами, які збільшують невизначеність щодо майбутньої дохідності активів, змушуючи кредиторів збільшувати маржу. В результаті виникне петля зворотного зв'язку, що призведе до більш різкого зниження цін на активи. За цих обставин центральному банку слід розглянути можливість обмеження леверіджу в періоди буму, щоб уникнути майбутніх фінансових криз. Цикли леверіджу в економіці, яка пережила масштабні інформаційні атаки (як, наприклад, оголошення підняття провідними Центробанками облікових ставок), але не настільки руйнівні, щоб викликати паніку, можуть призвести до фінансового інфікування (т.зв. ефект зараження), втечі до добре забезпечених активів та нормування випуску облігацій. Варто зауважити, що незабезпечений кредит при цьому демонструє високу циклічність і часто призводить до збільшення обсягу виробництва, оскаржуючи уявлення про те, що саме забезпечений борг відіграє ключову роль у впливі на макроекономічні умови.

ВИСНОВКИ

Зазвичай боргові кризи виникають з причини того, що борги та вартість їхнього обслуговування зростають швидше, ніж доходи, які необхідні для погашення останніх. Делеверідж — процес скорочення боргового тягаря — відбувається на останніх стадіях боргового циклу і за оптимістичним сценарієм стає результатом збільшення економічним агентом власного капіталу або погашення боргів, а за песимістичним сценарієм — результатом списання кредитором суми заборгованості або реалізації політики фінансового бейлауту, коли Центробанки викупувають борги банківського і фінансового секторів з тим, аби кредитним організаціям терміново надати підтримку в ліквідності. Банківські кризи можуть створити додаткове навантаження на уряди як прямо (через зростання обсягу фіскальних витрат, які несе держава, щоб урятувати банківський сектор), так і опосередковано (через поширення панічних настроїв на ринку), а фіскальна криза може передатись на фінансовий сектор в разі оголошення серії дефолтів банківських та фінансових установ, що значно прігнітить стан внутрішньої фінансової системи. Уряд, який рішуче налаштований на уникнення рецесії, максимізацію поточного та майбутнього обсягу виробництва, визначає оптимальний розмір фінансової допомоги банківським установам. Відтак податкові надходження, які можуть бути використані для фінансування бейлаутів, у загальному вигляді мають властивість кривої Лаффера, відображаючи залежність між податковими надходженнями і ставками податку. На практиці уряди фінансують бейлауту у короткостроковій перспективі, беручи позики або випускаючи облігації, які погашаються за рахунок майбутніх податків. З цього спостереження випливають два обмеження на розмір екстреної допомоги. По-перше, чим більший борг уряду, тим нижча його здатність надати фінансову допомогу. Це пов'язано з тим, що крива податкових надходжень Лаффера залишає уряду менше можливостей підвищення податкових ставок для погашення свого боргу, пов'язаного із фінан-

совою допомогою. По-друге, оголошення про екстрену допомогу знижує ціну державного боргу через очікуване його знецінення за рахунок емісії нових боргів. Прикметно, що якщо у фінансовому секторі країни є активи у вигляді державних облігацій (що зазвичай так і буває), то порятунок фактично пов'язаний із деякими "супутніми збитками" для самого фінансового сектора: якщо криза у фінансовому секторі потужна, а існуючий державний борг великий, тоді інвестиційні витрати на повне фінансування за рахунок податкових надходжень як існуючого державного боргу, так і екстреної допомоги високі, і уряд, в разі відсутності таких ресурсів, може оголосити стратегічний дефолт. Припускаючи, що такий дефолт може бути пов'язаний із супутніми перешкодами (зменшення довіри з боку інвесторів до уряду щодо спроможності ним обслуговувати боргові зобов'язання або девальвація валюти, в якій вони деноміновані), уряд кожної країни має унікальну ситуацію для настання суверенного дефолту в залежності від обсягів наявного боргу, доступності зовнішньої фінансової допомоги і обсягів зобов'язань фінансового сектора. Відтак держава з великими обсягами заборгованості, яка зіткнулася з вкрай неплатоспроможним фінансовим сектором, буде змушена пожертвувати своїм кредитним рейтингом, щоб урятувати фінансовий сектор і водночас підтримати економічне зростання. Неоднозначність поточної ситуації у банківському секторі США пов'язана з тим, що саме такі виклики стоять перед фінансовими регуляторами і американським урядом, що зазвичай характерні для урядів країн, що розвиваються.

Прикметно, що обсяги фінансових бейлаутів впродовж кризи 2008 року становили 111 млрд дол США і надавались здебільшого не через механізм дисконтного вікна, тоді як лише за перший місяць спроб вгамувати банківську кризу в США із понад 170 млрд дол США 152,85 млрд дол США були надані саме у вигляді короткострокових позик комерційним банкам терміном до 90 днів в надії, що ринки повернуться до стану рівноваги, і довіра до банківської системи буде відновлена. Це означає, що аналітично ми не можемо використовувати "історичне кліше", екстраполюючи наслідки попередніх серій бейлаутів на поточну ситуацію. У другій половині 2023 року може відбутись нова хвиля потрясінь у американському банківському секторі, яка здатна поширитись, серед іншого, і на європейські ринки, через макроекономічні канали, дослідженню яких і була присвячена дана стаття. Втім малоімовірно, що банківська паніка лютого-березня 2023 року переросте у банківську кризу зразка 2008 року, адже уряди і центральні банки мають потужний інструментарій її угамування. Центральні банки, швидше за все, боротимуться із загрозою банківської кризи за допомогою повернення до політики монетарного пом'якшення і збільшення боргового тягаря, як вони це робили в минулому, а відтак боротьба із інфляцією, яка власне і викликала запит на більш жорстку монетарну політику, може бути відтермінована, а інфляція продовжить зростати.

Література:

1. The Federal Reserve System. The Board's H.4.1 statistical release "Factors Affecting Reserve Balances of Depository Institutions and Condition Statement of Federal Reserve Banks". 16.03.2023. URL: <https://www.federalreserve.gov/releases/h41/20230316/>
2. Candelon B., Palm F.C. Banking and Debt Crises in Europe. The Dangerous Liaisons? De Economist. 2010. Vol. 158. P. 81—99.
3. Gray D., Jobst A. Systemic Contingent Claims Analysis — Estimating Market-Implied Systemic Risk. IMF Working Paper. 2013. № 13/54. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1354.pdf>
4. Acharya V. V., Drechsler I., Schnabl P. A Pyrrhic Victory? Bank Bailouts and Sovereign Credit Risk. 2012. URL: https://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/intmacfin/3.3_Schnabl_paper.pdf?4e-401bca6487c5ddf708b7363db9b9bde
5. Borensztein E., Panizza U. The Costs of Sovereign Default. IMF Staff Papers. 2008. № 59. P. 683—741.
6. Dalio R. Principles For Navigating BIG DEBT CRISES. Part 1: The Archetypal Big Debt Cycle. 2018. URL: <https://www.bridgewater.com/big-debt-crises/principles-for-navigating-big-debt-crises-by-ray-dalio.pdf>
7. Durdu C. B., Zhong M. Understanding bank and nonbank credit cycles: A structural exploration. 2020. URL: <https://www.bis.org/publ/work919.pdf>
8. Azariadis C. Credit Cycles and Business Cycles. 2018. URL: <https://ssrn.com/abstract=3105905>
9. Azariadis C., Kaas L., Wen Y. Self-Fulfilling Credit Cycles. Review of Economic Studies. 2016. Vol. 83 (4). P. 1364—1405.
10. Kiyotaki N., Moore J. Credit Cycles. Journal of Political Economy. 1997. Vol. 105 (2). P. 211—248.
11. Bernanke B.S., Gertler M. Agency Costs, Net Worth, and Business Fluctuations. The American Economic Review. 1989. Vol. 79 (1). P. 14—31.
12. Bernanke B.S., Gertler M., Gilchrist S. The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework. 1999. URL: <https://nyuscholars.nyu.edu/en/publications/chapter-21-the-financial-accelerator-in-a-quantitative-business-c>
13. Reznikova N., Ivashchenko O., Hrynychak N., Dvornyk I. Monetary traps of the new macroeconomic consensus: problems of stabilization policy after COVID-19. Economic of development. 2022. Vol. 21 (1). P. 17—24.
14. Резнікова Н., Панченко В. Мінні поля міжнародної економічної політики: як країнам не втратити здатність до розвитку. Київ: Аграр Медіа Груп, 2022. 674 с.
15. Bernanke B. S. The financial accelerator and the credit channel. BIS Review. 2007. Vol. 68. URL: <https://www.bis.org/review/r070621a.pdf>
16. Foroni C., Gelain P., Marcellino M. The Financial Accelerator Mechanism: Does Frequency Matter? 2022. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwp/efcb.wp2637~e8ac25af28.en.pdf>
17. Banerjee R., Serena J. M. Dampening the financial accelerator? Direct lenders and monetary policy. 2022. URL: <https://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/PublicacionesSeridas/DocumentosTrabajo/21/Files/dt2201e.pdf>
18. Резнікова Н.В., Панченко В.Г., Іващенко О.А. Від синтезу економічних теорій до політичного консенсусу: монетарно-фіскальні дилеми макроекономічної стабілізації в умовах коронакризи. Економіка України. 2021. № 4 (713). P. 21—44.

19. Geanakoplos J. The Leverage Cycle. NBER Macroeconomics Annual. 2009. Vol 24. P. 1—65. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/648285>

References:

1. The Federal Reserve System (2023), "The Board's H.4.1 statistical release "Factors Affecting Reserve Balances of Depository Institutions and Condition Statement of Federal Reserve Banks", available at: <https://www.federalreserve.gov/releases/h41/20230316/> (Accessed 10 April 2023).

2. Candelon, B. and Palm, F.C. (2010), "Banking and Debt Crises in Europe. The Dangerous Liaisons?", *De Economist*, vol. 158, pp. 81—99.

3. Gray, D. and Jobst, A. (2013), "Systemic Contingent Claims Analysis — Estimating Market-Implied Systemic Risk", *IMF Working Paper*, vol. 13/54, available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp-1354.pdf> (Accessed 10 April 2023).

4. Acharya, V. V., Drechsler, I. and Schnabl, P. (2012), "A Pyrrhic Victory? Bank Bailouts and Sovereign Credit Risk", available at: https://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/intmacfin/3.3_Schnabl_paper.pdf?4e401bca-6487c5ddf708b7363db9bdbe (Accessed 10 April 2023).

5. Borensztein, E. and Panizza, U. (2008), "The Costs of Sovereign Default", *IMF Staff Papers*, vol. 59, pp. 683—741.

6. Dalio, R. (2018), "Principles For Navigating BIG DEBT CRISES. Part 1: The Archetypal Big Debt Cycle", available at: <https://www.bridgewater.com/big-debt-crises/principles-for-navigating-big-debt-crises-by-ray-dalio.pdf> (Accessed 10 April 2023).

7. Durdu, C. B. and Zhong, M. (2020), "Understanding bank and nonbank credit cycles: A structural exploration", available at: <https://www.bis.org/publ/work919.pdf> (Accessed 10 April 2023).

8. Azariadis, C. (2018), "Credit Cycles and Business Cycles", available at: <https://ssrn.com/abstract=3105905> (Accessed 10 April 2023).

9. Azariadis, C., Kaas, L. and Wen, Y. (2016), "Self-Fulfilling Credit Cycles", *Review of Economic Studies*, vol. 83 (4), pp. 1364—1405.

10. Kiyotaki, N. and Moore, J. (1997), "Credit Cycles", *Journal of Political Economy*, vol. 105 (2), pp. 211—248.

11. Bernanke, B.S. and Gertler, M. (1989), "Agency Costs, Net Worth, and Business Fluctuations", *The American Economic Review*, vol. 79 (1), pp. 14—31.

12. Bernanke, B.S., Gertler, M. and Gilchrist, S. (1999), "The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework", available at: <https://nyuscholars.nyu.edu/en/publications/chapter-21-the-financial-accelerator-in-a-quantitative-business-c> (Accessed 10 April 2023).

13. Reznikova, N., Ivashchenko, O., Hrynychak, N. and Dvornyk, I. (2022), "Monetary traps of the new macroeconomic consensus: problems of stabilization policy after COVID-19", *Economic of development*, vol. 21 (1), pp. 17—24.

14. Reznikova, N. and Panchenko, V. (2022), *Minni polia mizhnarodnoi ekonomichnoi polityky: iak krainam ne vtratyt' zdattnist' do rozvytku* [Minefields of international economic policy: how countries do not lose their ability to develop], Ahrar Media Hrup, Kyiv, Ukraine.

15. Bernanke, B.S. (2007), "The financial accelerator and the credit channel", *BIS Review*, vol. 68, available at:

<https://www.bis.org/review/r070621a.pdf> (Accessed 10 April 2023).

16. Foroni, C., Gelain, P. and Marcellino, M. (2022), "The Financial Accelerator Mechanism: Does Frequency Matter?", available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2637~e8ac25af28.en.pdf> (Accessed 10 April 2023).

17. Banerjee, R. and Serena, J. M. (2022), "Dampening the financial accelerator? Direct lenders and monetary policy", available at: <https://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/PublicacionesSeridas/DocumentosTrabajo/21/Files/dt2201e.pdf> (Accessed 10 April 2023).

18. Reznikova, N., Panchenko, V., and Ivashchenko, O. (2021), "From Synthesis of Economic Theories to Political Consensus: Monetary and Fiscal Dilemmas of Macroeconomic Stabilization in the Context of the Coronavirus Crisis", *Economy of Ukraine*, vol. 4 (713), pp. 21—44.

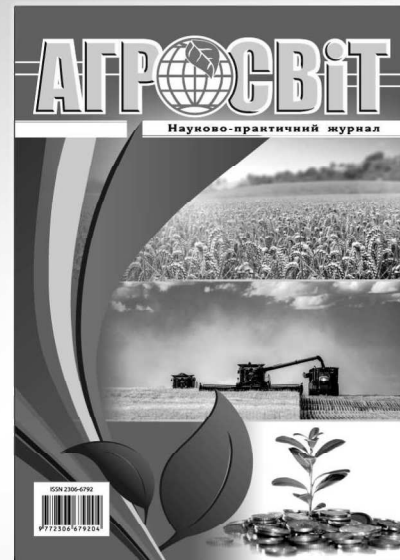
19. Geanakoplos, J. (2009), "The Leverage Cycle", *NBER Macroeconomics Annual*, vol. 24, pp. 1—65, available at: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/648285> (Accessed 10 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 18.04.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Ю. М. Сафонов,
д. е. н., професор, заступник директора із науково-методичної роботи,
Державна наукова установа "Інститут модернізації змісту освіти"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5623-1965>
А. М. Штангрет,
д. е. н., професор, Українська академія друкарства
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5179-4996>
Т. В. Олянишен,
к. т. н., доцент, Національний лісотехнічний університет України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8276-5434>
Д. В. Багінський,
провідний фахівець відділу конкурсних торгів та закупівель,
Державна наукова установа "Інститут модернізації змісту освіти"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8478-4881>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.12

ІНДУСТРІЯ 4.0: РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ Й СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Yu. Safonov,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Deputy Director for Scientific and Methodological Work,
State Scientific Institution "Institute of Education Content Modernization"
A. Stangret,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukrainian Academy of Printing
T. Olyanyshen,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor,
National Forestry University of Ukraine
D. Bahinskyi,
Leading Specialist of the Department of Competitive Bidding and Procurement,
State Scientific Institution "Institute of Education Content Modernization"

INDUSTRY 4.0: HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT AND SOCIAL CHALLENGES

Індустрія 4.0 аналізується не лише в контексті здійснення четвертої промислової революції, а як дієвий інструмент посилення конкурентних позицій економічно розвинутих країн за рахунок широкого використання цифрових технологій у промисловому виробництві та сфері послуг. Впровадження кіберфізичних систем, як основної технології Індустрії 4.0, що уможливорює суттєво ширшу автоматизацію й роботизацію, провокує дисбаланс ринку праці, зокрема в частині зміни попиту на фізичну та висококваліфіковану працю. Людський капітал є драйвером Індустрії 4.0, що потребує належної уваги питанням розвитку з позиції працівника, підприємства та держави.

Метою дослідження є ретельний аналіз параметрів застосування Індустрії 4.0 у взаємозв'язку із процесом розвитку людського капіталу для визначення викликів, що мають місце в економічно розвинутих країнах, потребують адекватного й своєчасного внесення змін на державному й корпоративному рівні для підтримки високих темпів технологічного поступу та уникнення соціальних збурень.

Ретельний розгляд засад застосування Індустрії 4.0 в економічно розвинутих країнах із осучасненням розуміння категорії "людський капітал" було здійснено на основі застосування таких методів: історико-логічний; індукції та дедукції, порівняння і систематизації; синтезу і аналізу; морфологічного аналізу; абстрактно-логічний.

Обґрунтовано, що застосування Індустрії 4.0 як стратегії посилення конкурентних позицій національної економіки потребує перегляду засад розвитку людського капіталу, враховуючи зростаючу потребу у інтелектуально-креативних виконавцях, що здатні генерувати нові ідеї та застосовувати інноваційні підходи. Доведено, що зміни потреб якісних й кількісних характеристик найманих працівників провокують виникнення викликів, які потребують належної уваги зі сторони економічно розвинутих країн, а також їх наслідувачів, зокрема України, враховуючи мобільність робочої сили на світовому ринку праці.

Industry 4.0 is analyzed not only in the context of the implementation of the fourth industrial revolution, but as an effective tool for strengthening the competitive positions of economically developed countries due to the widespread use of digital technologies in industrial production and the service sector. The introduction of cyber-physical systems as the main technology of Industry 4.0, which enables significantly wider automation and robotics, provokes an imbalance in the labor market, in particular in terms of changes in demand for physical and highly skilled labor. Human capital is the driver of Industry 4.0, which requires due attention to development issues from the standpoint of the employee, the enterprise, and the state.

The purpose of the study is a thorough analysis of the parameters of the application of Industry 4.0 in relation to the process of human capital development in order to determine the challenges that occur in economically developed countries, which require adequate and timely changes at the state and corporate level in order to maintain high rates of technological progress and avoid social disturbances

A thorough review of the principles of Industry 4.0 application in economically developed countries with the modernization of the understanding of the "human capital" category was carried out on the basis of the following methods: historical and logical; induction and deduction, comparison and systematization; synthesis and analysis; morphological analysis; abstract and logical.

It is substantiated that the application of Industry 4.0 as a strategy for strengthening the competitive positions of the national economy requires a review of the principles of human capital development, taking into account the growing need for intellectual and creative performers who are able to generate new ideas and apply innovative approaches. It has been proven that changes in the needs of qualitative and quantitative characteristics of employees provoke the emergence of challenges that require due attention from the side of economically developed countries, as well as their imitators, in particular Ukraine, taking into account the mobility of the workforce in the global labor market.

Ключові слова: Індустрія 4.0, людський капітал, виклик, робоча сила, безробіття, цифрові технології, автоматизація, роботизація, кіберфізична система.

Key words: Industry 4.0, human capital, challenge, workforce, unemployment, digital technologies, automation, robotics, cyber-physical system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Початок нового тисячоліття ознаменувався наявністю нових викликів для людства, реалізація яких відбувається стрімкими темпами, але без попередньо встановленого і важко прогнозованого результату. Технологічний поступ сприяє все більш активному застосуванню цифрових новацій у всіх сферах діяльності людини, створюючи передумови не лише

для задоволення інформаційних потреб, але й більш раціонального використання природних ресурсів для підтримання існування людства на планеті. У матеріалах World Economic Forum за назвою "The Future of Job Report 2020" [1] констатується факт пришвидшення темпів впровадження цифрових технологій. COVID-19, через обмеження підприємницької діяльності та загалом усіх процесів, що створювали заг-

розу для поширення смертельно небезпечного вірусу, надав новий поштовх для застосування цифрових технологій в межах кожного суб'єкта господарювання. Бізнес, за відсутності практики підтримки контакту із споживачами та контрагентами без особистого фізичного контакту, був приречений не лише на втрату конкурентних позицій, а загалом на ліквідацію. Поруч з цим, ті ж виклики стосуються й людини як найманої робочої сили та носія людського капіталу. Переваги, що формуються в частині економічно розвинутих країн за рахунок реалізації четвертої промислової революції, супроводжуються роботизацією й автоматизацією на більш глибокому рівні, де потреба у некваліфікованій фізичній праці зменшується. Технологічне безробіття стає реальністю й для кваліфікованих фахівців, завдання яких можна виконати із використанням штучного інтелекту. Водночас подальші високі темпи технологічного поступу потребують розвитку людського капіталу як основи генерування нових знань та спроможності використання результатів його застосування. Зважаючи на зростаючий розрив між країнами в частині їх поляризації на технологічно розвинуті, які реалізують в межах національних концепцій Індустрію 4.0, використовуючи цифровізацію як драйвер підвищення ефективності економіки й якості життя громадян, та ті, що поглиблюють сировинну орієнтацію за рахунок дешевої робочої сили й наявних природних ресурсів, то цифрова трансформація світової економіки та її складових потребує ретельного вивчення. Дослідження засад застосування Індустрії 4.0 із виявленням змін у формуванні людського капіталу покликано окреслити соціальні виклики, що потребують відповідного реагування на рівні держави, підприємства та кожної особистості.

МЕТА СТАТТІ

Мета дослідження полягає у визначенні сучасних параметрів Індустрії 4.0 як концепції, яка покладена в основу формування нових суспільно-економічних цінностей в економічно розвинутих країнах, із конкретизацією умов формування людського капіталу для виявлення викликів, що потребують своєчасної реакції задля уникнення соціальних збурень та підтримання поточних темпів технологічного поступу.

МЕТОДОЛОГІЯ

Ретельний розгляд засад застосування Індустрії 4.0 в економічно розвинутих країнах із осучасненням розуміння категорії "людський капітал" було здійснено на основі застосування таких методів: історико-логічний — для моніторингу змін у сприйнятті термінів "Індустрія 4.0" та "людський капітал"; індукції та дедукції, порівняння і систематизації — при дослідженні сутнісних характеристик термінів "Індустрія 4.0" та "людський капітал"; синтезу і аналізу — для визначення основних проблем розвитку людського капіталу в Україні; морфологічного аналізу — для уточнення змісту основних викликів, що виникають стосовно розвитку людського капіталу в процесі реалізації Індустрії 4.0; абстрактно-логічний — для теоретичних узагальнень і висновків дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "Індустрія 4.0" вперше був застосований Н. Kagermann, W.-D. Lukas та W. Wahlster у 2011 р. під час Hannover Messe. Йшлося про проект трансформації німецької промисловості шляхом: 1) уможливлення роботи із великими даними та аналітикою на основі недорогих сенсорів та хмарних обчислень; 2) роботизації й автоматизації із новими взаємозв'язками між людиною й машиною; 3) посилення цифрового зв'язку на основі розумних сенсорів (Інтернет речей) [2]. В межах наступних двох років проект проходив апробацію в німецьких промислових групах, після чого його було взято за основу для створення концепції Індустрія 4.0. Уже у 2016 р. зазначена концепція стала основною темою World Economic Forum, що дало старт розробленню аналогічних стратегічних планів економічно розвинутих країнами (Італія — "La Fabbrica del Futuro", Великобританія — "High Value Manufacturing Catapult", США — "Industrial Internet Consortium", Франція — "Usine du Futur" тощо) задля більш ширшого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у промисловому виробництві. Індустрія 4.0 доволі часто ототожнюється із четвертою промисловою революцією, зокрема в частині доведення її відмінностей від третьої промислової революції, у межах якої мав місце початок роботизації й автоматизації. Ця відмінність полягає не лише в масштабах застосування цифрових технологій, а й в об'єднанні машин в одну мережу, яка дозволяє їм обмінюватися даними для виконання поставлених завдань із мінімальною участю людини. Загалом кожен етап промислової революції перший: механізація із створенням фабрик та застосування пари як рушійної сили, другий: електрифікація, телеграф, радіо, виплавка сталі, третій: застосування інформаційно-комунікаційних технологій, роботизація й автоматизація, четвертий: зникнення меж між фізичними, цифровими й біологічними системами, що дозволяє створювати й використовувати нові технології, розвиток цифрової інфраструктури для об'єднання машин, що характеризується зміною сфери застосування найманої праці та зростанням кваліфікаційних вимог до виконавців, що провокує соціальні збурення через тимчасове зростання безробіття й необхідність здобуття нових знань.

Проведене узагальнення дозволило виявити факт постійного розвитку поглядів у розумінні Індустрії 4.0, що проілюструємо наявністю відмінних підходів. М. Rufmann, M. Lorenz, P. Gerbert, M. Waldner та ін. розглядають Індустрію 4.0 як певну модель, яка послуговує світовим компаніям для створення вертикальних систем, що об'єднують машини на основі застосування таких технологій як Big Data and Analytics, Autonomous Robots, Simulation, Horizontal and Vertical System Integration, The Industrial Internet of Things, Cybersecurity, The Cloud, Additive Manufacturing, Augmented Reality [3, с. 20]. Фактично такий підхід є розвитком базового розуміння, що було закладено Н. Kagermann, W.-D. Lukas та W. Wahlster, але із вищим рівнем деталізації технологічної складової. R. Geissbauer, S. Schrauf, V. Koch та S. Kuge у своїх міркуваннях відштовхуються не від засобів, а способів їх застосування, тому в їх розумінні Індустрія 4.0 виступає як "...новий рівень орга-

нізації та контролю над ланцюгом життєвого циклу товарів, який орієнтований на задоволення індивідуальних потреб споживачів... цей цикл починається з ідеї товару, охоплює розміщення замовлення, розробку товару та його комерційне виробництво, а також постачання товару кінцевим споживачем і завершується утилізацією" [4, с. 52]. у окреслених концепціях, окрім цілісності бачення життєвого циклу товару, підкреслюється спроможність задоволення індивідуальних потреб споживача за рахунок цифрових технологій та високого рівня інтеграції усіх машин у межах єдиного циклу. L. Dalenogare, G. Venitez, N. Ayala та A. Frank [5, с. 383—384] відходять від технологічного аспекту, чи погляду окремої компанії щодо ефективності застосування переваг Індустрії 4.0, а концентруються на макрорівні, тобто визначають національні особливості впровадження цієї концепції та ті ризики, що можуть мати місце в економіці та суспільства. Схожі позиції містяться і в публікації M. Ghobakhloo [6], який розглядає проблематику збереження стійкості національної економіки за різних сценаріїв застосування Індустрії 4.0. Загалом вказані визначення доповнюються і створюють уявлення про Індустрію 4.0 як складний процес, реалізація якого можлива за наявності відповідного підґрунтя, зокрема успішного досвіду третьої промислової революції, а також об'єднання зусиль держави та бізнесу не лише для досягнення економічних цілей, але й уникнення викликів щодо суспільства, оскільки йдеться про чергову трансформацію, яка пов'язана із зміною в попиті на робочу силу, що є носієм людського капіталу. Все складніші технології створення суспільного продукту потребують залучення виконавців із відповідним людським капіталом, формування якого можливе завдяки узгодженості в діях держави, бізнесу й особи, тобто значних інвестицій кожної із сторін, коли потреба в кількості таких найманих працівників обмежується вищим рівнем роботизації й автоматизації.

Існуюча обмеженість у застосуванні Індустрії 4.0 в межах певної національної економіки обумовлена змістом основних характеристик, якими згідно [7, с. 6] виступають: 1) вертикальна мережа інтелектуальних виробничих систем; 2) горизонтальна інтеграція через нове покоління мереж ланцюга створення вартості; 3) інженерна підтримка всього ланцюга створення вартості; 4) прискорення, завдяки застосуванню експоненціальних технологій. На створення й постійне покращення цих параметрів із подальшим досягненням очікуваних результатів здатні лише 25 країн світу [8]. Європейським парламентом [9] були окреслені переваги від переходу до Індустрії 4.0, які можна уточнити та доповнити наступним чином:

- новий рівень взаємодії між людиною й машиною на основі кіберфізичних систем;
- віртуалізація процесу функціонування автономних підприємств;
- покращення системи управління ланцюгами, створення вартості на основі швидкого обміну даними;
- децентралізація, прийняття рішень на основі технології штучного інтелекту;
- можливість у реальному часі отримувати і опрацьовувати значні об'єми інформації;

- сервісна орієнтація, що сприяє розширенню масштабів застосування цифрових технологій на існуючій базі;

- модульність, що забезпечує швидку адаптацію кіберфізичних систем;

- новітні цифрові бізнес-моделі, застосування яких сприяє створенню більшої доданої вартості при задоволенні індивідуальних потреб споживачів.

Загалом усі перелічені переваги сприяють подальшому посиленню окремої групі країн їх конкурентних позицій у світовому економічному просторі із збільшенням розриву від інших, що провокує посилення міграційних процесів через різницю у рівні життя.

Базовою технологією для Індустрії 4.0 виступають кіберфізичні системи (Cyber-Physical System — CPS), які являють собою поєднання smart systems із апаратним й програмним забезпеченням, що у сукупності створює можливість обміну даних між машинами в межах однієї системи задля їх опрацювання й використання у фізичних процесах, зокрема створенні суспільного продукту. Edward A. Lee [10, с. 363—369] доводить, що рівень кіберфізичних систем сьогодні фактично визначає ступінь присутності людини у промислово виробництві, тобто чим більш автономні такі системи, тим менша кількість працівників певного підприємства. Водночас здатність роботи фахівців з такими системами визначається переліком критеріїв, в основі яких лежить особистий людський капітал та спроможність підприємства й держави його розвивати. Типові операції щодо обробки сировини й матеріалів за заздалегідь створеними технологічними картами із подальшим комплектуванням готових виробів виконуються машинами, але розроблення нових інноваційних продуктів у відповідності до потреб споживачів потребує креативного підходу, що вимагає інтелектуальної праці людини.

Кіберфізичні системи є базовою технологією, на основі якої формуються інші, перелік яких нами наводився в процесі цитування міркувань M. Rußmann, M. Lorenz, P. Gerbert, M. Waldner та ін. стосовно суті Індустрії 4.0. Поруч з цим, вважаємо за доцільне підкреслити той важливий момент, що початкова орієнтація на виведення промислового виробництва на новий етап розвитку за рахунок широкого застосування цифрових технологій поступово трансформується у більш широку сферу застосування Індустрії 4.0. В дослідженні H. Kagermann, R. Anderl, J. Gausemeier, G. Schuh, W. Wahlster та ін. [11, с. 74], проведеному у 2016 р., відзначалося, що серед 150 опитаних експертів 26% склали ті, що були прихильниками розуміння Індустрії 4.0 як розроблення мереж та застосування цифрових технологій, 20% — орієнтувалися на оптимізацію виробництва, 20% — вбачали можливість виробництва смарт-товарів, 18% — передбачали автоматизацію промислового виробництва. Сьогодні відзначається посилення орієнтації уже не на промислове виробництво, а на сферу послуг, зокрема завдяки поступу у розвитку таких технологій як електронна торгівля, кібербезпека, технології опрацювання тексту, голосу і зображення тощо. Для прикладу, у США і в Китаї більше уваги приділяється розробленню й виробництву смарт-товарів, створення й розширення досту-

пу споживачів до Інтернет-платформ, зокрема для електронної торгівлі. Цей момент є також важливий, оскільки має місце розширення зони тиску на найманих працівників через їх відповідність вимогам щодо роботи із такими технологіями.

Уже існуючий досвід застосуванням Індустрії 4.0 в економічно розвинутих країнах засвідчує, що окреслені вище переваги поєднуються із загрозами, які виникають через трансформацію не лише у промисловому виробництві й сфері послуг, але й на ринку праці, у питаннях взаємодії працівника й підприємства та формуванні і розвитку людського капіталу. Поєднання результатів кількох аналітичних досліджень [12] дозволило виділити перелік загроз у такій сукупності:

- зростання обсягів інформації в геометричній прогресії, що ускладнює їх опрацювання й ефективність використання в процесі прийняття рішень;

- втрата даних;

- дефіцит кваліфікованих фахівців, які здатні взаємодіяти із кіберфізичними системами на необхідному рівні;

- відсутність у найманих працівників потрібних навичок й здібностей, прагнення до саморозвитку та зацікавленості в інвестуванні, покращення інтелектуальних здібностей.

Сформований перелік доводить важливість приділення уваги питанням формування й розвитку людського капіталу, рівень якого визначає темпи впровадження Індустрії 4.0.

Україна розпочала свій шлях до індустрії 4.0 у 2018 р. із схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр., але суттєвими перепонами, що ускладнюють цей процес залишаються як дисбаланс в економіці через поточну сировинну орієнтацію у виробництві сільськогосподарської продукції та видобування корисних копалин, так і військова агресія російської федерації. Окрім цього потрібно також відзначити вагомість впливу загроз, що пов'язані із: неготовністю необхідної інфраструктури, що унеможливує застосування уже існуючих технологій й налагодження вітчизняного виробництва; низька інноваційна активність українських товаровиробників через відсутність необхідних інвестиційних ресурсів та обмежений внутрішній попит на розумні продукти внаслідок низької купівельної спроможності населення; недостатній рівень взаємодії між державою, бізнесом і суспільством; трудова міграція висококваліфікованих фахівців через суттєво відмінні умови праці та рівень оплати праці; існуюча неузгодженість між державою, підприємством та найманим працівником щодо розвитку людського капіталу через існування ризиків у кожній із сторін, що гальмує загальний процес.

Підводячи проміжні підсумки, доцільно акцентувати увагу на тому факті, що нами попередньо неодноразово підкреслювався факт існуючої залежності між Індустрією 4.0 та людським фактором як то в питання необхідної кількості виконавців й можливого зростання безробіття та/або дефіциту кваліфікованих фахівців, що здатні взаємодіяти із кіберфізичними системами, так і важливості розвитку людського капіталу, що надає поштовх технологічному поступу. Загалом зазначене створює

необхідне підґрунтя для подальшого розгляду людського капіталу.

Авторство терміну "людський капітал" належить Т. Shultz, але у своїх дослідженнях він опирався на доробок науковців старшого покоління, до числа яких належать W. Petty, A. Smith, A. Marshall, K. Marx та інші. Фактично йдеться про те, що необхідність виокремлення людського капіталу існувала давно, але втілення відбулося лише у 60-х роках минулого століття. Т. Shultz пропонував розуміти під людським капіталом "...продуктивний чинник, головний двигун і фундамент індустріальної, постіндустріальної економіки та інноваційної інформаційної економіки. Основні результати інвестицій у людину — накопичення здібностей людей до праці, їх ефективна творча діяльність у суспільстві, підтримка здоров'я" [13, с. 384]. Така позиція як підкреслює визначальну роль людського капіталу у розвитку економіки, так і конкретизує процес його формування шляхом здобуття нових знань та підтримка фізичного й психологічного стану кожної особистості. G. Becker [14, с. 539], як послідовник Т. Shultz та автор теоретичної моделі людського капіталу, доводив необхідність розуміти під цим поняттям "...сукупність навичок, знань й умінь людини", а як інвестиції вчений розглядав переважно витрати на освіту та навчання, що є вужчим, але підкреслює необхідність інвестицій, які як процес є постійними та потребують подальшого застосування для отримання очікуваного результату. Серед інших відомих позицій нами виділено твердження академіка А. Чухно, який розглядає людський капітал як "...одну зі складових інтелектуального капіталу, що втілений у працівників компанії через досвід, знання, навички, здібності до нововведень, а також у загальній культурі, філософії установи, її внутрішніх цінностей, прикладених до виконання поточних завдань" [15]. Важливою відмінністю такої позиції є констатація зв'язку між особою як носієм людського капіталу та компанією, яка створює належні умови для його ефективного застосування.

Від моменту початку активного застосування терміну "людський капітал" відбулося поглиблення його розуміння, враховуючи сприйняття природних здібностей, таланту, рівня освіти й кваліфікації певної особи, які потрібно розвивати шляхом особистого інвестування й створення відповідних сприятливих умов зі сторони роботодавця й держави задля використання у виробничому процесі й отриманні доходу для найманого працівника, прибутку для підприємства та соціально важливого продукту для суспільства.

Людський капітал, будучи специфічною формою капіталу, характеризується рядом відмінних характеристик, серед яких у контексті поставленого дослідження доцільно окреслити наступні:

- невіддільність від носія, тобто людини;

- існування в реальному часі із можливою безповоротною повною або частковою втратою через невикористання;

- розвиток спирається на спадкові та набуті здібності;

- формування пов'язано із витратами людини, підприємства та держави;

- потребує певного періоду часу для здобуття необхідних навичків і здібностей;

— характеризується можливістю подвійного використання для носія, тобто в межах виконання виробничих завдань і за межами підприємства для вирішення інших життєво важливих питань;

— придатний для створення інновацій, а відтак конкурентних переваг для підприємства та покращення конкурентної позиції держави;

— зменшується через втрату фізичної й розумової активності носія;

— виступає визначальним чинником для соціально-економічного зростання суспільства;

— за рівнями може бути структурований як "особистий" (формується на основі спадкових здібностей, здобутої освіти, сформований знань та на основі практичного досвіду), "мікроекономічний" (об'єднання особистого людського капіталу усіх працівників підприємства на основі організації їх взаємодії та застосування заходів щодо розвитку), "макроекономічний" (стосується усіх громадян і потребує дієвої системи освіти, охорони здоров'я та сприятливого середовища для підприємницької діяльності).

Розглянута класифікація вказує на складність людського капіталу як категорії, а також встановлює тісний зв'язок між особою, підприємством та державою в аспектах формування, розвитку і ефективного використання задля узгодженого досягнення кожної із сторін. Ці ж фактори проявляються в аспектах формування й розвитку людського капіталу, виходячи з того, що його зміна потребує часу та відповідного соціально-культурного середовища, яке формується сім'єю, традиціями громади, корпоративною культурою та орієнтирами у розвитку держави. Розвиток неможливий без інвестицій, які умовно класифікуються за рівнями ("особистий", "мікроекономічний" та "макроекономічний") та сферами застосування (освіта, здоров'я та мобільність). Інвестиції в освіту передбачають здобуття знань у процесі загального й спеціального, формального й неформального навчання упродовж життя, що можливе за наявності розгалуженої системи навчальних закладів та підвищення кваліфікації на виробництві. Відповідно формування висококваліфікованих фахівців є результатом цілеспрямованості особи щодо самовдосконалення, зацікавленості підприємства у розвитку професійних здібностей працівників та спроможності держави підтримувати дієвість відповідної інфраструктури. Темпи розвитку й тривалість реалізації особистого людського капіталу в значній мірі визначаються фізичним й психологічним станом, що, окрім спадковості, залежить від ефективності функціонування системи медичних закладів та політики підприємства стосовно профілактики професійних захворювань. Загалом розглянуті чинники доводять, що результат використання людського потенціалу, зокрема і стосовно Індустрії 4.0, потребує попередньо створеної системи освіти й охорони здоров'я, які змінюються у відповідності до потреб населення. Тривалість процесу розвитку людського капіталу потребує не лише значного ресурсного забезпечення, але й супроводжується ризиками, зокрема зі сторони підприємства та держави. Інвестування в найманого працівника стосовно підвищення його кваліфікаційного рівня пов'язано

як мінімум із недоброчесністю останнього, що проявляється у зміні місця роботи. Трудова міграція є ризиком для держави, коли кваліфіковані працівники сприяють формуванню доданої вартості на підприємствах інших країн. Такі контекстні узагальнення підтверджують потребу комплексного підходу у вирішенні проблеми формування, розвитку й використання людського капіталу як основи впровадження Індустрії 4.0.

Кількісний вимір рівня людського капіталу дозволяє отримати Human Development Index, складовими якого виступають: очікувана тривалість життя, очікувана тривалість навчання, середня тривалість навчання та валовий внутрішній продукт на душу населення. У відповідності до даних, що представлені у Report 2021/2022 [16] лідируючі позиції посідають: Швейцарія, Норвегія та Ісландія, коли Україна лише 77 місце. Ці дані дозволяють хоча б коротко зупинитися на основних проблемах розвитку людського капіталу в Україні, до яких можна віднести:

— катастрофічні темпи скорочення населення (за даним державної служби статистики України [17] на 1 січня 2021 р., тобто до початку широкомасштабної агресії російської федерації, в Україні нараховувалося 41 588 тис. осіб, коли у 1990 р. — 51 838,5 тис. осіб);

— погіршення демографічної структури населення через зростання частки осіб у віці 60 років і старше (на 1 січня 2021 р. — 24,44%, коли на аналогічну дату 1990 р. — 18,33%);

— високий рівень коефіцієнта смертності (кількість померлих на 1000 наявного населення), який у 2021 р. склав 18,5%, є наслідком недостатньо високого рівня розвитку системи охорони здоров'я та низької купівельної спроможності, що обмежує доступ до збалансованого та здорового харчування, що проявляється у домінуванні в структурі причин смертності хвороб пов'язаних із кровообігом (62%);

— зниження освітнього потенціалу через відставання системи освіти від реальних потреб ринку та відсутності умов навчання й покращення кваліфікаційного рівня упродовж життя;

— незадовільний рівень оплати праці, що провокує масштабну трудову міграцію через яку Україна входить до десятки країн-донорів робочої сили;

Нами загалом окреслено проблеми розвитку людського капіталу в Україні, але їх зміст, в доповнення до раніше розглянутих проблемних моментів, вказує на факт існування суттєвих перепон для активного впровадження Індустрії 4.0. Поруч із національними особливостями доцільно також враховувати й іноземний досвід, зокрема у частині існування та посилення соціальних викликів.

Обговорення. Попередньо нами з'ясовано параметри Індустрії 4.0 та сутність такої категорії як "людський капітал", у процесі дослідження неодноразово підкреслювався існуючий зв'язок та різноаспектний вплив. В подальшому увага буде зосереджена на окремих моментах, які переважно пов'язані із соціальними викликами, що наявні в економічно розвинутих країнах та можуть мати місце і в Україні. Зазначене дозволяє визначити наступні фактори впливу розвитку Індустрії 4.0 на людський капітал:

— впровадження кіберфізичних систем, що забезпечує роботизацію й автоматизацію у більших масштабах та не лише зменшує потребу в робочій силі, але й провокує виникнення технологічного безробіття;

— комп'ютеризація робочих місць із можливістю віддаленого виконання завдань, що набуло особливої актуальності під час COVID-19;

— збільшення попиту на творчих працівників, що здатні креативно підходити до вирішення раніше неіснуючих проблем;

— мобільність працівників за рахунок використання цифрових технологій без будь-яких географічних обмежень із гнучким графіком виконання завдань;

— швидка зміна вимог до робочої сили через високі темпи технологічного поступу, що провокує зникнення або трансформацію існуючих професій;

— зростання величини інвестицій для розвитку людського капіталу;

— динамічні та відмінні зміни на ринку праці в країнах із різним рівнем економічного розвитку.

Враховуючи, що окремі концепти нами частково оприлюднилися, а в інших простежується певний об'єктивно-суб'єктивний зв'язок, то розпочнемо із суттєвості впливу автоматизації й роботизації, який досліджувався Європейським фондом, а результати були оприлюднені у звіті "Game-changing technologies: Transforming production and employment in Europe" [18]. Експерти, на основі дослідження восьми чинників (передова робота, адитивне виробництво, Інтернет, електромобілі, автономні транспортні засоби, промислові біотехнології, блокчейн, віртуальна і доповнена реальність) виявили й обґрунтували вплив Індустрії 4.0 на людський капітал через необхідність зміни професії шляхом набуття нових цифрових навичок працівниками, які раніше були залучені до виконання низько кваліфікованої і фізичної праці. Зроблені висновки стосовно збільшення інвестицій в людський капітал підтверджуються і в матеріалах Всесвітнього економічного форуму 2019 р. [19], де було заявлено про необхідність підвищення кваліфікації 1,37 млн найманих працівників у США, що потребує додаткового фінансування у розмірі 34 млрд дол. США. Раніше зроблені узагальнення дозволяють стверджувати, що збільшення інвестиційної активності стане необхідністю для працівника, підприємства й держави, що є новим соціальним викликом, який не може залишитися поза увагою.

Інший фактор впливу Індустрії 4.0 через збільшення рівня автоматизації науковцями розглядається у поєднанні із проблематикою безробіття. G. Leonhard [20, с. 208] доводить існування прямо пропорційного зв'язку між рівнем автоматизації виробництва й безробіття. Водночас щодо можливого рівня автоматизації, а відтак й змін на ринку праці, у наукових колах відбуваються дискусії щодо цієї тези. Для прикладу, у звіті PWC [21] прогнозується, що до 2030 р. автоматизація може сягнути рівня 45% і в найбільшій мірі буде стосуватися працівників із низькою освітою та напівкваліфікованих робочих місць. Водночас M. Arntz, T. Gregory, U. Zierahn [22], на основі відстеження тенденцій в темпах автоматизації та змін на ринку праці в 21 країні, доводять хибність існуючих на сьогодні очікувань, адже, для при-

кладу в Австрії автоматизованими можуть бути не більше 12% робочих місць, а середній рівень по усіх країнах близький до 9%. Зазначене ґрунтується на впливі таких факторів як необхідність значних інвестицій в автоматизацію при наявності дешевої робочої сили, чутливість суспільства до зростання безробіття та існуюча потреба творчого підходу до виконання завдань, що можливо за участю людини, але не машини. Зроблені висновки в повній мірі узгоджуються із висновками McKinsey Global Institute [23, с. 135], експерти якого проаналізувавши більше 2000 видів робіт, що виконувалися працівниками 800 професій, стверджують про можливість повної автоматизації лише 5%. Водночас стосовно інших можливим є автоматизація до 60% операцій, що створює підґрунтя розуміння подальших змін на ринку праці не в ракурсі ліквідації професій, а скоріше коригування вимог до робочої сили, що безпосередньо пов'язано із розвитком людського капіталу, адже буде полягати у більш глибокому оволодінні цифровими компетентностями. Наступний виклик нами також пов'язується із автоматизацією, але через посилення тиску на психологічний стан найманого працівника через постійно існуючу необхідність підвищення кваліфікації та існування ризику втрати робочого місця за відсутності прогресу в цьому питанні. Для роботодавця цей момент є складним, адже потребує постійного удосконалення мотиваційного механізму для підштовхування працівника до самоудосконалення, виходячи із неможливості повної автоматизації усіх виробничих процесів, зокрема в частині інноваційної діяльності. В публікації K. Roose [24] підводиться необхідне підґрунтя для розгляду ще одного виклику, який спричинений автоматизацією та більш активним застосуванням штучного інтелекту, коли найманий працівник попри всі зусилля не зможе перевершити машину у застосуванні *hand skills*. Така ситуація вимагає більш активного розвитку *soft skills* для формування гнучкості й посилення своїх конкурентних переваг на ринку праці за рахунок вищого рівня комунікабельності, здатності креативно підходити до вирішення проблем, проявляти інноваційну активність, підтримувати темп фізичного й розумового розвитку на усіх етапах трудової діяльності. Ці міркування також створюють основу для розгляду наступного виклику, який пов'язаний уже не лише з особою найманого працівника, але стосується підприємства та держави. Йдеться про необхідність постійного удосконалення системи формальної й неформальної освіти задля підтримання необхідних темпів розвитку людського капіталу. Складність здійснення своєчасних змін у навченні освітньої складової закладів освіти через бюрократизацію та бажання уникнути роботодавцем ризиків втрати інвестицій через звільнення кваліфікованого фахівця безпосередньо впливає на людський капітал і не лише на темпи його розвитку, але й поточний стан.

Більш активне застосування цифрових технологій у межах Індустрії 4.0 провокує виникнення також виклику, що пов'язаний із поглибленням розшарування груп найманих працівників за володінням різною кваліфікацією і вміннями. Та категорія робочої сили, що буде здатна до взаємодій із кіберфізичними системами, зокрема їх обслуговувати та продукувати інноваційні оріє-

нири у функціонуванні — буде претендувати на вищу заробітну плату. Робота другої групи, яка буде спроможна підтримувати контакт із споживачами та задовольняти потреби, які недосяжні машинам, — оплачуватиметься на середньому рівні, а низько кваліфікована робота може бути мало затребованою, а відтак й низько оплачуваною. Загалом такий розподіл посилить соціальне напруження як в межах окремої країни, так й на міжнародному рівні. Цей виклик пов'язаний із посиленням дисбалансу на ринку праці, коли буде мати місце переважання попиту над пропозицією стосовно креативно-інтелектуальної робочої сили та зворотні тенденції щодо типової фізичної праці з мінімальними цифровими компетентностями. В більших масштабах Індустрія 4.0 спричинить зменшення конкурентних переваг менш економічно розвинутих країн за рахунок дешевої робочої сили. Автоматизація сприяє заміні значної частини фізичної праці, а відтак промислове виробництво буде повертатися до країн-лідерів економічного розвитку, тобто США та ЄС, тим самим створюючи кризу на ринку праці Китаю. В умовах Індустрії 4.0 має місце індивідуалізація задоволення потреб споживачів, що потребує тісного контакту виробника з клієнтом та більш ретельного контролю за якістю виконання замовлення, коли економія витрат на робочій силі втрачає важливість.

В Україні темпи економічного розвитку поступають країнам-лідерам, а відтак й виклики, спричинені Індустрією 4.0 мають дещо інший зміст, що можна пояснити наступними обставинами:

- у межах останніх 10-15 років відбувається деіндустріалізація національної економіки, що створює додаткові перешкоди для запровадження високих технологій у промисловості;

- більш активне застосування має місце в сфері послуг, зокрема за рахунок цифровізації банківських послуг та державного регулювання, прикладом чого є вдале впровадження системи "Дія";

- значна частина національної економіки перебуває в тіні, що не забезпечує інноваційної активності товаровиробникам;

- COVID-19 та масштабна військова агресія зі сторони російської федерації з 24 лютого 2022 р. спричинили гальмування економічних процесів у країні, одним із результатів чого стала значна кількість біженців та внутрішньо переміщених осіб із критично високим рівнем внутрішнього безробіття.

Представлені факти дозволяють стверджувати, що соціальні виклики спричинені Індустрією 4.0 для України пов'язані із: відсутністю робочих місць для інтелектуально-креативної робочої сили, що провокує трудову міграцію; спроможність висококваліфікованих фахівців виконувати роботи для іноземних замовників без перетину кордону спричиняє вагому різницю в оплаті праці, а відтак посилює розшарування населення за рівнем доходів; нездатність українських роботодавців конкурувати за кваліфікованих фахівців із іноземними конкурентами; втрати людського капіталу України в наслідок витрат на підготовку робочої сили із подальшим створенням нею додатної вартості на виробництві в інших країнах шляхом трудової міграції.

ВИСНОВКИ

Індустрія 4.0 сьогодні виступає не лише концепцією та стратегією у розвитку, але й певним критерієм, що визначає розподіл країн на високотехнологічні та сировинно орієнтовані. Перешкодою для приєднання до групи країн-лідерів стають результати реалізації перших трьох етапів промислової революції та готовності широкого застосування цифрових технологій зі сторони бізнесу та населення. Особливістю Індустрії 4.0 виступає створення й широке застосування кіберфізичних систем, що уможлиблює роботизацію й автоматизацію на більш глибокому рівні. Поруч з цим спільною із попередніми етапами промислової революції є проблематика у змінах на ринку праці, коли перед загрозою безробіття значній кількості найманих працівників потрібно пройти адаптацію як у зміні професій, так й покращенні своїх навичок й здібностей, тобто розвинути особистий людський капітал.

Існуючий на сьогодні досвід вказує, що масштабність застосування кіберфізичних систем визначає ступінь і характер присутності найманих працівників у промисловому виробництві. Поруч із зменшенням потреби у фізичній праці, зростає потреба і в креативно-інтелектуальному підході до вирішення нетипових завдань, що провокує зростання потреби в кваліфікованих та інноваційно орієнтованих працівниках.

Початкова орієнтація Індустрії 4.0 на промислове виробництво зазнала змін, і сьогодні поширюється й на сферу послуг, що актуалізує проблематику розвитку людського капіталу на суттєво ширше коло найманих працівників та підприємств. Відтак має місце збільшення попиту на творчих працівників, що володіють цифровими компетентностями, проявляють гнучкість в організації взаємодії із підприємством за рахунок віддаленої роботи, здатні самоудосконалюватися та підтримувати високі темпи продуктивної роботи в межах усіх етапів трудової діяльності. Водночас попит на висококваліфікованих фахівців потребує удосконалення системи мотивації праці та розвитку людського капіталу і зі сторони бізнесу, виходячи з того, що така робоча сила виступає основним драйвером підтримки й покращення конкурентної позиції.

Вивчення існуючого на сьогодні досвіду країн-лідерів у реалізації Індустрії 4.0 дозволило виділити ряд викликів, що безпосередньо пов'язано із розвитком людського капіталу. До таких викликів було віднесено: зростання величини інвестицій в розвиток людського капіталу через збільшення актуальності цифрових компетентностей для найманих працівників та підприємств; зменшення попиту на робочу силу із низьким рівнем освіти; посилення психологічного тиску на працівників через зростання масштабів автоматизації; важливість для робочої сили розвитку soft skills для збереження своїх конкурентних переваг; необхідність покращення формальної й неформальної освіти для підвищення кваліфікаційного рівня працівників; удосконалення системи оплати праці із орієнтацією на стимулювання працівників до саморозвитку; дисбаланс на ринку праці через зменшення попиту на фізичну працю та зацікавленість роботодавців в інтелектуально-креативних виконавцях; втрата окремих країн конкурентної переваги в дешевій робочій силі через мож-

ливість автоматизувати більшість процесів. Попри те, що Україна робить перші кроки до впровадження Індустрії 4.0, які гальмується поточною деіндустріалізацією, сировинною орієнтацією та військовими діями на території країни, виділені виклики є актуальними, адже уже сьогодні, поруч із поглибленням демографічної кризи, відбувається нераціональне використання людського капіталу через витрачання значних ресурсів для розвитку при подальшому посиленні трудової міграції. Застосування програм реагування на ці виклики на державному та корпоративному рівнях має сприяти зменшенню негативних тенденцій у національній економіці.

Література:

1. The Future of Job Report 2020. World Economic Forum: website. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020> (Last accessed: 10.03.2023).
2. Kagermann H., Lukas W.-D., Wahlster W. Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. industriellen Revolution. Wolfgang Wahlster. URL: http://www.wolfgangwahlster.de/wordpress/wpcontent/uploads/Industrie_4_0_Mit_dem_Internet_der_Dinge_auf_dem_Weg_zur_vierten_industriellen_Revolution_2.pdf (Last accessed: 10.03.2023).
3. Industry 4.0. The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries / M. Rußmann, M. Lorenz, P. Gerbert, M. Waldner et. al. Boston Consulting Group. April 2015. 20 p.
4. Industry 4.0 — Opportunities and Challenges of the Industrial Internet / R. Geissbauer, S. Schrauf, V. Koch, S. Kuge. PricewaterhouseCoopers Aktiengesellschaft Wirtschaftsprüfungsgesellschaft, December 2014. 52 p.
5. Dalenogare L.S., Benitez G.B., Ayala N.F., Frank A.G. The expected contribution of Industry 4.0 technologies for industrial performance. International Journal of Production Economics. 2018. № 204. P. 383—394.
6. Ghobakhloo M. Industry 4.0, digitization, and opportunities for sustainability. Journal of Cleaner Production. 2020. № 252. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652619347390>. (Last accessed: 10.03.2023).
7. Industry 4.0: Challenges and solutions for the digital transformation and use of exponential technologies. Deloitte: website. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ch/Documents/manufacturing/ch-enmanufacturing-industry-4-0-24102014.pdf> (Last accessed: 10.03.2023).
8. Only 25 countries well-positioned to benefit from Industry 4.0 according to new World Economic Forum report. 13 Feb 2018. URL: <https://www.edb.gov.sg/en/business-insights/insights/only-25-countries-well-positioned-to-benefit-from-industry-4-0-according-to-new-world-economic-forum-report.html> (Last accessed: 10.03.2023).
9. European parliament. (2016). Directorate general for internal policies. Policy department A: economic and scientific policy. Industry 4.0. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570007/IPOL_STU\(2016\)570007_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570007/IPOL_STU(2016)570007_EN.pdf) (Last accessed: 10.03.2023).
10. EA Lee, "Cyber Physical Systems: Design Challenges", 2008 11th IEEE International Symposium on Object and Component-Oriented Real-Time Distributed Computing (ISORC), Orlando, FL, USA, 2008, pp. 363—369, doi: 10.1109/ISORC.2008.25.
11. Industrie 4.0 in a Global Context Strategies for Cooperating with International Partners / H. Kagermann, R. Anderl, J. Gausemeier, G. Schuh, W. Wahlster (Eds.); acatech STUDY. Herbert Utz Verlag GmbH, 2016. 74 p.
12. Kagermann, H., Anderl, R., Gausemeier, J., Schuh, G., & Wahlster, W. (Eds.). (2016). Industrie 4.0 in a Global Context Strategies for Cooperating with International Partners. acatech STUDY. Herbert Utz Verlag GmbH.; The Future of Job Report 2020. World Economic Forum: website. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020> (Last accessed: 10.03.2023).
13. Shultz T.W. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968. 384 p.
14. Becker G. Human Capital. N.Y.: Columbia University Press. 1964. 539 p.
15. Chukhno, A.A. (2003), Postindustrial'na ekonomika: teoriia, praktyka ta znachennia dlia Ukrainy [Postindustrial economy: theory, practice and value for Ukraine], Lotos, Kyiv, Ukraine.
16. Human Development Reports 2021.2022. Available at: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22> (Last accessed: 10.03.2023).
17. State Statistics of Ukraine. Statistical information. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Last accessed: 10.03.2023).
18. Eurofound (2020). Game-changing technologies: Transforming production and employment in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/de/publications/report/2020/game-changing-technologies-transforming-production-and-employment-in-europe#tab-01> (Accessed: 10.03.2023).
19. Centre for New Economy and Society Insight Report "Towards a Reskilling Revolution Industry-Led Action for the Future of Work" 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Towards_a_Reskilling_Revolution.pdf (Accessed: 10.03.2023).
20. Leonhard G. (2016). Technology vs. Humanity. The coming clash between man and machine. Fast Future Publishing: Tonbridge, UK. 208 p.
21. PwC (2017), UK Economic Outlook: Will robots steal out jobs? An international analysis of the potential long term impact of automation. URL: https://www.pwc.co.uk/services/economics-policy/insights/the-impact-of-automation-on-jobs.html?utm_campaign=sbpwcc&utm_medium=site&utm_source=articletext (Accessed: 10.03.2023).
22. Arntz M., Gregory T., Zierahn U. (2016). The risk of automation for jobs in OECD countries: A comparative analysis. OECD Social, Employment and Migration Working Papers. № 189. 35 p. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/5j1z9h56dvq7-en> (Accessed: 10.03.2023).
23. McKinsey Global Institute (2017). A future that works: automation, employment, and productivity. McKinsey Global Institute. McKinsey & Company. January. 135 p.
24. Roose K. (2021, February) The value of your humanity in an automated future [Video]. TED Conferences.

URL: https://www.ted.com/talks/kevin_roose_the_value_of_your_humanity_in_an_automated_future (Accessed: 10.03.2023).

References:

1. World Economic Forum. (2020), "The Future of Jobs Report 2020", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020> (Accessed 10 March 2023).
2. Kagermann, H., Lukas, W.-D., & Wahlster, W. (2011), "Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. industriellen Revolution", available at: http://www.wolfgangwahlster.de/wordpress/wp-content/uploads/Industrie_4_0_Mit_dem_Internet_der_Dinge_auf_dem_Weg_zur_vierten_industriellen_Revolution_2.pdf (Accessed 10 March 2023).
3. Rußmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., & Harnisch, M. (2015), "Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. Boston Consulting Group", available at: https://www.bcg.com/publications/2015/industry40_future_productivity_growth_manufacturing_industries.aspx (Accessed 10 March 2023).
4. Geissbauer, R., Schrauf, S., Koch, V., & Kuge, S. (2014), "Industry 4.0 — Opportunities and Challenges of the Industrial Internet. PricewaterhouseCoopers Aktiengesellschaft Wirtschaftsprüfungsgesellschaft", available at: <https://www.pwc.de/de/maschinenbau-und-industrielle-produktion/industry-4.0/studie-industrie-4.0-pwc.pdf> (Accessed 10 March 2023).
5. Dalenogare, L. S., Benitez, G. B., Ayala, N. F., & Frank, A. G. (2018), "The expected contribution of Industry 4.0 technologies for industrial performance", International Journal of Production Economics, vol. 204, pp. 383—394. doi: 10.1016/j.ijpe.2018.08.032.
6. Ghobakhloo, M. (2020), "Industry 4.0, digitization, and opportunities for sustainability. Journal of Cleaner Production, 252", available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652619347390> (Accessed 10 March 2023).
7. Deloitte. (2014), "Industry 4.0: Challenges and solutions for the digital transformation and use of exponential technologies", available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ch/Documents/manufacturing/ch-en-manufacturing-industry-4-0-24102014.pdf> (Accessed 10 March 2023).
8. Economic Development Board Singapore. (2018), "Only 25 countries well-positioned to benefit from Industry 4.0 according to new World Economic Forum report", available at: <https://www.edb.gov.sg/en/business-insights/insights/only-25-countries-well-positioned-to-benefit-from-industry-4-0-according-to-new-world-economic-forum-report.html> (Accessed 10 March 2023).
9. European Parliament. (2016), "Directorate general for internal policies. Policy department A: economic and scientific policy. Industry 4.0", available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570007/IPOL_STU\(2016\)570007_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570007/IPOL_STU(2016)570007_EN.pdf) (Accessed 10 March 2023)..
10. Lee, E. A. (2008), "Cyber Physical Systems: Design Challenges", 11th IEEE International Symposium on Object and Component-Oriented Real-Time Distributed Computing (ISORC), Orlando, FL, USA, pp. 363—369. doi: 10.1109/ISORC.2008.25.
11. Kagermann, H., Anderl, R., Gausemeier, J., Schuh, G., & Wahlster, W. (2016), Industrie 4.0 in a Global Context Strategies for Cooperating with International Partners, Acatech STUDY, Herbert Utz Verlag GmbH, Munich, Germany.
12. World Economic Forum (2021), "The Future of Job Report 2020", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2020> (Accessed 10 March 2023).
13. Shultz, T. W. (1968), "Human Capital", International Encyclopedia of the Social Sciences, Vol. 6, pp. 384—390, Macmillan, New York, USA.
14. Becker, G. S. (1964), Human Capital, Columbia University Press, New York, USA.
15. Chukhno, A. A. (2003), Postindustrial'na ekonomika: teoriia, praktyka ta znachennia dlia Ukrainy [Post-industrial economy: theory, practice and value for Ukraine], Lotos, Kyiv, Ukraine.
16. United Nations Development Programme (2023), "Human Development Reports 2021-2022", available at: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22> (Accessed 10 March 2023).
17. State Statistics of Ukraine. (2023), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 10 March 2023).
18. Eurofound (2020), Game-changing technologies: Transforming production and employment in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg, available at: <https://www.eurofound.europa.eu/de/publications/report/2020/game-changing-technologies-transforming-production-and-employment-in-europe#tab-01> (Accessed 10 March 2023).
19. Centre for New Economy and Society Insight Report. (2019), "Towards a Reskilling Revolution Industry-Led Action for the Future of Work", available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Towards_a_Reskilling_Revolution.pdf (Accessed 10 March 2023).
20. Leonhard, G. (2016), Technology vs. Humanity. The coming clash between man and machine, Fast Future Publishing, Tonbridge, UK.
21. PwC. (2017), "UK Economic Outlook: Will robots steal out jobs? An international analysis of the potential long-term impact of automation", available at: https://www.pwc.co.uk/services/economics-policy/insights/the-impact-of-automation-on-jobs.html?utm_campaign=sbpcw&utm_medium=site&utm_source=articletext (Accessed 10 March 2023).
22. Arntz, M., Gregory, T., & Zierahn, U. (2016), "The risk of automation for jobs in OECD countries: A comparative analysis, OECD Social, Employment and Migration Working Papers", vol. (189), 35. doi: 10.1787/5jlz9h56dvq7-en.
23. McKinsey Global Institute. (2017), A future that works: automation, employment, and productivity, McKinsey Global Institute. McKinsey & Company, USA.
24. Roose, K. (2021), "The value of your humanity in an automated future [Video]. TED Conferences", available at: https://www.ted.com/talks/kevin_roose_the_value_of_your_humanity_in_an_automated_future (Accessed 10 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 21.04.2023 р.

А. П. Гайдущкий,
д. е. н., доцент кафедри міжнародного менеджменту,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5107-9309>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.22

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ І ДІАСПОРИ В УКРАЇНУ

A. Gaidutskyi,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department
of International Management, State University of Trade and Economics

SOCIAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF THE RETURN OF THE UKRAINIAN MIGRANTS AND DIASPORA TO UKRAINE

В статті розглянуто організаційні, економічні, фінансово-банківські та інвестиційні механізми повернення українських мігрантів та діаспори. Виявлено, що передумовою повернення мігрантів і діаспори є наявність фінансових та матеріальних активів в рідній країні, які мотивуватимуть їх повертатись на батьківщину після завершення міграційного циклу. Також з'ясовано, що кожний мігрант має свій міграційний цикл, який закінчується після досягнення мети міграції (отримання нових знань, нового досвіду, формування заощаджень, придбання активів, встановлення нових зв'язків і контактів). В зв'язку з цим, ключовим для органів влади є розробка і впровадження механізмів, що сприятимуть формуванню (накопиченню) фінансових заощаджень на батьківщині, придбання матеріальних і нематеріальних активів в Україні. Такі механізми включають організаційні заходи, що передбачають пошук і налагодження контактів з мігрантами; фінансово-банківські заходи, що передбачають розробку депозитних, кредитних, іпотечних, страхових інструментів для залучення доходів мігрантів на батьківщину; орієнтаційні заходи, що включатимуть тренінги і менторські програми, які сприятимуть розвитку свідомості про рідну країну і можливості самореалізації в ній; інвестиційні програми, направлені на залучення заощаджень мігрантів в проекти розвитку рідної країни і рідних територій. Це посилить бажання і мотивацію повернутись на батьківщину наприкінці свого міграційного циклу. Повернення мігрантів і діаспори сприятиме зростанню зайнятості всередині країни, оскільки мігранти, які повертаються, починають не просто працювати, а самі створюють робочі місця завдяки отриманому досвіду за кордоном, сформованим заощадженням і новим зв'язкам. Саме через механізм сприяння поверненню мігрантів і діаспори на батьківщину, мотивацію до вкладення фінансових та інтелектуальних ресурсів на батьківщині в майбутньому вдасться зменшити темпи еміграції майбутніх поколінь українців, оскільки вони будуть задіяні, в тому числі, на підприємствах, створених попередніми хвилями емігрантів.

The article examines the organizational, economic, financial, banking and investment mechanisms for the return of Ukrainian migrants and the diaspora. It was found that the prerequisite for the return of migrants and the diaspora is the presence of financial and material assets in their native country, which will motivate them to return to their homeland after the end of the migration cycle. It was also found that each migrant has his own migration cycle, which ends after the goal of migration is achieved

(acquiring new knowledge, new experience, building savings, acquiring assets, establishing new connections and contacts). In this regard, the key for authorities is the development and implementation of mechanisms that will contribute to the formation (accumulation) of financial savings in the homeland, the acquisition of tangible and intangible assets in Ukraine. Such mechanisms include organizational measures involving the search for and establishment of contacts with migrants; financial and banking measures involving the development of deposit, credit, mortgage, insurance instruments to attract income of migrants to their homeland; orientation events, which will include trainings and mentoring programs, which will contribute to the development of awareness about the native country and opportunities for self-realization in it; investment programs aimed at attracting migrants' savings into development projects of the native country and native territories. This will increase the desire and motivation to return to the homeland at the end of one's migration cycle. The return of migrants and the diaspora will contribute to the growth of domestic employment, as returning migrants start not only to work, but also to create jobs themselves through the experience gained abroad, the savings generated and the new connections. It is through the mechanism of facilitating the return of migrants and the diaspora to their homeland, the motivation to invest financial and intellectual resources in their homeland that in the future it will be possible to reduce the rate of emigration of future generations of Ukrainians, as they will be involved, including, in enterprises created by previous waves of emigrants.

Ключові слова: міграція робочої сили, трудові мігранти, українські мігранти і діаспора, грошові перекази мігрантів, міграційний цикл

Key words: labour force migration, labour migrants, Ukrainian migrants and diaspora, migrants' remittances, migration cycle.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В епоху глобалізації, відкриття кордонів, мотиваційних імміграційних програм в розвинених країнах світу, а також повномасштабної війни в Україні, яка призвела до виїзду понад 8 млн українців, гостро постала проблема повернення українців на батьківщину. А вже за роки незалежності населення України скоротилось з 52 млн до 30 млн осіб. В зв'язку з цим важливо вивчити світовий досвід розробки мотиваційних механізмів стимулювання повернення мігрантів і діаспори на батьківщину.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням повернення трудових мігрантів і діаспори на батьківщину через мотиваційні механізми залучення їх грошових доходів і заощаджень в рідну країну багато уваги приділяють Світовий банк [1], USAID [2], IFAD [3]. Велику роботу із дослідження і розробки програм повернення мігрантів також приділяють уряди Ізраїлю, Індії, Філіппін [4; 5; 6]. Серед іноземних вчених найбільше уваги приділено в роботах М. Орозко [7], Ч. Вудруф [8], К. Бургес [9]. В умовах післявоєнної відбудови України найбільш актуальним залишиться питання розвитку механізмів залучення українців, які за кордоном, до відбудови їх рідних міст та селищ, реалізації фінансових програм (включаючи, розміщення облігацій), кошти від збору яких можуть бути направлені на відбудову соціально-важливої транспортної інфраструктури.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завдання даної статті полягає в тому, щоб дослідити світовий досвід механізмів стимулювання і регулювання імміграції, з тією метою, щоб сприяти поверненню вихідців з України на батьківщину для підвищення споживчого попиту, залучення їх заощаджень та нових типів капіталу в економіку України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ще до повномасштабного війни у 2022 році близько 10 млн вихідців з України працювало за кордоном (з яких 5 млн емігранти і 5 млн — українська діаспора) у більш як 50 країнах світу. У 2022—2023 роках ще понад 8 млн українців виїхало за кордон, більшість з яких вже працює там [10]. У вихідців з України закладений величезний інтелектуальний і фінансовий потенціал. Вони — потужне джерело знань, досвіду, контактів і фінансових можливостей. За експертними оцінками, українці за кордоном заробляють понад 100 млрд дол. на рік. За даними Світового банку, вони щорічно накопичують за кордоном понад 10—15 млрд дол [1]. Досвід інших країн показує, що значну частину цих людських і фінансових ресурсів можна залучити в економіку України.

Міграція це постійний і закономірний процес, який неможливо зупинити в країні з ринковою чи перехідною економікою. Але цей процес можна регулювати, як на благо суспільства (індивіда), так і на благо економіки країни. Більшість країн, що розвиваються багато років тому зіштовхнулись з проблемами трудової еміграції, що зумовлені неефективністю розвитку їх вітчизняної

* — включає країни з найкращими програмами повернення мігрантів і діаспори: Індія, Філіппіни, Єгипет, В'єтнам, Бангладеш.

Рис. 1. Вплив грошових переказів на зростання ЗВР і ВВП в групі країн з рівнем доходу нижче середнього (куди входить Україна), середньорічні темпи зростання у % за 2007—2020 роки

Джерело: розраховано за даними: [11; 12].

економіки та ефективністю (реформами) в інших країнах (власне куди і їдуть їх мігранти). Ще в середині ХХ століття органи влади таких країн як Ізраїль, Ірландія, Південна Корея, Італія, Туреччина, Португалія, а у ХХІ ст. — органи влади Індії, Філіппін, Індонезії, Мексики тощо зрозуміли, що важливою складовою повернення їх мігрантів на батьківщину (а значить і їх величезних заощаджень) є розвиток мотиваційних соціально-економічних програм, направлених на стимулювання повернення своїх мігрантів і діаспори. На сьогодні найкращий досвід із повернення своїх мігрантів має досить багато країн, рівень розвитку яких подібний до України. За даними Світового банку, за рівнем розвитку Україна перебуває в групі "Країни з доходом нижче середнього". Це 47 країн. Майже всі вони мають такі самі макроекономічні проблеми, як і Україна: 1) дефіцит торговельного балансу; 2) низький рівень припливу іноземних інвестицій; 3) велику кількість емігрантів і діаспори. Однак більшість цих країн змогли усвідомити перші дві проблеми та зрозуміли неможливість їх вирішення в середньостроковій перспективі. Тому вони зробили ставку на третій пункт — запустили стратегію повернення своїх мігрантів і діаспори. В її основі лежить мотиваційна політика щодо залучення їхніх грошових переказів та інвестицій — а через мотивацію залучення частини доходів і заощаджень мігрантів й відбувається повернення самих мігрантів та діаспори на батьківщину. Базові цілі такої політики: сприяти залученню доходів і заощаджень на батьківщину, а не накопиченню за кордоном; сприяти їхньому потраплянню в банківську систему, а не накопиченню "під матрацами"; стимулювати їх потрапляння в економіку для створення попиту на товари й послуги.

Реалізація такої політики дала можливість цій групі країн стати лідером за темпами зростання золото-валютних резервів (ЗВР) і ВВП у світі. За 2007—2020 рр. у цій групі ЗВР зросли на 56%. У п'яти країнах з найуспішнішою стратегією повернення мігрантів (Індія, Філіппіни, В'єтнам, Єгипет, Бангладеш) ЗВР сукупно збільшилися на 164%. Середньорічне зростання ВВП становило 5,6% і 5,9% відповідно (рис. 1). У згаданих п'яти країнах створе-

но понад сто програм із залучення переказів та інвестицій мігрантів. Інакше кажучи, країни цієї групи загалом успішно використовують людські й фінансові можливості своїх мігрантів і діаспори за кордоном, що позначається і на зростанні їхньої економіки.

У той самий час Україна, маючи приблизно таке саме співвідношення грошових переказів до ВВП, не змогла за 2007—2020 рр. (і навіть за довоєнні 2007—2013 рр.) скористатися людськими й фінансовими можливостями українців за кордоном (див. рис. 1).

Як результат, практично не відбулося економічного зростання, а ЗВР суттєво знизилися за цей період. Це означає, що більша частина їхніх заощаджень продовжує осідати в країнах перебування, а частина переказів перебуває поза фінансовою системою України.

У зв'язку з цим і постає актуальність дослідження світового досвіду щодо повернення мігрантів та діаспори. Багаторічні дослідження умови робіт мігрантів за кордоном, аналіз їх бажання повернутись додому, досвід розробки фінансово-банківських послуг для мігрантів та одержувачів переказів, відвідування десяти країн з найкращим досвідом залучення заощаджень мігрантів і діаспори, проведення консультацій і тренінгів для донорів, МФО й центробанків довів, що можна визначити чотири групи соціально-економічних механізмів повернення мігрантів та діаспори. Реалізація цих механізмів має відбуватися паралельно, тому що мільйони українців уже перебувають за кордоном, а багато з них — уже в середині або наприкінці міграційного циклу. Тобто, при правильній міграційній політиці вони готові повернутись на батьківщину.

Перша група механізмів передбачає встановлення зв'язку з вихідцями з України в кожній країні. Щоб повернути українців, Україна повинна знати, де вони перебувають. Загалом українці працюють приблизно в 50 країнах [12]. З більш як 10 млн вихідців з України (включаючи близько 5 млн громадян України) влада має інформацію тільки про 0,4 млн чоловік, причому ця цифра зменшується. Необхідне істотне спрощення умов консульського обліку, — це потрібно не мігрантам, а владі України.

Досвід показує, що контакт з мігрантами треба встановлювати ще на Батьківщині, до їхнього від'їзду. Це допоможе зрозуміти причину, терміни, напрямки, сферу зайнятості, оцінити їхні потреби та побажання. Якщо людина прагне тимчасово попрацювати за кордоном, то важливо повноцінно її проконсультувати про країну, сферу зайнятості, правила працевлаштування, місцеву культуру, можливі ризики, місцеві особливості використання фінансових послуг. Важливо забезпечити кожного від'їжджаючого медичною страховкою, юридичною консультацією, базовим набором банківських послуг.

Багато українців працюють за кордоном сезонно, тому важливо перевіряти легальність цих сезонних про-

грам, а також розміщати інформацію про них на спеціальних вебресурсах. При цьому оплачувати послуги рекрутингових компаній з пошуку роботи за кордоном (або працівників з України) має тільки роботодавець (а не українці). Це суттєво знизить ризики шахрайства й дострокового звільнення українців.

Необхідно сприяти спрощенню сезонної трудової міграції (шляхом підписання міжкраїнових угод), що дасть змогу перебувати легально за кордоном. Важливо продовжити підписання договорів про взаємне звільнення від подвійного оподаткування отриманих доходів. Для нелегально працюючих українців треба розробити програми спрощення їхньої легалізації, тимчасового повернення в Україну з метою повторного працевлаштування з легальним статусом. Тут важливу роль відіграє створення позиції аташе з трудових питань у кожному посольстві за кордоном з метою консультацій/тренінгів мігрантів у країнах їхнього перебування про особливості роботи в цій країні, про програми їх повернення й підтримки на батьківщині [6].

Необхідно регулярно проводити національні й регіональні заходи щодо визнання та подяки тим українцям у світі, які у звітний (річний) період зробили найбільший внесок у розвиток України. На рівні офісу президента, Кабінету міністрів, Міністерства закордонних справ, місцевої влади необхідно визначити список номінацій для їх урочистого привітання. Разом з бізнесом (у т.ч. з асоціаціями) необхідно запустити інформаційні тури для української діаспори з метою визначення їхніх побажань в інвестуванні/розвитку програм доброчинності в Україні. Окрему увагу варто приділити грантовим навчальним програмам для дітей української діаспори в українських вузах.

Друга група механізмів передбачає сприяння притоку доходів і заощаджень мігрантів та діаспори в Україну. Для цього необхідна активна співпраця влади, фінансово-банківського сектору з метою запуску спеціальних програм-стимулів. Такими можуть бути: програми фінансової інклюзивності (включаючи фінансову грамотність); інформаційні системи (сайти, платформи, контакт-центр) про зручні й недорогі системи переказу коштів; програми із здешевлення вартості переказів; співробітництво з регуляторами в країнах працевлаштування українців для спрощення їх доступності до місцевого фінансового сектору; запуск фінансово-банківських послуг зі спеціальним режимом і спеціальними умовами, що дозволить фінансовому сектору таргетувати цей сегмент клієнтів, а самі мігранти й діаспора побачать особливий підхід до себе як до найбільшого інвестора України; запуск цільових банківських, страхових, іпотечних, пенсійно-накопичувальних програм і послуг, що допоможе створити додаткову мотивацію до переказу їх коштів на батьківщину; запуск грантових програм навчання дітей мігрантів та їхніх домогосподарств в Україні за умови їх часткової оплати з грошових переказів.

Третя група механізмів передбачає залучення українців у світі до розвитку України та їхніх рідних територій. Мігранти й діаспора готові спрямовувати частину своїх коштів на розвиток рідної країни, регіону. Залежно від типу програм вони можуть витрачати на ці цілі 5—10% своїх доходів. Україна може щороку одержу-

вати на ці цілі близько 1—2 млрд дол. і більше на рік. Такі країни, як Ізраїль, Мексика, Індія, Філіппіни, Кенія, мають чудовий досвід у цьому напрямі, і Україні варто його переймати.

Одним із механізмів залучення заощаджень мігрантів і діаспори на цілі розвитку є розміщення інфраструктурних облігацій Diaspora Bonds. При цьому важливо визначити, на які цілі йде збір коштів і які гарантії їх повернення. Переважно вони готові вкладати кошти в будівництво інфраструктурних проєктів [10].

Також кошти можна залучити через спільні програми, відомі у світі як "1x1", "2x1", "3x1". Це коли до одного долара мігранта по одному долару додають центральна і/або місцева влада з метою розвитку об'єктів соціальної інфраструктури (школи, лікарні, дороги тощо) [9; 13]. Як правило, такі проєкти реалізуються на малій батьківщині мігрантів і родичів діаспори. Тому для ОТГ це прекрасний шанс залучити додаткові ресурси для свого розвитку.

Важливо проводити донорські конференції на регіональному рівні з метою періодичного залучення коштів на соціально важливі інфраструктурні проєкти. Щонайкраще такі заходи проводяться в регіонах із високим рівнем еміграції населення. Також практикуються програми підтримки соціальних проєктів з містами-побратимами з розвинених країн, які зацікавлені в прийнятті легальних сезонних мігрантів з наступним їх поверненням на батьківщину.

Четверта група механізмів передбачає реалізацію потенціалу українців за кордоном для розвитку бізнесу та залучення інвестицій в Україну. Кожен українець, виїжджаючи за кордон, має свій міграційний цикл, зумовлений ключовими потребами: здобути нові знання, знайти нові зв'язки та сформувати валютні накопичення. Домігшись цього, він стоїть перед вибором: асиміляція або повернення додому. В Україні необхідно створити для нього програми розвитку підприємництва, запуску нових бізнес-проєктів, розвитку бізнес-контактів. Адже у мігрантів і діаспори за весь період перебування за кордоном накопичилися значні знання, контакти й заощадження. Якщо у мігранта на батьківщині створено умови для появи цінних активів або діючого бізнесу, він уже не замислюється: варто йому повертатися на батьківщину чи ні.

При цьому важливо розробити програми консультаційної допомоги (тренінги) зі створення й розвитку малого підприємництва серед мігрантів, що повернулися, й одержувачів переказів. Необхідно запустити промотури для вихідців з України для вивчення інвестиційних можливостей на батьківщині, у тому числі описуваних вище програм. Ключовим є запуск менторських програм, проведення публічних або приватних заходів, консультацій про проєкти, які цікавлять українців, що повернулися на батьківщину. Менторами можуть бути як місцеві успішні бізнесмени, так і мігранти, що раніше повернулися і вже запустили свій бізнес на батьківщині.

Величезну роль у мотиваційній політиці повернення українців має відіграти економічний блок влади. Необхідно запропонувати податкові канікули/пільги, митні пільги на ввезення обладнання для малого бізнесу, який запускається на доходи й заощадження мігрантів. Найбільше в цьому має бути зацікавлена місцева влада: вона

може запропонувати податкові знижки й канікули при оплаті місцевих податків для тих мігрантів-інвесторів, які запускають нові проєкти в їхніх регіонах.

Для спрощення й прискорення розвитку підприємництва в Україні за фінансові ресурси мігрантів і діаспори, створення нових робочих місць у країні важливо запустити онлайн-довідник про рівень податків у країні, пільги і канікули у розрізі секторів і регіонів країни для цього сегмента інвесторів. Окрім того, важливо запустити онлайн-гіда з усіх державних, муніципальних, фінансово-банківських, менторських і донорських програм розвитку підприємництва за інвестиції та заощадження мігрантів і діаспори.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Досвід інших країн показує, що, реалізуючи стратегії повернення своїх мігрантів і діаспори через мотивацію залучення їхніх переказів та інвестицій, можна суттєво збільшити приплив цих фінансових ресурсів. Це, у свою чергу, веде до зростання іноземних інвестицій в Україну. Саме цей шлях за 1960-1990 рр. пройшли Туреччина, Ізраїль, Португалія, Південна Корея, а також Ірландія. Зараз цей шлях проходить більшість країн Південно-Східної Азії, зокрема Індія, Філіппіни, Пакистан, Індонезія, Шрі-Ланка. Спочатку перекази мають споживчий характер, потім інвестиційний. Спочатку діаспора сама вкладає кошти в країну, а потім "підтягує" іноземних інвесторів для розширення припливу інвестицій. Саме діаспора є провідником іноземного капіталу в країну.

Важливо розуміти, що в основі досягнення результату завжди лежить мотивація. Коли в основі стратегії повернення українців буде присутня мотивація переказу їхніх заощаджень, інвестування в Україну, участі в соціальних проєктах, тоді кількість українців, які бажають повернутися на батьківщину, дуже швидко збільшиться. Для них це й можливість реалізувати всі мрії та плани, які вони роками або десятиліттями плекали в глибині душі, і шанс спонтанної реалізації нових проєктів на історичній батьківщині. Для економіки України — це можливість суттєво збільшити приплив валюти в країну, поповнити ЗВР, підвищити ліквідність банківської системи, знизити ставки за кредитами для бізнесу та значно підвищити темпи зростання ВВП. Саме так і сталося в більшості країн нашої групи зі схожою економікою. Запустивши зазначені програми, країни одержали стабільний приплив валюти, а завдяки різноманітності програм, кошти потрапляли одночасно як в усі галузі, так і в усі регіони, що дозволяло рівномірно й органічно зростати їхній економіці.

Перспективи подальших розвідок передбачають вивчення підприємницької поведінки українських мігрантів та діаспори, які за роки перебування і розвитку власного бізнесу за кордоном накопичили значні фінансові ресурси, а також зв'язки і контакти. Важливо вивчити світовий досвід залучення таких ресурсів з метою транскордонного переміщення зазначених ресурсів в Україну для розширення і відкриття бізнес-проєктів в Україні. Це також дозволить підвищити привабливість країни для капіталу мігрантів, а це в свою чергу, сприя-

тиме залученню іноземних інвестицій в майбутньому, оскільки саме мігранти і діаспора є провідниками іноземців в чужі країни, до місцевої влади яких у іноземних інвесторів немає довіри.

Література:

1. World Bank Migration and Development Section. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/migration/overview#4> (дата звернення 02.05.2023).
2. Terrazas A. (2010). Diaspora investments in the developing and emerging country capital markets: patterns and prospects. USAID, Migration Policy Institute. URL: https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/diasporas-markets_1023.pdf (дата звернення 02.05.2023).
3. Financing facility for remittances. Promoting innovative remittance systems and investment channels for migrants. IFAD Program review. <https://www.ifad.org/en/ffr> (дата звернення 02.05.2023).
4. Israel Bonds by Development corporation of Israel. URL: <https://www.israelbonds.com/> (дата звернення 02.05.2023).
5. Gordon J., Gupta P. Nonresident deposits in India: in search of return? IMF Working Paper. № 04/48. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Nonresident-Deposits-in-India-In-Search-of-Return-17108> (дата звернення 02.05.2023).
6. Overseas Welfare Workers Administration of the Government of the Philippines. Overview of the programs for the overseas filipino workers. URL: https://owwa.gov.ph/?page_id=3728 (дата звернення 02.05.2023).
7. Orozco M., N. Castillo, L. Romei. Towards financial independence: Financial literacy for remittance senders and recipients; A project of the Remittances and Development Program of the Inter-American Dialogue. 2010. June 14. 9 p.
8. Woodruff C. Mexican microenterprise investment and employment: the role of remittances. IADB Working Paper. № 26. 2007. URL: <https://publications.iadb.org/publications/english/viewer/Mexican-Microenterprise-Investment-and-Employment-The-Role-of-Remittances.pdf> (дата звернення 02.05.2023).
9. Burgess K. Collective Remittances and Migrant-State collaboration in Mexico and El Salvador. Journal Latin American Politics and Society. University of Miami. 2012. No. 4, Vol. 54, pp. 119—146.
10. Малохатко Я. Кількість українських біженців сягнула майже 8 млн URL: <https://mind.ua/news/20251646-kilkist-ukrayinskih-bizhenciv-u-evropi-syagnula-majzhe-8-mln-oon> (дата звернення 02.05.2023).
11. Databank by the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator?tab=all> (дата звернення 02.05.2023).
12. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 02.05.2023).
13. Duquette-Rury, Lauren and Bada, Xochitl (2013). "Continuity and Change in Mexican Migrant Hometown Associations: Evidence from New Survey Research", Journal Migraciones Internacionales, no. 1, Vol. VII, Colegio de Mexico, Mexico, pp. 65—99.
14. Prospectus for the 12 year infrastructure bond. With Kenyan diaspora component. Issue no. IFB1/2011/12. Government of Kenya. URL: <https://www.central->

bank.go.ke/images/docs/BondProspectus/2011/sep_10_2011_ifb.pdf (дата звернення 02.05.2023).

15. Samuels G. Banking unbanked immigrants through remittances. URL: https://www.researchgate.net/publication/5026793_Banking_unbanked_immigrants_through_remittances (дата звернення 02.05.2023).

16. Bradlow D. Reconciliation and development bonds: using private finance markets to promote social and economic development. American University Washington College of Law. 2009. URL: <https://slideplayer.com/slide/5721993/> (дата звернення 02.05.2023).

17. Harnessing the Potential of Migration and Return to Promote Development. IOM Migration Research Series. N.5. URL: <https://returnandreintegration.iom.int/en/resources/position-paper-study/harnessing-potential-migration-and-return-promote-development> (дата звернення 02.05.2023).

18. Karagoz K. (2012). Workers remittances and economic growth: evidence from Turkey. Journal of Yasar University. №4 (13). URL: https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/05/no13_vol4_01_karagoz.pdf (дата звернення 02.05.2023).

19. Timm L., Giuliodori M., Muller P. Tax Incentives for High Skilled Migrants: Evidence from a Preferential Tax Scheme in the Netherlands. 2022. URL: <https://www.iza.org/publications/dp/15582/tax-incentives-for-high-skilled-migrants-evidence-from-a-preferential-tax-scheme-in-the-netherlands> (дата звернення 02.05.2023).

References:

1. World Bank (2023), "Migration and Development Section", available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/migration/overview#4> (Accessed 20 April 2023).

2. Terrazas, A. (2010), "Diaspora investments in the developing and emerging country capital markets: patterns and prospects", USAID, Migration Policy Institute, available at: https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/diasporas-markets_1023.pdf (Accessed 20 April 2023).

3. IFAD Program review (2023), "Financing facility for remittances. Promoting innovative remittance systems and investment channels for migrants", available at: <https://www.ifad.org/en/ffr> (Accessed 20 April 2023).

4. Israel Bonds by Development Corporation of Israel (2023), available at: <https://www.israelbonds.com/> (Accessed 20 April 2023).

5. Gordon, J. and Gupta, P. (2016), "Nonresident deposits in India: in search of return?", IMF Working Paper, vol. 04/48, available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Nonresident-Deposits-in-India-In-Search-of-Return-17108> (Accessed 20 April 2023).

6. Overseas Welfare Workers Administration of the Government of the Philippines (2023), "Overview of the programs for the overseas filipino workers", available at: https://owwa.gov.ph/?page_id=3728 (Accessed 20 April 2023).

7. Orozco, M., N. and Castillo, L. R. (2010), "Towards financial independence: Financial literacy for remittance senders and recipients", A project of the Remittances and Development Program of the Inter-American Dialogue, June 14.

8. Woodruff, C. (2007), "Mexican microenterprise investment and employment: the role of remittances", IADB Working Paper, vol. 26, available at: <https://publications.iadb.org/publications/english/viewer/Mexican-Microenterprise-Investment-and-Employment-The-Role-of-Remittances.pdf> (Accessed 20 April 2023).

9. Burgess, K. (2012), "Collective Remittances and Migrant-State collaboration in Mexico and El Salvador", University of Miami. Journal Latin American Politics and Society, vol. 4, no. 54, pp. 119—146.

10. Malokhatko, Ya. (2023), "Number of ukrainian refugees raised to almost 8 million", available at: <https://mind.ua/news/20251646-kilkist-ukrayinskih-bizhenciv-u-evropi-syagnula-majzhe-8-mln-oon> (Accessed 20 April 2023).

11. Databank by the World Bank (2023), available at: <https://data.worldbank.org/indicator?tab=all> (Accessed 20 April 2023).

12. The State Statistic Service of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 20 April 2023).

13. Duquette-Rury, Lauren and Bada, Xochitl (2013), "Continuity and Change in Mexican Migrant Hometown Associations: Evidence from New Survey Research", Journal Migraciones Internacionales, vol. 1, no. VII, Colegio de Mexico, Mexico, pp. 65—99.

14. Government of Kenya (2011), "Prospectus for the 12 year infrastructure bond. With Kenyan diaspora component", available at: https://www.centralbank.go.ke/images/docs/BondProspectus/2011/sep_10_2011_ifb.pdf (Accessed 20 April 2023).

15. Samuels, G. (2010), "Banking unbanked immigrants through remittances", available at: https://www.researchgate.net/publication/5026793_Banking_unbanked_immigrants_through_remittances (Accessed 20 April 2023).

16. Bradlow, D. (2009), "Reconciliation and development bonds: using private finance markets to promote social and economic development", American University Washington College of Law, available at: <https://slideplayer.com/slide/5721993/> (Accessed 20 April 2023).

17. IOM Migration Research Series (2001), "Harnessing the Potential of Migration and Return to Promote Development", available at: <https://returnandreintegration.iom.int/en/resources/position-paper-study/harnessing-potential-migration-and-return-promote-development> (Accessed 20 April 2023).

18. Karagoz, K. (2012), "Workers remittances and economic growth: evidence from Turkey", Journal of Yasar University, vol. 4 (13), available at: https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/05/no13_vol4_01_karagoz.pdf (Accessed 20 April 2023).

19. Timm, L., Giuliodori, M., Muller, P. (2022), "Tax Incentives for High Skilled Migrants: Evidence from a Preferential Tax Scheme in the Netherlands", available at: <https://www.iza.org/publications/dp/15582/tax-incentives-for-high-skilled-migrants-evidence-from-a-preferential-tax-scheme-in-the-netherlands> (Accessed 20 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 02.05.2023 р.

*M. Tarasiuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of management and marketing Kyiv National Linguistic University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7081-7217>*

*N. Biletska,
PhD in Economics, Associate Professor, Vice-Rector for educational and methodical work,
Private Higher Educational Establishment "Vinnytsia Institute
of designing of clothes and entrepreneurship"
ORCID ID: <https://orsid.org/0000-0001-6622-3614>*

*V. Nabornyj,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5551-4779>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.28

THE ROLE OF DIGITAL PROCESSES IN THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BUSINESS: ECONOMIC ASPECT

*М. В. Тарасюк,
д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу, Київський національний лінгвістичний університет
Н. В. Білецька,
к. е. н., доцент, проректор з навчально-методичної роботи, ПВНЗ Вінницький інститут конструювання одягу і підприємства
В. В. Нагорний,
к. е. н., доцент кафедри економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України*

РОЛЬ ДІДЖИТАЛ ПРОЦЕСІВ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Українські суб'єкти бізнесу все активніше використовують діджитал процеси для вдосконалення своєї діяльності, зокрема у напрямках отримання прибутку та розвитку нових продуктів та послуг. Ці процеси сформовані використанням цифрових технологій та програмних продуктів у різних аспектах вітчизняного бізнесу та відіграють важливу роль в його інноваційному розвитку. Відтак, стаття спрямована на дослідження сучасної ролі діджитал процесів в інноваційному розвитку українського бізнесу, зокрема її економічного аспекту. Авторами реалізоване визначення сутності та сучасної типології базових діджитал процесів, які впливають на інноваційний розвиток бізнесу, а також надана системна характеристика їх основних типів, їх ролі в інноваційному розвитку українського бізнесу. У межах дослідження доведено, що діджитал процеси в бізнесі слід ідентифікувати як процеси, які залежать від використання цифрових технологій та різноманітних програмних продуктів, що дозволяють автоматизувати, оптимізувати, прискорювати отримання прибутку та розвитку нових продуктів і послуг, забезпечуючи інноваційність розвитку. За результатами дослідження визначені основні типи діджитал процесів в інноваційному розвитку українського бізнесу, до яких віднесені: цифрові маркетингові стратегії, електронна комерція; автоматизація процесів в бізнесі; електронний документообіг; аналіз даних та штучний інтелект. Встановлено, що комплексні цифрові процеси, наведені вище, допомагають суб'єктам бізнесу не тільки вирішувати важливі завдання, але також сприяють формуванню основних напрямків інноваційного розвитку українського бізнесу. За таких умов,

інноваційність розвитку бізнесу можна розглядати як загальну категорію, яка залежить від формату використання цифрових технологій та програмних продуктів. Дослідження діджитал процесів є комплексним напрямом, який формує підґрунтя для подальшого дослідження впливу діджитал процесів на ефективність бізнесу. Оцінка ефективності діджитал процесів в бізнесі може бути проведена за допомогою різноманітних показників, таких як збільшення прибутку, зниження витрат, покращення якості продуктів та послуг, покращення задоволеності клієнтів, підвищення конкурентоспроможності тощо.

Ukrainian businesses are increasingly using digital processes to improve their activities, particularly in the areas of profit generation and development of new products and services. These processes in Ukrainian business are formed through the use of digital technologies and software products in various aspects of domestic business and play an important role in its innovative development. Therefore, the article aims to investigate the contemporary role of digital processes in the innovative development of Ukrainian business, particularly in its economic aspect. The authors provided a definition of the essence and modern typology of basic digital processes that influence the innovative development of businesses, as well as a systematic characterization of their main types and their role in the innovative development of Ukrainian businesses. It has been established within the study that digital processes in business should be identified as processes that depend on the use of digital technologies and various software products that enable the automation, optimization, and acceleration of profit generation and the development of new products and services, essentially ensuring the innovativeness of development. According to the research, the main types of digital processes in the innovative development of Ukrainian businesses have been identified, which include: digital marketing strategies, e-commerce, business process automation, electronic document management, data analysis, and artificial intelligence. It is noted that the complex of the above basic digital processes helps businesses not only to solve important tasks but also to form the main directions of innovation in the development of Ukrainian business. Under these conditions, the innovativeness of business development can be interpreted as a collective category that depends on the format of using digital technologies and software products. The study of digital processes is a comprehensive direction that forms the basis for further research on the impact of digital processes on business efficiency. The effectiveness of digital processes in business can be evaluated using various indicators, such as increased revenue, reduced costs, improved product and service quality, improved customer satisfaction, increased competitiveness, and so on.

Ключові слова: цифрові маркетингові стратегії, електронна комерція, автоматизація процесів; документообіг; аналіз даних; штучний інтелект.

Key words: digital marketing strategies, e-commerce, process automation, document flow, data analysis, artificial intelligence.

PROBLEM SETTING (DESCRIPTION OF THE PROBLEM BEING ANALYZED IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT ACADEMIC OR PRACTICAL TASKS)

At present, Ukrainian business entities are increasingly using digital processes to improve their operations, particularly in the areas of generating profit and developing new products and services. These processes of Ukrainian business (sometimes also referred to as digital processes or processes of digital transformation) are formed by the use of digital technologies and software products in various aspects of domestic business and play an important role in its innovative development. From the transition to online commerce to the use of smart production and distribution technologies, all these processes accelerate the pace of innovation in various fields. In particular, in e-

commerce, digital processes allow companies to increase the efficiency and scale of sales, reduce costs for storage and transportation of goods, and improve interaction with customers through the development of electronic platforms and internet marketing. In manufacturing, digitalization of processes enables the adoption of new technologies and the development of more efficient production methods, promoting automation and optimization of business processes. In addition, digital processes allow for the implementation of new technologies and the development of more efficient methods of production, promote automation and optimization of processes in business. Moreover, digital processes help to increase the level of data security, ensure convenient and secure access to information, and reduce the number of errors that may occur in the process of manual data entry. Accordingly, the research in the outlined direction is relevant and timely.

ACTUAL SCIENTIFIC RESEARCHES AND ISSUES ANALYSIS

Among the studies and publications that initiated the solution to the problem of studying the role of digital processes in the innovative development of Ukrainian business, we have identified the groundwork of Savitska O.M., Salabay V.O. [4], Lihonenko L.O., Khripko A.V., Domanskyi A.O. [2]. The author relies precisely on the outlined sources. However, the problem is that in most sources only the main stages and factors that affect the process of digital transformation of business are outlined. In addition, among other studies, it is possible to distinguish best practices conducted by Mashika H., Zelic V., Kiziun A., Maslyhan R. et al [5], where the main results and advantages of digital processes are presented, directions, stages and obstacles on the way of its implementation are identified. At the same time, the typology of digital processes and their role in the innovative development of Ukrainian business, which are not investigated in most existing studies, form the general problematic, which is devoted to the mentioned article.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The aim of the article is to investigate the contemporary role of digital processes in the innovation development of Ukrainian business, particularly in its economic aspect. To achieve the stated aim, the following research objectives must be accomplished:

- 1) to define the essence and modern typology of basic digital processes that affect the innovation development of business;
- 2) to provide a systematic characterization of the main types of digital processes and their role in the innovation development of Ukrainian business.

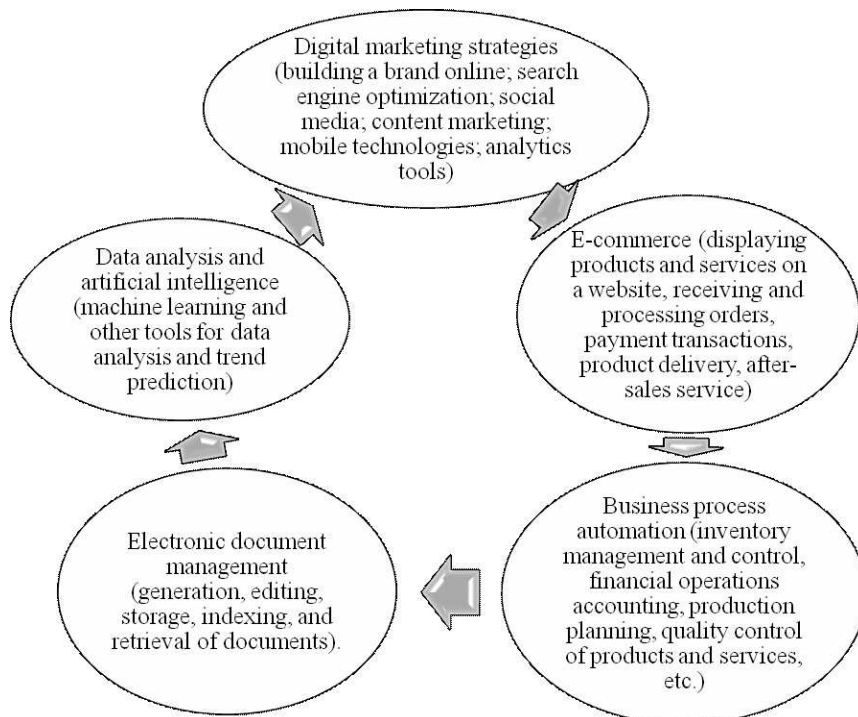

Fig. 1. Digital processes that impact the innovative development of Ukrainian businesses

Source: formed based on [1, 2, 3, 4].

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Digital processes in business are processes that depend on the use of digital technologies and various software products that allow for the automation, optimization, and acceleration of profit generation and the development of new products and services, essentially providing innovation in development.

The main types of such processes in the innovative development of Ukrainian business can be attributed to: digital marketing strategies, e-commerce, automation of business processes (automation of routine tasks), electronic document management, data analysis, and artificial intelligence. It is noted that the innovativeness of development can be interpreted as a collective category that depends on the format of using digital technologies and software products.

The outlined processes, although not exhaustive, form the main directions of innovation in the development of Ukrainian business. Digital processes that influence the innovative development of Ukrainian business, as well as the technologies and software products inherent to them, are summarized in Figure 1.

Therefore, let us consider in more detail the main types of digital processes by systematically characterizing them and outlining their role in the innovative development of Ukrainian business. To do this, we need to determine which specific needs each of the aforementioned digital processes solves for the business entity and what results are provided by the practical application of such a process.

So, digital marketing strategies or the use of communication channels and marketing tools on the internet play an important role in the innovative development of Ukrainian businesses, as they expand opportunities for

customer acquisition and revenue growth through the use of technologies and software products in the following areas [3]: building a brand online; applying search engine optimization; using social media; using content marketing; using mobile technologies; and using analytics tools. The characterization of the role of technologies and software products of digital marketing strategies in the innovative development of Ukrainian business is systematized in Figure 2.

The confirmation that digital marketing strategies can be a powerful tool for innovative development of Ukrainian business is the experience gained by a number of entities, including "Rozetka".

This business entity actively utilizes digital marketing to attract and retain its customers, including SEO optimization (for promoting its products and services), social media, and mobile technologies (for communicating with customers, expanding its reach and popularity, including "Rozetka" having a mobile application

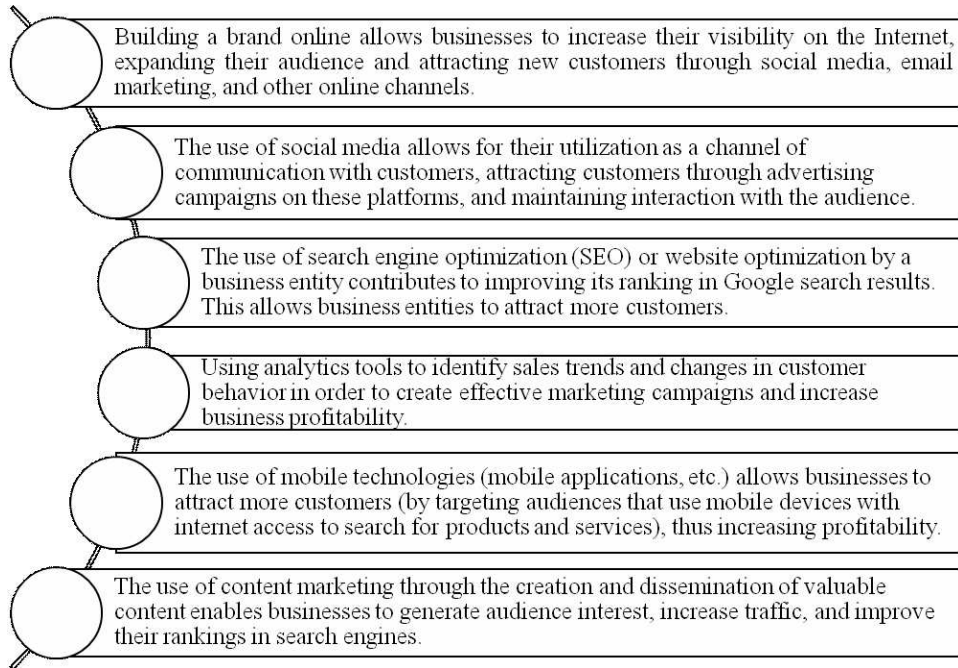

Fig. 2. Characteristics of the role of technology and digital marketing software in the innovative development of Ukrainian businesses

Source: formed based on [2; 3; 5].

allowing customers to make purchases from their mobile devices, posting news, promotions, and information about its products on social media platforms such as Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, and LinkedIn). In addition, the business entity utilizes Google Analytics, Adobe Analytics, or other analytics tools to measure the effectiveness of their campaigns and identify trends in customer behavior. In conclusion, "Rozetka" has become one of the leaders in the Ukrainian e-commerce market. Besides "Rozetka," there are other successful examples of using digital marketing strategies by entities such as "Nova Poshta," PUMB Bank Ukraine, "Ecoiffier Ukraine," etc., which have changed their businesses and attracted more customers. Therefore, it can be stated that the existing experience confirms the significant role of digital

marketing strategies and their contribution to shaping the market direction of innovative development (aimed at the marketing and sales processes).

E-commerce, or the process of buying and selling goods and services using internet-based technology rather than physical trade, currently provides businesses with the ability to attract new customers and expand their operations. In particular, this digital process involves the use of technologies and software products in the following areas: displaying goods and services on a website or specialized platform; receiving and processing orders; payment transactions; delivery of goods and providing after-sales service. The characterization of the role of e-commerce technologies and software products in the innovative development of Ukrainian businesses is systematized in Figure 3.

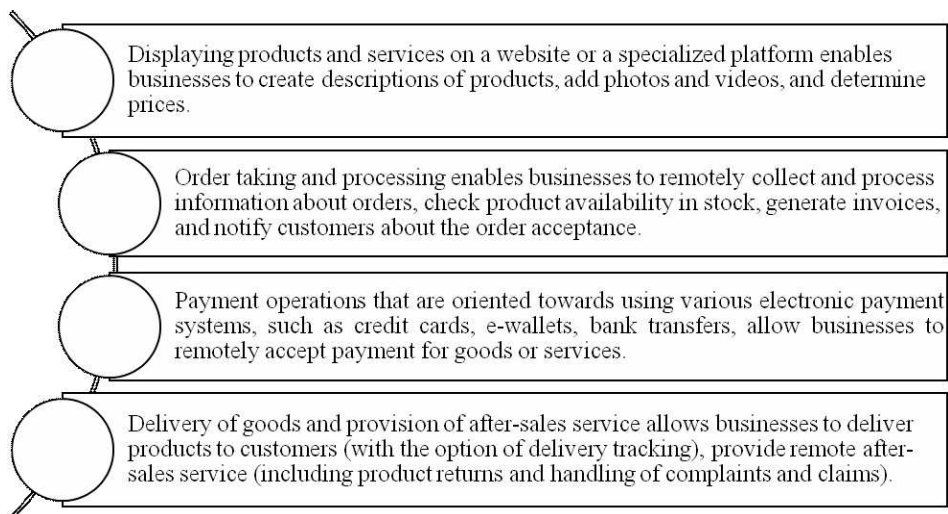

Fig. 3. Characteristics of the role of e-commerce technologies and software products in the innovative development of Ukrainian business

Source: formed based on [3; 5].

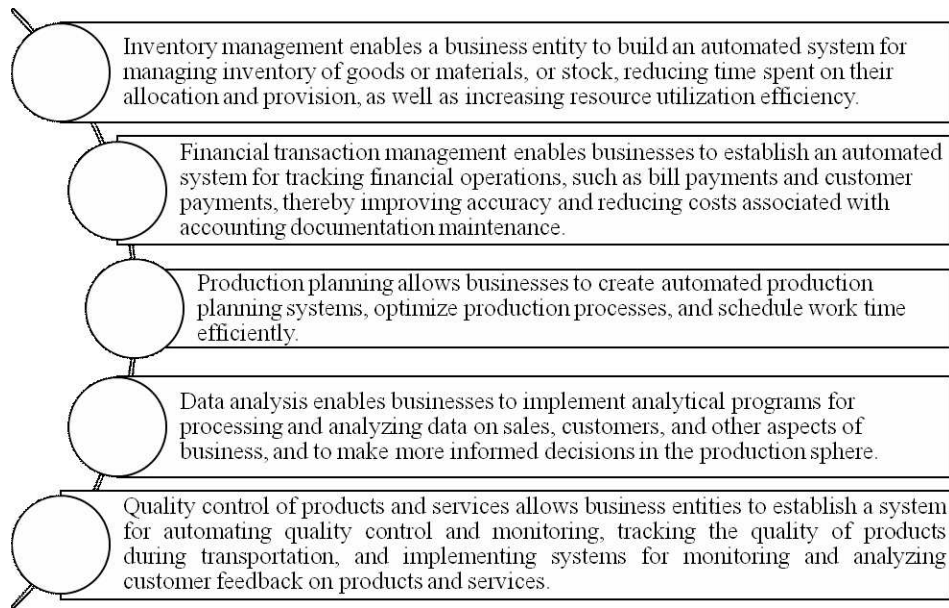

Fig. 4. Characterization of the role of automation technology and software products in the innovative development of Ukrainian businesses

Source: formed based on [3,4; 5].

Evidence that e-commerce can be a powerful tool for the innovative development of Ukrainian businesses is demonstrated by the experience of a number of entities, among which are not only online retailers like Rozetka.ua, but also other entities such as Epicentr K, Comfy, and others. In particular, these entities are developing new electronic platforms and creating unique online delivery and after-sales service offerings (for example, Epicentr K has developed the "Epicentr 24" platform, which offers a wide range of products from construction materials to electronics, while Comfy offers its own delivery service "Comfy express" with the ability to deliver goods within 2-3 hours [3]).

Thus, it can be concluded that the existing experience confirms the significant role of e-commerce technologies and software products in promoting innovative

development associated with digital transformation of business and its processes. In fact, currently, business entities have the opportunity to attract new customers from around the world and work in online mode without the need for a physical store or office.

Automation of business processes currently allows businesses to ensure the automatic execution of routine tasks and focus on the most important tasks that ensure increased competitiveness and business development (including strategic planning, development of new products and services, and improving customer service). In particular, this digital process involves the use of technologies and software products in areas such as inventory and supply chain management, financial transaction tracking, production planning, quality control of products and services, and so on. The role of these automation

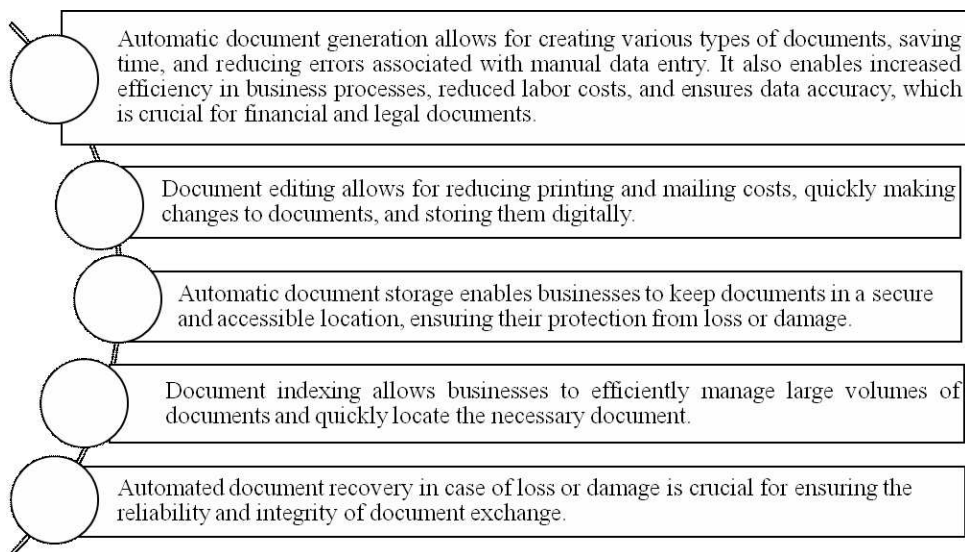

Fig. 5. Characterization of the role of the outlined electronic document management technologies and software products in the innovative development of Ukrainian business

Source: formed based on [3, 5].

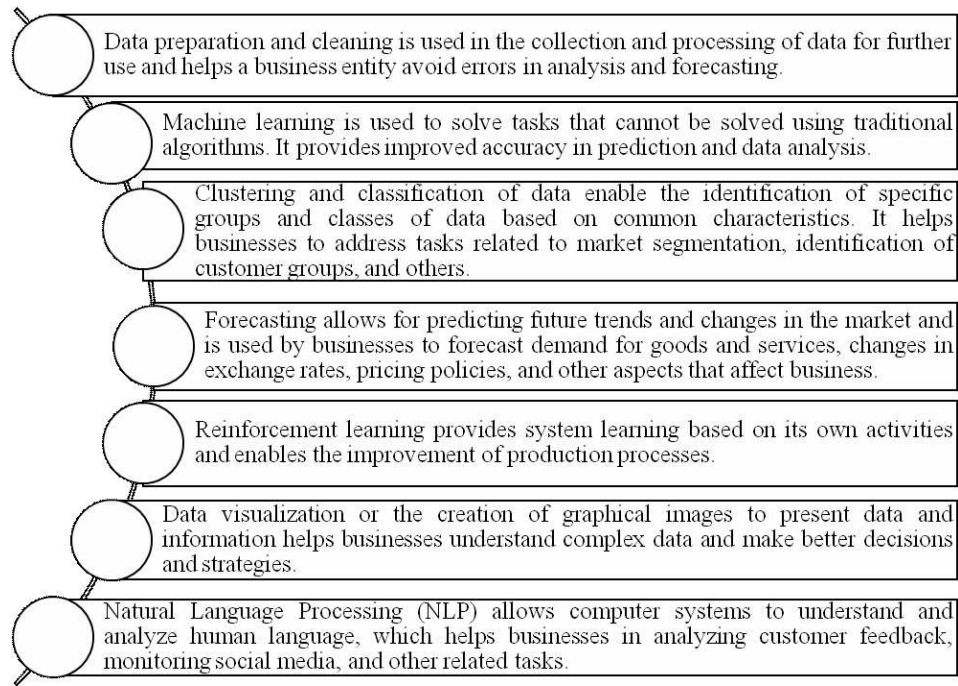

Fig. 6. Characterization of the role of the data analysis and artificial intelligence technologies and software products in the innovative development of Ukrainian businesses

Source: formed based on [3, 5, 4].

technologies and software products in innovative development of Ukrainian business is outlined and summarized in Figure 4.

The experience of automating processes in the innovative development of Ukrainian business is quite diverse. For example, the online retailer Rozetka.ua uses automated inventory management systems (to ensure fast processing and shipping of orders) and an automated monitoring and analysis system of customer feedback on products and services (to understand how to improve service quality and refine products). Another example of a business successfully utilizing process automation in its operations is the network of electronics and home appliances stores, Comfy. This business entity uses inventory management systems that allow them to track the amount of goods in stock in real-time and forecast the need for the upcoming periods.

Therefore, it can be stated that the available experience confirms the significant role of automation technologies and software products in the formation of innovation development associated with the process-oriented direction of innovation development.

Electronic document management or the process of transferring documents in electronic form between different participants of a business process allows businesses to speed up document flow, reduce costs of their processing, and ensure higher reliability and confidentiality of information exchange. In particular, such a digital process includes the use of technologies and software products in the following areas: automatic generation of documents (or creation of various types of documents, such as invoices, contracts, and waybills, using software), editing documents (or the process of making changes to existing documents using software), storing documents on a server or cloud storage, indexing

documents (providing metadata, information about the document that helps classify and find it, for each document stored in electronic form), and document recovery. The described directions are carried out in electronic form. The role of the outlined technologies and software products of electronic document flow in the innovative development of Ukrainian business is characterized and systematized in Fig. 5.

One example of using electronic document management in Ukrainian business is the company "PJSC Ukrtelecom", in particular its created system of electronic document management "EDoc", which allows customers to sign and send invoices online. In addition, the system provides storage of documents on Ukrtelecom servers and allows receiving notifications about the account status. Thus, it can be stated that the existing experience confirms the significant role of automation technologies and software products in business innovation development in terms of productivity and process orientation.

Data analysis and artificial intelligence involve the use of machine learning algorithms and other tools for analyzing data and predicting market trends. In particular, such a digital process involves the use of technologies and software products in areas such as data preparation and cleansing; machine learning; data clustering and classification; prediction; reinforcement learning; natural language processing and data visualization. The characterization of the role of the outlined technologies and software products related to data analysis and artificial intelligence in the innovative development of Ukrainian business is systematized in Figure 6. In fact, the technologies and software products under the outlined directions allow businesses to make more informed decisions, thus

improving the efficiency of achieving a certain goal or solving a problem.

One example of the use of data analysis and artificial intelligence by Ukrainian businesses is the use of machine learning to improve the recruitment and selection process for sales consultants in the electronics and home appliances retail chain Comfy (including the use of machine learning algorithms to analyze resumes and assess candidate suitability) [1]. Among other examples of using data analysis and artificial intelligence by Profit-M LLC and Ukr Lit Prom LLC is the forecasting of demand for goods and services (used for forming an annual production program and compiling an annual procurement plan). Thus, it can be concluded that the available experience confirms the significant role of data analysis and artificial intelligence technologies and software products in promoting innovation in various directions (including optimizing decision-making processes, reducing costs, product-oriented innovative development, etc.).

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

The study has shown that digital processes in business should be identified as processes that depend on the use of digital technologies and various software products. They allow for the automation, optimization, and acceleration of revenue generation and development of new products and services, effectively ensuring innovation in development. Specification of the outlined position has allowed to draw the following conclusions:

1. The main types of digital processes in the innovative development of Ukrainian businesses include: digital marketing strategies, e-commerce, process automation (automating routine tasks), electronic document management, data analysis, and artificial intelligence.

2. The comprehensive listing of the above basic digital processes not only helps businesses solve important tasks, but also shapes the main directions of innovation in the development of Ukrainian business. Under these conditions, innovation in business development can be interpreted as a collective category that depends on the format of using digital technologies and software products.

3. Overall, the use of digital processes is an integral part of business innovation that can lead to significant growth in profit and the development of new products and services. However, to succeed in this direction, it is necessary to ensure constant support and development of the relevant technologies and software products that form the basis of the digital infrastructure, as well as to develop skills and knowledge of digital technologies among business people.

PERSPECTIVES FOR FURTHER RESEARCH IN THIS AREA

The study of digital processes is a complex direction that forms the basis for further research into the impact of digital processes on business effectiveness. The effectiveness of digital processes in business can be evaluated using various indicators, such as increased

profits, reduced costs, improved quality of products and services, improved customer satisfaction, increased competitiveness, and so on.

Література:

1. Гусєва О. Ю. Легомінова С. В. Діджиталізація — як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація, Економіка. Менеджмент. Бізнес, 2018, Вип. 1, С. 33—39.

2. Лігоненко Л. О., Хріпко А. В., Доманський А. О. Зміст та механізм формування стратегії діджиталізації в бізнес-організаціях. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2018. №22. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2018-22-4555>.

3. PricewaterhouseCoopers database, PwC report "The role of digital marketing strategies in innovative business development", 2023, URL.: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirectUrl=gG0V-55Ipsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2lwWPau2GN84=&referrer=gG0V-55Ipsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en (Accessed: 01.10.2022).

4. Савицька О. М., Салабай В. О. Особливості діджиталізації бізнесу компанії в умовах розвитку індустрії 4.0. Ефективна економіка. 2020. № 10. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8266> (дата звернення: 20.04.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.65

5. Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects: монографія / [Authors team: Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, Maslyhan Roman et al.]. — Odesa: KUPRIENKO SV, 2023, 131 с.

References:

1. Husieva, O.Yu and Lehominova, S.V. (2018), "Digitalization — as a tool for improving business processes, their optimization", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 1, pp. 33—39.

2. Lihonenko, L.O. Khripko, A.V. and Domanskyi A.O. (2018), "Content and mechanism of digitalization strategy formation in business organizations", *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka"*, vol. 22. <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2018-22-4555>.

3. PricewaterhouseCoopers database (2023), PwC report "The role of digital marketing strategies in innovative business development", Available at: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirectUrl=gG0V-55Ipsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2lwWPau2GN84=&referrer=gG0V-55Ipsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en (Accessed: 01.10.2022).

4. Savytska, O. and Salabai, V. (2020), "Specific features of the digitalization of the company's business in the conditions of development of industry 4.0", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8266> (Accessed 21 Apr 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.65

5. Mashika, H. Zelic, V. Kiziun, A. and Maslyhan, R. (2023), *Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects*, KUPRIENKO SV, Odesa, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 21.04.2023 р.*

УДК 004+330.32

*K. Kraus,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management,
Borys Grinchenko Kyiv University*

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4910-8330>

N. Kraus,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Finance, Borys Grinchenko Kyiv University*

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8610-3980>

O. Marchenko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management
and Logistics, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3342-0525>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.35

INFORMATION AND INVESTMENT ACTIVITY OF THE ENTERPRISE: ROLE, AREAS OF INFLUENCE AND THEIR RELATIONSHIP

K. M. Kraus,

к. е. н., доцент, доцент кафедри управління, Київський університет імені Бориса Грінченка

N. M. Kraus,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, Київський університет імені Бориса Грінченка

O. V. Marchenko,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики,

Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"

ІНФОРМАЦІЯ ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: РОЛЬ, ЗОНИ ВПЛИВУ І ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

The article examines the role, areas of influence of information and investment activity, as well as their relationship. The authors emphasize that the formation of a new economic reality in the conditions of martial law, capable of restoring economic growth in the face of global challenges, inflation and devaluation, will become the central task of the post-war government of Ukraine. An economic improvement can be achieved on the basis of financial stabilization, structural restructuring, continued privatization, and the creation of a well-functioning capital market. According to the authors of the article, the question of reviving the financial market as a self-regulated system of capital transfers, a system of long-term investments will be especially difficult to solve in the future.

The elements of the information array for the development of investment projects according to the UNIDO methodology and the list that should be offered to domestic business entities in the conditions of martial law were analyzed. The article studies the users of information through the lens of their purpose for obtaining or disseminating information and the specified expectations from the possession of information. Among the users of information, the following are indicated: customers, creditors, shareholders, top management, middle management, personnel, contractors and suppliers, government institutions, society in general.

The article attempts to substantiate the objective need for an algorithm of enterprise investment resources. The authors came to the conclusion that the application of this algorithm in practice allows taking into account the diverse interests of all participants in the investment process who are interested in the result, the effective completion of the investment project. It is noted that this algorithm takes into account the internal financial situation of the business entity, the influence of external factors and reflects the cause-and-effect relationships between the formed investment structure and the result of the enterprise's innovative investment activity.

В статті розглянуто особливу роль, ключові зони впливу інформації та інвестиційної діяльності, а також їх тісний взаємозв'язок. Автори наголошують на думці, що формування нової економічної реальності в умовах воєнного стану в країні, яка спроможна відновити своє економічне зростання за умови глобальних викликів, інфляції та девальвації, стане одним із центральних завдань повоєнного уряду у відбудові України. Досягти суттєвого економічного покращення можна на основі фінансової стабілізації, структурної перебудови, продовження приватизації, створення якісно працюючого ринку капіталів. Особливо складним в перспективі до вирішення стане, на думку авторів статті, питання відродження фінансового ринку як саморегульованої системи переливання капіталів, системи довгострокових інвестицій тощо.

Проаналізовано головні елементи інформаційного масиву для розробки інвестиційних проєктів за методикою UNIDO та перелік, який варто пропонувати вітчизняним суб'єктам господарювання в умовах воєнного стану. У статті всебічно вивчаються користувачі інформації крізь призму їх мети з якою отримуються чи поширюється інформація та вказані очікування від володіння інформацією. Серед користувачів інформації вказано такі як: клієнти, кредитори, акціонери, топ-керівництво, керівництво середньої ланки, персонал, підрядники та постачальники, державні інституції, суспільство загалом.

У статті зроблено спробу обґрунтувати об'єктивну потребу в алгоритмі інвестиційних ресурсів підприємства. Автори дійшли висновку, що застосунок даного алгоритму на практиці дозволяє врахувати різнопланові інтереси всіх учасників процесу інвестування, які зацікавлені в результаті, ефективному завершенні спільного інвестиційного проєкту. Зазначено, що даний алгоритм враховує внутрішнє фінансове становище суб'єкта господарювання, вплив чинників зовнішнього походження та відображає причинно-наслідкові зв'язки між сформованою структурою інвестицій і результатом інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства на певному етапі його життєвого циклу та розвитку в ринкових умовах.

Key words: information, investment activity, innovation activity, investment resources, investment projects, investment sources.

Ключові слова: інформація, інвестиційна діяльність, інноваційна діяльність, інвестиційні ресурси, інвестиційні проєкти, інвестиційні джерела.

STATEMENT OF THE PROBLEM IN A GENERAL FORM AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

Investigating the issue of investment activity, its trends, ways of activation, strategic areas of improvement, it is necessary to recognize that a well-founded investment policy at the macro level, the creation of a favorable investment climate, is needed for the exit of the Ukrainian economy from a crisis state and its stabilization.

As a result of the war and the consequences of the covid period, the Ukrainian economy received a number of characteristic features, according to which development strategies and economic growth models of the 3rd world countries can be applied to it. On the one hand, the absence of competitive markets, weak awareness of market participants about economic alternatives, inflation in 2022 at the level of 26.5%, devaluation, the presence of monopolies and the possibility of setting non-market prices by their nature; inefficient structure of formal institutions; weak development of the market infrastructure; market imperfections. It is the features listed above that are common both to Ukraine and to most countries of the 3rd world. On the other hand, we have the agrarian nature of the economy, the negative effects of the drop in the birth rate of the population, and the increase in migration processes provoked by the war. Nevertheless, the

economy of Ukraine largely has the features of modern highly developed countries, namely: a sufficiently high level of education and qualification of labor resources and a good level of development of the technological growth factor. All this gives reason to talk about the urgent need to restore the investment and innovation activities of enterprises, because all the available key components for this are available in Ukraine.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

A number of topical issues of the investment activity of enterprises in the conditions of martial law are the object of attention of many Ukrainian scientists. The most significant developments in this area include the works of T. Golubev [1], O. Dastii, M. Denysenko [1], I. Ishchenko [2], M. Krupka, N. Kraus, K. Kraus [2], I. Kolos, V. Karkovska [3], O. Klymenko, L. Ligonenko, O. Manzhura [4—5], O. Mykhaylenko, O. Marchenko [6], O. Shpykulyak, O. Shpychak, L. Fedulov, and others. Despite the diversity of scientific results within the framework of this problem, some issues still require detailed analysis and scientific discourse. This refers to the need to substantiate the theoretical and practical aspects of the use of elements of the information array during the implementation of the enterprise's investment activities, which will allow to easily put into practice the algorithm for optimizing the investment resources of the economic entity.

FORMULATION OF THE GOALS OF THE ARTICLE (STATEMENT OF THE TASK)

The purpose of the article is to study the relationship between information and the effectiveness of the enterprise's investment activities, to present their zones of influence and the role of information; elucidation of groups of information users interested in the results of innovation and investment activities; carrying out an analysis comparing the order of the elements of the information array according to the UNIDO method and the method adapted to the activities of domestic enterprises; development and substantiation of the optimization algorithm of the enterprise's investment resources.

PRESENTATION OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

Activation of investment activity is an urgent task for the economy of Ukraine, because it is required by digital development, transformational changes in the country's economy and modern trends of world integration with its rapid scientific and technical growth and accelerated globalization of all processes. The fact that accumulation of state, enterprise and population savings in investments will contribute to: structural restructuring of the economy, provision of technical re-equipment of enterprises; increasing their competitiveness and maximum use of intellectual potential [3].

The goal of managing the investment activities of the enterprise is to obtain the maximum possible profit not only in the current period, but also in the prospective periods. This requires the development of such management tasks that ensure the realization of the main goal of innovative and digital activity, which consists in ensuring: sufficient investment support for the necessary rates of development of the current activity of the enterprise; the balance of maximum profitability, taking into account the acceptable level of risk; liquidity of investments, possibilities of rapid reinvestment of capital in the event of changes in the factors of the internal and external environment; opportunities to implement social development programs for the team. Persons interested in information on the results of innovation and investment activities are presented in Table 1.

Assessment of the real level of innovation-investment potential of enterprises, based on the information of interested parties about the results of innovation-investment activity, will allow solving the following tasks: adequately assess the readiness and prospective opportunities to carry out innovation-investment activity; to analyze the trends and regularities of the economic development of the enterprise as a whole and its innovation and investment activities in particular, to identify shortcomings and potential opportunities in this area, to identify strengths and weaknesses, to carry out a pre-

Table 1. Persons interested in information about the results of innovation and investment activities

Users of information	The purpose for which the information is received or disseminated	Expectations from the possession of information
1	2	3
<i>Top management and middle management</i>	Work experience, skills, competence, dedication to the enterprise, latest knowledge, ideas	Activation of innovative activities of the enterprise, ensuring its innovative development
<i>Investors, namely: - creditors; - shareholders</i>	Capital, areas of improvement of innovative activity of the enterprise	Stable dividends
	Loan capital, credit conditions	Interest on the loan, timely repayment of the loan
<i>Clients</i>	Loyalty to the enterprise	Terms of sale and payment; discount system; friendly attitude; the level of after-sales service; a wide range of high-quality innovative products, innovative technologies
<i>Personnel</i>	Professional training; intellectual property rights; commitment to the enterprise; knowledge; ideas; experience; qualification	Providing a social package; advanced training according to the latest technologies; high level of remuneration; working conditions; participation in profit sharing
<i>Contractors and suppliers</i>	Progressive process innovation; timely execution of orders; flexible prices; procurement and payment conditions; required assets; new technological processes	Full and timely payment of supplies; long-term contracts
<i>State institutions</i>	Provision of benefits and subsidies; legal field of activity; support of innovative activities	Use of environmental technologies; job creation; taxes, contributions and fees; filling state and local budgets
<i>Society</i>	Grants for the development of innovative activities; image in mass media; highly qualified local specialists	Investments in local infrastructure, patronage; charity events; environmental protection; jobs for local residents; economic and social development of the region

Source: summarized by the authors based on [1].

dictive assessment of the trend and rates of prospective dynamics; to prepare recommendations for making management decisions regarding the formation of the investment strategy and policy of the enterprise, to determine the mechanisms and tools for their implementation in the war and post-war periods.

Table 2 presents the list of elements of the information array for the development of investment projects according to the UNIDO methodology and the list that should be offered to business entities under martial law (in the order that corresponds to the cyclical nature of the examination). For comparison, we chose the UNIDO methodology, as it has the version closest to the conditions of use in the Ukrainian economy. The sequence of examination according to this method makes it possible to minimize the risk of irreversible investments in the development of unpromising projects, since the most important and least expensive elements of the information array are first of all examined.

Performance of all functions of management of innovation and investment activities of the enterprise is based on the data of the reporting system. So, for example, financial reporting is used for economic and financial analysis, forecasting the results of innovative and investment activities of the enterprise, risk assessment, management of non-current and current assets,

Table 2. Order of elements of the information array

According to the UNIDO methodology	The procedure proposed for domestic business entities
1	2
1. History of the company	1. Correspondence of the project to the interests and capabilities of the investor
2. Analysis of the economic and legal environment of the project	2. Break-even point
3. Products/services of the company according to the project	3. Market perspective of the project (market analysis) and strategic marketing plan
4. Market analysis and marketing strategy	4. Competitiveness of products/services according to the quality indicator
5. Production plan (raw materials, materials, energy, personnel)	5. Technical feasibility of the project (technical analysis)
6. Technical analysis	6. Analysis of the environment
7. Project implementation schedule	7. Management qualities
8. Project management	8. History of the recipient company and its financial condition
9. Financial history	9. Strategic development plan of the recipient company
10. Operations of the company	10. Production plan (raw materials, materials, energy, personnel)
11. Strategic plan	11. Operational marketing plan
12. Assessment of risks and forms of insurance	12. Project schedule
13. Ecological analysis	13. Financial capacity of the project
14. Financial plan (funding strategy, forecast of financial condition)	14. Economic efficiency of the project
15. Financial proposal, assessment of the company's value	15. Environmental and social aspects of the project
	16. Analysis of risks and insurance

Source: summarized by the authors based on [2; 7].

management of cost and capital structure. Tax reporting makes it possible to establish the level of the tax burden and justify the rational tax policy of the enterprise. Statistical reporting ensures the construction of macroeconomic indicators that reflect the generalized characteristics of the state and level of development of the economy in general, its individual branches and types of economic activity.

In addition, the enterprise uses statistical reporting data for economic analysis of indicators of investments, innovations, labor, fixed assets, receivables and payables. The main purpose of management reporting is to provide management and managers of all levels of management with the necessary data for making management decisions, planning, conducting control, and measuring enterprise performance indicators [5]. The main task in the management of the company's investment resources is to form and maintain their optimal structure, which can most fully satisfy its strategic goals. Because the market value and financial stability of the enterprise, the maximization of the profitability of its capital and investments, the degree of risk of investment and innovation activity and a number of other important economic indicators of the business depend on the balanced formation and use of own and borrowed funds.

To clarify what the process of forming an optimal structure of investments is, we note that it is "a complex economic process that is associated with the development and evaluation of alternative options for the distribution of investment resources that meet the goals of the enterprise and its development prospects". It is worth

noting that Ukrainian enterprises haven't the position of investment manager, and the accounting department deals with management of its investment activities.

The policy of optimization of investment resources based on a holistic system of formation and use of financial resources of various origins, aimed at the implementation of investment and innovation projects and increasing their income, is conducted at domestic enterprises by accounting staff. In order to establish the normal operation of this system, employees develop and approve an algorithm for forming the optimal structure of investments. This algorithm takes into account the internal financial situation of the business entity, the influence of factors of external origin and reflects the cause-and-effect relationships between the formed investment structure and the result of the innovative investment activity of the enterprise. For the sake of clarity, we have tried to present a conditional algorithm for optimizing investment resources in Figure 1.

The given algorithm demonstrates the sequence of actions of the investment process of the enterprise from the beginning of financing to the investment (formation of the investment portfolio):

- determination of the need for the total volume of investment resources, where the necessary volume of financial investment funds is forecast, the total need for investment resources for real investment, as well as their amount over time;

- analysis of existing investment sources are carried out in accordance with the strategic goals of the enterprise;

- the implementation of a retrospective analysis of the formation of investment resources of the enterprise is carried out in order to identify additional investment opportunities that can be realized by the enterprise by mobilizing internal or attracting external resources in accordance with the planned investment volumes;

- effective schemes and methods of financing individual innovation and investment programs and projects are clearly defined and prescribed (self-financing, equity financing, debt financing, mixed financing depending on the project);

- optimization of the structure of the sources of the formation of investment resources is carried out taking into account the minimization of the cost of attracting investment resources from various sources and optimization criteria.

The application of this algorithm in practice allows taking into account the diverse interests of all participants in the investment process who are interested in the result, the effective completion of the investment project, namely: investors who wish to obtain a certain level of profit and preserve the invested capital; creditors who seek to save and return interest for the use of loans; authorities that count on the satisfaction of public, social and environmental needs of the respective cities in which enterprises operate according to this algorithm; consumers who want to get the goods they need for an acceptable fee, but which should reimburse the incurred

expenses and ensure a certain level of profit; other interested parties who receive satisfaction of their interests depending on their rights and powers, as well as equity participation in investment projects.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS OF FURTHER INVESTIGATIONS IN THIS DIRECTION

The formation of a new economic reality in the conditions of martial law, capable of restoring economic growth in the face of global challenges, inflation and devaluation, will be the central task of the post-war government of Ukraine. Such growth can be achieved on the basis of financial stabilization, structural restructuring, continued privatization, and the creation of a well-functioning capital market. The question of reviving the financial market as a self-regulated system of capital transfers, a system of long-term investments will be particularly difficult to resolve in the future.

It should be emphasized that the active participation of Ukrainian entrepreneurs in the financial market despite wartime conditions and the activation of investment activities of the population (in most cases, it is poorly acquainted with the objective laws of the development of financial capital and the market, in the absence of proper experience in self-regulation of the market) can lead both to large losses of individual accumulations and savings, and to a market crisis in general.

For these reasons, a modern entrepreneur must be able to successfully use information and predict, calculate and evaluate his own opportunities and be knowledgeable in the field of investment activity. After all, the effectiveness of this activity is determined by the level of development of capital construction, investment and industrial-construction complexes, which, in turn, depends from the production potential of their material and technical base, the qualifications of executors, the scientific and technical level of project solutions, the state of the organization and planning of the investment process, providing it with financial resources.

References:

1. Denysenko, M.P., Holubieva, T.S. and Kolos, I.V. (2009), "Information provision of innovative and investment activities of the enterprise", Dspace, available at: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456-789/22165/1/Kolos-2009-2.pdf> (Accessed 20 Apr. 2023).
 2. Ishchenko, I.S., Kraus, K.M. and Kraus, N.M. (2022), "Innovative developments and discoveries as a result of quality management decisions", *Eievropeyskiy naukoviy zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsii*, vol. 2 (10), pp. 32—47, available at: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/160/138>

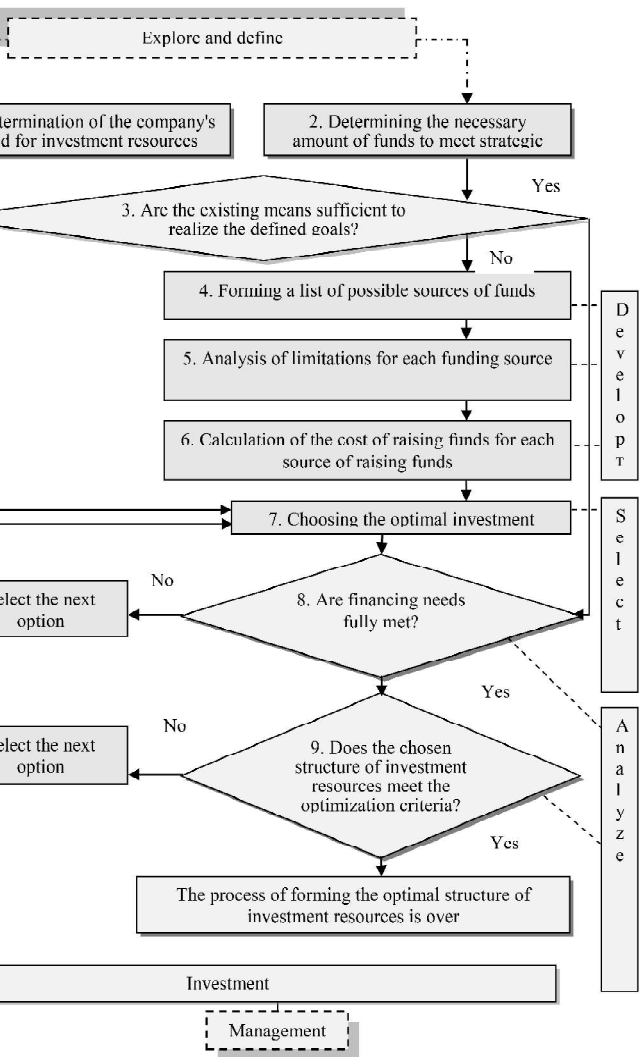

Figure 1. Algorithm for optimization of enterprise investment resources

Source: Summarized and grouped by data [4; 6].

[com.ua/index.php/journal/article/view/160/138](http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456-789/22165/1/Kolos-2009-2.pdf) (Accessed 18 Apr. 2023).

3. Karkovska, V.Ya. (2009), "Investment activity and investment policy in the region (based on the materials of the Lviv region)", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 8—11.

4. Manzhora, O.V., Kraus, N.M. and Kraus, K.M. (2019), "Diagnostics of the impact of research and innovative development on technology transfer in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6873> (Accessed 14 Apr. 2023).

5. Manzhora, O.V., Kraus, K.M. and Kraus, N.M. (2021), *E-commerce and Internet trade*, Agrar Media Group, Kyiv, Ukraine.

6. Marchenko, O.V., Kraus, K.M. and Kraus, N.M. (2023), "Peculiarities and nature of information provision of investment project activities at the regional level", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 30—36, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1221/1230> (Accessed 21 Apr. 2023).

7. Suduk, O.D. (2020), "Peculiarities of business planning and expertise of projects in the agrarian sphere of Ukraine", *Visnyk NUVGP*, vol. 4 (92), pp. 401—408.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2023 р.

Л. Б. Гнатишин,
д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування,
Львівський національний університет природокористування,
ORCID ID: <https://doi.org/0000-0003-4425-0514>
О. С. Прокопишин,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,
Львівський національний університет природокористування,
ORCID ID: <https://doi.org/0000-0002-7027-3499>
Н. В. Трушкіна,
к. е. н., старший дослідник, докторант, старший науковий співробітник,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України,
ORCID ID: <https://doi.org/0000-0002-6741-7738>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.40

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ- УЧАСНИКІВ РИНКУ КОРМОВИХ ДОБАВОК

L. Hnatyshyn,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Accounting and Taxation, Lviv National University of Nature Management
O. Prokopyshyn,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Lviv National University of Nature Management
N. Trushkina,
PhD in Economics, Senior Research Fellow, Doctoral Candidate, Senior Researcher,
Research Center for Industrial Problems of Development of the NAS of Ukraine

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR THE ACTIVITY MANAGEMENT OF ENTERPRISES PARTICIPATING IN THE FEED ADDITIVES MARKET

У статті уточнено теоретичні засади формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок. З використанням системного підходу та методу класифікації умовно систематизовано трактування терміна "інформаційно-аналітичне забезпечення", які запропоновано різними науковими школами, за такими групами, як: систему (складна, інтегрована, ієрархічно організована система; сукупність компонентів для прийняття управлінських рішень; сукупність взаємопов'язаних технологій, методів збирання та оброблення інформації; сукупність підсистем, методів, заходів та інструментів; комплекс дій і заходів); діяльність (особливий вид діяльності; напрям діяльності; управлінська діяльність); процес (цілеспрямований процес інформаційно-аналітичної роботи; інформаційні процеси; процес створення належних умов для задоволення інформаційних потреб) тощо.

Запропоновано інформаційно-аналітичне забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок розглядати як сукупність методів, засобів збирання та обробки інформації, цифрових технологій, інтелектуальних систем, які застосовуються задля оцінювання, діагностики і прогнозування статистично-аналітичних даних з метою прийняття своєчасних, науково обґрунтованих та ефективних управлінських рішень в аграрному секторі.

Визначено принципи, на яких має базуватися формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок. Побудовано структурно-логічну схему інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок.

The article specifies the theoretical principles of the formation of information and analytical support for the management of the activities of enterprises participating in the feed additives market. With the use of a system approach and classification method, the interpretation of the term "informational and analytical support" proposed by various scientific schools is conditionally systematized according to such groups as: system (complex, integrated, hierarchically organized system; a set of components for making management decisions; a set of interrelationships connected technologies, methods of collecting and processing information; a set of subsystems, methods, measures and tools; a set of actions and measures); activity (special type of activity; direction of activity; management activity); process (purposeful process of information and analytical work; information processes; process of creating appropriate conditions for meeting information needs), etc.

It is proposed to consider information and analytical support for the management of the activities of enterprises participating in the feed additives market as a set of methods, means of collecting and processing information, digital technologies, intelligent systems, which are used for the purpose of evaluating, diagnosing and forecasting statistical and analytical data with the aim of adopting timely, scientifically based and effective management solutions in the agricultural sector.

The principles on which the formation of information and analytical support for the management of the activities of enterprises participating in the feed additives market should be based are determined: purposefulness, initiative, systematically, structuring, maneuverability, alternative opinions, multivariation, reliability, objectivity, timeliness, continuity, efficiency, flexibility, validity, feedback, hierarchy. A structural and logical scheme of information and analytical support for the management of the activities of enterprises participating in the market of feed additives has been built. Its implementation on a practical level will contribute to the adoption of timely, scientifically based and effective management decisions regarding the strategic directions of the development of the feed additives market.

Ключові слова: ринок кормових добавок, агропромисловий комплекс, інформаційно-аналітичне забезпечення, управління діяльністю, механізм, продовольча безпека, ефективність, конкурентоспроможність.

Key words: feed additives market, agro-industrial complex, information and analytical support, activity management, mechanism, food safety, efficiency, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На даний час для забезпечення продовольчої безпеки у системі національної безпеки особливої актуальності набувають проблеми відновлення і трансформації аграрного сектору як ключового пріоритету державної політики України. При цьому виробництво кормів і кормових добавок є одним з провідних напрямів розвитку агропромислового комплексу. За оцінками фахівців у сфері сільського господарства, збалансований за основними поживними речовинами корм забезпечує підвищення продуктивності тварин на 10—12%, а при збагаченні їх вітамінами, мікроелементами і концентратами ефективність кормової бази зростає на 25—30%.

Слід зазначити, що для моніторингу та комплексного економічного оцінювання діяльності підприємств-учасників ринку кормових добавок необхідно розробляти й реалізовувати відповідний інструментарій інформаційно-аналітичного забезпечення. Воно має стати підґрунтям для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень.

Сучасні умови господарювання потребують принципово нових підходів до інформаційно-аналітичного забезпечення, які мають враховувати постійні зміни екзогенного середовища та впливати на підвищення ефективності системи управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок з урахуванням інноваційних, інформаційних, маркетингових, логістичних технологій. Це й обумовило актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Грунтовний аналіз показує, що вчені (І. Воронецька, О. Кравчук, Г. Корнійчук [1]; Л. Степасюк, З. Тітенко [2]; М. Ібатуллін [3]; В. Лаврук [4]; В. Петриченко, О. Корнійчук [5]; А. Лівінський [6]; І. Яців, С. Темненко [7] та інші) приділяють значну увагу різноманітним аспектам розвитку ринку кормових добавок.

Проблемам інформаційно-аналітичного забезпечення управління з урахуванням специфіки різних сфер економічної діяльності відведено чимало зарубіжних (А. Kwilinski et al. [8]; R. Miskiewicz [9]; H. Dzwigol et al. [10]; A. Ahadiat and Z. Dacko-Pikiewicz [11]; K. Szczepanska-Woszczyna and S. Gatnar [12]) і вітчизняних (А. Зосімова [13]; Т. Ганцюк [14]; К. Шапошников [15]; П. Пуцентейло, О. Гуменюк [16]; І. Хвальчик, Л. Волощук [17]; С. Мішина, О. Мішин [18]) наукових праць.

Незважаючи на широке коло наукових досліджень з обраної теми, багатоаспектність, дискусійність і фрагментарність окремих питань потребують проведення подальших розробок у напрямі вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок з урахуванням особливостей їх функціонування.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Означена проблема зумовила мету даної статті, яка полягає в уточненні концептуальних засад формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок.

Таблиця 1. Підходи до визначення терміна "інформаційно-аналітичне забезпечення", які запропоновано різними економічними школами

Трактування поняття	Науковці
органічна сукупність вихідних даних, показників та методів їх визначення і аналітичної оцінки, що може бути науково-методичною передумовою для прийняття регіональними органами управління відповідних рішень під час визначення ефективних напрямків розвитку підприємництва	Я. Пушак [19]
процес створення оптимальних умов задля задоволення інформаційних потреб та реалізації посадових обов'язків органів державної влади на основі формування та використання інформаційних ресурсів	Р. Коваль [20]
система взаємопов'язаних методів, заходів і засобів, які реалізують створення і функціонування технології процесу збирання, передачі, переробки, зберігання та видачі (відображення), а також використання інформації з метою здійснення ефективної діяльності в тій чи іншій сфері	О. Пархоменко [21]
сукупність технологій, методів збирання та обробки інформації, що характеризує об'єкт управлінського впливу, специфічних прийомів їх діагностики, аналізу синтезу, а також оцінки наслідків прийняття різних варіантів політичних рішень	С. Телешун та ін. [22]
забезпеченість підприємства якісною аналітичною інформацією та захист його інформаційного середовища за рахунок збору та аналізу зовнішньої та внутрішньої інформації, розробки на її основі планів та прогнозів розвитку підприємства	С. Пилецька [23]
системна діяльність спеціально підготовлених фахівців, зайнятих пошуком, відбором, збором, обробкою, нагромадженням, узагальненням та збереженням інформаційних одиниць, а також виробництвом інформації і аналітичних процесів нового знання явища або події, що вивчається	О. Корнійчук [24]
взаємозалежна і відповідним чином сформована сукупність організаційних, організаційно-правових, інформаційних, методичних, програмно-технологічних компонентів, що забезпечує необхідну якість прийнятих управлінських рішень за рахунок раціонального використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій	А. Пугач [25]
цілеспрямований процес збирання, обробки та аналізу інформації про складні (самоорганізовані та саморозвинуті) соціальні, політичні та економічні системи, що становлять об'єкт управління, під керівництвом органу управління	М. Дорошко Н. Шпакова [26]
належним чином утворений комплекс інформаційних, організаційних, технологічних, програмно-цілевих елементів і частин, який забезпечує високу ефективність прийнятих рішень шляхом практичного й доцільного застосування інформаційних даних	Н. Четова Н. Лелюк [27]
сукупність дій та заходів для збору, нагромадження, обробки та аналізу даних на основі інформаційних технологій, у процесі реалізації якого особливої ваги набуває систематичність визначення кола питань, що виникають у процесі базової діяльності споживача інформації, їх аналіз та прогнозування тенденцій розвитку	Н. Дяченко [28]
особливий напрям діяльності, пов'язаний із виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності	С. Вировий [29]
сукупність функціонально і ієрархічно пов'язаних між собою органів та спеціальних засобів, які забезпечують збирання, моніторинг, оброблення, оперативний аналіз даних, перевірку достовірності та підготовку підсумкового донесення	Г. Дробаха та ін. [30]
сукупність з облікової, планової, технологічної, нормативно-правової інформації та аналітичної інформації, яка спирається на проведення стратегічного, оперативного, порівняльного та фінансово-економічного аналізів	Ю. Папіж [31]
взаємопов'язана логічна система відбору та систематизації інформації про стан об'єкта управління з метою оцінки та діагностики відповідних даних для прийняття своєчасних ефективних управлінських рішень	І. Хвальчик Л. Волошук [17]
сукупність підсистем, методів, заходів та інструментів збору, опрацювання, зберігання та використання інформації з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень	С. Мішина О. Мішин [18]

Джерело: сформовано на основі [17—31].

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення економічної теорії, теорій систем, інформаційного суспільства, мережевої економіки, інфраструктури ринку, інформаційно-аналітичного забезпечення управління розвитком суб'єктів господарювання; концепцій стратегічного, зовнішньоекономічного, логістичного та маркетингового менеджменту; проблеми економіки підприємств агропромислового комплексу.

В основу дослідження покладено системний, структурно-функціональний, лінгвістичний, синергетичний і логіко-семантичний підходи.

У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові методи: аналізу й синтезу; індукції й дедукції; спостереження, порівняння, формалізації; експертних оцінок; маркетингового аналізу; класифікації; структурно-логічного узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Встановлено, що поняттю інформаційно-аналітичного забезпечення дослідниками надається різне змістове наповнення (табл. 1). Це обумовлено тим, що вчені є

представниками різних економічних теорій і шкіл зі своїми науковими підходами й особливостями, а також неоднозначністю і багатоаспектністю даного поняття. Цей термін розглядається науковцями з різноманітних точок зору і застосовується у багатьох сферах діяльності.

Як стверджує А. Зосімова [13], змістовне наповнення інформаційно-аналітичного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності (ІАЗЗЕД) ґрунтується на положеннях концепції інформаційного суспільства, теорій ризиків та ситуаційного управління, теорії конкуренції на основі яких було обрано напрями оцінювання: ефективності діяльності експортоорієнтованого підприємства, ступеня прояву ризиків експортної конкурентоспроможності, конкурентної позиції на світовому ринку. На її думку, у найбільш спрощеному вигляді інформаційно-аналітичне забезпечення підприємств включає в себе елементи економічного аналізу, методи та способи оцінювання, прийоми аналізу та інформаційні джерела, що аналізуються.

Отже, аналіз літературних джерел дає змогу констатувати факт відсутності єдиного взаємоузгодженого підходу до ідентифікації поняття "інформаційно-аналітичне забезпечення".

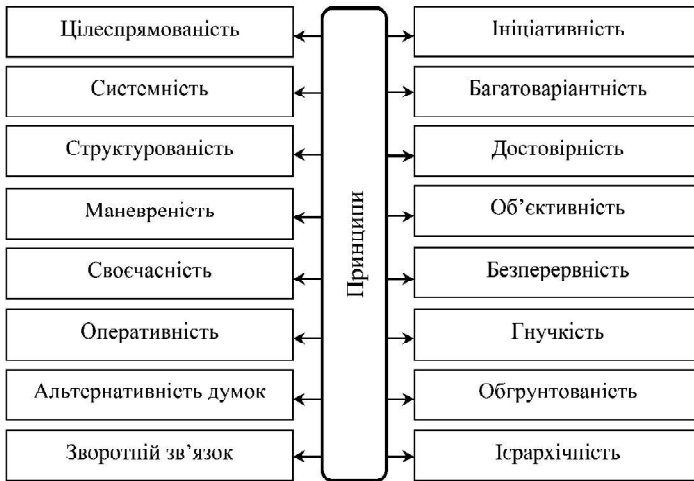

Рис. 1. Перелік принципів формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок

Джерело: побудовано на основі [13; 15; 17; 18; 28].

Здебільшого науковці під цим терміном розуміють:

- 1) систему (складна, інтегрована, ієрархічно організована система; сукупність компонентів для прийняття управлінських рішень; сукупність взаємопов'язаних технологій, методів збирання та оброблення інформації; сукупність підсистем, методів, заходів та інструментів; комплекс дій і заходів);
- 2) діяльність (особливий вид діяльності; напрям діяльності; управлінська діяльність);
- 3) процес (цілеспрямований процес інформаційно-аналітичної роботи; інформаційні процеси; процес ство-

рення належних умов для задоволення інформаційних потреб) тощо.

У результаті проведених досліджень [32—35] встановлено, що інформаційно-аналітичне забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок варто розглядати як сукупність методів, засобів збирання та обробки інформації, цифрових технологій, інтелектуальних систем, які застосовуються задля оцінювання, діагностики і прогнозування статистично-аналітичних даних з метою прийняття своєчасних, науково обґрунтованих та ефективних управлінських рішень в аграрному секторі.

Формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок має базуватися на принципах, які наведено на рис. 1.

Варто зазначити, що система інформаційно-аналітичного забезпечення має включати дві складові: інформаційну (задля організації партнерських взаємовідносин учасників ринку кормових добавок) і аналітичну (для оцінювання ефективності відносин учасників і підготовки рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень і коригування розвитку ринку кормових добавок) (рис. 2).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Формування належного інформаційно-аналітичного забезпечення дозволяє у нестабільному й турбулентному інституційному середовищі створити прозору та зрозумілу систему розроблення управлінських рішень

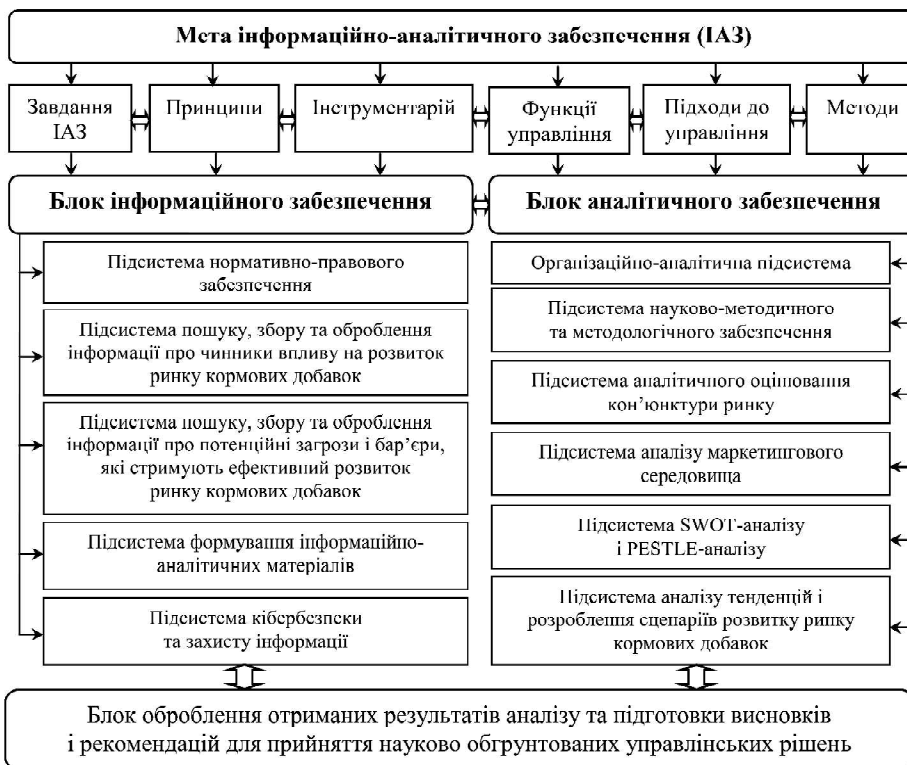

Рис. 2. Структурно-логічна схема інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок

Джерело: побудовано на основі [14; 15; 16; 17; 18; 31].

з удосконалення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок. Для вирішення окресленої проблеми значна увага має приділятися питанням активізації мережевої взаємодії та партнерських взаємовідносин на основі створення агрокластерних структур; управління маркетинговою та логістичною діяльністю сільськогосподарських підприємств з використанням інформаційно-комунікаційних, цифрових, інноваційних технологій, відповідного економіко-математичного інструментарію.

У результаті дослідження уточнено теоретичні засади формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок. З використанням системного підходу та методу класифікації умовно систематизовано трактування терміна "інформаційно-аналітичне забезпечення", які запропоновано різними науковими школами, за такими групами, як: система, діяльність, процес.

У статті надано авторський підхід до визначення поняття "інформаційно-аналітичне забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок", суть якого полягає в інтеграції методів, засобів збирання та оброблення інформації, цифрових технологій, інтелектуальних систем задля оцінювання, діагностики і прогнозування статистично-аналітичних даних.

Визначено принципи, на яких має базуватися формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок. До них віднесено такі: цілеспрямованість, ініціативність, системність, структурованість, маневреність, альтернативність думок, багатоваріантність, достовірність, об'єктивність, своєчасність, безперервність, оперативність, гнучкість, обґрунтованість, зворотній зв'язок, ієрархічність.

Побудовано структурно-логічну схему інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємств-учасників ринку кормових добавок. Її впровадження у практичній площині сприятиме прийняттю своєчасних, науково обґрунтованих та ефективних управлінських рішень щодо стратегічних напрямів розвитку ринку кормових добавок.

Перспективи подальших досліджень полягають у науково-методичному обґрунтуванні сучасної парадигми маркетингового менеджменту підприємств-виробників кормових добавок у контексті реалізації стратегії повоєнної відбудови аграрного сектору України.

Література:

1. Воронецька І. С., Кравчук О. О., Корнійчук Г. В. Науково-практичні засади функціонування ринку кормів. Агросвіт. 2016. № 20. С. 3—11.
2. Степасюк Л. М., Тітенко З. М. Кормова база, як один із чинників підвищення ефективності виробництва продукції скотарства. Агросвіт. 2016. № 21. С. 15—18.
3. Ібатуллин М. І. Кормозабезпечення як основа ефективного свинарства в Україні. Економіка та держава. 2017. № 10. С. 13—16.
4. Лаврук В. В. Кормовиробництво як складник механізму економічної модернізації тваринництва. Науко-

вий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 14 (1). С. 178—182.

5. Петриченко В. Ф., Корнійчук О. В. Стратегії інноваційного розвитку кормовиробництва України в умовах сучасних викликів. Вісник аграрної науки. 2018. № 1. С. 11—17.

6. Лівінський А. І. Стратегія реновації економічних механізмів виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва: теорія і практика: монографія. Одеса: ТЕС, 2019. 344 с.

7. Яців І. Б., Темненко С. М. Формування кормової бази як чинника розвитку тваринництва у сільськогосподарських підприємствах. Агросвіт. 2020. № 16. С. 24—31. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.16.24>.

8. Kwilinski A. Development of industrial enterprise in the conditions of formation of information economics. Thai Science Review. 2017. Autumn. P. 85—90.

9. Miskiewicz R. Challenges Facing Management Practice in the Light of Industry 4.0: The Example of Poland. Virtual Economics. 2019. Vol. 2. No. 2. P. 37—47. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.02\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.02(2)).

10. Dzwigol H., Dzwigol-Barosz M., Miskiewicz R., Kwilinski A. Manager Competency Assessment Model in the Conditions of Industry 4.0. Entrepreneurship and Sustainability Issues. 2020. Vol. 7. No. 4 (5). P. 2630—2644. [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4\(5\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4(5)).

11. Ahadiat A., Dacko-Pikiewicz Z. Effects of ethical leadership and employee commitment on employees' work passion. Polish Journal of Management Studies. 2020. Vol. 21. No. 2. P. 24—35. <http://dx.doi.org/10.17512/pjms.2020.21.2.02>.

12. Szczepanska-Woszczyna K., Gatnar S. Key Competences of Research and Development Project Managers in High Technology Sector. Forum Scientiae Oeconomia. 2022. Vol. 10. No. 3. P. 107—130. https://doi.org/10.23762/FSO_VOL10_NO3_6.

13. Зосімова А. В. Теоретичні аспекти формування інформаційно-аналітичного забезпечення міжнародної економічної діяльності підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 8. С. 404—407.

14. Ганцюк Т. Д. Система інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління: елементний склад та етапи здійснення. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер.: Державне управління. 2018. Т. 29 (68). № 2. С. 63—67.

15. Шапошников К. С. Роль і значення інформаційно-аналітичного забезпечення в системі регіонального менеджменту. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 29. С. 373—378.

16. Пуцентейло П., Гуменюк О. Інформаційне забезпечення аналітичної діяльності в управлінні підприємством. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2019. Вип. 1—2. С. 74—82. <https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.074>.

17. Хвальчик І. Л., Волощук Л. О. Сутність інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством. Економіка: реалії часу. 2020. № 1 (47). С. 84—90. <https://doi.org/10.15276/ETR.01.2020.10>.

18. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління соціально-трудовами відносинами. Ефективна економіка. 2023. № 1. <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.1.19>.

19. Пушак Я. Я. Регіональні особливості формування інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку підприємництва: дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / Ін-т регіональних досліджень НАН України. Львів, 2001. 183 с.

20. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади. Теорія та практика державного управління. 2006. № 1 (113). С. 223—226.

21. Пархоменко О. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення процесу прийняття рішень в системі науково-технічної інформації: дис.... канд. екон. наук: 08.02.02 / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва НАН України. Київ, 2006. 211 с.

22. Практичні елементи інформаційно-аналітичної роботи: метод. реком. / С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, І. В. Рейтерович, С. І. Вировий; за заг. ред. С. О. Телешуна. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 60 с.

23. Пилецкая С. Т. Информационно-аналитическое обеспечение механизма формирования и управления финансовыми потоками предприятия. Економічний простір. 2008. № 12/2. С. 124—129.

24. Корнійчук О. В. Проблемні питання інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. Демократичні стандарти публічного врядування: матеріали наук. — практ. конф. за міжнар. участю (м. Львів, 4 квітня 2008 р.). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. Ч. 1. С. 331—334.

25. Пугач А. О. Сутність процесу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної виконавчої влади в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=165#:~:text=27.02.2023>.

26. Дорошко М. С., Шпакова Н. В. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 204 с.

27. Чечетова Н. Ф., Лелюк Н. Є. Сутність та завдання інформаційно-аналітичного забезпечення муніципального управління. Коммунальное хозяйство городов. 2011. Вып. 100. С. 162—167.

28. Дяченко Н. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2013. Вып. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_2_14 (дата звернення: 27.02.2023).

29. Вировий С. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. № 39. С. 201—206.

30. Дробаха Г. А., Ковальов І. В., Башкатов Є. Г. Методика синтезу структури системи інформаційно-аналітичного забезпечення угруповання Національної гвардії України, що діє в умовах надзвичайного стану. Честь і закон. 2014. № 4 (51). С. 54—59.

31. Папіж Ю. С. Особливості процесу інформаційно-аналітичного забезпечення будівельного підприємства. Вісник НТУ "ХПІ". 2018. № 20 (1296). С. 107—110.

32. Lypchuk V., Hnatyshyn L., Prokopyshyn O. Improvement of the mechanisms of land use of farming enterprises in Ukraine. Management, Economic Engine-

ering in Agriculture and Rural Development. 2019. Vol. 19. Iss. 3. P. 379—386.

33. Гнатишин Л. Б., Прокопишин О. С. Ринок кормів для тваринництва: шляхи стабілізації. Аграрна економіка. 2021. Т. 14. № 3-4. С. 20—29. <https://doi.org/10.31734/agrarecon2021.03-04.020>.

34. Прокопишин О. С., Трушкіна Н. В., Сербіна Т. В. Щодо організації зовнішньоекономічної логістичної діяльності аграрних підприємств в умовах війни. Вісник економічної науки України. 2022. № 1 (42). С. 209—217. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).209-217](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).209-217).

35. Kwilinski A., Hnatyshyn L., Prokopyshyn O., Trushkina N. Managing the Logistic Activities of Agricultural Enterprises under Conditions of Digital Economy. Virtual Economics. 2022. Vol. 5. No. 2. P. 43—70. [https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02(3)).

References:

1. Voronetska, I. S. Kravchuk, O. O. and Korniiichuk, H. V. (2016), "Scientific and practical principles of feed market", *Agrosvit*, vol. 20, pp. 3—11.

2. Stepasiuk, L. M. and Titenko, Z. M. (2016), "Forage as one of the factors increasing the efficiency of production of cattle", *Agrosvit*, vol. 21, pp. 15—18.

3. Ibatullin, M. I. (2017), "Fodder supply as the basis of effective pig breeding in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 10, pp. 13—16.

4. Lavruk, V. V. (2017), "Fodder production as a component of animal husbandry economic modernization mechanism", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 14 (1), pp. 178—182.

5. Petrychenko, V. F. and Korniiichuk, O. V. (2018), "Strategies of innovative development of forage industry of Ukraine in conditions of today's calls", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 1, pp. 11—17.

6. Livinskyi, A. I. (2019), *Stratehiia renovatsii ekonomichnykh mekhanizmiv vyrobnycho-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv tvarynnytstva: teoriia i praktyka* [Strategy of economic mechanisms renovation of production and economic activity of livestock enterprises: theory and practice], TES, Odesa, Ukraine.

7. Yatsiv, I. and Temnenko, S. (2020), "Formation of forage reserve as a livestock development factor in agricultural enterprises", *Agrosvit*, vol. 16, pp. 24—31. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.16.24>.

8. Kwilinski, A. (2017), "Development of industrial enterprise in the conditions of formation of information economics", *Thai Science Review*, Autumn, pp. 85—90.

9. Miskiewicz, R. (2019), "Challenges Facing Management Practice in the Light of Industry 4.0: The Example of Poland", *Virtual Economics*, vol. 2, no. 2, pp. 37—47. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.02\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.02(2)).

10. Dzwigol, H., Dzwigol-Barosz, M., Miskiewicz, R., and Kwilinski, A. (2020), "Manager Competency Assessment Model in the Conditions of Industry 4.0", *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 7, no. 4(5), pp. 2630—2644. [https://doi.org/10.9770/jesi-2020.7.4\(5\)](https://doi.org/10.9770/jesi-2020.7.4(5)).

11. Ahadiat, A. and Dacko-Pikiewicz, Z. (2020), "Effects of ethical leadership and employee commitment

on employees' work passion", Polish Journal of Management Studies, vol. 21, no. 2, pp. 24—35. <http://dx.doi.org/10.17512/pjms.2020.21.2.02>.

12. Szczepanska-Woszczyna, K. and Gatnar, S. (2022), "Key Competences of Research and Development Project Managers in High Technology Sector", Forum Scientiae Oeconomia, vol. 10, no. 3, pp. 107—130. https://doi.org/10.23762/FSO_VOL10_NO3_6.

13. Zosimova, A. V. (2015), "Theoretical aspects of the formation of information and analytical support of the international economic activity of the enterprise", Global and National Problems of Economics problems, vol. 8, pp. 404—407.

14. Hantsyuk, T. D. (2018), "The system of information and analytical support of state administration: elemental composition and stages of implementation", Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Ser.: Public administration, vol. 29(68), no. 2, pp. 63—67.

15. Shaposhnykov, K. (2019), "The role and importance of information and analytical support to regional management", Market Infrastructure, vol. 29, pp. 373—378.

16. Putsenteilo, P. and Humeniuk, O. (2019), "Information support of analytical activity in the company management", The Institute of accounting, control and analysis in the globalization circumstances, vol. 1—2, pp. 74—82. <https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.074>.

17. Khvalchuk, I. L. and Voloschuk, L. A. (2020), "Summary of information-analytical safety management of enterprise", Economics: time realities, vol. 1(47), pp. 84-90. <https://doi.org/10.15276/ETR.01.2020.10>.

18. Mishyna, S. and Mishyn, O. (2023), "Informatical and analytical support for the management of social and labor relations", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 1. <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.1.19>.

19. Pushak, Ya.Ya. (2001), "Regional peculiarities of formation of information and analytical support of business development", Abstract of Ph.D. dissertation, Location of productive forces and regional economy, Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine.

20. Koval, R. A. (2006), "Information and analytical support for the activities of state authorities", Theory and practice of public administration, vol. 1 (113), pp. 223—226.

21. Parkhomenko, O. V. (2006), "Information-analytical support of the decision-making process in the system of scientific and technical information", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and management of scientific and technological progress, H. M. Dobrov Research Center of Scientific and Technical Potential and History of Science of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

22. Teleshun, S. O., Tytarenko, O. R., Reiterovych, I. V., and Virovnyi, S. I. (2007), Praktychni elementy informatsijno-analitychnoi roboty [Practical elements of information and analytical work], Publishing House of NAPA, Kyiv, Ukraine.

23. Piletskaya, S. T. (2008), "Information and analytical support of the mechanism for the formation and management of the financial flows of an enterprise", Economic space, vol. 12/2, pp. 124—129.

24. Korniychuk, O. V. (2008), "Problematic issues of information and analytical support of state authorities", Demokratychni standarty publicnoho vriaduvannia. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii [Democratic standards of public governance. Scientific and Practical Materials Conference], Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration of Ukraine, Lviv, April 4, 2008, vol. 1, pp. 331—334.

25. Puhach, A. O. (2010), "The essence of the process of information and analytical support of state executive bodies in Ukraine", Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok [Online], vol. 8, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=165#:~:text> (Accessed 27 February 2023).

26. Doroshko, M. S. and Shpakova, N. V. (2011), Heopolitychne seredovysche ta heopolitychna orientatsiia krain SND [Geopolitical environment and geopolitical orientation of the CIS countries], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

27. Chechetova, N. F. and Lelyuk, N. E. (2011), "The essence and tasks of information and analytical provision of municipal management", Communal economy of the cities, vol. 100, pp. 162—167.

28. Dyachenko, N. (2013), "Information and analytical support for the activities of state authorities and local self-government", Public administration: theory and practice [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_2_14 (Accessed 27 February 2023).

29. Vyrovyi, S. V. (2014), "Information and analytical support for the activities of state authorities and local self-government", Efficiency of public administration, vol. 39, pp. 201—206.

30. Drobakha, H. A., Koval'ov, I. V. and Bashkatov, Ye. H. (2014), "Methodology for the synthesis of the structure of the system of information and analytical support of the National Guard of Ukraine group operating in the state of emergency", Honor and Law, vol. 4 (51), pp. 54—59.

31. Papizh, Yu. S. (2018), "Peculiarities of the process of information and analytical support of a construction enterprise", Bulletin of NTU "KhPI", vol. 20 (1296), pp. 107—110.

32. Lypchuk, V., Hnatyshyn, L. and Prokopyshyn, O. (2019), "Improvement of the mechanisms of land use of farming enterprises in Ukraine", Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development, vol. 19, no. 3, pp. 379—386.

33. Hnatyshyn, L. B. and Prokopyshyn, O. S. (2021), "Livestock feed market: ways of stabilization", Agrarian economy, vol. 14, no. 3—4, pp. 20—29. <https://doi.org/10.31734/agrarecon2021.03-04.020>.

34. Prokopyshyn, O. S., Trushkina, N. V. and Serbina, T. V. (2022), "Regarding the organization of foreign economic logistics activities of agrarian enterprises in wartime conditions", Herald of the Economic Sciences of Ukraine, vol. 1 (42), pp. 209—217. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).209-217](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).209-217).

35. Kwilinski, A., Hnatyshyn, L., Prokopyshyn, O. and Trushkina, N. (2022), "Managing the Logistic Activities of Agricultural Enterprises under Conditions of Digital Economy", Virtual Economics, vol. 5, no. 2, pp. 43—70. [https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02(3)).

Стаття надійшла до редакції 02.05.2023 р.

УДК 65.01:658

С. В. Князь,
д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7236-1759>
Р. Р. Русин-Гриник,
PhD, доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2895-6437>
І. М. Пилипенко,
аспірант кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8367-5278>
О. Р. Бахор,
аспірант кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2081-6504>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.47

ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ У Е-БІЗНЕСІ

S. Kniaz,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University
R. Rusyn-Hrynyk,
PhD, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University
I. Pylypenko,
Postgraduate student of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University
O. Bahor,
Postgraduate student of the Department of Entrepreneurship and Environmental Examination of Goods, Lviv Polytechnic National University

PRINCIPLES OF THE DEVELOPMENT OF THE INNOVATION MANAGEMENT SYSTEM IN E-BUSINESS

З урахуванням сьогоденного швидкого темпу розвитку е-бізнесу і зростання конкуренції, від керівництва підприємства вимагається не тільки постійний пошук нових ідей та їх реалізація, але і ефективна організація процесу управління інноваційною діяльністю. У цьому контексті, формування та розвиток системи управління інноваціями у е-бізнесі вимагає дотримання певних принципів: фокус на користувачів і їх потреби; системність управління; впровадження новаторських технологій; орієнтація на стратегію; залучення та підтримка талановитих людей; комунікація та співпраця; раціональне управління ресурсами. Всі ці принципи інноваційного управління е-бізнесом є взаємопов'язаними і не можуть існувати окремо один від одного. Вони формують єдину систему управління, яка дозволяє підприємствам ефективно впроваджувати інновації та розвиватись в сучасному бізнес-середовищі. Отримані результати дослідження доводять, що формування та розвиток системи управління інноваціями є надзвичайно важливим аспектом ефективного функціонування підприємств е-бізнесу. Для забезпечення успішної реалізації цієї системи необхідно використовувати набір принципів, які були обгрунтовані та аргументовані в рамках даного дослідження. Виокремлені принципи є цілісною системою, у якій усі принципи пов'язані причинно-наслідковими зв'язками. Урахування цієї взаємодії під час сповідування принципів управління інноваціями допомагає компаніям успішно реалізувати свої інноваційні проекти і відповідати на виклики ринку. Обгрунтовано, що застосування цих принципів допомагає створювати інноваційні продукти та послуги, залучати нових клієнтів та розширювати аудиторію, збільшувати прибуток та конкурентоспроможність підприємства. Крім того, сповідування цих принципів допомагає підприємствам бути свідомими та відповідальними перед своїми споживачами, зокрема з урахуванням етичних, соціальних та екологічних аспектів.

Taking into account today's fast pace of e-business development and the growth of competition, the management of the enterprise is required not only to constantly search for new ideas and their implementation, but also to effectively organize the process of managing innovative activities. In this context, the formation and development of the innovation management system in e-business requires compliance with certain principles: focus on users and their needs; systematic management; introduction of innovative technologies; strategy orientation; attraction and support of talented people; communication and cooperation; rational management of resources. All these principles of innovative e-business management are interrelated and cannot exist separately from each other. They form a single management system that allows enterprises to effectively innovate and develop in the modern business environment. The obtained research results prove that the formation and development of the innovation management system is an extremely important aspect of the effective functioning of e-business enterprises. To ensure the successful implementation of this system, it is necessary to use a set of principles that were substantiated and argued within the framework of this study. The isolated principles are a whole system in which all principles are connected by cause-and-effect relationships. Taking into account this interaction while practicing the principles of innovation management helps companies successfully implement their innovation projects and respond to market challenges. It is justified that the application of these principles helps to create innovative products and services, attract new customers and expand the audience, increase the profit and competitiveness of the enterprise. In addition, adherence to these principles helps businesses to be conscious and responsible to their consumers, particularly with regard to ethical, social and environmental aspects. The study of such principles as: constant assessment and control remains quite relevant; flexibility and speed; involvement of external stakeholders; continuous improvement of business processes.

Ключові слова: е-бізнес, інновації, система управління, інноваційні проекти, конкурентоспроможність підприємства.

Key words: e-business, innovations, management system, innovative projects, enterprise competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З урахуванням сьогоденного швидкого темпу розвитку е-бізнесу і зростання конкуренції, від керівництва підприємства вимагається не тільки постійний пошук нових ідей та їх реалізація, але і ефективна організація процесу управління інноваційною діяльністю. У цьому контексті, формування та розвиток системи управління інноваціями у е-бізнесі вимагає дотримання певних принципів: фокус на користувачів і їх потреби; системність управління; впровадження новаторських технологій; орієнтація на стратегію; залучення та підтримка талановитих людей; комунікація та співпраця; раціональне управління ресурсами. Всі ці принципи інноваційного управління е-бізнесом є взаємопов'язаними і не можуть існувати окремо один від одного. Вони формують єдину систему управління, яка дозволяє підприємствам ефективно впроваджувати інновації та розвиватись в сучасному бізнес-середовищі. А отже тема дослідження є досить актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні, велика кількість науковців [1—8] свої дослідження зосереджують теоретичним аспектам розвитку електронного бізнесу (е-бізнес). Такі вчені як: Орехова, М. Дубель, О. Синявська, І. Трубін, В. Бабенко, О. Синявська, Н. Борейко, Л. Лазнева, М. Долгополова, Т. Гліненко, Ю. Дайновський, і пов'язують е-бізнес в контексті розвитку міжнародної торгівлі, торгівлі на національних ринках, регіональної торгівлі тощо.

Однак, дуже важливим питанням для подальшого вивчення залишається питання вивчення та обґрунтуван-

ня вибору принципів розвитку системи управління інноваціями у електронному бізнесі.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ НАПИСАННЯ СТАТТІ

Метою написання статті є визначення та обґрунтування вибору принципів розвитку системи управління інноваціями у електронному бізнесі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Огляд та критичний аналіз наукової літератури [1—8] показав, що управління інноваціями у е-бізнесі вимагає сповідування таких принципів як: 1) фокус на користувачів і їх потреби; 2) системність управління; 3) впровадження новаторських технологій; 4) орієнтація на стратегію; 5) залучення та підтримка талановитих людей; 6) комунікація та співпраця; 7) раціональне управління ресурсами.

Принцип "Фокус на користувачів і їх потреби" є одним з найважливіших принципів управління інноваціями в е-бізнесі. Його сутність полягає в тому, щоб орієнтуватися на потреби та бажання користувачів, забезпечуючи їм продукти та послуги, які вони очікують. Це означає, що е-бізнес повинен розуміти своїх користувачів, їх потреби, проблеми та бажання, щоб створювати та пропонувати відповідні рішення. Актуальність цього принципу полягає в тому, що сьогодні висока конкуренція на ринку е-бізнесу заставляє підприємства зосереджуватися на якості своїх продуктів та послуг, щоб забезпечити задо-

волення користувачів і підтримати свою конкурентоспроможність. Орієнтація на потреби та бажання користувачів допомагає зрозуміти, які саме продукти та послуги будуть вигідними та ефективними для підприємства, що забезпечить її успіх на ринку. При цьому, важливо зазначити, що фокус на користувачів не означає, що підприємства повинні ставити на перше місце всі бажання та потреби своїх клієнтів. Це означає, що підприємства повинні збалансувати свої інтереси та потреби клієнтів, створюючи продукти та послуги, які будуть сприяти розвитку бізнесу, а також забезпечувати задоволення та відповідати потребам своїх користувачів.

Принцип "Фокус на користувачів і їх потреби" є важливим в управлінні інноваціями в е-бізнесі, і багато підприємств сповідують його на практиці, отримуючи позитивні управлінські та економічні ефекти. Так, компанія Amazon постійно працює над покращенням своїх продуктів та послуг, зосереджуючись на потребах та бажаннях своїх клієнтів. Ця компанія постійно розвиває свої технології доставки, щоб забезпечити зручність та задоволення своїх користувачів. Так само українська компанія Jooble зосереджується на потребах користувачів та надає їм можливість знайти роботу, яка відповідає їх потребам та вимогам. Компанія створює зручну інтерфейс та пропонує багато інструментів, щоб забезпечити задоволення та відповідати потребам своїх користувачів. Ще один приклад — компанія Rozetka, яка постійно працює над покращенням своєї інтернет-платформи, створює зручні інтерфейси та пропонує широкий асортимент товарів, щоб задовольнити потреби своїх клієнтів. Усі ці приклади показують, що фокус на користувачів є важливим принципом для успішного виконання бізнес-стратегії в е-бізнесі.

Ігнорування принципу фокусу на користувачів та їх потреби може мати серйозні наслідки для підприємства у сфері е-бізнесу. Перш за все, може статися зниження рівня задоволеності клієнтів з продуктів та послуг підприємства, що може призвести до зменшення продажів та прибутку. Крім того, незадовільне задоволення потреб користувачів часто призводить до збільшення кількості повернень товарів та вимог за компенсацією, що значно підриває репутацію підприємства. Недостатня увага до потреб користувачів може призводити до втрати конкурентоспроможності підприємства на ринку, оскільки конкуренти можуть швидко зреагувати на негативні відгуки користувачів та випустити на ринок більш якісний продукт або послугу. Крім того, ігнорування потреб користувачів часто є причиною необґрунтованого витрачання ресурсів на розробку продуктів та послуг, які не мають попиту серед користувачів.

Принцип системності управління інноваціями у е-бізнесі означає, що керівництво підприємства має вести діяльність, відповідно до затвердженої стратегії, систематично і цілеспрямовано. Це передбачає організацію діяльності з планування, координації та контролю за різними процесами у підприємства з метою досягнення стратегічних цілей, а також впровадження та постійне вдосконалення системи управління інноваціями. Актуальність цього принципу полягає в тому, що в умовах зростаючої конкуренції на ринку е-бізнесу підприємства повинні бути готові до швидких змін, здійснювати вчасні корективи в стратегії та діяльності. Системність в уп-

равлінні інноваціями забезпечує зручну форму контролю та аналізу реалізованих проєктів, що дає можливість швидко реагувати на негативні тенденції і змінювати підхід до управління проєктами у сфері е-бізнесу.

Таким чином, принцип системності в управлінні є необхідним елементом успішної стратегії управління інноваціями в е-бізнесі, дозволяючи підприємствам бути готовими до змін та забезпечувати стаке зростання та конкурентоспроможність на ринку.

Українські підприємства е-бізнесу, які успішно застосовують цей принцип, забезпечують ефективність своїх бізнес-процесів та досягають успіху на ринку е-комерції. Один із прикладів такого успіху є компанія "EcoFarm", що спеціалізується на он-лайн-продажу органічних продуктів. Вона використовує систематичні підходи до управління якістю продукції, контролює ланцюг постачання та забезпечує високу якість своїх послуг. Таким чином, компанії, які успішно застосовують принцип систематичного підходу в е-бізнесі, мають більш високі шанси на успіх і задоволення потреб клієнтів, що є ключовим чинником успішного розвитку бізнесу у сфері е-комерції.

Ігнорування принципу систематичності в управлінні інноваційними проєктами у сфері е-бізнесу може мати негативні наслідки, зокрема, втрату ресурсів і зниження ефективності діяльності; зростання витрат на розробку та впровадження інноваційних проєктів; зростання витрат часу та грошових ресурсів, що загрожує фінансовій стабільності підприємства.

Принцип "впровадження новаторських технологій" передбачає використання сучасних наукових та технічних розробок для покращення процесів в е-бізнесі. Цей принцип стає дедалі актуальнішим у зв'язку зі зростанням конкуренції та постійними змінами в технологічному середовищі. Впровадження новаторських технологій дозволяє збільшувати ефективність бізнес-процесів, розширювати асортимент продуктів та послуг, поліпшувати якість обслуговування клієнтів і знижувати витрати. Використання новаторських технологій успішно застосовують у своїй діяльності відомі світові компанії е-бізнесу, такі як Amazon, Alibaba, Google, Apple, Facebook, що дозволяє їм залишатися конкурентоздатними і збільшувати свої прибутки.

Європейські компанії, такі як Spotify та Revolut, є прикладами успішного сповідання принципу "впровадження новаторських технологій". Spotify, який почав свою діяльність у 2008 році, став лідером у сфері стрімінгової музики та продовжує розвиватись, впроваджуючи нові можливості для користувачів, такі як подкасти та аудіокниги. Revolut, заснований у 2015 році, став прикладом успішного фінтех-стартапу, який надає послуги з переказу коштів, конвертації валют та інвестування. Китайські компанії, такі як Alibaba та Tencent, також є успішними прикладами сповідання принципу "Новаторство та ризик". Alibaba, заснований у 1999 році, розвивається як один з найбільших інтернет-компаній у світі, надаючи послуги електронної комерції, фінансові та інші.

Українські компанії е-бізнесу також успішно використовують новаторські технології, наприклад, PrivatBank впроваджує різноманітні фінансові технології, а ELEKS використовує машинне навчання для оптимізації бізнес-процесів. Українські підприємства

е-бізнесу все більше спрямовують свої зусилля на впровадження новаторських технологій для поліпшення продуктивності та конкурентоспроможності. Наприклад, компанія Rozetka використовує машинне навчання для покращення процесу логістики та пропонує безкоштовну он-лайн-консультацію з експертами. FUIB, банк-інвестор, використовує блокчейн для забезпечення безпеки он-лайн-транзакцій та розробляє мобільні додатки для зручності клієнтів. Компанія Grammarly створила інноваційний інструмент для підвищення рівня письмової грамотності на основі машинного навчання. Ці приклади показують, що впровадження новаторських технологій допомагає українським підприємствам е-бізнесу підтримувати конкурентоспроможність та забезпечувати кращий сервіс для клієнтів.

Ігнорування принципу впровадження новаторських технологій може призвести до різноманітних проблем. Наприклад, підприємства можуть втратити конкурентоспроможність, коли інші гравці на ринку впроваджують нові технології, поліпшують якість продукції та надають нові сервіси. Також можлива втрата ринкової частки, оскільки споживачі можуть переходити до конкурентів, які надають більш інноваційні продукти та послуги. Застарілі технології неминуче призводять до технічних проблем, збоїв та затримок у роботі систем, що погіршує якість обслуговування та знижує рівень задоволення клієнтів. Недостатня увага до інновацій призводить до зменшення мотивації працівників та збільшення плинності кадрів. Отже, впровадження новаторських технологій є важливим принципом для забезпечення конкурентоспроможності та стійкості компаній у сфері е-бізнесу.

Один з прикладів компанії, яка не зуміла адаптуватися до змін на ринку і втратила своє лідерство, — це Blackberry. Ця канадська компанія була одним з піонерів ринку смартфонів і займала значну частку цього ринку. Але коли Apple випустила iPhone в 2007 році, Blackberry не зміг швидко адаптуватися до нових тенденцій, і продукти компанії стали менш привабливими для споживачів. Blackberry продовжував ставитися до своїх клієнтів як до корпоративних користувачів, і не звертав належної уваги на зростаючий ринок "особистих" смартфонів. Крім того, Blackberry продовжував використовувати свою власну операційну систему, тоді як конкуренти перейшли на популярніші операційні системи, такі як Android та iOS. Нездатність впровадити нові технології та адаптуватися до нових тенденцій та змін на ринку призвела до того, що Blackberry втратив своє лідерство на ринку смартфонів. У 2016 році компанія зупинила виробництво смартфонів і переорієнтувалася на програмне забезпечення та послуги для корпоративних клієнтів. Цей приклад показує, як важливо бути готовим до змін на ринку та швидко адаптуватися до нових тенденцій, щоб не втратити своє лідерство. Компанії повинні бути гнучкими та інноваційними, щоб змінюватися разом з ринком та забезпечувати відповідність потребам своїх клієнтів.

Принцип "Орієнтація на стратегію" є важливим елементом управління інноваціями в е-бізнесі. Він передбачає розробку чіткої стратегії, яка визначає основні цілі та завдання інноваційної діяльності підприємств. Ця стратегія повинна бути спрямована на досягнення конкурентних переваг та підвищення ефективності діяльності підприємства. Завдяки чіткій стратегії управління

інноваціями, підприємства можуть зосередитись на розвитку тих інновацій, які дозволять їм збільшити свою частку на ринку та залучити нових клієнтів. Крім того, стратегія повинна включати план дій на короткий та довгий терміни, що дозволить підтримувати високу рівень інноваційної активності.

Успішні компанії е-бізнесу, такі як Amazon, Google, Apple, активно сповідують принцип "орієнтація на стратегію". Наприклад, Amazon використовує стратегію постійного покращення своїх продуктів та послуг, пропонує нові функції та підвищуючи рівень зручності для користувачів. Google зосереджується на розвитку нових технологій та продуктів, які дозволяють збільшити рівень задоволеності користувачів.

Сповідування принципу орієнтації на стратегію є ключовим для досягнення успіху в сфері е-бізнесу. Однією з компаній, яка вдало сповідує цей принцип є Netflix. Компанія розробила стратегію, спрямовану на надання підписникам якісного відеоконтенту в он-лайн-форматі. Більшість виробництва власного контенту є високоякісним та оригінальним, що дозволяє компанії відрізнитися від конкурентів та приваблювати нових користувачів. Іншим успішним прикладом є Apple, яка розробляє та впроваджує стратегію, що базується на створенні високоякісних, ексклюзивних продуктів, з використанням новітніх технологій. Крім цього, компанія Amazon зосереджується на створенні довгострокових стратегій розвитку, що дозволяють їй займати лідерські позиції на ринку е-комерції. Застосування принципу орієнтації на стратегію допомагає компаніям створювати цілісну візію розвитку та планувати свої дії, що дозволяє їм досягати конкурентних переваг та забезпечувати стабільний розвиток в умовах постійних змін на ринку. Одним із прикладів є ще компанія SoftServe, яка розробляє програмне забезпечення та консультує клієнтів з питань інформаційних технологій. Компанія має чітку стратегію розвитку та інновацій, що дозволяє їй залишатись конкурентоспроможною на ринку технологій. Іншим прикладом є компанія Grammarly, яка розробляє он-лайн-інструменти для покращення писемного спілкування. Вона має чітку стратегію, спрямовану на розробку технологій штучного інтелекту та підвищення якості продукту. Це дозволяє компанії відповідати на зростаючі потреби користувачів та залишатись конкурентоспроможною на ринку. Серед інших українських компаній, які успішно застосовують принцип орієнтації на стратегію в е-бізнесі, є EPAM Systems, Jooble, MacPaw та інші.

Ігнорування принципу орієнтації на стратегію при виробленні та управлінні інноваціями може призвести до: витрачання значних ресурсів на створення продуктів або послуг, які не відповідають потребам ринку або не є вигідними для підприємства; невизначеності щодо того, які інновації потрібно розробляти, і які ресурси вкладати; відсутності внутрішньої координації та конфліктів між різними департаментами підприємства, що може ускладнити процес вироблення інновацій; втрати конкурентної переваги на ринку, оскільки конкуренти можуть розробляти продукти або послуги, які відповідають потребам ринку краще.

Принцип "залучення та підтримка талановитих людей" є також дуже важливим для успішного розвитку підприємства в будь-якій галузі, зокрема в е-бізнесі. Цей

принцип передбачає створення стимулів для талановитих працівників, що сприятиме досягненню кращих результатів у розробці нових ідей та продуктів. Надійне залучення та підтримка талановитих працівників може бути ключем до успіху підприємства в різних напрямках, таких як маркетинг, реклама, розробка програмного забезпечення тощо. У контексті е-бізнесу, залучення та підтримка талановитих працівників стає особливо актуальним, оскільки підприємства залежать від нових технологій та інновацій, щоб зберегти свою конкурентну позицію на ринку. Більшість успішних підприємств е-бізнесу знають це та залучають та підтримують талановитих фахівців, надаючи їм можливість вільно працювати та створювати інновації.

Принцип "залучення та підтримка талановитих працівників" є критично важливим для компаній е-бізнесу, які прагнуть до інноваційного розвитку та конкурентоспроможності. Японська компанія Sony відома своїм успіхом у залученні та збереженні талановитих працівників завдяки своїй корпоративній культурі, яка сприяє творчості та інноваціям. Китайська компанія Alibaba також активно сповідує цей принцип, надаючи працівникам стимули для творчості та надихаючи їх на розвиток нових продуктів та послуг. Британська компанія Dyson, що виготовляє пілососи та іншу побутову техніку, відома своєю політикою залучення талановитих людей з усього світу, що допомагає їй зберігати лідерську позицію на ринку.

Принцип "залучення та підтримка талановитих людей" є важливим для успішного впровадження інновацій на підприємствах е-бізнесу. Ігнорування цього принципу може спричинити: зниження рівня мотивації працівників до саморозвитку та креативності; погіршення якості роботи та втрати талановитих фахівців. Наприклад, компанія Google втратила кількох видатних розробників через недостатньо добрі умови праці та недостатню підтримку інноваційних програм. З іншого боку, компанії, які успішно сповідують цей принцип, здатні залучати та зберігати найкращі таланти, що в свою чергу призводить до покращення якості продукту та збільшення конкурентоспроможності на ринку. Наприклад, Apple та Amazon активно залучають талановитих фахівців та пропонують їм можливість для розвитку та інноваційного мислення.

Принцип "комунікація та співпраця" є одним з найважливіших принципів управління інноваціями, оскільки забезпечує ефективність взаємодії між різними відділами та командами в організації. Цей принцип вимагає створення інтегрованої системи комунікації, яка охоплює весь життєвий цикл інноваційного процесу, від ідеї до впровадження. Ефективна комунікація та співпраця між різними відділами дозволяють спільно працювати над проектами, обмінюватися інформацією, відкривати нові можливості та розвивати інноваційні рішення. Наприклад, якщо розробникам програмного забезпечення вдалося би більш ефективно співпрацювати зі замовниками, це знизило б кількість вимог до програми, підвищило б її якість та зменшило б час розробки. Прикладом компанії, яка успішно сповідує принцип "комунікація та співпраця" є Google. Компанія створила ефективну систему комунікації між різними відділами, де всі працівники можуть обговорювати та обмінюватися ідеями. Це дозволяє їм працювати разом та швидко вирішувати завдання.

Ігнорування цього принципу може призвести до погіршення якості продукту, збільшення часу розробки, зростання витрат на проект та знизити репутацію компанії. Наприклад, компанія Kodak втратила своє лідерство на ринку цифрових фотоапаратів через недостатню комунікацію.

Німецькі та італійські компанії досить часто відомі своєю дисциплінованістю та організованістю, яка базується на ефективній системі комунікації та співпраці. Прикладом успішного сповідування цього принципу є автовиробник Volkswagen. За допомогою цілеспрямованих зусиль, компанія створила інноваційну систему комунікації, яка дозволяє різним відділам та підрозділам компанії ефективно співпрацювати між собою. Завдяки цьому, Volkswagen зміг значно знизити витрати на дослідження та розробку нових продуктів, а також прискорити процес виведення їх на ринок. Італійська компанія Ferrero є ще одним прикладом успішного сповідування принципу "комунікація та співпраця". Компанія зосереджується на створенні інноваційних та якісних продуктів, що вимагає ефективної комунікації між відділами дослідження та розробки, виробництва та маркетингу. Використовуючи цілеспрямовану систему комунікації, компанія Ferrero забезпечує високу якість своїх продуктів, а також збільшує свій прибуток завдяки ефективному впровадженню нових ідей та продуктів на ринку. Обидві компанії стали успішними завдяки ефективній системі комунікації та співпраці, яка дозволяє їм забезпечити успішне управління інноваціями та стати лідерами своїх галузей.

Існує безліч прикладів компаній, які через ігнорування принципу "комунікація та співпраця" в управлінні інноваціями зазнали проблем та збитків. Наприклад, компанія Nokia, колишній лідер ринку мобільних телефонів, не змогла вчасно адаптуватись до змін на ринку та втратила свої позиції через недостатню співпрацю між відділами. Також, компанія Kodak, колишній лідер на ринку фотоплівок та фотоапаратів, не встигла адаптуватись до цифрової ери через недостатню комунікацію та співпрацю між відділами та відмову від інновацій. Іншим прикладом є компанія Blockbuster, яка не змогла пристосуватись до змін в індустрії відеопрокату через недостатню комунікацію та співпрацю між власними підрозділами. Ці приклади демонструють, що ігнорування принципу комунікації та співпраці може призвести до серйозних проблем та втрат у бізнесі. Принцип комунікації та співпраці є надзвичайно актуальним для забезпечення ефективного управління інноваціями та збереження конкурентоспроможності компаній.

Принцип "раціонального управління ресурсами" також є важливою складовою успіху будь-якого підприємства, яке працює у сфері е-бізнесу. Забезпечення необхідних ресурсів, таких як гроші, людські ресурси, інфраструктура та обладнання, є ключовим для розвитку та збільшення прибутковості підприємства. Наприклад, європейська компанія Zalando, що працює у сфері он-лайн-роздрібною торгівлі модними виробами, успішно дотримується цього принципу. Компанія забезпечує необхідними ресурсами своїх співробітників, створює комфортні умови для роботи та залучає талановитих фахівців. Іншим прикладом є компанія Delivery Hero, яка є однією з найбільших постачальників їжі в Європі та

Азії. Компанія активно інвестує у свою інфраструктуру, щоб забезпечити ефективну та якісну доставку їжі своїм клієнтам.

Отже, забезпечення підприємства необхідними ресурсами і раціональне управління цими ресурсами є важливою компонентою успішної діяльності підприємств у сфері е-бізнесу. Вкладання в інфраструктуру, залучення талановитих фахівців та інвестування у розвиток допомагають підприємствам збільшувати свій потенціал та досягати нових вершин. Компанії з Франції та Іспанії, як і їхні європейські колеги, демонструють успішну реалізацію принципу ресурсів у сфері електронного бізнесу. Наприклад, французька компанія Vente-privee, заснована в 2001 році, є однією з провідних в світі платформ для продажу товарів зі знижкою он-лайн. Вона раціонально використовує свої ресурси, такі як технологічні розробки та ефективний менеджмент запасів, щоб забезпечити швидку та якісну доставку товарів. Іспанська компанія Zaga, що входить до складу групи Inditex, також відома раціональністю використання ресурсів для підтримки свого е-бізнесу. Вона впровадила систему швидкої доставки товарів зі своїх магазинів до покупців у термін до 24 годин, що стало можливим завдяки ефективному використанню існуючої інфраструктури та логістичних ресурсів. Окрім цього, багато інших європейських компаній, таких як німецька компанія Zalando та італійська компанія Yoox Net-A-Porter Group, успішно використовують свої ресурси для розвитку своїх електронних бізнесів та забезпечення високої якості обслуговування клієнтів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отримані результати дослідження доводять, що формування та розвиток системи управління інноваціями є надзвичайно важливим аспектом ефективного функціонування підприємств е-бізнесу. Для забезпечення успішної реалізації цієї системи необхідно використовувати набір принципів, які були обґрунтовані та аргументовані в рамках даного дослідження. Виокремлені принципи є цілісною системою, у якій усі принципи пов'язані причинно-наслідковими зв'язками. Урахування цієї взаємодії під час сповідування принципів управління інноваціями допомагає компаніям успішно реалізувати свої інноваційні проекти і відповідати на виклики ринку. Обґрунтовано, що застосування цих принципів допомагає створювати інноваційні продукти та послуги, залучати нових клієнтів та розширювати аудиторію, збільшувати прибуток та конкурентоспроможність підприємства. Крім того, сповідування цих принципів допомагає підприємствам бути свідомими та відповідальними перед своїми споживачами, зокрема з урахуванням етичних, соціальних та екологічних аспектів.

Література:

1. Бабенко, В. А. та Синявська, О. О. (2019). Аналіз сучасного стану розвитку ринку електронної комерції в Україні. Звіт про науково-дослідну роботу сучасні інформаційні технології в соціально-економічних сферах. Сумський державний університет, 48—60.

2. Борецько, Н. М. (2020). Специфіка електронної комерції у вітчизняному сегменті мережі Інтернет. Бізнес-навігатор, 2 (58), 87—93.

3. Hlinenko, L. K. & Daynovskyy, Y. A. (2018). State-of art and prospects of development of Ukrainian electronic commerce. Marketing and Management of Innovations, 1, 83—102.

4. Лазнева, І. О. та Долгополова, М. В. (2019). Розвиток електронної торгівлі у структурі інформаційної економіки України. Інфраструктура ринку. Електронний науково-практичний журнал, 31, 31—37.

5. Орехова, Т. В. та Дубель, М. В. (2018). Вплив процесу діджиталізації на розвиток електронної комерції в Україні. Економіка і організація управління, 4 (32), 17—25.

6. Синявська, О. О. (2019). Електронна торгівля в Україні: тенденції та перспективи розвитку. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія "Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм", 9, 126—132.

7. Трубін, І. О. (2013). Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції: монографія. Київ: Алерта.

8. Thai Young Kim, Rommert Dekker & Christiaan Heij. (2017) CrossBorder Electronic Commerce: Distance Effects and Express Delivery in European Union Markets. International Journal of Electronic Commerce, 21 (2), 184—218.

References:

1. Babenko, V. A. and Synyavska, O. O. (2019). Analiz suchasnoho stanu rozvytku rynku elektronnoyi komertsiyi v Ukrayini [Analysis of the current state of development of the e-commerce market in Ukraine. Report on research work of modern information technologies in socio-economic systems], Sumy State University, Sumy, Ukraine, pp. 48-60.

2. Borecky, N. M. (2020), "Specifics of e-commerce in the domestic segment of the Internet", Business Navigator, vol. 2 (58), pp. 87—93.

3. Hlinenko, L. K. and Daynovskyy, Y. A. (2018), "State-of art and prospects of development of Ukrainian electronic commerce", Marketing and Management of Innovations, vol. 1, pp. 83—102.

4. Lazneva, I. O. and Dolgopolova, M. V. (2019), "Development of e-commerce in the structure of information economy of Ukraine", Market infrastructure. Electronic scientific-practical journal, vol. 31, pp. 31—37.

5. Orekhova, T. V. and Dubel, M. V. (2018), "The impact of the digitalization process on the development of e-commerce in Ukraine", Economics and Organization of Management, vol. 4 (32), pp. 17—25.

6. Synyavska, O. O. (2019), "E-commerce in Ukraine: trends and prospects", Bulletin of KhNU named after VN Karazina. Series "International Relations. Economy. Local lore. Tourism", vol. 9, pp. 126—132.

7. Trubin, I. O. (2013), Pravovi zasady funktsionuvannya elektronnykh hroshey u sferi elektronnoyi komertsiyi [Legal bases of functioning of electronic money in the field of e-commerce], Alerta, Kyiv, Ukraine.

8. Kim, T. Y. Dekker, R. and Heij, Ch. (2017), "Cross-Border Electronic Commerce: Distance Effects and Express Delivery in European Union Markets", International Journal of Electronic Commerce, vol. 21 (2), pp. 184—218. *Стаття надійшла до редакції 18.04.2023 р.*

УДК 334.7:330.131.5

Н. В. Трусова,
д. е. н., професор, Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9773-4534>

І. В. Свиноус,
д. е. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

Ю. С. Гринчук,
д. е. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0297-7432>

О. І. Слободенюк,
к. біол. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6966-9277>

К. В. Гринчук,
магістр, Білоцерківський національний аграрний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6898-2958>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.53

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ "ЕФЕКТИВНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ"

N. Trusova,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, Zaporizhzhia, Ukraine

I. Svynous,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

Yu. Hrynchuk,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

O. Slobodenyuk,
 PhD in Biological Sciences, Associate Professor, Belotserk National Agrarian University

K. Hrynchuk,
 Master, Belotserk National Agrarian University

METHODOLOGICAL PRINCIPLES TO THE INTERPRETATION OF THE 'EFFICIENCY OF ECONOMIC ENTITIES' CONCEPT

Стаття присвячена розгляду методичних підходів до трактування поняття "ефективність суб'єкта господарювання". Встановлено, що залежно від сприйняття макроекономічної системи сутність ефективності базується на наступному: досягненні цілей (програмно-цільовий рівень); використанні ресурсів (процесний рівень); ступені гнучкого пристосування до зовнішніх і внутрішніх факторів (факторний рівень); раціональній поведінці агентів щодо досягнення рівноважного стану із зовнішнім середовищем (системний рівень); розгляді прийомів, які б зумовлювали найменший негативний ефект у конкретних ситуаціях (ситуативний рівень); рівні керованості макросистеми, швидкості та формі її реагування на управлінські рішення, що приймаються, а також ступені досягнення управлінським органом поставлених цілей та запланованих результатів (структурний рівень); використанні менш витратних способів виконання основних функцій при одночасному виключенні зайвих функцій (функціональний рівень); досягненні результатів, які відповідають визначеним попередньо вимогам, у т.ч. обмеження на одержання результатів, такі як час, гроші та ресурси (проектний рівень).

Встановлено, що відповідно до найбільш поширеної концепції "ефективна економіка" ґрунтується на межі виробничих можливостей та забезпечує максимально можливий сукупний випуск за обмежених ресурсів, відносить ефективність до позитивної економічної теорії.

Поняття ефективності з позиції співвідношення витрат та одержаних результатів в економічній науці є найбільш поширеним, однак розгляд цієї категорії лише у цьому аспекті без урахування кінцевої ефективності результату не відобразить якісного розвитку економічної системи в цілому.

У теоретико-методичному розумінні категорія ефективності виробництва є цілісною системою ринкових відносин щодо одержання найвищої віддачі від сукупних витрат та найбільшої економії затрат суспільної праці, системоутворювальними ознаками якої є людський капітал, основний капітал та матеріальні витрати.

Різноманітність думок щодо критеріїв ефективності та багатоваріантність її видів зумовлює велику кількість підходів до її визначення. З одного боку, багатогранність ефективності дозволяє пристосувати її до різних рівнів та галузей виробництва, а з іншого боку — ускладнює процес її дослідження та практичного використання внаслідок неоднозначності та незіставності. Вважаємо, що необхідно розробити комплексний підхід до оцінювання ефективності виробництва продукції з урахуванням як сучасних умов ведення бізнесу в галузі, так і специфічних умов галузі, що потребує дослідження середовища функціонування сільськогосподарських підприємств.

The article is devoted to the consideration of methodological approaches to the interpretation of the concept of 'efficiency of business entity'. It is established that, depending on the perception of the macroeconomic system, the essence of efficiency is based on the following: achievement of goals (program-target level); use of resources (process level); degrees of flexible adaptation to external and internal factors (factor level); rational behaviour of agents related to achieving equilibrium with the external environment (system level); consideration of techniques that would cause the least negative effect in specific situations (situational level); the level of manageability of the macrosystem, the speed and form of its response to management decisions, as well as the degree of achievement of the goals and planned results by the management body (structural level); using less costly methods of basic functions performing while excluding redundant functions simultaneously (functional level); achievement of results that meet pre-defined requirements, including constraints on the delivery of results, such as time, money and resources (project level).

It is established that, according to the most common concept, the 'efficient economy' is at the limit of production capabilities and provides the maximum possible aggregate output with limited resources, and attributes efficiency to positive economic theory.

The concept of efficiency from the position of the ratio of costs and obtained results is the most common in economic science, but considering this category only in this aspect without taking into account the final efficiency of the result will not reflect the qualitative development of the economic system as a whole.

In the theoretical and methodological sense, the category of production efficiency is a complete system of market relations in order to obtain the highest return from aggregate costs and the greatest savings in social labour costs, the system-forming features of which are human capital, fixed capital and material costs.

The diversity of opinions regarding efficiency criteria and the multivariate types of it lead to a large number of approaches to its definition. On the one hand, the multifaceted efficiency allows adapting it to different levels and branches of production, and, on the other hand, complicates the process of its research and practical use due to ambiguity and incomparability. We believe that it is necessary to develop a comprehensive approach to evaluation of the production efficiency, taking into account both modern business conditions in the industry and specific conditions of the industry, which requires a study of the environment of the functioning of agricultural enterprises.

Ключові слова: ефективність, ефективність виробництва, критерії ефективності, ефективна економіка, суб'єкт господарювання.

Key words: efficiency, production efficiency, efficiency criteria, efficient economy, business entity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед численних проблем, пов'язаних із виходом із кризового стану економіки країни, однією з центральних на сучасному етапі є підвищення ефективності виробництва. З огляду на це постає необхідність вивчення теоретичних основ сутності ефективності виробництва та шляхів її підвищення в ринкових умовах функціонування товаровиробників.

Розвиток виробництва і необхідність відображення результатів функціонування його в системі виробничих відносин сприяв появі категорії ефективності. Багатогранність відображення її суті й методичні підходи до оцінки ґрунтуються на положеннях теорії вартості та корисності, а саме: ефективність розглядається з позиції продуктивності та економії робочого часу, ефективності й обмеженості у використанні ресурсів, корисності та

продуктивності товарів, а також рівня задоволення потреб споживачів і в цілому суспільства.

Визначення поняття "ефективність" є багатогранним і різнобічним залежно від напряму використання та періоду, в якому відбувався процес його дослідження, а єдиною спільною рисою, що використовувалася у процесі його визначення, є досягнення максимального прибутку. Тому можна стверджувати, що ефективність виробництва характеризує віддачу та результативність, вона відображає не лише приріст обсягів виробництва, а й те, яким чином досягається це збільшення, тобто показує стан економічного зростання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Питання ефективності на різних рівнях управління вивчалися такими провідними зарубіжними вченими, як

М. Армстронг, С. Брю, Дж. Гібсон, П. Друкер, Г. Емерсон, К. Ерроу, Ф. Кене, П. Кругман, К. Макконнелл, М. Мескон, Б. Мінхас, В. Парето, У. Петті, А. Пігу, М. Портер, Р. Соллоу, Я. Тінберген, Дж. Хікст та ін. Результати їхніх досліджень були використанні для теоретичного обґрунтування ефективності. Проте, швидкоплинні зміни вимагають перегляду та удосконалення методичних підходів до розуміння поняття "ефективність суб'єктів господарювання".

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є — на основі узагальнення результатів теоретичних розробок науковців запропонувати авторський підхід до трактування поняття "ефективність суб'єктів господарювання".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Теоретики доводять, що ефективність залежить від природи і темпів введення технологічних інновацій. Р. Познер виділив фактори, які стабілізують і змінюють умови ефективності. До них віднесено динамічну економію, випадкові інновації у взаємодії з інвестиційною активністю, переваги у виробництві продуктів, а не галузей [1]. Висунуто припущення, що всі галузі використовують одні й ті ж фактори виробництва в одних і тих самих пропорціях, що веде до підвищення ефективності і, як наслідок, конкурентоспроможності країни. Виділено дві моделі створення ефективності: динамічну та статичну економію від масштабу. Статична економія від масштабу розглядається із позиції створення одного спеціалізованого великого виробника (групи виробників), конкуренція виникає між сильними олігополістичними об'єднаннями. Динамічна економія від масштабу виникає там, де знижуються питомі витрати для окремо взятої фірми внаслідок загального технічного прогресу за певний період часу, оскільки фірма може використовувати свій минулий досвід і розвиває нові методи виробництва. Отже, основою ефективного стану, на думку автора, є часові лаги в реакції фірм на новий попит.

Наступний крок у пошуку джерел підвищення ефективності американської економіки зробили Б. Мінхас, К. Ерроу та Р. Соллоу, на основі взаємозамінності праці та капіталу. Вони зазначали, що еластичність заміщення між працею та капіталом не є однаковою у різних країнах та не дорівнює одиниці, як передбачалося у виробничій функції Кобба-Дугласа. Ця функція мала еластичність заміщення, яка не дорівнює одиниці, але, тим не менше, постійну. За певного співвідношення вартості праці та капіталу інтенсивність їх використання в різних галузях змінюється: відносно капіталомісткі галузі стають трудомісткими, і навпаки. Якщо еластичність заміщення — зміна співвідношення використання факторів залежно від зміни їх відносних цін — у різних галузях є не однаковою. Водночас достатня кількість трудових ресурсів країни із низьким рівнем заробітної плати, як правило, буде зберігати порівняльні переваги у тих галузях економіки, які мають невисоку еластичність заміщення між капіталом і працею, навіть тоді, коли ці галузі за переважної відносної вартості капіталу та праці є відносно капіталомісткими [2]. Таким чином, ефективність виникає у результаті відмінностей у відносній ефективності використання факторів виробництва у

результаті того, що один і той самий товар може інтенсивно використовувати капітал і працю у країні із надлишковими факторами.

Наступний етап у розвитку ефективності пов'язаний із гравітаційною моделлю Я. Тінбергена [3], яка розглядає фактори ефективності на основі величини транспортних витрат на перевезення товарів, яка залежить від економічного розвитку країни та відстані між виробником та споживачем. Слід зазначити, що в основі ефективного стану Дж. Хікс вбачає два види зростання економіки — "природний та прогресивний" [4]. Природний ріст економіки пов'язаний із більшим залученням найманої праці, індикатором тут є незмінність рівня реальної заробітної плати, а прогресивний ріст пов'язаний із якісним зростанням продуктивності праці на основі додаткових капіталовкладень, індикатором є збільшення реальної заробітної плати на душу населення.

В основі моделі, запропонованої П. Кругманом, лежить висновок про те, що ефективність зумовлюється економією від масштабу, а не відмінностями у початкових запасах факторів або в технологіях. Можна зробити висновок, що у попередніх теоретичних узагальненнях розглядався зовнішній ефект масштабу — збільшення кількості фірм, що виробляють один і той самий товар, коли їх розмір залишається незмінним, а П. Кругман використав внутрішній ефект масштабу, який передбачає, що обсяг виробництва залишається незмінним, а кількість виробників зменшується. Аналіз впливу мобільності факторів дав змогу досліднику виявити важливу конкурентну перевагу країни — умови виробництва [5]. Отже, за цим підходом, ефективність не обов'язково є результатом відмінностей у технологіях або початкових запасах факторів, оскільки конкурентних переваг можна досягати на основі розширення ринку й використання економії масштабу.

Встановлено, що теорія М. Портера узагальнює всі розробки школи конкурентних переваг, розглядаючи динамічність та інноваційність таких переваг [6]. Цікавим є висновок автора стосовно того, що досягнення високого рівня конкурентоспроможності країни, на думку науковця, зумовлює внутрішню конкуренцію між фірмами, що спонукає їх підвищувати ефективність за рахунок зниження витрат, підвищення якості продукції та обслуговування споживачів, створення нової продукції і технологій.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити наступні висновки щодо розвитку сутнісного поняття ефективності: розширюються джерела ефективності макроекономічних систем, які включають у себе не лише працю найманих працівників (класики англійської політичної економії — А. Сміт, Д. Рікардо), природу, капітал (теорія граничної продуктивності — Ж.Б. Сей, Е. Бем-Баверк), діяльність підприємця (теорія кембриджської маржиналістської школи — А. Маршалл, Ф. Еджуорт, А. Пігу), інтенсивність споживання (австрійська маржиналістська школа — К. Менгер, Ф. Візер, Г. Госсен), інновації (американська маржиналістська школа — Дж. Кларк), а також динамічність економічних подій, які зумовлені поведінковими аспектами — В.А. Лапідус, Д. Белл, Й. Шумпетер, Дж. Л. Гібсон); змінюється інтенсивність впливу кожного із факторів ефективності, від

рівноправної участі кожного фактору (елементу системи, підсистеми), який визначається його граничною продуктивністю (Ж. Б. Сей, Дж. Кларк), до динамічної участі кожного в ролі основного (А. Маршалл); посилюється взаємозв'язок факторів ефективності у макроекономічних системах — від індивідуальних (К. Менгер) до групи факторів (Дж. Кларк); розширюються межі формування причин і джерел ефективності від мікрорівня (рівня конкретного підприємства, бізнес-процесу, власниками), мезорівня (рівень взаємопов'язаних бізнес-процесів, галузей, комплексів) та макрорівня (рівня держави в цілому) до комплексу взаємозалежностей, що охоплюють усі рівні (М. Портер, А. Томпсон, А. Стрікленд, Р. Каплінські, Дж. Джереффі, Л. Морріс).

Багаторівневий підхід передбачає побудувати конструкцію ефективності макроекономічної системи через взаємопов'язані залежності факторних і результативних змінних макроекономічної системи, яка характеризується широким спектром якісно різних аспектів її функціонування. Зміст ефективності зводиться до ситуації, коли учасники економічних відносин покращують широкий спектр основних позицій на різних рівнях макроекономічної системи.

Отже, залежно від сприйняття макроекономічної системи сутність ефективності базується на наступному: досягненні цілей (програмно-цільовий рівень); використанні ресурсів (процесний рівень); ступені гнучкого пристосування до зовнішніх і внутрішніх факторів (факторний рівень); раціональній поведінці агентів щодо досягнення рівноважного стану із зовнішнім середовищем (системний рівень); розгляді прийомів, які б зумовлювали найменший негативний ефект у конкретних ситуаціях (ситуативний рівень); рівні керованості макросистеми, швидкості та формі її реагування на управлінські рішення, що приймаються, а також ступені досягнення управлінським органом поставлених цілей та запланованих результатів (структурний рівень); використанні менш витратних способів виконання основних функцій при одночасному виключенні зайвих функцій (функціональний рівень); досягненні результатів, які відповідають визначеним попередньо вимогам, у т.ч. обмеження на одержання результатів, такі як час, гроші та ресурси (проектний рівень).

Сутність ефективності як ситуації, що орієнтується до рівноважних пропорцій, розглядалася у працях прихильників макроекономічної рівноваги. Ефективний стан макроекономічної системи ототожнюється із макроекономічної рівновагою, тобто таким збалансованим станом національної економіки, коли використання обмежених виробничих ресурсів для створення товарів і послуг та їх розподілу між різними членами суспільства є збалансованими. Динамічний, але рівноважний характер ефективності макроекономічної системи представлено в школі загальної рівноваги, яка розглядає ефективність системи як вирівнювання сукупного попиту і пропозиції без державного втручання. У такій системі цілі та поведінка елементів системи взаємні й відповідають один одному, а отже, жоден із учасників системи не може покращити своє становище в односторонньому порядку. Виділяють пропорційності, які в сукупності забезпечують макроекономічну рівновагу: ресурси та їх використання; фактори виробництва та результати їх

використання; сукупне виробництво та сукупне споживання; сукупна пропозиція та сукупний попит; матеріально-речові та фінансові потоки [7]. Повна економічна рівновага, структурний оптимум господарської системи, до якого суспільство орієнтується, але вона ніколи повністю не досягається у зв'язку із постійними змінами самого оптимуму [8], залежно від цього виділяють ідеальну та реальну ефективність.

Узагальнення моделей економічної рівноваги, зокрема, Ф. Кене (модель простого відтворення), К. Маркс (схеми простого та розширено суспільного відтворення), Л. Вальрас (модель загальної економічної рівноваги в умовах дії закону вільної конкуренції), В. Леонтьєв (модель "витрати-випуск"), Дж. Кейнс (модель короткострокової економічної рівноваги) свідчить про їх суттєвий вплив на функціонування економічних відносин. Макроекономічна рівновага — це рівність сукупного попиту та сукупної пропозиції, стану економіки, коли весь вироблений національний продукт дорівнює сукупним витратам.

Школа загальної рівноваги доводить, що за умови вільного пошуку загальної рівноваги державне втручання не потрібне, а ефективність як узгоджене поєднання і (або) співвідношення частин та цілого економічної системи. Відомо, що ідеї гармонізації інтересів суспільства були висунуті Г. Ч. Кері та базувалися на його відтворювальній теорії вартості [9]. Інші дослідники довели, що наслідком гармонізації стає ефективність. На важливості процесів узгодженого поєднання частин і цілого, злиття різних компонентів об'єкта в єдине органічне ціле у підвищення ефективності економіки наголошує Г. Клейнер [10]. Дослідник розглядає узгодженість як здатність одержати зовнішній ефект від внутрішньої впорядкованості та відносить дане динамічне та інтегральне поняття до фундаментальних категорій світотворення.

Встановлено, що відповідно до найбільш поширеної концепції "ефективна економіка" ґрунтується на межі виробничих можливостей та забезпечує максимально можливий сукупний випуск за обмежених ресурсів, відносить ефективність до позитивної економічної теорії. Оскільки ефективність є багатогранною та багаторівневою категорією, то процес її формування можна розглядати також через співвідношення системи економічних інтересів. Як зазначає, Р. Коуз, етичні норми не штучно включаються в економіку, оскільки в безпосередній економічній діяльності вже закладено механізм узгодження інтересів для досягнення більшої вигоди [12], що створює можливість для формування умов і передумов ефективності.

Заслуговує на увагу думка В. Ойкен, який наголошує на важливості пошуку оптимального поєднання національно-регіональних особливостей (природне середовище, рівень культури, національні традиції та ін.) залежно від домінуючого принципу організації (децентралізація або централізація) [13]. Слід зазначити, що Ф. Хайек виділяв проблеми розподілу, обробки та вивчення ринкової інформації в одержанні економічної ефективності [14].

Про важливість повної інформації, що базується на аналізі, оцінках майбутніх подій-прогнозів, наголошується в теорії "раціональних очікувань". Так, Р. Лу-

кас розробив гіпотезу, яка ґрунтується на одержанні економічним суб'єктом повної інформації, що базується на аналізі, оцінках майбутніх подій-прогнозів. Грошова основа ефективності закладена в теорії споживчої поведінки та попиту, рівноваги грошового та товарного ринків (Фрідмен М., Лукас Р.). Так, М. Фрідман вважав гроші головним агентом, який впливає на ділову активність.

Поняття ефективності з позиції співвідношення витрат та одержаних результатів в економічній науці є найбільш поширеним, однак розгляд цієї категорії лише у цьому аспекті без урахування кінцевої ефективності результату не відобразить якісного розвитку економічної системи в цілому. Слушною є позиція С. Подолінського, який вважав, що в понятті "ефективність" закладено у людській природі, в основі праці як економічної реальності. Він писав, що "процесом, який характеризується коефіцієнтом корисної дії понад сто процентів, є людська праця" [15].

Результативний підхід до ефективності розглядає її як здатність системи забезпечувати відповідний результат. Результативність (effectiveness) визначається стандартом ISO 9000:2005 як ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення передбачуваних результатів (у англ. варіанті — doing right things: необхідність, корисність роботи). Ефективністю (в англ. варіанті efficiency — doing things right: робити роботу правильно, але вона може бути й не корисною) згідно з термінологією ISO 9000:2005 вважається зв'язок між досягнутим результатом і використаними ресурсами, що практично відповідає визначенню, що дає сучасний економічний результат: ефективність — відносний ефект (результативність процесу, що визначається як співвідношення ефекту (результату) до витрат, які забезпечили його одержання).

Цільовий підхід для розуміння ефективності запропонував П. Друкер, який зазначав, що спочатку необхідно визначити стратегію, цільову спрямованість діяльності (результат), а потім досягати поставлених цілей мінімально можливими засобами (ефективність). У науковій літературі побутує думка, що нинішнє розуміння поняття "ефективність", а саме "максимально вигідне співвідношення затрачених зусиль, грошей, обладнання тощо із економічним ефектом", [16] належить Г. Емерсону. Зазначимо, що у цьому аспекті ефективність розглядають і вітчизняні науковці.

Так, В.Г. Андрійчук вважає, що ефективність — це досягнення максимального ефекту за мінімального витрачання ресурсів [17]. С.В. Мочерний визначає ефективність як здатність забезпечувати ефект, або результативність процесу, який визначається як відношення ефекту до витрат, що забезпечили цей результат. Поняття "економічна ефективність", зазначає дослідник, є дещо вужчим і визначає досягнення найвищих результатів при найменших затратах живої та уречевленої праці [18].

У теоретико-методологічному розумінні категорія ефективності виробництва є цілісною системою ринкових відносин щодо одержання найвищої віддачі від сукупних витрат та найбільшої економії затрат суспільної праці, системоутворювальними ознаками якої є людський капітал, основний капітал та матеріальні витрати.

Слушним у даному аспекті є підхід, що розглядає ефективність підприємства як комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних засобів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу, а також як категорію, яка визначається за об'єктивно діючим законом економії робочого часу, що є основоположною субстанцією багатства й мірою витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільством.

У науковій літературі розглядається також поняття ефективності використання виробничого потенціалу як комплексної характеристики кінцевих результатів задіяння економічних ресурсів за визначений період часу як безпосередньо виробничого потенціалу, так і підприємства в цілому на основі інвестиційно-інноваційної діяльності, яка є функціональною частиною структури виробничого потенціалу та забезпечує і характеризує спрямованість до перспективного розвитку. Отже, вищезазначені дефініції досліджуваної категорії свідчать про її складний та багатогранний характер, що потребує нових рішень та наукової дискусії в її трактуванні.

Слід виділити також науковий підхід до визначення категорії ефективності, який характеризує здатність підприємства досягати стратегічної мети за оптимального співвідношення витратної та результативної складових з урахуванням взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів виробництва. Поділяємо цю думку, оскільки стійкий розвиток підприємства в оглядовій перспективі можливо досягти за умови ефективної виробничої діяльності підприємства, а також за умови гнучкого пристосування до вимог середовища його функціонування.

Найбільш поширений підхід до визначення категорії ефективності є розгляд співвідношення результатів виробництва і витрат, а узагальнюючим показником оцінювання результативності функціонування підприємства виступає прибуток. Звідси випливає, що при дослідженні ефективності функціонування підприємств з виробництва продукції свинини, з одного боку, кінцевим результатом є ефект від виробництва (прибуток), а з іншого — порівняння чистого результату виробництва із понесеними витратами. Слід зазначити, що більшість науковців погоджуються із твердженням, що сутність питання підвищення ефективності виробництва полягає у підвищенні економічних результатів на кожну одиницю витрат у процесі господарського використання виробничих ресурсів, а також в їх оптимальному розподілі. На думку більшості вчених економістів, саме відношення результату до витрат на його досягнення дає змогу розкрити сутність і багатогранність прояву ефективності виробництва [19].

Західні економісти (М. Армстронг, М. Портер) узагальнюючим показником діяльності підприємства розглядають його продуктивність. На думку М. Армстронга, продуктивність підприємства — це певний баланс між усіма факторами виробництва (матеріальними, фінансовими, людськими, інформаційними та ін.), який дасть змогу одержати найвищі обсяги виробництва при найменших зусиллях [20]. Цей підхід є досить універсальним, однак на практиці важко його реалізувати, оскільки досить складно одержати максимальний дохід при використанні мінімальної кількості виробничих ресурсів.

Цікавою є думка В.Д. Базилевича щодо вимірювання результату економіки країни, яку можна використати й на рівні господарюючих суб'єктів. На його думку, ефективність економіки країни можна оцінити двома способами: економічним ростом та ефективністю суспільного виробництва. При цьому економічний ріст оцінюється абсолютними показниками: ВВП, ВНП, НД. Для рівня підприємства такими показниками можуть бути вартість валової продукції, чистий дохід, прибуток від реалізації, ріст обсягів продукції та ін. [21]. Водночас, в розумінні ефективності виробництва науковець є прихильником поширеного підходу у визначенні результату діяльності як відношення приросту обсягів до витрат на їх досягнення. Так, щодо сільськогосподарського виробництва науковці визначають ефективність як результативність господарської та фінансової діяльності суб'єктів господарювання, які спроможні забезпечити високі показники продуктивності праці, зниження фондодідачі та собівартості, підвищення рівня рентабельності, врожайності сільськогосподарських культур та ін. Більш ширшим є підхід, за яким виробництво сільськогосподарської продукції є ефективним, якщо всі технологічні, виробничі, соціальні, економічні процеси збалансовані у процесі розширеного відтворення. Погоджуємося з думкою, що саме при розширеному відтворенні досягається ефективне виробництво. Прийнятною є також позиція науковців, за якою доповнюється поняття ефективності виробництва сільськогосподарської продукції на забезпечення продовольчої безпеки, скороченням витрат держави на підтримку сільськогосподарників, а також розвитком особистих селянських господарств і сільських територій.

Ефективність виробництва може визначатися на різних рівнях функціонування економіки, залежно від чого розрізняють ефективність: галузеву, підприємства, його окремих підрозділів та окремих операцій. Виділення ефективності на різних рівнях дозволяє порівняти результати діяльності суміжних підприємств, підрозділів та операцій, а також обґрунтувати резерви її підвищення на кожному рівні. Прихильники західної економічної думки додержуються дещо іншого підходу до визначення ефективності виробництва. Так, М. Дж. Фарелл запропонував оцінювати ефективність підприємства на основі відносної ефективності. На думку вченого, ефективність підприємства формується із двох складових: технічної ефективності — характеризує здатність виробляти максимальний обсяг продукції за наявного обсягу ресурсів, а також аллокативної ефективності — відображає здатність використовувати ресурси в оптимальних пропорціях, ураховуючи їх ціни [22]. Після розрахунку цих показників визначається сукупна ефективність на основі побудови поверхні виробничих можливостей підприємства-лідера галузі та порівняння із нею показників інших товаровиробників. Ця ідея одержала поширення після виходу праці, де цей метод одержав назву "аналіз оболонки даних" та розвивається й нині.

ВИСНОВКИ

Отже, ефективність виробництва є загальноекономічною категорією, що характеризує кількісно та якісно рівні господарювання. Однак в умовах орієнтації

розвитку сільського господарства на принципи сталого розвитку ефективність виробництва можна розглядати у широкому розумінні, як деяку соціально-еколого-економічну систему, яка характеризує економічні відносини щодо використання усіх факторів та умов суспільного виробництва та відтворення.

Відповідно до структури економіко-соціальних систем виділяють ефективності за підсистемами: технологічна ефективність характеризує наявність і використання складових ресурсного забезпечення; соціальна ефективність характеризує соціальний стан, рівень розвитку сільської території; екологічна ефективність характеризує здатність і рівень збереження навколишнього середовища, підвищення екологічності та зниження природомісткості виробленої продукції; економічна ефективність відображає рівень задоволення економічних інтересів суб'єктів ринку, рівень конкурентоспроможності та продуктивності підприємства та його продукції; організаційно-управлінська ефективність являє собою інтегральну ефективність, тобто характеризує умови функціонування технологічної, соціальної, екологічної та економічної ефективності. Ураховуючи, що функціонування підприємства розглядається як взаємозв'язок і взаємодію трьох ключових сфер діяльності (виробництво, збут, управління) доцільно виділити такі види ефективності: ефективність виробництва, ефективність маркетингу, ефективність менеджменту.

Із позиції теорії економічного розвитку з урахуванням часового фактора виділяють статичну та динамічну ефективність. Так, статична ефективність відображає собою традиційну уяву про сутність та оцінку ефективності, тоді як динамічна ефективність характеризує досягнення результатів на основі гнучкого адаптивного управління.

Різномірність думок щодо критеріїв ефективності та багатоваріантність її видів зумовлює велику кількість підходів до її визначення. З одного боку, багатогранність ефективності дозволяє пристосувати її до різних рівнів та галузей виробництва, а з іншого боку — ускладнює процес її дослідження та практичного використання внаслідок неоднозначності та незіставності. Вважаємо, що необхідно розробити комплексний підхід до оцінювання ефективності виробництва продукції свинарства з урахуванням як сучасних умов ведення бізнесу в галузі, так і специфічних умов галузі, що потребує дослідження середовища функціонування сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Richard Posner. How judges think. Harvard University Press. 2010. 387 p.
2. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 1 / редкол. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Вид. центр "Академія", 2000. 864 с.
3. Тинберген Я. Предложения по поводу международной экономической политики Вехи экономической мысли: Международная экономика М.: ТЕИС, 2006. Т. 6. 720 с.
4. Hicks J. Mr. Keynes and the "Classics". *Econometrica*. 1937. P. 147—159.
5. Кругман П. Возрастающая отдача, монополистическая конкуренция и международная торговля. Вехи

экономической мысли Т. 6: Международная экономика. под общ. ред. А.П. Киреева. М.: ТЕИС, 2006. 720 с.

6. Портер М. Международная конкуренция. М.: Международные отношения, 2007. 800 с.

7. Амосов О.Ю., Сивоконь В.О., Статівка Н.В. Історія економіки та економічної думки: підручник. Х. Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2013. 600 с.

8. Мазаракі А. А., Мошек Г. Є., Гомба Л. А. Менеджмент: теорія і практика: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 584 с.

9. Алексеев А. А., Алексеев Д. А. Практичні моделі макроекономіки: Монографія. К.: Наукова думка, 2006. 268 с.

10. Мочерний С. В. Економічна теорія: посібник. К.: ВЦ "Академія", 2003. 656 с.

11. Блауг М. 100 Великих економістів до Кейнса. М.: СПб.: Економікус, 2008. 350 с.

12. Коуз Р. Фирма, рынок и право. Пер. с англ. Б. Пинскера.-М.: Дело ЛТД, 1993. 192 с.

13. Ойкен В. Основы национальной экономики. М.: Экономика, 1996. 351 с.

14. Хайек Ф. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики. Пер. с англ. Б. Пинскера и А. Курстарева под ред. А. Куряева. М.: ИРИСЭН, 2006. 644 с.

15. Подолинский С. А. Труд человека и его отношение к распределению энергии. Мыслители отечества. М., 1991. С. 8—10.

16. Осипов В. І. Дослідження категорії "ефективність" в системі соціально-економічного розвитку суспільства. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2016. № 1. Т. 15. С. 49—66.

17. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2013. 779 с.

18. Мочерний, С. В. Економічна енциклопедія: У 3 т. Т. 1. К.: Видавничий центр "Академія", 2000 864 с.

19. Погребняк А. Ю., Ліннік І. М. Методичні підходи щодо оцінки ефективності діяльності підприємства. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. 2017. Вип. 19. С. 187—192.

20. Армстронг М. Менеджмент: методы и приемы. Пер. с 3-го англ. изд. К.: Знання-Прес, 2006. 876 с.

21. Базилевича В. Д. Економічна теорія: Політекономія: Підручник. За ред. 9-те вид., перероблене і доповнене. К.: Знання, 2014. 710 с.

22. Farrell, M.J. The Measurement of Productive Efficiency Journal of the Royal Statistical Society. Series A, 1957. Vol.120. V.3. P. 253—290.

References:

1. Posner, R. (2010), How judges think, Harvard University Press, Cambridge, USA.

2. Mochernyj, V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

3. Tynberhen, Ya. (2006), Predlozheniya po povodu mezhdunarodnoj ekonomycheskoj polytyky. Vekhy ekonomycheskoj mysly: Mezhdunarodnaia ekonomyka [Proposals for international economic policy. Milestones of Economic Thought: International Economics], TEYS, Moscow, Russia.

4. Hicks, J.Mr. (1937), "Keynes and the "Classics" Econometrical, pp. 147—159.

5. Kruhman, P. (2006), Vozrastaiuschaia otdacha, monopolystycheskaia konkurentsya y mezhdunarodnaia torhovlia. Vekhy ekonomycheskoj mysly: Mezhdunarodnaia ekonomyka [Increasing returns, monopolistic competition and international trade. Milestones of Economic Thought: International Economics], TEYS, Moscow, Russia.

6. Porter, M. (2007), Mezhdunarodnaia konkurentsya [International competition], Mezhdunarodnye otnosheniya, Moscow, Russia.

7. Amosov, O.Yu. Syvokon', V.O. and Stativka, N.V. (2013), Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky [History of economics and economic thought], Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.

8. Mazaraki, A.A. Moshek, H.Ye. and Homba, L.A. (2007), Menedzhment: teoriia i praktyka [Management: theory and practice], Atika, Kyiv, Ukraine.

9. Alieksieiev, A.A. and Alieksieiev, D.A. (2006), Praktychni modeli makroekonomiky [Practical models of macroeconomics], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

10. Mochernyj, S.V. (2003), Ekonomichna teoriia [Economic theory], VTs "Akademiia", Kyiv, Ukraine.

11. Blauh, M. (2008), 100 Velykykh ekonomystov do Kejnsa [100 Great Economists Before Keynes], Ekonomykus, Moscow, Russia.

12. Kouz, R. (1993), Fyrma, rynek y pravo [Firm, market and law], Delo LTD, Moscow, Russia.

13. Ojken, V. (1996), Osnovy natsyonal'noj ekonomyy [Fundamentals of national economy], Ekonomyka, Moscow, Russia.

14. Khajek, F. (2006), Pravo, zakonodatel'stvo y svoboda: Sovremennoe ponymanye lyberal'nykh pryntsyrov spravedlyvosty y polytyky [Law, Legislation and Freedom: A Modern Understanding of Liberal Principles of Justice and Politics], YRYSEN, Moscow, Russia.

15. Podolynskiy, S.A. (1991), Trud cheloveka y eho otnoshenye k raspredeleniyu enerhyy. Myslytely otechestva [Human labor and its relation to the distribution of energy. Fatherland thinkers], Moscow, Russia.

16. Osypov, V.I. (2016), "Research of the category "efficiency" in the system of socio-economic development of society", Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia, vol. 1, no. 15, pp. 49—66.

17. Andriychuk, V.H. (2013), Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu [Economics of enterprises of the agro-industrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.

18. Mochernyj, S.V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

19. Pohrebniak, A.Yu. and Linnik, I.M. (2017), "Methodical approaches to assessing the efficiency of the enterprise", Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo, vol. 19, pp. 187—192.

20. Armstronh, M. (2006), Menedzhment: metody y pryemy [Management: methods and techniques], Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine.

21. Bazylevych, V.D. (2014), Ekonomichna teoriia: Politekonomiia [Economic theory: Political economy], Znannia, Kyiv, Ukraine.

22. Farrell, M.J. (1957), "The Measurement of Productive Efficiency", Journal of the Royal Statistical Society. Series A, vol. 120, no. 3, pp. 253—290.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2023 р.

В. І. Рудевська,
д. е. н., доцент, доцент кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет ім. І. Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6697-9096>
Б. О. Слуцький,
студент Львівського національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7375-0334>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.60

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ОБЛІКОВОЇ СТАВКИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТКИ В ПРОЦЕСІ СТАБІЛІЗАЦІЇ МАКРО-ПОКАЗНИКІВ КРАЇНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ, ПОЛЬЩІ, НІМЕЧЧИНИ, МОЛДОВИ ТА ТУРЕЧЧИНИ

V. Rudevka,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Financial Technology and Consulting, Lviv National University
B. Slutskiy,
Student, Lviv National University

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE DISCOUNT RATE AS A
MONETARY POLICY TOOL ON THE PROCESS OF STABILIZATION OF MACRO-FACTORS
OF THE COUNTRY: EXPERIENCES OF UKRAINE, POLAND, GERMANY, MOLDOVA AND TURKEY

У статті досліджуються вплив облікової ставки на ключові макроекономічні показники України, Молдови, Польщі, Туреччини та Німеччини. Автори статті розглядають зв'язок між обліковою ставкою та такими макроекономічними показниками, як рівень інфляції, зростання ВВП, курс національної валюти, рівень безробіття та міжнародні валютні резерви. Застосовуючи методику регресійного аналізу, досліджено взаємозв'язки між зазначеними показниками та зміною облікової ставки, що дозволило оцінити роль облікової ставки як інструменту монетарної політики кожної країни у контексті приведення макроекономічних показників до цільових значень.

Стаття аналізує результати економічної політики кожної країни у 2022 році, виявляє зміни показників і визначає проблеми та виклики, з якими стикаються регулятори країн при проведенні монетарної політики. Висвітлюються також успіхи, недоліки та перспективи досліджуваних країн у забезпеченні макроекономічної стабільності та проведенні антиінфляційних заходів.

У підсумку, автори надають пропозиції щодо можливих підходів до покращення монетарної політики та забезпечення стабільності макроекономічних показників у кожній з досліджуваних країн. Стаття має значне теоретичне та практичне значення, оскільки вона сприяє розумінню механізмів впливу зміни облікової ставки на економіку. Це дозволяє регуляторам краще розуміти процес коригування облікової ставки для досягнення поставлених цілей. Основні пропо-

зиції стосуються зміцнення співпраці між центральними банками різних країн, розробки гнучких монетарних стратегій, які дозволять адаптуватися до змін у світовій економіці та зосередитись на забезпеченні стабільності цін, зростання зайнятості та збалансованого розвитку економік.

Стаття також підкреслює важливість неперервного моніторингу і аналізу макроекономічних показників, що дозволить своєчасно виявляти та вирішувати можливі проблеми та негативні наслідки проведення монетарної політики.

In the article, the impact of the discount rate on key macroeconomic indicators of Ukraine, Moldova, Poland, Turkey, and Germany is investigated. The authors of the article examine the relationship between the discount rate and macroeconomic indicators such as inflation levels, GDP growth, national currency exchange rates, unemployment levels, and international currency reserves. By applying regression analysis techniques, the interrelationships between these indicators and changes in the discount rate are investigated, allowing for an assessment of the role of the discount rate as a monetary policy tool for each country in the context of achieving macroeconomic indicators' target values. The article analyzes the results of each country's economic policy in 2022, identifies changes in indicators, and determines the problems and challenges that regulators face when conducting monetary policy. Successes, shortcomings, and prospects of the investigated countries in ensuring macroeconomic stability and implementing anti-inflationary measures are also highlighted.

In conclusion, the authors offer suggestions for possible approaches to improving monetary policy and ensuring macroeconomic indicator stability in each of the studied countries. The article has significant theoretical and practical value, as it contributes to understanding the mechanisms of the impact of changes in the discount rate on the economy. This allows regulators to better understand the process of adjusting the discount rate to achieve set goals. The main proposals concern strengthening cooperation between central banks of different countries, developing flexible monetary strategies that allow adaptation to changes in the global economy and focus on ensuring price stability, employment growth, and balanced economic development. The article also emphasizes the importance of continuous monitoring and analysis of macroeconomic indicators, which will enable timely identification and resolution of possible problems and negative consequences of conducting monetary policy.

Ключові слова: облікова ставка, монетарна політика, макроекономічні показники, ВВП, центральний банк, регулятор, рівень безробіття, валютний курс, валютні резерви.

Key words: discount rate, monetary policy, macroeconomic indicators, GDP, central bank, regulator, unemployment rate, exchange rate, currency reserves.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Монетарна політика відіграє важливу роль у стабілізації економіки, регулюванні інфляції та забезпеченні економічного зростання. Один з ключових інструментів монетарної політики — облікова ставка, яка є важливим орієнтиром для учасників ринку та впливає на ряд макроекономічних показників.

У 2022 році економічні умови були особливо важкими через масштабні військові дії в Україні та їх вплив на глобальну економіку. Згідно з даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), світове зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) у 2022 році сповільнилося до 3,4%, порівняно з показником у 6,1% у 2021 році. Варто відзначити, що у 2020 році спостерігалось падіння світового ВВП на 3,5%, обумовлене наслідками глобальної пандемії Covid-19, яка стала справжнім випробуванням для світової економіки [2].

Це змусило центральні банки різних країн адаптувати свої монетарні політики. Кожна країна намагалася знайти оптимальний баланс між різними цілями монетарної політики, залежно від своїх специфічних умов, пріоритетів та визначених цілей. Деякі країни зосереджувалися на стабілізації цін та курсу валют. У той же час, інші країни спрямовували свої зусилля на підтримку зростання ВВП та забезпечення певного рівня зайнятості населення.

Для досягнення цих цілей, окрім зміни облікової ставки, центральні банки ефективно використовували такі інструменти, як операції на відкритому ринку, регулювання резервних вимог та надання кредитів рефінансування комерційним банкам. Необхідним також є співпраця з урядами для координації монетарної та фінансової політики, що допомагає забезпечити комплексний підхід до вирішення економічних проблем.

Враховуючи складність ситуації та непередбачуваність подій на світовій арені, центральні банки країн повинні постійно адаптувати свої стратегії та підходи до монетарної політики. Вони мають ретельно аналізувати відповідність застосованих інструментів змінюваним умовам та враховувати можливі ризики та наслідки своїх дій.

Зокрема, при визначенні рівня облікової ставки, центральні банки мають зважати на необхідність забезпечення цінової стабільності та оптимізації грошової маси, а також стимулювання інвестицій та споживання. Вони також мають враховувати прогностичний вплив своїх дій спрямованих на регулювання фінансового сектора та торгівельного балансу.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання ролі облікової ставки в процесі реалізації монетарної політики займає важливе місце в науковій літературі. Дослідження цієї теми торкаються різних аспектів, таких як вплив облікової ставки на інфляцію, економічне зростання та зменшення рівня безробіття, а також її значення в контексті глобальних викликів, а саме активних військових дій в Україні.

Серед українських вчених, які досліджували дані теми, слід виокремити: Ю. П. Макаренко, О.Д. Вовчак, Н.Л. Івашук та інші. Серед іноземних — можна виділити таких авторів, як Ф. Мішкін, С. Фішер, Дж. Тейлор, О. Бланшар, Р. Кларіда та інші. Відзначимо декілька ключових досліджень, що стали підґрунтям для оцінки ролі облікової ставки в монетарних політиках країн у 2022 році.

Ключовий внесок у розуміння впливу облікової ставки на макроекономічні показники зробив Дж. Тейлор (1993), розробивши так зване "правило Тейлора", яке визначає оптимальний рівень облікової ставки в залежності від рівня інфляції та економічного зростання [4].

Одним з важливих досліджень також є робота Ж. Гал'ї та М. Гертлера (2018), які аналізували вплив облікової ставки на динаміку інфляції, рівень безробіття та інвестиційну активність. Ці автори досліджували ефективність використання облікової ставки як інструменту стабілізації макроекономічних показників у різних країнах [5].

Водночас, слід зазначити, що питання ролі облікової ставки в монетарних політиках країн та її вплив на стабілізацію макроекономічних показників залишається актуальним та потребує подальшого дослідження. Особливо це стосується вивчення ефективності різних механізмів передачі монетарних імпульсів в умовах постійно змінюваних економічних обставин та волатильності глобальних ринків. Також, потрібно розглянути можливість адаптації правила Тейлора до специфіки окремих країн та їх інституційних особливостей.

Враховуючи це, на наш погляд, питання ролі облікової ставки в процесі визначення монетарної політики країни та її вплив на стабілізацію макроекономічних показників потребує подальшого дослідження, що сприятиме забезпеченню ефективності монетарних політик у різних країнах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є визначення ролі облікової ставки в процесі реалізації обраної монетарної політики та оцінка ефективності застосування облікової ставки для приведення макроекономічних показників, таких як рівень інфляції, рівень безробіття та ВВП до цільових значень.

Дослідження передбачає вивчення теоретичних підходів до використання облікової ставки як інструменту монетарної політики, аналіз практики її впровадження в різних країнах та розробку рекомендацій щодо можливостей покращення механізмів передачі монетарних імпульсів для забезпечення більш ефективного стабілізуючого впливу на макроекономічні показники.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ

Враховуючи різноманітність підходів до ролі облікової ставки в монетарних політиках країн, вважаємо за доцільне проаналізувати різні теоретичні концепції використання облікової ставки як інструменту макроекономічної стабілізації, а потім перейти до аналізу емпіричних досліджень та вивчення досвіду різних країн щодо використання облікової ставки в монетарній політиці у 2022 році.

Враховуючи складність поняття "роль облікової ставки в монетарних політиках", вважаємо, що слід виділити такі основні підходи:

1. підхід "цінового каналу" — розглядає облікову ставку як інструмент регулювання вартості кредитів і ресурсів на грошовому ринку, який впливає на рівень інфляції та інвестиційну активність [12];

2. підхід "кредитного каналу" — акцентує увагу на впливі облікової ставки на обсяг кредитів, які банки надають господарству, та на механізми передачі монетарних імпульсів через розширення або скорочення кредитів [10];

3. підхід "передачі ефектів монетарної політики" — аналізує вплив облікової ставки на макроекономічні показники через канали передачі монетарних імпульсів, такі як канали цін активів, балансові листи, вплив на очікування економічних агентів та інше [11].

Враховуючи економічні особливості та специфіку національних грошових ринків, вибрали для аналізу країни з різним економічним станом та потенціалом. Відповідно, зосередимося на таких:

1. Україна — країна, що знаходиться в стані війни що впливає на економічну стабільність та розвиток, належить до країн до таргетують інфляцію, Це дозволить проаналізувати вплив облікової ставки в умовах військового конфлікту та соціально-економічної напруженості.

2. Польща — країна, яка є членом Європейського Союзу та має з Україною спільний кордон. Цей вибір дає можливість порівняти економічні стратегії та використання облікової ставки між Україною та Польщею, а також врахувати вплив членства в ЄС на монетарну політику. Польща також перейшла до політики таргетування інфляції.

3. Німеччина — одна з найбільш розвинутих країн Європейського Союзу, що має важливу роль у формуванні економічної політики європейської спільноти. Аналіз монетарної політики Німеччини дозволить оцінити стратегії та інструменти, які використовуються в

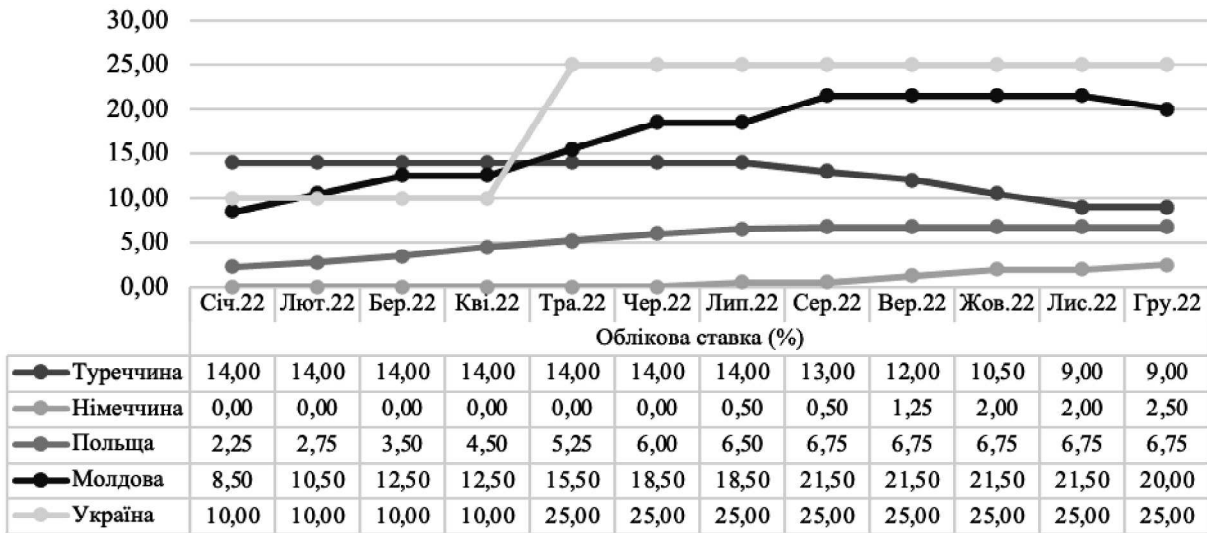

Рис. 1. Динаміка облікових ставок центральних банків досліджуваних країн у 2022 році, помісячно, %

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано авторами на основі [1].

розвинутих економіках. Її досвід є цінним через те що Німеччина відноситься до країн що таргетують грошову масу.

4. Молдова — країна-кандидат на членство в Європейському Союзі, сусід України, що має схожі соціально-економічні проблеми та таргетує інфляцію. Це допоможе проаналізувати вплив облікової ставки в країнах, які перебувають на шляху до інтеграції в ЄС та мають спільні виклики.

5. Туреччина — країна, в якій економічні рішення мають сильний політичний аспект. Це дозволяє дослідити вплив можливого політичного втручання на монетарну політику, а також оцінити, як облікова ставка використовується в умовах політизації економіки.

Вивчення досвіду цих країн з різними економічними умовами та потенціалом допоможе отримати універсальний та більш об'єктивний аналіз використання облікової ставки в монетарних політиках та виявити нові горизонти щодо її застосування для підтримки макроекономічної стабільності. Розглянемо кожний макропо-

казник окремо. Динаміка зміни облікових ставок центральних банків різних країн у 2022 році виявляє особливості монетарної політики в розглянутих державах (Рис. 1).

У Туреччині протягом аналізованого періоду постереігається помітне зниження облікової ставки (з 14% до 9%). Це свідчить про активні спроби стимулювання економічного зростання, хоча такий підхід викликає наслідки у вигляді збільшення інфляційних тисків. У Німеччині облікова ставка поступово збільшується протягом року (з 0% до 2,5%). Це свідчить про поступове зміцнення монетарної політики у відповідь на підвищення інфляційних очікувань. У Польщі облікова ставка зазнала збільшення у першій половині року (з 2,25% до 6,75%), але потім залишилася стабільною на рівні 6,75%. Це свідчить про помірковану стратегію центрального банку, спрямовану на стабілізацію економічної ситуації та контроль інфляції. У Молдові облікова ставка спочатку зростала (з 8,5% до 21,5%), а потім знизилася до 20% на кінець року. Така динаміка може пояснюватись про-

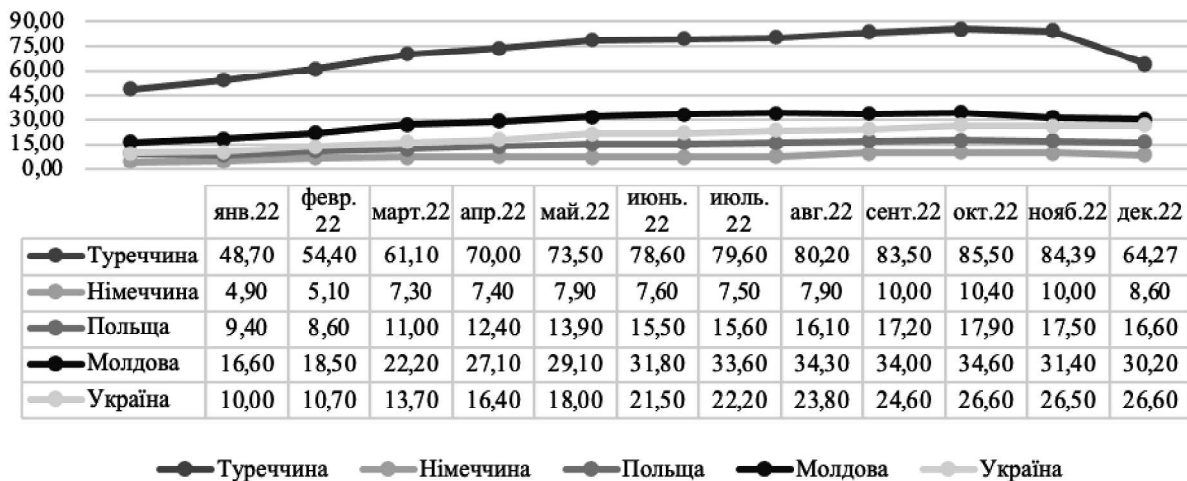

Рис. 2. Динаміка показників інфляції у досліджуваних країнах у 2022 році, %

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано авторами на основі [1].

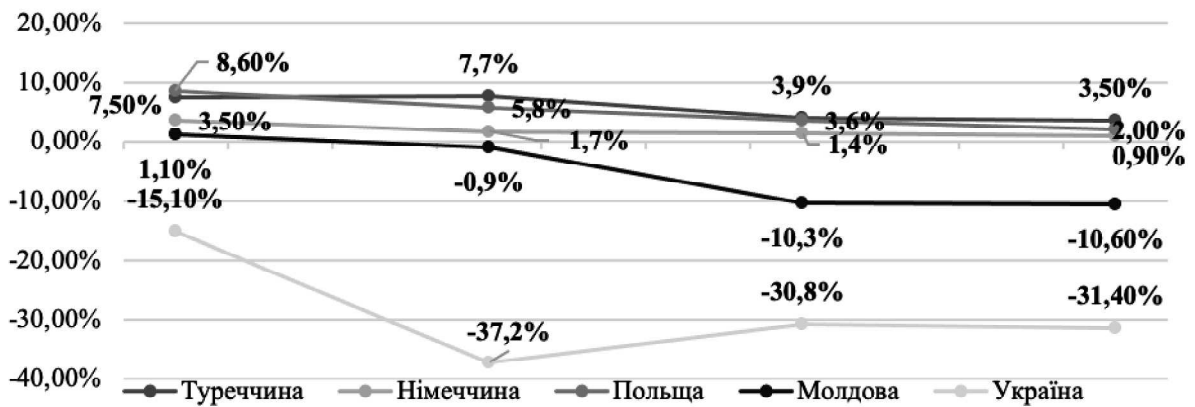

Рис. 3. Поквартальна динаміка зростання ВВП у річному вимірі по країнах у 2022 році, %

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано авторами на основі [1].

тиінфляційними заходами на початку року та поступове пом'якшення монетарної політики наприкінці року. В Україні облікова ставка пережила стрибок з 10% до 25% у травні, після чого залишається стабільною на цьому рівні. Причиною цього стали різкий антиінфляційний крок, з метою стабілізації цін та контролю над інфляційними очікуваннями, викликаними порушенням логістичних ланцюгів, девальвацією національної валюти та іншими негативними тенденціями, викликаними початком повномасштабної війни. Стабільність облікової ставки на високому рівні свідчить про наявність структурних проблем в економіці країни, які вимагають підтримки жорсткої монетарної політики. За оцінками Національного банку, такий рівень облікової ставки може триматися до початку 2024 року, поки не буде взята під контроль цінова стабільність та повернутий плаваючий валютний курс.

До застосування режиму інфляційного таргетування Національний банк України перейшов на початку 2016 року. За допомогою зміни процентної ставки центральний банк опосередковано має впливати на такі макроекономічні показники, як ВВП та інфляція через механізм монетарної трансмісії. Зміну рівня інфляції помісячно за 2022 рік представлено на Рис. 2.

Туреччина протягом 2022 року мала високі темпи інфляції, з найвищим показником в жовтні (85,5%). Зростання інфляції, скоріше за все, пов'язане з експериментальними підходами до монетарної політики, що призводить до відносної нестабільності в ціновому середовищі. Інфляція у Німеччині та Польщі протягом року мала помірний рівень, але вона значно вище тих показників, які були у минулих роках. Санкційні обмеження на закупівлю енергоносіїв в російській федерації впливали на інфляційні очікування в бік зростання на початку опалювального сезону і поступово зменшувались на тлі падіння цін на газ і часткову переорієнтацію на вугілля. Встановлення граничних цін на російські нафтопродукти також сприяли зниженню інфляційних очікувань та пом'якшенню монетарної політики наприкінці 2022 року. Інфляція в Молдові мала суттєве зростання протягом першої половини року, досягаючи максимуму у вересні (34,0%). Проте в кінці року спостерігається зниження інфляції до 30,2%. В Україні інфляція стабільно зростала протягом року, досягаючи максимуму в грудні (26,6%). Така динаміка свідчить про проблеми

в контролі над інфляційними процесами, викликаними, у першу чергу, активними військовими діями та невизначеністю. Одним із факторів монетарного тиску на інфляцію можна виокремити те, що Національний банк України протягом 2022 року купив військові облігації від уряду на суму 400 млрд грн, здійснивши пряму емісію. Відображення нових нічим не підкріплених коштів в економіці можна прослідити у зміні грошових агрегатів протягом 2022 року. Грошовий агрегат M0, який представляє готівкові кошти в обігу, збільшився на 14,14% протягом 2022 року: від 583 531,9 млн грн у січні до 666 072,8 млн грн у грудні. Грошовий агрегат M1, що складається з грошової маси M0 та депозитів до запитання, показав зростання на 27,69% за рік: від 1 230 824,2 млн грн у січні до 1 571 359,9 млн грн у грудні. Грошовий агрегат M2, який охоплює M1, валютні депозити до запитання та строкові депозити у національній валюті, також зріс на 22,22%: від 2 045 429,9 млн грн у січні до 2 500 502,1 млн грн у грудні. Грошовий агрегат M3, який включає M2 та цінні папери (крім акцій), зазнав зростання протягом року на 22,19%: від 2 047 249 млн грн у січні до 2 501 621,4 млн грн у грудні [3].

Макроекономічний показник зростання ВВП досі є показовим для оцінки економічного зростання для більшості країн світу. Зміна динаміки зростання ВВП в розрізі країн представлено на Рис. 3.

Всі досліджувані країни протягом 2022 року продемонстрували спадну тенденцію економічного зростання. Так, у Німеччині зростання ВВП поступово знижується від 3,50% в першому кварталі до 0,90% в четвертому кварталі; подібний тренд спостерігаємо і в Польщі. Ми пояснюємо таку динаміку впливом військових дій на території України, поступовим виходом із ковідних обмежень та економічними наслідками для всіх країн Європи санкційної політики проти агресора та зміною ринків збуту багатьох виробників. У Туреччині зростання ВВП спостерігається протягом перших двох кварталів (7,50% і 7,70%). Втім, в другій половині року зростання ВВП знижується до 3,90% і 3,50%. Зростання ВВП Молдови також поступово знижується, починаючи з позитивного значення в першому кварталі (1,10%) і переходячи до негативних значень у наступних кварталах (-0,90%, -10,30%, -10,60%). Це свідчить про рецесію в економіці країни, яка супроводжується достатньо значним інфляційним тиском. Зростання ВВП України

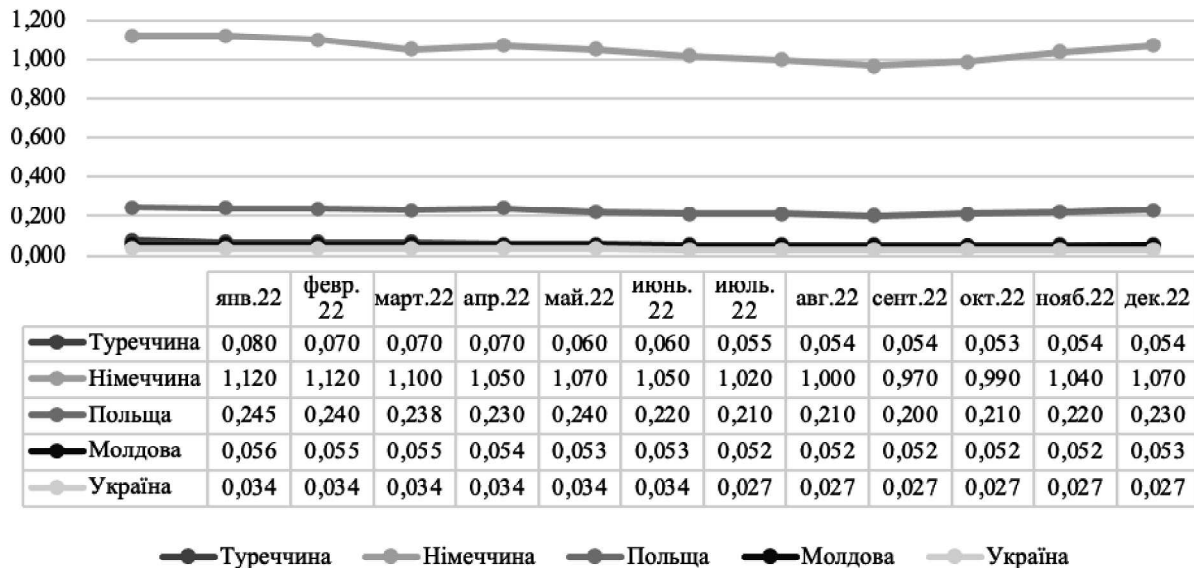

Рис. 4. Динаміка обмінного курсу національних валют до долара США в різних країнах у 2022 році

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано авторами на основі [1].

від'ємне протягом всього року демонструє значний економічний спад в країні викликаний війною. Значні від'ємні значення зростання ВВП змінюються від -15,1% в першому кварталі до -31,4% в четвертому кварталі.

Надаючи оцінку економічному стану вважаємо доцільним представити динаміку зміни обмінного курсу національних валют до долара США в досліджуваних країнах (Рис. 4). Слід зауважити що курс євро до долара США зазнав зниження протягом року на 0,05 USD, від 1,120 до 1,070, але коливання були помірними. Загалом, євро продовжує залишатися стабільною валютою, незважаючи на економічні виклики в Європі.

Обмінний курс турецької ліри до долара США зазнав значної девальвації протягом року. Абсолютне зниження курсу до долара становить 0,026 USD, від 0,080 до 0,054, що відзначається найбільшим послабленням на 32,5% серед розглянутих країн. Польський

золотий втратив свою вартість щодо долара США протягом року на 0,015 USD, від 0,245 до 0,230 (зменшився на 6,12%), з відносно помірними коливаннями, що пов'язано зі змінами в макроекономічному середовищі та загальними тенденціями на ринку. Молдовський лей демонструє стабільність протягом року з невеликими коливаннями курсу щодо долара США. Однак, він продовжує залишатися відносно слабкою валютою на міжнародному ринку. Українська гривня зазнала значного зниження обмінного курсу протягом року на 0,007 USD, від 0,034 до 0,027. Однак це є контрольованою офіційною девальвацією гривні для підтримки міжнародних резервів та макроекономічної стабільності в умовах війни. Справжній ринковий готівковий курс приблизно на 15% був ще слабшим за офіційний. Але, варто відзначити, що протягом першого кварталу 2023 року українська гривня про-

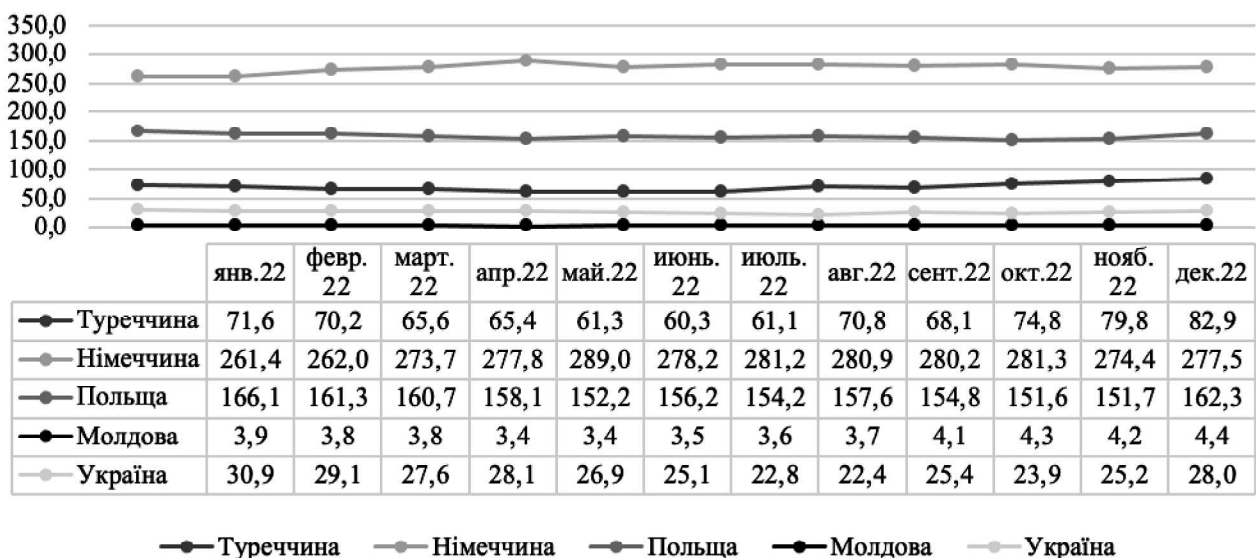

Рис. 5. Динаміка золотовалютних резервів у річному вимірі по країнах у 2022 році, млрд дол. США

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано авторами на основі [1].

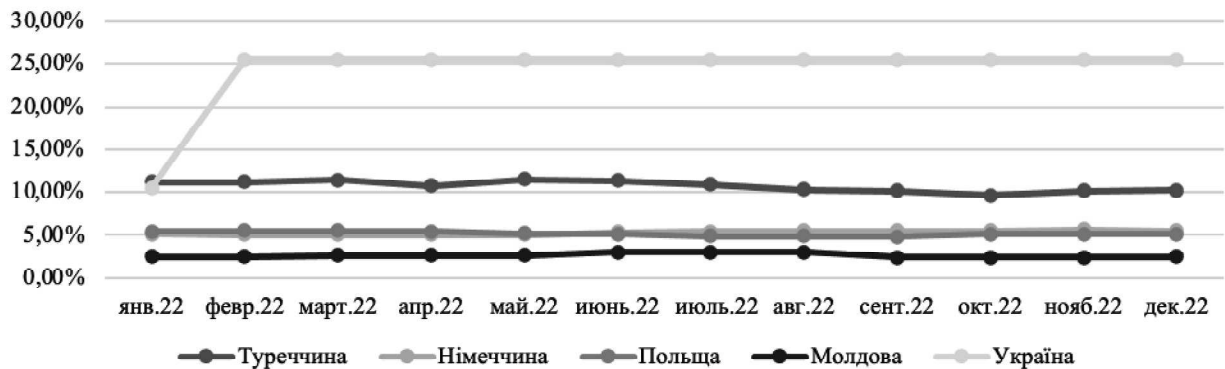

Рис. 6. Динаміка рівня безробіття в досліджуваних країнах протягом 2022 року

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано авторами на основі [1].

демонструвала зміцнення щодо долара через низку причин і наблизився до офіційного курсу, який з липня 2022 року встановлений регулятором для розрахунків за імпорними та експортними операціями, а також на міжбанківському ринку.

Валютний курс тісно пов'язаний з об'ємом золотовалютних резервів, динаміка зміни якого в 2022 представлено помісячно на Рис. 5.

З представлених даних можна побачити що всі досліджувані країни зберегли на вихідному рівні об'єми своїх золотовалютних резервів. Україна та Польща вийшли на кінець 2022 року з некритичним скаченням золотовалютних резервів. Це може пояснюватись стабільним потоком надходжень валютної виручки за традиційними для країн джерелами та поміркованою політикою валютних інтервенцій з боку регуляторів. Золотовалютні резерви Молдови показують протягом аналізованого періоду зростання на 12,82% (від 3,9 млрд USD у січні до 4,4 млрд USD у грудні), що свідчить про зусилля зі стабілізації валютного курсу та покращення макроекономічної ситуації. В Україні золотовалютні резерви зазнали зниження на 23,11% в першій половині року (від 30,9 млрд USD у січні до 25,1 млрд USD у червні) та підвищилися на 11,55% в другій половині року (до 28,0 млрд USD у грудні). Варто зазначити, що спад золотовалютних резервів протягом першої половини року пов'язаний з витратами на проведення валютних інтервенцій з продажу валюти для підтримки курсу гривні, а зростання у другій половині року — з ритмічною фінансовою допомогою у вигляді кредитних та грантових коштів від міжнародних партнерів. За даними Національного банку, загальна допомога у 2022 році склала 31,2 млрд дол. США, з яких 14,04 млрд дол. США — це безкоштовні грантові кошти [3].

Рівень безробіття — найважливіший індикатор стану ринку праці та економіки в цілому що відображає, наскільки ефективно використовується головна продуктивна сила суспільства — трудові ресурси. Рівень безробіття — кількісний показник, який визначається як відношення кількості безробітних до загальної чисельності економічно активного працездатного населення країни (регіону, соціальної групи), та вимірюється у відсотках. Припускають максимальний рівень безробіття в 20 %, прийнятний рівень у 10 %, а мінімальний рівень безробіття, що обумовлений існуванням природного рівня безробіття, в 2 %.

Як свідчать дані наведені на Рис. 6 рівень безробіття в Туреччині протягом року знизився до 10,2% у грудні, що вважається прийнятним рівнем. Рівень безробіття в Німеччині, Польщі та Молдові залишався відносно стабільним протягом року, його значення наближуються до природного рівня. Загалом, польський ринок праці виглядає стабільним та покращується, у тому числі, ймовірно, через збільшення робочої сили серед українців, які у зв'язку з повномасштабним вторгненням змушені були виїхати в том числі у Польщу. Рівень безробіття в Україні з початку повномасштабного вторгнення неможливо оцінити, оскільки такі дані Державна статистична служба не публікує. Однак, за оцінками Національного банку, протягом усього 2022 року рівень безробіття коливався на рівні 25—26%, що майже втричі перевищує довоєнний показник.

Вплив облікової ставки на розглянуті макро-показники в досліджуваних країнах проаналізуємо за допомогою регресійного аналізу, теоретично обґрунтувавши важливість цього методу, його основні індикатори та можливі результати дослідження.

Регресивний аналіз є статистичним інструментом, що допомагає виявити та аналізувати залежності між змінними. У контексті нашого дослідження, регресивний аналіз дозволяє визначити, як облікова ставка впливає на макроекономічні показники. Застосування регресивного аналізу в даному випадку дозволяє отримати кількісні оцінки взаємозв'язку між цими змінними та прогнозувати, як зміна облікової ставки може вплинути на макро-показники в майбутньому.

Основні індикатори регресивного аналізу, які будуть розглянуті в цьому дослідженні, включають коефіцієнт для облікової ставки, множинний R, R-квадрат, F-статистику та p-значення.

Коефіцієнт для облікової ставки показує, наскільки сильною є залежність між обліковою ставкою та макро-показниками. Він відображає зміну макро-показника в результаті зміни облікової ставки на одиницю.

Множинний R відображає кореляцію між прогнозованими та реальними значеннями залежної змінної. Чим більше значення множинного R, тим сильніше зв'язок між прогнозованими та реальними значеннями залежної змінної. Значення множинного R варіюється від 0 до 1, де 1 означає ідеальну залежність, а 0 відсутність зв'язку між змінними.

R-квадрат відображає долю варіативності залежної змінної, яка пояснюється незалежними змінними в моделі. Чим вище значення R-квадрат, тим більш точно модель відображає реальні дані. Значення R-квадрат може коливатися від 0 до 1, де 1 свідчить про те, що модель повністю пояснює варіативність залежної змінної.

F-статистика є важливим критерієм для оцінки загальної значущості регресійної моделі. Вона дозволяє перевірити гіпотезу про те, чи є коефіцієнти регресії статистично значущими або відсутніми. Велике значення F-статистики свідчить про те, що модель є статистично значущою та має високу здатність пояснити залежність між змінними.

R-значення асоціюється з F-статистикою та допомагає визначити статистичну значущість регресійної моделі. Зазвичай вважається, що модель є статистично значущою, якщо p-значення менше або дорівнює 0,05. Це означає, що існує менше ніж 5% ймовірність отримати подібні результати при відсутності реального зв'язку між змінними. Враховуючи вищезазначені аспекти, проведення регресивного аналізу дозволяє виявити статистичні залежності між обліковою ставкою та макропоказниками, що забезпечує наукове обґрунтування можливих змін у державній монетарній політиці. Застосування регресивного аналізу дозволяє краще розуміти, які чинники впливають на економіку країни, та допомагає у прийнятті ефективних рішень з метою стабілізації економічної ситуації та забезпечення сталого розвитку. Проведення регресивного аналізу в рамках даного дослідження є важливим кроком у розумінні взаємозв'язку між обліковою ставкою та макроекономічними показниками. Результати аналізу допоможуть не тільки визначити значущість зв'язку між змінними, але й сприятимуть розробці ефективної монетарної політики, спрямованої на підтримку стабільного та збалансованого розвитку економіки.

Ураховуючи обставини війни в Україні, зміна облікової ставки має нижчий вплив на макроекономічні показники, ніж в звичайних умовах. Однак, результати регресійного аналізу, представлені в таблиці, демонструють наступні відносини між обліковою ставкою та макроекономічними показниками.

Коефіцієнт для облікової ставки становить -0,267, що свідчить про негативний вплив збільшення ставки на ріст ВВП. Зі збільшенням облікової ставки на одну одиницю, ріст ВВП зменшується на 0,267 відсоткових пунктів. Множинний R (0,690), R-квадрат (0,477) та F-статистика (9,105) підтверджують наявність помірної кореляції та статистичної значущості зв'язку між обліковою ставкою та ростом ВВП.

Коефіцієнт інфляції для облікової ставки становить 0,735, що відображає позитивний вплив збільшення облікової ставки на інфляцію. Тобто зі збільшенням облікової ставки на одну одиницю, інфляція збільшується на 0,735 відсоткових пунктів. Додатково, важливо зазначити, що без проведення жорсткої монетарної

Таблиця 1. Взаємозв'язок макроекономічних показників з обліковою ставкою в Україні

Показник	Коефіцієнт для облікової ставки	Множинний R	R квадрат	F	p-значення
Зростання ВВП	-0,267	0,690	0,477	9,105	0,013
Інфляція	0,735	0,884	0,781	35,606	0,000
Курс до долара	-0,035	0,707	0,500	10,000	0,010
Міжнародні валютні резерви	-26,417	0,753	0,567	13,090	0,005

Джерело: розраховано авторами.

політики, інфляційний тиск міг би бути ще більшим. Значення множинного R (0,884), R-квадрат (0,781) та F-статистика (35,606) свідчать про сильний зв'язок та статистичну значущість між обліковою ставкою та інфляцією. R-значення (0,000) підтверджує статистичну значущість цієї залежності.

Коефіцієнт курсу для облікової ставки становить -0,035, що вказує на негативний вплив збільшення облікової ставки на курс долара. Зі збільшенням облікової ставки на одну одиницю, курс гривні до долара зменшується на 0,035 одиниць. Але тут також важливо зазначити, що без проведення жорсткої монетарної політики, введених валютних обмежень та фіксації офіційного курсу та призупинення політики інфляційного таргетування в умовах війни девальваційний тиск міг би бути ще більшим. Значення множинного R (0,707), R-квадрат (0,500) та F-статистика (10,000) свідчать про помірний зв'язок та статистичну значущість між обліковою ставкою та курсом долара.

На основі результатів регресивного аналізу можна стверджувати, що облікова ставка в Україні в умовах війни мала значний вплив на макропоказники протягом минулого року. Зокрема, облікова ставка мала негативний вплив на ріст ВВП, курс національної валюти та обсяг міжнародних валютних резервів, але позитивний вплив на інфляцію.

Протягом минулого року від'ємний зв'язок зростання ВВП з обліковою ставкою (-0,474) вказує на те, що збільшення облікової ставки призводить до зниження росту ВВП. R-квадрат становить 0,878, що означає, що 87,8% варіації росту ВВП пояснюється змінами в обліковій ставці.

Зворотній зв'язок інфляції з обліковою ставкою (1,851) відображає, що збільшення облікової ставки може сприяти зниженню інфляції. R-квадрат в цьому випадку становить 0,960, що означає, що 96% варіації в інфляції може бути пояснено змінами в обліковій ставці.

Таблиця 2. Взаємозв'язок макроекономічних показників з обліковою ставкою в Польщі

Показник	Коефіцієнт для облікової ставки	Множинний R	R квадрат	F	p-значення
Ріст ВВП	-0,474	0,937	0,878	72,151	0,000
Інфляція	1,851	0,980	0,960	243,064	0,000
Курс до долара	-0,712	0,820	0,672	20,499	0,001
Міжнародні валютні резерви	-186,955	0,689	0,475	9,042	0,013
Рівень безробіття	-0,122	0,876	0,767	32,870	0,000

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 3. Взаємозв'язок макроекономічних показників з обліковою ставкою в Молдові

Показник	Коефіцієнт для облікової ставки	Множинний R	R квадрат	F	p-значення
Ріст ВВП	-0,345	0,891	0,793	38,397	0,000
Інфляція	1,229	0,937	0,878	71,810	0,000
Курс до долара	-0,028	0,951	0,904	93,942	0,000
Міжнародні валютні резерви	2,957	0,411	0,169	2,035	0,184
Рівень безробіття	0,006	0,123	0,015	0,153	0,704

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 4. Взаємозв'язок макроекономічних показників з обліковою ставкою в Німеччині

Показник	Коефіцієнт для облікової ставки	Множинний R	R-квадрат	F	p-значення
Ріст ВВП	-0,0025	0,692	0,478	9,174	0,013
Інфляція	0,0136	0,744	0,553	12,394	0,006
Курс до долара	-0,0232	0,447	0,2	2,504	0,145
Міжнародні валютні резерви	1,7448	0,209	0,044	0,459	0,514
Рівень безробіття	0,0021	0,801	0,642	17,911	0,002

Джерело: розраховано авторами.

Від'ємний зв'язок курсу з обліковою ставкою (-0,712) свідчить про те, що збільшення облікової ставки може призводити до зміцнення златого відносно долара. R-квадрат становить 0,672, що означає, що 67,2% варіації курсу до долара пояснюється змінами в обліковій ставці. Значення F і p-значення свідчать про статистичну значимість моделі. Від'ємний зв'язок обсягу міжнародних резервів з обліковою ставкою (-186,955) вказує на те, що збільшення облікової ставки може призводити до зменшення міжнародних валютних резервів. R-квадрат становить 0,475, що означає, що 47,5% варіації міжнародних валютних резервів пояснюється змінами в обліковій ставці.

Від'ємний зв'язок рівня безробіття з обліковою ставкою (-0,122) свідчить про те, що збільшення облікової ставки може призводити до зниження рівня безробіття. R-квадрат становить 0,767, що означає, що 76,7% варіації рівня безробіття пояснюється змінами в обліковій ставці.

Узагальнюючи результати регресивного аналізу, можна сказати, що облікова ставка має суттєвий вплив на макро-показники Польщі у 2022 році. Зокрема, підвищення облікової ставки сприяє зниженню

інфляції, зміцненню національної валюти, зниженню рівня безробіття та зменшенню міжнародних валютних резервів.

Облікова ставка в Молдові протягом аналізованого періоду має значний вплив на ріст ВВП (-0,345), інфляцію (1,229) та курс до долара (-0,028), що підтверджується високими значеннями множинного R (0,891, 0,937, 0,951), R-квадрату (0,793, 0,878, 0,904) та статистично значущими F-статистиками (38,397, 71,810, 93,942) та p-значеннями (0,000, 0,000, 0,000). Збільшення облікової ставки призводить до зниження темпів росту ВВП та апреціації національної валюти. Щодо інфляції, показник може зростати у відповідь на підвищення облікової ставки, але це може бути пов'язано з тим, що без підвищення облікової ставки інфляція могла би бути ще вищою. Щодо міжнародних валютних резервів (2,957), результати показують, що вони слабо пов'язані з обліковою ставкою, як видно з низького множинного R (0,411) та R-квадрату (0,169). Рівень безробіття (0,006) має дуже слабку залежність від облікової ставки, з майже нульовим коефіцієнтом та низькими значеннями множинного R (0,123) та R-квадрату (0,015). Але F-статистика (0,153) та p-значення (0,704) підтвер-

Таблиця 5. Взаємозв'язок макроекономічних показників з обліковою ставкою в Туреччині

Показник	Коефіцієнт для облікової ставки	Множинний R	R-квадрат	F	p-значення
Ріст ВВП	0,2564	0,7576	0,574	13,4725	0,0043
Інфляція	-2,2907	0,3737	0,1397	1,6236	0,2314
Курс до долара	0,2732	0,6074	0,3689	5,8456	0,0362
Міжнародні валютні резерви	-310,194	0,8633	0,7452	29,2535	0,0003
Рівень безробіття	0,2488	0,7946	0,6314	17,1291	0,002

Джерело: розраховано авторами.

джують, що цей зв'язок не є статистично значущим. Облікова ставка найбільше впливає на зростання ВВП, інфляцію та курс до долара у Молдові, враховуючи високі значення множинного R, R-квадрату, F-статистики та статистично значущі р-значення. У той же час, вплив облікової ставки на міжнародні валютні резерви та рівень безробіття є досить слабким і статистично незначущим.

Це свідчить про те, що при формуванні монетарної політики в Молдові, варто зосереджуватись на вивченні та регулюванні впливу облікової ставки на основні макропоказники, такі як ріст ВВП, інфляція та валютний курс, з метою підтримки стабільного економічного зростання та контролю інфляційних процесів.

Аналізуючи вплив облікової ставки на макропоказники Німеччини, можна зробити наступні висновки: від'ємний коефіцієнт для росту ВВП (-0,0025) та позитивний для інфляції (0,0136) показують, що збільшення облікової ставки може сповільнити економічний розвиток, забезпечуючи контроль над інфляцією. Міжнародні валютні резерви практично не корелюють з обліковою ставкою (коефіцієнт 1,7448, але р-значення 0,514). Рівень безробіття має позитивний зв'язок з обліковою ставкою (0,0021), що свідчить про те, що підвищення облікової ставки може призвести до збільшення безробіття. Значення R-квадрат (0,642) та р-значення (0,002) підтверджують значний вплив облікової ставки на рівень безробіття.

Аналізуючи вплив облікової ставки на макропоказники Туреччини, можемо зробити наступні спостереження. Ріст ВВП корелює позитивно з обліковою ставкою (0,2564) з достатньою статистичною значимістю (р-значення 0,0043). Це свідчить про те, що збільшення облікової ставки може стимулювати економічний розвиток в Туреччині, що може бути результатом експериментів з монетарною політикою.

Інфляція має від'ємний зв'язок з обліковою ставкою (-2,2907), але статистична значимість недостатня (р-значення 0,2314). Це може свідчити про те, що Туреччина не дотримувалась правила Тейлора та знижувала облікову ставку для стимулювання економіки, незважаючи на зростання інфляції. Курс до долара має позитивний зв'язок з обліковою ставкою (0,2732) зі значимим р-значенням (0,0362), що може свідчити про те, що збільшення облікової ставки може призводити до підвищення вартості національної валюти відносно долара. Рівень безробіття має позитивний зв'язок з обліковою ставкою (0,2488), і статистична значимість досить висока (р-значення 0,002). Це означає, що збільшення облікової ставки може призводити до зростання рівня безробіття в Туреччині. Звичайно, підвищення облікової ставки може зробити кредити дорожчими для підприємств та домогосподарств, що, в свою чергу, може призвести до зниження інвестицій, сповільнення економічного зростання та збільшення безробіття.

Отже, аналіз впливу облікової ставки на макропоказники Туреччини виявляє деякі нестандартні зв'язки між обліковою ставкою та різними макроекономічними показниками, що відображає експерименти з монетарною політикою та відхилення від традиційних економічних теорій.

ВИСНОВКИ

Проведена оцінка впливу облікової ставки на економічні індикатори досліджуваних країн дозволила сформулювати наступні висновки.

Вибірка досліджуваних країн представляє як країни, що мають в основі монетарної політики таргетування інфляції (Туреччина, Молдова, Польща, Україна) так і країну що таргетує грошову масу — Німеччину. Проте неоднорідність ефекту впливу облікової ставки не залежить від обраного режиму таргетування. Вплив облікової ставки на різні макроекономічні показники має різновекторний характер в різних країнах. Регулятору доцільно аналізувати вплив облікової ставки на кожен показник та відповідно коригувати свої політики з метою досягнення встановлених цілей щодо економічного зростання, інфляції та стабільності національної валюти. Необхідно враховувати напрям та силу впливу такого інструменту як облікова ставка з врахуванням наявного зв'язку з макроекономічними індикаторами стану економіки країни.

Найсильніший від'ємний зв'язок між обліковою ставкою та ростом ВВП спостерігається в Польщі, що свідчить про високу чутливість економіки до зміни облікової ставки і ціни кредитного ресурсу. Для України, Молдови та Німеччини зв'язок також від'ємний, але менш тісний. Туреччина має позитивний зв'язок, що пов'язано з політизацією монетарної політики та зосередження на стимулюванні зростання економіки з огляду на майбутні президентські вибори в 2023 році. Центральним банкам країн України, Німеччини, Польщі та Молдови слід ретельно враховувати вплив облікової ставки на зростання ВВП та відповідно коригувати дії регулятора.

Тісний позитивний зв'язок між обліковою ставкою та інфляцією спостерігається в Молдові, що пояснюється чутливістю рівня інфляції до змін облікової ставки. Регуляторам доцільно сфокусувати увагу на вплив облікової ставки на інфляцію та коригувати свої політики з метою стабілізації цін. Важливо враховувати, що стратегії контролю інфляції можуть відрізнятись від країни до країни, але загальним принципом є підтримка оптимального рівня цін для стабільного економічного зростання. В Німеччині відсутня щільна кореляція облікової ставки і цінової інфляції через інше обране цілепокладання монетарної політики в цілому. До початку агресивної фази війни у лютому 2022 регулятору в Україні вдавалося досягати інфляційної мети саме завдяки поміркованому підходу до визначення облікової ставки, що слугувало якорем для курсоутворення та індикатором очікувань бізнесу. В 2022 році економіка України зазнала значних руйнувань через окупацію частини суверенної території, втрату логістичних ланцюгів, великими витратами на проведення військових дій, тощо. Тому результати отримані по Україні мають об'єктивний проте не типовий характер через високу волатильність всіх макроекономічних показників у 2022 році.

В Україні, Німеччині та Туреччині спостерігається висока чутливість курсу до змін облікової ставки. Центральні банки мають враховувати вплив облікової ставки на валютний курс та враховувати його при формуванні монетарної політики, щоб уникнути небажаних коливань на валютному ринку.

Зв'язок між обліковою ставкою та міжнародними валютними резервами є досить неоднорідним у різних країнах і в більшості випадків несуттєвим. Центральним банкам доцільно аналізувати свої резерви та враховувати вплив облікової ставки на них, адже вони є важливим інструментом в процесі курсоутворення, що є має тісний зв'язок з рівнем облікової ставки.

За винятком України, у всіх інших проаналізованих країнах спостерігається позитивний зв'язок між обліковою ставкою та рівнем безробіття. Найсильніший позитивний зв'язок спостерігається в Туреччині, що може свідчити про вплив їхніх експериментальних монетарних політик на ринок праці. В Польщі, Молдові та Німеччині позитивний зв'язок менш виражений, але все ще існує. Центральні банки повинні враховувати вплив облікової ставки на рівень безробіття, оскільки це має значення для стабільності соціально-економічної ситуації в країні.

Кожна країна має свої особливості, які варто враховувати при формуванні монетарної політики. Центральні банки повинні аналізувати відмінності в макроекономічних показниках та враховувати вплив облікової ставки на них, з метою вибору оптимальних та ефективних інструментів монетарної політики в процесі регулювання. Важливо також звертати увагу на економічну ситуацію у світі та регіоні, а також на глобальні тенденції, які можуть впливати на національну економіку.

Центральні банки повинні бути готові до змін у глобальному середовищі та здатні адаптувати свою монетарну політику до нових реальностей. Це може включати в себе зміну облікової ставки, регулювання ліквідності на ринку, застосування макропруденційних інструментів для забезпечення фінансової стабільності та врахування міжнародних відносин у своїй політиці.

Порівняльний аналіз монетарної політики різних країн може допомогти центральним банкам вивчити практики та досвід інших країн, виявити кращі підходи та можливі рішення для підтримки стабільності та зростання національної економіки. Однак, слід з увагою ставитися до адаптації політик інших країн, оскільки кожна економіка має свої особливості та вимагає індивідуального підходу.

Література:

1. Світовий банк. (2022). Макроекономічні показники країн світу. URL: <https://data.worldbank.org/indicator> (дата звернення: 01.04.2023).
2. Міжнародний валютний фонд. (n.d.). World Economic Outlook Database. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/> (дата звернення: 01.04.2023).
3. Національний банк України: Наглядова статистика. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision> (дата звернення: 01.04.2023).
4. Тейлор, Дж. (1993). Discretion versus policy rules in practice. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 39, 195—214.
5. Гальї, Ж., & Гертлер, М. (2018). Monetary Policy, Inflation, and the Business Cycle: An

Introduction to the New Keynesian Framework and Its Applications (2nd ed.).

6. Мішкін, Ф. (2007). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets (8th ed.). Addison-Wesley.
7. Фішер, С. (1993). The role of macroeconomic factors in growth. Journal of Monetary Economics, 32 (3), 485—512.
8. Бланшар, О., & Гальї, Ж. (2007). Real wage rigidities and the New Keynesian model. Journal of Money, Credit and Banking, 39, 35—65.
9. Кларіда, Р., Гальї, Ж., & Гертлер, М. (1999). The Science of Monetary Policy: A New Keynesian Perspective. Journal of Economic Literature, 37 (4), 1661—1707.
10. Бернанке Б., Блайндер А. (1988). Credit, money, and aggregate demand. The American Economic Review, 78 (2), 435—439.
11. Блайндер А., Арданья С (1994). The Federal Funds Rate and the Channels of Monetary Transmission. The American Economic Review, 84 (4), 901—921.
12. Фрідман М. (1963). A Monetary History of the United States. University of Chicago Press.

References:

1. World bank (2022), "Macroeconomic indicators of world countries", available at: <https://data.worldbank.org/indicator> (Accessed 01.04.2023).
2. IMF (2023), "World Economic Outlook Database", available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/> (Accessed 01.04.2023).
3. National bank of Ukraine (2023), "Supervisory statistics", available at: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision> (Accessed 01.04.2023).
4. Taylor, Dzh. (1993), "Discretion versus policy rules in practice", Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, vol. 39, pp. 195—214.
5. Halii, Zh., & Hertler, M. (2018), Monetary Policy, Inflation, and the Business Cycle: An Introduction to the New Keynesian Framework and Its Applications, 2nd ed., Princeton University Press, Princeton, USA.
6. Mishkin, F. (2007), The Economics of Money, Banking, and Financial Markets, 8th ed., Addison-Wesley, Boston, USA.
7. Fisher, S. (1993), "The role of macroeconomic factors in growth", Journal of Monetary Economics, vol. 32 (3), pp. 485—512.
8. Blanchar, O., & Halii, Zh. (2007), "Real wage rigidities and the New Keynesian model", Journal of Money, Credit and Banking, vol. 39, pp. 35—65.
9. Klarida, R., Halii, Zh., & Hertler, M. (1999), "The Science of Monetary Policy: A New Keynesian Perspective", Journal of Economic Literature, vol. 37 (4), pp. 1661—1707.
10. Bernanke, B., & Blaynder, A. (1988), "Credit, money, and aggregate demand", The American Economic Review, vol. 78 (2), pp. 435—439.
11. Blaynder, A., & Ardaniya, S. (1994), "The Federal Funds Rate and the Channels of Monetary Transmission", The American Economic Review, vol. 84 (4), pp. 901—921.
12. Fridman, M. (1963), A Monetary History of the United States, University of Chicago Press, Chicago, USA. *Стаття надійшла до редакції 24.04.2023 р.*

О. Ю. Закревська,
к. е. н., доцент кафедри статистики, інформаційних технологій та математичних методів
в економіці, Національна академія статистики, обліку та аудиту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4118-389X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.71

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

O. Zakrevska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Statistics, Information Technologies
and Mathematical Methods in Economics, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

ELECTRONIC DOCUMENT FLOW IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

У статті досліджено електронний документообіг в системі управління підприємством. Метою статті є розкриття електронного документообігу в системі управління підприємством в Україні. Для досягнення поставленої мети передбачено такі завдання: 1) виділити основні переваги електронного документообігу в системі управління підприємством; 2) встановити недоліки електронного документообігу в системі управління підприємством; 3) надати характеристики програмного забезпечення електронного документообігу; 4) наведене найпоширеніше програмне забезпечення електронного документообігу підприємства. Під час проведення дослідження було використано такі наукові методи: аналіз (надання характеристики іноземного програмного забезпечення електронного документообігу); групування (виділення переваг та недоліків електронного документообігу в системі управління підприємством); спостереження (виділення авторів, що досліджують питання електронного документообігу в системі управління підприємством); логічне узагальнення результатів (формулювання висновків). Під час здійсненого дослідження було виділено переваги та недоліки електронного документообігу в системі управління підприємством. Надані характеристики програмного забезпечення для розробки ефективного електронного документообігу в системі управління підприємством. Наведені іноземні програмні продукти електронного документообігу, зокрема: Microsoft SharePoint, Google Drive, Dropbox Business, DocuSign, Adobe Sign, DocStar, M-Files, Paperless Pipeline, що дозволило висвітлити існуючі програмні продукти для організації електронного документообігу підприємства. Практична цінність проведеного дослідження полягає в тому, що авторами представлено власне бачення електронного документообігу в системі управління, що уможливить підприємствам здійснити оптимальний вибір програмного забезпечення. В подальших наукових дослідженнях необхідно звернути увагу на використання спеціального програмного забезпечення, що забезпечує електронний документообіг підприємства.

The article examines the electronic document flow in the enterprise management system. The purpose of the article is to reveal the electronic document flow in the enterprise management system in Ukraine. To achieve the goal, the following tasks are foreseen: 1) highlight the main advantages of electronic document flow in the enterprise management system; 2) to establish the shortcomings of electronic document flow in the enterprise management system; 3) provide characteristics of electronic document management software; 4) the most common electronic document management software of the enterprise is given. During the research, the following scientific methods were used: analysis (providing characteristics of foreign electronic document management software); grouping (identification of advantages and disadvantages of electronic document flow in the enterprise management system); observation (selection of authors investigating the issue of electronic document flow in the enterprise management system); logical generalization of results (formulation of conclusions). During the conducted research, the advantages and disadvantages of electronic document flow in the enterprise management system were highlighted. The characteristics of the software for the development of effective electronic document flow in the enterprise management system are provided. Foreign software products of electronic document management are given,

in particular: Microsoft SharePoint, Google Drive, Dropbox Business, DocuSign, Adobe Sign, DocStar, M-Files, Paperless Pipeline, which made it possible to highlight the existing software products for the organization of electronic document management of the enterprise. The practical value of the conducted research is that the authors present their own vision of electronic document flow in the management system, which will enable enterprises to make the optimal choice of software. In further scientific research, it is necessary to pay attention to the use of special software that ensures the electronic document flow of the enterprise.

Ключові слова: електронний документообіг, система управління, підприємство, програмне забезпечення.

Key words: electronic document flow, management system, enterprise software.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Електронний документообіг є важливою частиною системи управління підприємством, оскільки дозволяє ефективно керувати документами та інформацією. Він дозволяє знизити час, необхідний для обробки та передачі документів, а також забезпечує збереження та збір даних у зручному та організованому форматі. Для ефективного управління підприємством необхідно мати систему, яка забезпечує швидкий та зручний доступ до даних, що містяться в документах. Електронний документообіг може забезпечити цю можливість та зробити процес управління більш ефективним та продуктивним. Зокрема, електронний документообіг дозволяє зменшити час, необхідний для обробки документів, зменшити ризики помилок та підвищити рівень безпеки інформації. Крім того, електронний документообіг може значно зменшити витрати на зберігання та обробку документів, що зробить бізнес більш прибутковим.

У зв'язку зі стрімким розвитком технологій, зокрема хмарних технологій, електронний документообіг стає ще більш доступним та зручним. Крім того, з поширенням роботизації та автоматизації бізнес-процесів, використання електронного документообігу стає ще більш необхідним для забезпечення ефективного управління підприємством. Таким чином, питання електронного документообігу в системі управління підприємством є надзвичайно актуальним для бізнесу в сучасному світі та може забезпечити більш ефективне та продуктивне управління підприємством.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням електронного документообігу в системі управління підприємством в Україні займалися такі дослідники, зокрема К.В. Безверхий [1; 2], І.В. Жиглей та С.М. Лайчук [3], О.В. Кравченко та А.А. Ткаченко [4], Т.М. Королюк та Н.В. Рапа [5], С. Левицький [6], І.Я. Назарова [7], Л.В. Піддубна та В.М. Павліченко [8], Л.В. Прокопєць, К.М. Сторцун та Г.І. Чуса [9], О. Шарпова та О. Зленко [10], М.М. Шигун [2] та інші. Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються питання визначення переваг та недоліків електронного документообігу в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розкриття електронного документообігу в системі управління підприємством в Україні. Для досягнення поставленої мети передбачено такі завдання: 1) виділити основні переваги електронного документообігу в системі управління підприємством; 2) встановити недоліки електронного документообігу в системі управління підприємством; 3) надати характеристики програмного забезпечення електронного документообігу; 4) наведене найпоширеніше програмне забезпечення електронного документообігу підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поява електронного документообігу пов'язана з розвитком інформаційних технологій та зростанням потреби в ефективному обміні документами між різними підрозділами та департаментами.

Однією з передумов появи електронного документообігу є розвиток Інтернету та комп'ютерних технологій. Завдяки цьому з'явилась можливість забезпечити швидкий та безпечний обмін даними між різними комп'ютерами та інформаційними системами.

Також важливою передумовою є зростання обсягу документів, які потрібно обробляти в компаніях. За допомогою електронного документообігу можна значно скоротити час, необхідний для обробки та передачі документів, що забезпечує більш ефективну роботу підприємства.

Крім того, з'явилась необхідність у зберіганні та захисті конфіденційної інформації, що передається між підрозділами та департаментами. Електронний документообіг забезпечує безпеку передачі та зберігання даних, що дозволяє підприємствам зберігати конфіденційну інформацію в електронному вигляді без ризику її втрати чи розголошення.

Загалом, зростання потреби в швидкому та безпечному обміні даними між підрозділами та департаментами, а також збільшення обсягу документів, які потрібно обробляти, стали передумовами появи електронного документообігу.

Електронний документообіг в системі управління підприємством має велике значення, оскільки дозволяє ефективно управляти документами та бізнес-процеса-

ми. Основні переваги електронного документообігу в системі управління підприємством такі:

1. Збереження часу та зменшення витрат: електронний документообіг дозволяє знизити час, необхідний для обробки та передачі документів, що знижує витрати на оплату праці та паперові носії.

2. Підвищення ефективності та продуктивності: електронний документообіг забезпечує більш швидкий та точний обмін інформацією між працівниками, що підвищує їх ефективність та продуктивність.

3. Зручність та доступність: електронний документообіг дозволяє зберігати та отримувати документи з будь-якого місця та в будь-який час, що дозволяє забезпечувати їх доступність та зручність.

4. Збереження та збір даних: електронний документообіг дозволяє зберігати та збирати документи та дані у зручному та організованому форматі, що полегшує аналіз та використання цієї інформації.

5. Забезпечення безпеки даних: електронний документообіг забезпечує безпеку даних та захист від несанкціонованого доступу до них, що дозволяє забезпечити конфіденційність та цілісність інформації.

Хоча електронний документообіг в системі управління підприємством має багато переваг, є деякі недоліки, які необхідно враховувати:

1. Залежність від технологій: електронний документообіг вимагає наявності комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, що може призвести до проблем з доступом до документів, якщо система виявиться недоступною або нездатною до роботи.

2. Потенційна загроза безпеці: електронний документообіг може бути вразливим до кібератак та злому, що може призвести до втрати даних та порушення конфіденційності.

3. Переход до нової системи: впровадження електронного документообігу може потребувати значних витрат на програмне забезпечення та інфраструктуру, а також навчання працівників.

4. Ризики людського фактору: працівники можуть допускати помилки в обробці електронних документів, такі як неправильне розташування або незбереження даних.

5. Перешкоди для співпраці: електронний документообіг може знизити можливість для особистого спілкування та співпраці між працівниками, що може вплинути на комунікацію та залученість працівників.

Отже, при розгляді використання електронного документообігу в системі управління підприємством необхідно зважати як на його переваги, так і на можливі недоліки та ризики його використання.

Програмне забезпечення для електронного документообігу — це комплекс програм, що дозволяє автоматизувати процес створення, обробки, зберігання та розповсюдження електронних документів в організації.

Характеристики програмного забезпечення електронного документообігу можуть включати:

1. Керуваність документообігом: програма забезпечує можливість контролювати рух документів між підрозділами, контролювати терміни виконання завдань, зберігання та передачу документів.

2. Безпека: програмне забезпечення повинно забезпечувати захист даних від несанкціонованого доступу,

вірусів та інших загроз. До цього можна віднести захист документів паролем, шифрування даних, резервне копіювання документів.

3. Легкість використання: програма повинна бути простою та зрозумілою для користувачів, з можливістю встановлення індивідуальних налаштувань для різних користувачів та ролей.

4. Інтеграція з іншими програмами: програма повинна бути здатною інтегруватися з іншими програмами (наприклад, системами управління документами, ERP-системами, CRM-системами та іншими).

5. Масштабованість: програмне забезпечення повинно забезпечувати можливість масштабування в залежності від потреб організації.

6. Підтримка форматів: програма повинна забезпечувати підтримку різних форматів документів (наприклад, .doc, .pdf, .xls, .ppt тощо).

7. Зручність роботи з документами: програма повинна забезпечувати зручний доступ до документів, можливість пошуку, перегляду та редагування документів.

На сьогоднішній день існує багато програмного забезпечення для електронного документообігу, які можуть використовуватись в різних типах підприємств та організацій. Деякі з найбільш популярних програм для електронного документообігу в системі управління підприємством включають:

1. Microsoft SharePoint — платформа для спільної роботи та обміну документами, що включає в себе засоби для електронного документообігу.

2. Google Drive — хмарний сервіс для зберігання та обміну документами, що включає в себе засоби для електронного документообігу.

3. Dropbox Business — хмарний сервіс для зберігання та обміну документами, що включає в себе засоби для електронного документообігу.

4. DocuSign — сервіс для електронного підпису документів та електронного документообігу.

5. Adobe Sign — сервіс для електронного підпису документів та електронного документообігу.

6. DocStar — програмне забезпечення для електронного документообігу та автоматизації роботи з документами.

7. M-Files — програмне забезпечення для електронного документообігу, управління документами та автоматизації бізнес-процесів.

8. Paperless Pipeline — програмне забезпечення для електронного документообігу та автоматизації роботи з нерухомістю та іпотекою.

Вказане вище програмне забезпечення може бути використане для ефективного управління документами та забезпечення ефективного електронного документообігу в різних типах підприємств та організацій.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В цілому, електронний документообіг допомагає підприємствам ефективно управляти документами та бізнес-процесами, що покращує їх функціонування та результативність. Електронний документообіг забезпечує швидкий та безпечний обмін інформацією між різни-

ми підрозділами та департаментами, що дозволяє підприємствам збільшувати продуктивність та ефективність роботи. Він дозволяє зменшити час, необхідний для обробки та передачі документів, що зменшує загальні витрати на обслуговування документообігу.

Крім того, електронний документообіг сприяє зменшенню використання паперу, що зменшує вплив підприємства на довкілля та дозволяє зберігати значні ресурси. Також він дозволяє підприємствам зберігати документи в електронному форматі, що полегшує їх пошук та зберігання, а також забезпечує їх безпеку та конфіденційність.

Загалом, використання електронного документообігу у системі управління підприємством дозволяє підвищити ефективність роботи та забезпечити високий рівень конкурентоспроможності на ринку.

В подальших наукових дослідженнях необхідно звернути увагу на використанні спеціального програмного забезпечення, що забезпечує електронний документообіг підприємства.

Література[^]

1. Безверхий К.В. Організація та методика електронного документообігу на підприємстві: стан та перспективи розвитку. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2013. Вип. 1 (2). С. 16—25.
2. Шигун М.М., Безверхий К.В. Розвиток формату XBRL, як подальший напрямок цифровізації фінансової звітності. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2021. № 2 (46), Т. 2. С. 83—92. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-2-6893>.
3. Жиглей І.В., Лайчук С.М. Раціоналізація документообігу під час організації бухгалтерського обліку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу, 2020. № 1 (45). С. 17—23. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1\(45\)-17-23](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1(45)-17-23).
4. Кравченко О.В., Ткаченко А.А. Електронний документообіг в системі управління підприємством. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент, 2018. № 31. С. 116—119.
5. Королюк Т.М., Рапа Н.В. Діджиталізація документообігу на підприємстві: особливості сервісного забезпечення. Галицький економічний вісник. 2022. Том 75. № 2. С. 37—45. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.02.037.
6. Левицький С. Електронний документ як елемент цифрової трансформації суб'єктів економіки. Галицький економічний вісник, 2021. № 68 (1). С. 44—51. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.01.044.
7. Назарова І.Я. Можливості та функції електронного документообігу. Економічний простір, 2020. № 159. С. 166—170. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/159-34>.
8. Піддубна Л.В., Павліченко В.М. Інформаційна безпека в системах електронного документообігу. Науковий вісник ПУЕТ. Серія "Економічні науки". 2019. № 4 (95). С. 59—66. DOI: <http://doi.org/10.37734/2409-6873-2019-4-7>.
9. Прокопець Л.В., Сторцун К.М., Чуса Г.І. Електронний документообіг в Україні. Економіка та держава, 2021. № 5. С. 87—91. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.5.87>.
10. Шарапова О., Зленко О. Розвиток електронного документообігу в сполучених штатах Америки. Молодий вчений. 2021. № 6 (94). С. 79—82. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-6-94-18>.

References:

1. Bezverkhyy K.V. (2013), "Organization and methods of electronic document flow at the enterprise: status and development prospects", Economic strategy and prospects for the development of trade and services, Issue 1 (2), pp. 16—25.
2. Shigun, M.M. and Bezverkhyy, K.V. (2021), "Development of the XBRL format as a further direction of digitalization of financial reporting", International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences", vol. 2 (46), no. 2, pp. 83—92. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-2-6893>.
3. Zhiglei, I.V. and Laichuk, S.M. (2020), "Rationalization of document flow during the organization of accounting", Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis, vol. 1 (45), pp. 17—23. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1\(45\)-17-23](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-1(45)-17-23).
4. Kravchenko, O.V. and Tkachenko, A.A. (2018), "Electronic document flow in the enterprise management system", Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management, vol. 31, pp. 116—119.
5. Korolyuk, T.M. and Rapa, N.V. (2022), "Digitization of document flow at the enterprise: features of service provision", Galician Economic Bulletin, vol. 75, no. 2, pp. 37—45. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.02.037.
6. Levytskyi, S. (2021), "Electronic document as an element of digital transformation of economic entities", Galician Economic Bulletin, vol. 68 (1), pp. 44—51. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.01.044.
7. Nazarova, I.Ya. (2020), "Possibilities and functions of electronic document management", Economic space, vol. 159, pp. 166—170. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/159-34>.
8. Poddubna, L.V. and Pavlichenko, V.M. (2019), "Information security in electronic document management systems", Scientific Bulletin of PUET. Series "Economic Sciences", vol. 4 (95), pp. 59—66. DOI: <http://doi.org/10.37734/2409-6873-2019-4-7>.
9. Prokopets, L.V., Stortsun, K.M. and Chusa, G.I. (2021), "Electronic document circulation in Ukraine", Economy and the State, vol. 5, pp. 87—91. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.5.87>.
10. Sharapova, O. and Zlenko, O. (2021), "Development of electronic document management in the united states of America", A young scientist, Vol. 6 (94), pp. 79—82. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-6-94-18>.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2023 р.

А. О. Ніколашин,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6249-8241>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.75

ЦИФРОВИЙ АУДИТ: БАЗОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

A. Nikolashyn,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Enterprise Economics, Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

DIGITAL AUDIT: BASIC ELEMENTS AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

У статті досліджено особливості розвитку та сучасних трансформацій у сфері аудиту. З'ясовано, що роль професіонала з аудиту розвивається у відповідь на цифрову трансформацію компаній. Використання автоматизації для збільшення обсягів даних може допомогти провести високоякісні аудити та дозволить аудиторам більше зосередитися на виявленні ризиків та бізнес-аналітиці. Ця еволюція аудиту призводить до більшого зв'язку та прозорості і, як наслідок, більшої довіри зацікавлених сторін. Наведено порівняльну характеристику елементів та технологій цифрового аудиту компаній великої четвірки, а також проаналізовано інноваційні підходи в аудиті від BDO Ukraine.

Проаналізовано основні характерні ознаки та підходи до застосування електронних процедур та алгоритмів цифрового аудиту. Розглянуто інструмент електронного аудиту, запроваджений в різних країнах світу та Україні, який щороку все більше доводить свою ефективність.

The article examines the peculiarities of development and modern transformations in the field of auditing. It was found that the role of the audit professional is evolving in response to the digital transformation of companies. Using automation to increase data volumes can help deliver high-quality audits and allow auditors to focus more on risk identification and business intelligence. This evolution of auditing leads to greater communication and transparency and, as a result, greater trust among stakeholders. A comparative description of the elements and technologies of the digital audit of the Big Four companies is provided, as well as an analysis of innovative approaches in auditing from BDO Ukraine.

The above research results testify to the fact that audit companies use the so-called of the "Big Four" of different, proprietary, individual digital technologies for auditing, while they are mainly based on the use of cloud platforms, artificial intelligence, big data analysis technology, which, unequivocally, only improves coordination, ensures fast, efficient and secure exchange of information on each stage of the audit.

At the same time, the basic elements of a digital audit do not differ significantly and are reduced to the following list: 1) professionalism; 2) transparency; 3) individualism; 4) increased quality; 5) effective work based on analytical data.

The role of the audit professional is evolving in response to the digital transformation of companies. Using automation to increase data volumes can help deliver high-quality audits and allow auditors to focus more on risk identification and business intelligence. This evolution of auditing leads to greater communication and transparency and, as a result, greater trust among stakeholders.

The main characteristics and approaches to the application of electronic procedures and digital audit algorithms are analyzed. The tool of electronic audit, introduced in various countries of the world and in Ukraine, which proves its effectiveness more and more every year, is considered. From the beginning of 2023, mandatory submission of a standard audit file (SAF-T UA) and its analysis using specialized software was introduced in Ukraine by large taxpayers, at the request of the supervisory authority.

*Ключові слова: аудит, цифровий аудит, інновації, технології, цифрова трансформація.
Key words: audit, digital audit, innovation, technology, digital transformation.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Такі терміни як "діджиталізація аудиту" та "інновації в аудиті" все частіше зустрічаються в професійному лексиконі аудиторів. Питання сутності цифрового світу аудиту, а також нововведень, притаманних аудиторській діяльності в Україні, є досить актуальними та важливими у сучасних реаліях галопуючого розвитку цифрової економіки.

Діджиталізація процесу аудиту є нашою новою реальністю. Світ стає все більш і більш Digital. Нинішня реальність — це світ даних. Правила реалізуються у вигляді електронних процедур і алгоритмів. Як наслідок, аудит має ставати все більш цифровим, щоб відповідати мінливій реальності. Як на всі технологічні зміни реагують аудитори у світі і в Україні зокрема?

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У 2021 році Рада з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (IAASB) попросила членів Міжнародної асоціації бухгалтерської освіти та досліджень (IAAER) провести огляд літератури з вивчення цифрової трансформації в умовах зовнішнього аудиту. Огляд був спрямований на інформування про ініціативи IAASB щодо встановлення стандартів, пов'язані з використанням технологій у аудиторських завданнях [1]. У січні 2022 року була опублікована стаття під назвою "Вплив факторів конкретної людини, завдань та навколишнього середовища на цифрову трансформацію та інновації в аудиті: огляд літератури", підготовлена Дерекком Барр-Пулліамом, Хелен Браун-Лібурд та Айві Муноко, в якій детально описані результати цього дослідження [2]. У цій статті викладено деякі ідеї, які отримала IAASB, переглянувши це дослідження та обговоривши його з авторами статті.

Використання технологій в аудиті продовжує розвиватися, і, вивчивши відповідну літературу, опубліковану за останні 20 років, можна отримати уявлення про тенденції, що розвиваються, і траєкторію цифрової трансформації в аудиті.

Автори статті одними з перших провели широкий огляд зростаючої академічної літератури з питань цифрової трансформації на арені зовнішнього аудиту. Дослідження виявило зростаючий інтерес до публікації досліджень, пов'язаних з цифровою трансформацією, про що свідчить збільшення обсягу досліджень за останні роки, але показало, що дослідження використання зовнішніми аудитором нових технологій все ще знаходяться на ранній стадії. Цей останній пункт може відображати той факт, що багато нових технологій ще не досягли широкого впровадження через їх складність впровадження та використання.

Дослідження визначило осіб, завдання та фактори навколишнього середовища, які вплинули на цифрову трансформацію аудиторських завдань, та розрізняло типи аналітики, що використовуються аудитором — описову, діагностичну, прогностичну та директивну — та результати досліджень, що стосуються кожного з них. Отримані дані свідчать про те, що дуже мало досліджень вивчали більш складну прогнозу та розпорядчу аналітику.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є окреслення основних характерних ознак та підходів до застосування електронних процедур та алгоритмів цифрового аудиту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Потреби клієнтів змінюються, і мають змінюватися разом з ними й професійні аудитори. Роль професіонала з аудиту розвивається у відповідь на цифрову трансформацію компаній. Використання автоматизації для збільшення обсягів даних може допомогти провести високоякісні аудити та дозволить аудиторам більше зосередитися на виявленні ризиків та бізнес-аналітиці. Ця еволюція аудиту призводить до більшого зв'язку та прозорості і, як наслідок, більшої довіри зацікавлених сторін.

Оскільки цифровізація компаній генерує все більше і більше даних, ролі фахівців з аудиту повинні змінюватися. Постійно зростаючий обсяг інформації необхідно

Таблиця 1. Порівняльна характеристика елементів та технологій цифрового аудиту компаній великої четвірки

PwC	Deloitte	EY	KPMG
Базові елементи цифрового аудиту			
<p>1. Професіоналізм - висококваліфіковані досвідчені аудиторі, озброєні потенціалом сучасних цифрових технологій, надають послуги неперевершеної якості.</p> <p>2. Точність - бездоганна якість, плани аудиту, що відповідають специфіці бізнесу, та цілеспрямоване тестування.</p> <p>3. Прозорість - повномасштабна картина в режимі реального часу в усіх куточках світу – безпрецедентне максимальне охоплення.</p> <p>4. Ефективність - мінімальні працевитрати на підготовку даних із мінімальним відволіканням фахівців клієнта від основної роботи заощаджують час.</p> <p>5. Індивідуалізованість - засоби автоматизації, побудовані аудиторською командою замовника спеціально для його аудиту.</p> <p>6. Аналітичність - цінні аналітичні висновки про бізнес клієнта за результатами аудиту.</p>	<p>1. Якість - є основою впевненості; визначає, що можна очікувати від Deloitte. Зосередженість на якості означає повну відданість прийняттю обгрунтованих суджень.</p> <p>2. Потужність глобальної мережі - забезпечується через спеціальні центри аудиту досконалості, доступні професіоналам. Використання послідовного аудиту - підхід до всіх завдань, особливо для міжнародних клієнтів, що забезпечує бездоганий досвід аудиту.</p> <p>3. Постійні інвестиції - в розробку проривних технологій і нових підходів і перспектив. Прагнення не просто оновити те, що робить аудит і як, але й революціонізувати його.</p> <p>4. Прагнення зробити кожен аспект аудиту більш цінним - щоб замовники мали впевненість, необхідну для реалізації своїх прагнень.</p>	<p>1. Більша впевненість і довіра - працюючи з інструментами штучного інтелекту, шанси на людську помилку зменшуються. Інструменти штучного інтелекту забезпечують послідовне обгрунтування з високою точністю, об'єктивністю та точністю.</p> <p>2. Підвищена якість - якість підвищується за рахунок допомоги в аналізі більших зразків.</p> <p>3. Підвищене значення - AI дозволяє формувати свій підхід, оптимізувати час і надавати кращий сервіс клієнтам.</p>	<p>1. Більша прозорість, з доступом 24/7 до статусу аудиту клієнта.</p> <p>2. Переваги трансформаційних можливостей.</p> <p>3. Глобально послідовне виконання.</p> <p>4. Ефективна робота на основі аналітичних даних.</p> <p>5. Співпраця в режимі реального часу та взаємодія з командою залучення.</p> <p>6. Більш змістова взаємодія з аудиторською командою.</p> <p>7. Якість, ділова порядність і незалежність</p>
Інноваційні технології			
<p>1. Aura - хмарна платформа, що є двигуном, який забезпечує аудит, забезпечуючи якість та послідовність протягом усього аудиту.</p> <p>2. Halo - тестує величезні обсяги критично важливих для бізнесу даних, аналізуючи цілі групи населення, покращуючи оцінку ризиків, аналіз і тестування, а також відкриваючи величезну кількість знань. Halo революціонізує аудити, використовуючи потужність даних.</p> <p>3. Connect - глобальний інструмент координації, забезпечує швидкий, ефективний і безпечний обмін інформацією на кожному етапі аудиту. Він спрощує, стандартизує та автоматизує спілкування в режимі реального часу між командами клієнта та компанії 24/7, де б не знаходилися у світі.</p> <p>4. Extract - набір інструментів вилучення, стандартизує спосіб передачі запитів на дані та способи безпечного вилучення та передачі даних клієнта.</p>	<p>1. Deloitte Cognia - єдине спільне глобальне сховище, інноваційні інструменти аудиту та передові практики. Ця платформа дозволяє постійну послідовність, високу якість і вплив протягом усього аудиту.</p> <p>2. Deloitte Illumia - аналітична платформа, що дозволяє глибоко зазирнути у ведення та діяльність бізнесу. Ця потужна аналітична лінза покращує обидва параметри - якість і точність - аудиту, а також дає більше цінної інформації.</p> <p>3. Deloitte Magnia - передова глобальна платформа надання аудиту, дозволяє виконувати комплексний, цілеспрямований і раціоналізований аудит по всьому світу, забезпечує вищу якість і кращі результати.</p>	<p>1. EY Canvas – перша повністю онлайн-платформа в цій професії. Розміщена в приватній хмарі EY, з'єднує фахівців з аудиту з клієнтами, де б не відбувся аудит. Це дозволяє командам легко орієнтуватися, координувати, керувати та проводити послідовний аудит у всьому світі, незалежно від розміру, складності чи місцезнаходження. Це також допомагає відповідати очікуванням та мінливим потребам бізнесу, регуляторів та інвесторів. Мобільні додатки EY Canvas: EY Canvas Engage, EY Canvas Inventory, EY Canvas Pulse.</p> <p>2. EY Helix – платформа для аналізу даних.</p> <p>3. EY Atlas – глобальна платформа для дослідження бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Допомагає проводити високоякісні аудити, оскільки команди EY отримують швидші, якісніші та актуальніші дослідницькі та технічні дані. Цей інструмент, увімкнений для використання на смартфонах і планшетах, надає аудиторам інтегрований, послідовний, простий у використанні спосіб пошуку інформації під час руху.</p>	<p>KPMG Clara - інтелектуальна та інтуїтивно зрозуміла аудиторська платформа на базі Microsoft Azure, є однією з провідних технологічних інновацій у галузі. Як повністю інтегрована, масштабована, хмарна платформа, вона забезпечує вдосконалену методологію аудиту за допомогою робочого процесу з підтримкою даних. Платформа інтегрує нові технології з розширеними можливостями, які використовують науку про дані, автоматизацію аудиту та візуалізацію даних. KPMG Clara для клієнтів надає 24/7 вікно в статус аудиту, все в одному місці. Чистим результатом є більша взаємодія, яка складається з більш цілеспрямованих та змістовних розмов про конкретні висновки, ризики та ідеї.</p>

Джерело: сформовано автором за даними [4, 5, 6, 7].

ефективно використовувати для проведення високоякісних аудитів, дозволивши аудиторам приділяти більше уваги виявленню ризиків та розумінню бізнесу. Величезний обсяг і невикористаний потенціал даних, що генеруються новими технологіями, обумовлюють необхідність постійної цифровізації аудиту.

Подібно до корпоративних організацій, аудиторські фірми повинні розглянути, як трансформація змінить їхній підхід до ведення бізнесу. Основними запитаннями, які постають перед аудиторськими фірмами на сьогодні, є:

— чи можна розробити одну технологічну платформу для з'єднання великих аудиторських груп у

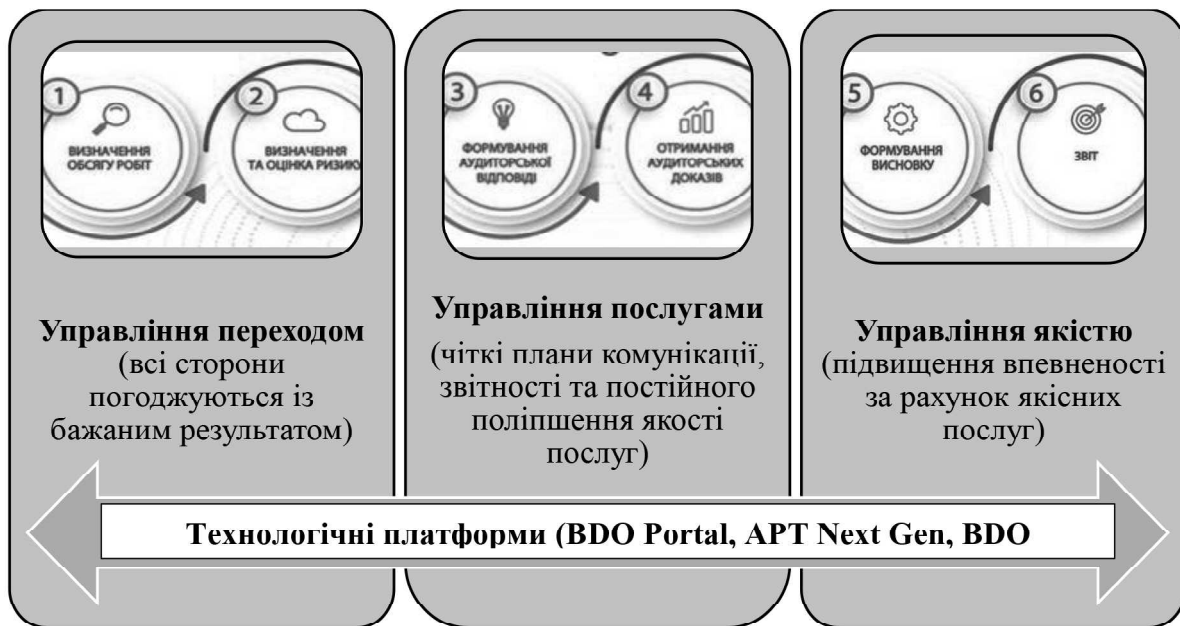

Рис. 1. Алгоритм аудиту мережі BDO

Джерело: сформовано автором за даними [8].

різних місцях між собою та з компаніями, що перевіряються;

— як можна реалізувати потенціал підключеного цифрового аудиту за допомогою централізації, стандартизації та автоматизації;

— як зробити аналітику даних невід'ємною частиною аудиту;

— як аудитори можуть підвищити цінність за допомогою інновацій для компаній, що перевіряються?

Цифрові рішення нині впроваджуються в усіх напрямках, і сфера аудиту не стала винятком. З 1 січня 2023 року в Україні запроваджено е-аудит, що дозволяє проводити податкові перевірки без фізичного контакту податкового інспектора та підприємства.

Інструмент електронного аудиту запроваджено в різних країнах світу та щороку все більше доводить свою ефективність. Сам механізм базується на інформації, отриманій від платників податків у вигляді стандартного аудиторського файлу (SAF-T), розробленого Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD) [3].

Отже, від початку 2023 року було запроваджено обов'язкове подання великими платниками податків, на запит контролюючого органу, стандартного аудиторського файлу (SAF-T UA) та його аналіз за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення.

За умови прийняття відповідних змін до податкового законодавства України, обов'язкове подання SAF-T UA для всіх великих платників податків передбачено з 1 січня 2025 року.

У чому користь е-аудиту:

1) дозволяє удосконалити ризик-орієнтовані підходи на доперевірочному етапі та на етапі перевірки;

2) підвищує швидкість і ефективність результатів перевірок;

3) зменшує кількість податкових правопорушень і судових спорів;

4) зменшує особисті контакти між платником податків і контролюючим органом, що знизить вплив "людського фактора" тощо.

Цифровий аудит із застосуванням надсучасних цифрових технологій враховує специфіку ситуації, у якій функціонує бізнес сьогодні. Пропрацьовування змін відбувається у співпраці з клієнтом та його командою. Визначення сфер, де інновації принесуть користь, — це постійний процес, через який проходять разом, після чого аудиторська фірма втілює зміни без зайвих перешкод для клієнта та у комфортному для нього темпі. Разом із клієнтом аудиторська фірма адаптує процеси, механізми контролю, структури та системи корпоративного управління. Це — єдиний спосіб формування, аналізу та оптимального використання даних, необхідних для орієнтованого на успішний результат аудиту.

Аудити провідних світових лідерів-аудиторських компаній проводяться на основі передових цифрових технологій. Аудиторські фірми розуміють, що, інтегруючи новітні технології в аудиторські процеси, можуть забезпечити високоякісні аудити, покращити погляд на ризики, зменшити навантаження на клієнтів та надати неперевершену інформацію.

Це допомагає відповідати як очікуванням аудиторських компаній, так і зростаючим потребам бізнесу, регуляторів та інвесторів. Обов'язковою умовою успішного функціонування аудиторських фірм є інвестування в інновації, що викликане прагненням змінити світ на краще та забезпечення ринкам капіталу більшої впевненості, кращих перспектив бізнесу та прозорості.

Технології є рушійною силою як клієнтів, так і власного бізнесу. У той же час, технологічна революція, яка пропонує так багато можливостей, також несе з собою більш складні ризики, конкуренцію з різних сторін та перевірку зацікавлених сторін, яка зосереджена на френзіці.

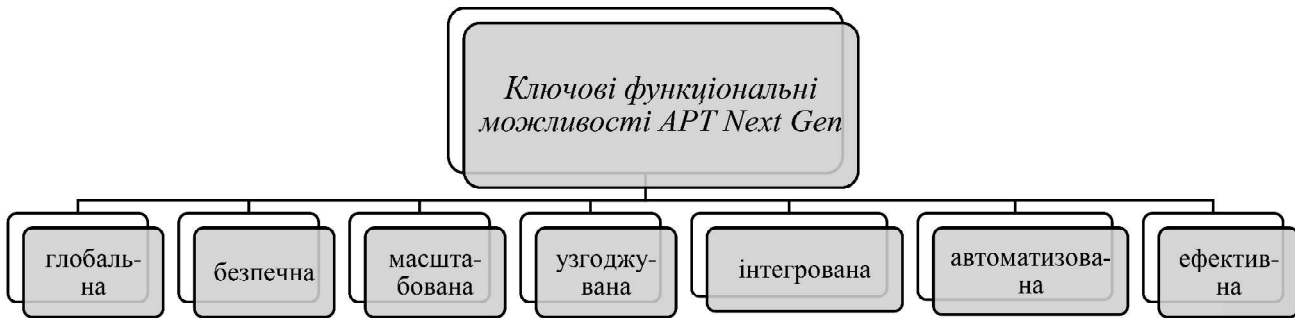

Рис. 2. Ключові функціональні можливості програми APT Next Gen, що підвищують якість аудиту

Джерело: сформовано автором за даними [8].

Аудиторські компанії прагнуть надати своїм аудиторам найкращі інструменти для використання у своїй роботі. Інвестуючи в ряд критично важливих інструментів, фірми змогли привнести значну кількість цифрових інновацій в аудит. Одним із результатів є ефективна діджиталізація процесу наскрізного аудиту.

Досліджуючи проблему цифровізації аудиту в світовому масштабі, насамперед звертаємо увагу на найпотужніших гравців цього бізнесу — представників т.зв. "великої четвірки аудиторських компаній" — чотири найбільших у світі компанії, які надають аудиторські і консалтингові послуги. Результати порівняння елементів та технологій їх цифрового аудиту наведено у табл. 1.

Наведені дані засвідчують факт використання аудиторськими компаніями т.зв. "великої четвірки" різних, власних, індивідуальних цифрових технологій для здійснення аудиту, при цьому базуються вони переважно на використанні хмарних платформ, штучного інтелекту, технології аналізу великих даних, що, однозначно, лише покращує координацію, забезпечує швидкий, ефективний і безпечний обмін інформацією на кожному етапі аудиту.

Одночасно базові елементи цифрового аудиту суттєво не відрізняються і зводяться до такого переліку:

- 1) професіоналізм;
- 2) прозорість;
- 3) індивідуалізм;
- 4) підвищена якість;
- 5) ефективна робота на основі аналітичних даних.

Цікавим та неординарним є також підхід до цифровізації аудиту у компанії BDO — 5-тої за величиною мережі незалежних аудиторських, податкових і бухгалтерських компаній у світі.

У всій мережі BDO застосовується шестиетапний підхід до аудиту, який забезпечує відповідність Міжнародним Стандартам Аудиту (МСА) і спирається на чотири ключових компонентах: управління послугами, управління переходом, управління якістю й технологічні платформи — рис. 1.

Фахівці БДО в Україні використовують методологію, яка ґрунтується на оцінці ризиків. Така методологія гарантує, що увагу аудиторів буде направлено на сфери фінансової звітності, які можуть містити суттєві відхилення внаслідок ризиків, з якими стикається Компанія. Істотним елементом підходу є впровадження новітніх технологій, зокрема BDO Global Portal, APT Next Gen, BDO Advantage та інших.

BDO Digital Audit Suite — це повне переосмислення досвіду проведення аудиту за допомогою інтуїтивно зрозумілих цифрових процесів, методологій та інструментів, що надаються через підключені платформи БДО.

Істотним елементом підходу Digital Audit Suite є впровадження новітніх технологій, зокрема BDO Global Portal, APT Next Gen, BDO Advantage і додатку Counting Made Simple.

Глобальний портал BDO (BDO Global Portal) — це канал для всіх видів взаємодій, де клієнти й фахівці BDO можуть обмінюватися інформацією, документами, даними, звітами, показниками та оновленнями в безпечному, перевіреному середовищі. При цьому завжди зберігаються цілісність і конфіденційність даних клієнтів.

APT Next Gen — нова цифрова аудиторська платформа, яка успішно використовується мережею BDO у всьому світі. APT Next Gen містить всі процеси, методології та підключені платформи з цифровою підтримкою для задоволення конкретних бізнес-потреб партнерів BDO та їхніх клієнтів. Microsoft зазначає, що APT Next Gen від BDO — це чиста цифрова трансформація в дії. Ця глобальна платформа відрізняється високим ступенем адаптивності й гнучкості, в основі якої лежать хмара, дані та інтелект — рис. 2.

BDO Advantage — інструмент аналізу даних, розроблений командою BDO для більш глибокого розуміння бізнесу клієнтів. BDO Advantage містить аналітичні інструменти, що створюють візуалізацію даних. Цей інструмент дає можливість детальніше вивчати потоки доходів клієнтів, діяльність щодо закупівель, контролю й руху запасів для динамічнішого вивчення й зосередження зусиль на закономірностях, тенденціях і відхиленнях. Інструмент BDO Advantage заснований на оцінці ризиків, і забезпечує гнучкість при розробці індивідуальних рішень, які можна легко застосувати до будь-якого бізнесу, компоненту або набору даних.

Counting Made Simple — це застосунок, призначений для спрощення процесу інвентаризації та підвищення загальної якості та точності підрахунку як для аудиторів, так і для тих, хто перевіряє.

Культура передових інновацій від BDO побудована на таких підходах:

- 1) цільове зростання;
- 2) виняткова якість обслуговування клієнтів;
- 3) діджитал-трансформація та інновації;
- 4) виняткові і зацікавлені люди [8].

Дискусія про технології, цифрові платформи та аналітику даних в аудиті стосується використання програмного забезпечення, яке дає практикам можливість аналізувати повні набори даних способами, які були неможливі в минулому. Озброєні інформацією, що генерується програмним забезпеченням, аудиторі можуть більш ефективно проводити оцінку ризиків, розробляти більш відповідні процедури та досліджувати аномалії, які могли б залишитися непоміченими, якби аудит покладався на вибірку, а не на повний аналіз.

Важливо зазначити, що, незважаючи на всі переваги технології, вона не призначена для заміни людей в аудиті. Людські якості оцінки, аналізу та судження залишаються незамінною частиною процесу аудиту, і використання технологій може дати людям на аудиті можливість зосередитися на цих навичках вищого рівня, а не загрузнути в буденних, гнилих процесах. Так само, як калькулятор дозволяє учням математики вирішувати більш складні завдання, дозволяючи їм відмовитися від довгих обчислень ділення або множення, технологія допомагає аудиторам зосередити свій час там, де це найбільше потрібно.

Однією з найбільших переваг використання технологій та аналізу даних в аудиті є усунення обмежень, які накладає вибірка на завдання. Аналіз даних дає практикам можливість аналізувати цілу популяцію даних на предмет аномалій, тенденцій та зон ризику.

Аудитори також використовують аналітику, щоб отримати розуміння потоку даних через систему клієнта, що дозволяє більш ефективно та точно планування аудиту.

"Всі знають, що найкращі аудити — це ті, які добре сплановані", — сказала Керолін Ньюман, CPA, засновниця аналітичної компанії Audimation Services у Х'юстоні, яка зараз є частиною CaseWare International. "І тому, якщо ви можете зосередитися на тому, на що хочете подивитися, тому що ви використовували аналітику аудиторських даних для оцінки ризиків і визначення того, на чому слід зосередитися, аудитори можуть бути найбільш ефективними" [9].

Література:

1. Даніель Девіс. Цифрова трансформація та інновації в аудиті: висновки огляду академічних досліджень. Серпень 24, 2022. Міжнародна федерація бухгалтерів. URL: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/supporting-international-standards/discussion/digital-transformation-innovation-auditing-insights-review-academic-research>
2. Barr-Pulliam, Dereck and Brown-Libur, Helen L. and Munoko, Ivy. The Effects of Person-Specific, Task, and Environmental Factors on Digital Transformation and Innovation in Auditing: A Review of the Literature. Journal of International Financial Management and Accounting. 2022. 33(2). С. 337-374. URL: <https://ssrn.com/abstract=4012092>
3. З 1 січня 2023 року в Україні запроваджено електронний аудит для великих платників податків. BDO Україна: офіц. сайт. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/>

[news-2/2023/electronic-audit-for-large-taxpayers-in-ukraine-since-january-1-2023](https://www.bdo.ua/uk-ua/news-2/2023/electronic-audit-for-large-taxpayers-in-ukraine-since-january-1-2023)

4. KPMG: офіц. сайт. URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home/services/audit/kpmg-clara.html>
5. EY: офіц. сайт. URL: https://www.ey.com/en_ua/audit
6. PwC: офіц. сайт. URL: <https://www.pwc.com/mx/es/servicios-assurance-auditoria/auditoria-del-futuro.html#6-beneficios>
7. Deloitte: офіц. сайт. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk.html>
8. BDO Україна: офіц. сайт. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/services-2/audit/audit-services/audit-innovation>
9. By Ken Tysiac. Embracing technology in the audit. Journal of Accountancy. 2022. URL: <https://www.journalofaccountancy.com/issues/2022/feb/embracing-technology-audit.html>

References:

1. Davis, D. (2022), "Digital transformation and innovation in auditing: findings from a review of academic research", available at: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/supporting-international-standards/discussion/digital-transformation-innovation-auditing-insights-review-academic-research> (Accessed 04 April 2023).
 2. Barr-Pulliam, D. and Brown-Libur, H. L. and Munoko, I. (2022), "The Effects of Person-Specific, Task, and Environmental Factors on Digital Transformation and Innovation in Auditing: A Review of the Literature", Journal of International Financial Management and Accounting, vol. 33 (2), available at: <https://ssrn.com/abstract=4012092>.
 3. The official website of BDO Ukraine (2023), "From January 1, 2023, an electronic audit was introduced in Ukraine for large taxpayers", available at: <https://www.bdo.ua/uk-ua/news-2/2023/electronic-audit-for-large-taxpayers-in-ukraine-since-january-1-2023> (Accessed 09 April 2023).
 4. The official website of KPMG Ukraine (2023), available at: <https://kpmg.com/ua/uk/home/services/audit/kpmg-clara.html> (Accessed 23 March 2023).
 5. The official website of EY Ukraine (2023), available at: https://www.ey.com/en_ua/audit (Accessed 25 March 2023).
 6. The official website of PwC Ukraine (2023), available at: <https://www.pwc.com/mx/es/servicios-assurance-auditoria/auditoria-del-futuro.html#6-beneficios> (Accessed 27 March 2023).
 7. The official website of Deloitte Ukraine (2023), available at: <https://www2.deloitte.com/ua/uk.html> (Accessed 22 March 2023).
 8. The official website of BDO Ukraine (2023), available at: <https://www.bdo.ua/uk-ua/services-2/audit/audit-services/audit-innovation> (Accessed 29 March 2023).
 9. Tysiac, K. (2022), "Embracing technology in the audit", Journal of Accountancy, available at: <https://www.journalofaccountancy.com/issues/2022/feb/embracing-technology-audit.html> (Accessed 29 March 2023).
- Стаття надійшла до редакції 11.04.2023 р.*

УДК 336.15, 336.3

І. І. Коблик,
к. е. н., старший науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики,
ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8607-6262>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.81

БОРГОВА ПОЛІТИКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ: ТЕНДЕНЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ

I. Koblyk,
PhD in Economics, Senior Research Fellow of the Department of Regional Financial Policy, State institution
"Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine"

DEBT POLICY OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN INTERNATIONAL PRACTICE: TRENDS OF IMPLEMENTATION AND FEATURES OF MANAGEMENT

В статті розглянуто особливості реалізації боргової політики органів місцевого самоврядування в економічно розвинутих країнах. Досліджено заборгованість органів місцевого самоврядування в даних країнах та розраховано рівень боргового навантаження. Проаналізовано структуру запозичень органів місцевого самоврядування, розглянуто роль та функції спеціалізованих установ, які здійснюють часткову або повну реалізацію муніципальної боргової політики в міжнародній практиці. Розглянуто аспекти залучення безоблігаційних та облігаційних запозичень. Визначено основні види муніципальних боргових цінних паперів та їх використання в різних країнах. Встановлено особливості страхування та перестраховування облігаційних запозичень.

Розглянуто особливості регулювання та управління муніципальною борговою політикою. На основі проведеного дослідження, запропоновано ряд заходів щодо імплементації зарубіжного досвіду реалізації муніципальної боргової політики в українські реалії.

The article examines the peculiarities of implementation of debt policy by local self-government bodies in economically developed countries. It was determined that the use of municipal borrowings in these countries has gained great popularity, because at the expense of these funds, local communities received additional financial resources that could invest in long-term and expensive socio-economic projects of local importance. Indicators of local debt in relation to GDP were studied and the level of debt burden in relation to local incomes and indebtedness per capita was determined.

The borrowing structure of local self-government bodies in 2021 in the studied countries has been determined. In some countries, for the implementation of debt policy, local self-government bodies use the services of specialized institutions, which, depending on the country of operation, carry out full or partial involvement and servicing of local debt obligations.

It is established that despite the accumulation of debts, local authorities use bond and non-bond borrowing, which have their advantages and disadvantages. The volume of bond placement by types and countries in 2021 was analyzed. When making bond loans, municipalities can place various securities, which increases the interest of potential investors. It has been established that general bonds and bonds with special purposes are particularly popular in economically developed countries. The role of insurance and reinsurance of municipal loans is defined.

The methods of regulation and control over the implementation of the debt policy of local self-government bodies were considered, and the distribution of countries was carried out in accordance with these methods.

On the basis of the conducted research, a number of measures have been proposed for the implementation of foreign experience in the Ukrainian realities of implementing municipal debt policy, namely: implement a wider toolkit for attracting loan funds by developing and placing new types of municipal securities; strengthen state control over local borrowing; inform the public about the plans and effectiveness of the local debt policy.

Ключові слова: боргова політика, місцевий борг, місцеві запозичення, безоблігаційні та облігаційні позики, боргове навантаження.

Key words: debt policy, local debt, local borrowing, bond-free and bond positions, debt burden.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах реформування адміністративно-територіальної організації влади та зростання ролі місцевого самоврядування в процесі децентралізації фінансових повноважень, важливим аспектом є створення спроможних територіальних громад. Посилення ролі органів місцевого самоврядування та їх фінансової автономії сприятиме зростанню можливостей у фінансуванні соціальних та економічних проектів, які є критично важливими для подальшого розвитку територіальних громад. Вагомим аспектом соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні є ефективна реалізація боргової політики. Однак через відсутність досвіду у реалізації послідовної та зваженої боргової політики, органи місцевого самоврядування, можуть опинитись в ситуації, коли проводитиметься неконтрольований та незбалансований процес акумуляції фінансових ресурсів, що в подальшому призведе до нагромадження боргових зобов'язань, обслуговування яких потребуватиме значних коштів. Тому є необхідне та актуальне дослідження міжнародного досвіду процесу акумуляції позикового капіталу та визначення механізмів контролю заборгованості органів місцевого самоврядування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням різноманітних аспектів реалізації боргової політики органами місцевого самоврядування присвячено велику кількість робіт вітчизняних науковців: А. Петриків, В. Кравченка, О. Кириленко, І. Луніної, Н. Синютки. Серед зарубіжних вчених варто виокремити роботи: Т. Тер-Мінасян, Д. Ехалая, Н. Редмейн, В. Ласло, А. Хірашіми. Незважаючи на значні напрацю-

вання проведених науковцями у галузі теорії, методології та організації процесу реалізації боргової політики, слід зазначити, що дана проблематика в контексті бюджетної децентралізації стає важливою, що обумовлює необхідність подальшого вивчення зарубіжного досвіду та імплементації його в Україні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є узагальнення світової практики процесу реалізації боргової політики органами місцевого самоврядування, виокремлення її особливостей та їх застосування в українській практиці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх десятиліть зростання заборгованості набуло розповсюдження у всіх економічно розвинувтих країнах, в яких фіскально децентралізовані системи сприяли розвитку місцевого самоврядування та надали можливість зміцнити фінансову систему адміністративно-територіальних одиниць. В міжнародній практиці під "органами місцевого самоврядування \ влади" на рівні використовуються терміни "муніципалітет" або інші назви, які характеризують адміністративно-територіальні одиниці (села, селища, міста), або територіальні громади. Одним з факторів, які сприяли розвитку сіл, селищ, містечок та міст була можливість реалізовувати власну боргову політику, яка надала можливість залучати кошти для фінансування місцевої інфраструктури. Використання боргового фінансування країнами у 2021 р. набуло широкого вжитку, адже за рахунок цих коштів місцеві громади змогли залучати додаткові кошти і спрямовувати їх на фінансування до-

Таблиця 1. Місцевий борг у досліджуваних країнах у 2021 р.

Країна	Показники місцевого боргу		
	Співвідношення боргу органів місцевого самоврядування до ВВП держави, %	Співвідношення боргу органів місцевого самоврядування до їх доходу, %	Заборгованість на душу населення, в дол. США
Країни з федеративним державним устроєм			
США	9,1	51,7	6291
Канада	0,1	0,4	200
Бельгія	3,92	66,6	2266
Німеччина	3,6	48,9	2100
Іспанія	1,6	27,3	525
Австрія	4,1	54,3	2493
Австралія	0,1	0,1	4
Країни з унітарним державним устроєм			
Великобританія	2,90	40,9	1819
Болгарія	0,8	6,0	66
Чехія	1,2	0,4	375
Данія	5,7	2,7	4339
Естонія	2,4	29,6	770
Ірландія	1,4	77,5	1548
Греція	0,5	15,8	120
Франція	8,4	88,9	4124
Хорватія	2,2	2,6	434
Італія	5,7	45,7	2282
Кіпр	0,5	39,8	190
Латвія	5,6	63,3	1340
Литва	0,8	10,5	223
Люксембург	1,1	27,1	1638
Угорщина	0,5	27,7	1
Мальта	0,1	3,2	4
Нідерланди	5,6	48,4	3614
Польща	3,2	5,7	144
Португалія	4,3	77,4	1187
Румунія	1,3	3,5	225
Словенія	1,5	20,0	505
Словаччина	1,9	29,2	463
Фінляндія	8,9	47,0	5368
Швеція	10,2	4,8	687
Норвегія	13,9	9,8	1403
Японія	0,1	0,1	1
Нова Зеландія	0,1	0,1	2

Джерело: сформовано автором на основі [1].

роговартісних та довготривалих соціальних та інфраструктурних проектів (таблиця 1).

Для країн з різною формою державного устрою характерні свої особливості залучення позикового капіталу. Країнам з федеративним устроєм притаманна більш висока економічна автономність регіонів, щодо акумуляції кредитних ресурсів, а в унітарних країнах встановлено більш жорстке регулювання процесу боргового фінансування. Попри це, загальний рівень боргу органів місцевого самоврядування у досліджуваних країнах не викликає особливого занепокоєння, оскільки має незначні обсяги, співвідношення яких до основних показників, які характеризують боргову безпеку не є загрозливими.

Протягом 2018—2021 років в таких країнах, як США, Бельгія, Німеччина, Данія, Японія здійснення місцевих запозичень мало постійний характер і динаміка зростання сум місцевого боргу була без значних коливань та не перевищувала 8%. Однак інша ситуація спостерігалась у Австрії, Великобританії, Естонії, Ірландії, Франції, Хорватії, Угорщині, Фінляндії, Швеції, Норвегії, Новій Зеландії, де збільшення обсягу місцевого боргу протягом 2018—2021 років склало більше 20%, що по-

в'язано зі зростанням частки капітальних видатків муніципалітетів у інноваційно-інвестиційних проектах в порівнянні з часткою загальнодержавних інвестицій. Серед аналізованих країн найбільша частка боргу муніципалітетів до ВВП країни спостерігалась у США (9,1%), Франція (8,4%), Фінляндія (8,9%), Швеція (10,2%), Норвегія (13,9%). Така висока частка місцевого боргу у співвідношенні до ВВП не характеризує негативний вплив на стійкість місцевих бюджетів, адже залучені місцевими урядами в процесі реалізації муніципальної боргової політики кошти, спрямовуються на фінансування суспільних інвестиційних потреб територіального розвитку.

Одним з показників, який характеризує борговенавантаження є рівень співвідношення місцевого боргу до доходів муніципалітетів, оскільки він показує спроможність до погашення та обслуговування боргових зобов'язань. В більшості розглянутих країн в 2021 році даний показник не перевищував 50%. Однак, виключенням є країни: Бельгія, Австрія, Ірландія, Франція, Латвія Португалія, де спостерігається значне боргове навантаження на бюджети муніципалітетів щодо обслуговування боргових зобов'язань, яке коливається в межах

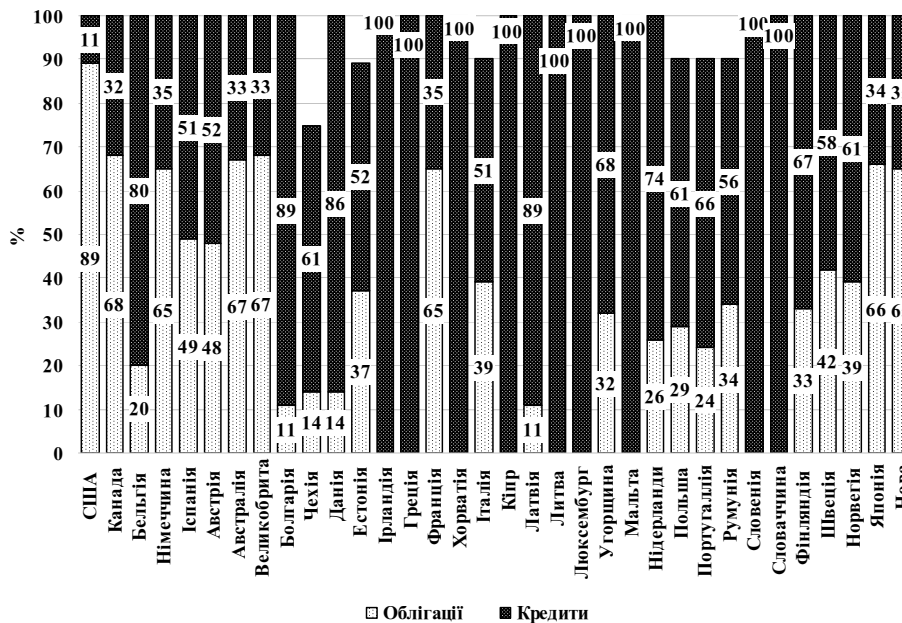

Рис. 1. Структура заповишень органів місцевого самоврядування у 2021 році

Джерело: сформовано автором на основі [2].

63,3—88,9%. Однак у даних країнах спостерігається збільшення дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок розширення податкової бази, що нівелює наслідки зростання значення місцевого боргу.

Ще одним показником, який характеризує боргове навантаження є абсолютне значення місцевого боргу на душу населення, яке дозволяє оцінити обтяжливість місцевого боргу для населення. Найбільша сума заборгованості, яка перевищує 3000 дол. США на душу населення в 2021 році спостерігається в Данії, Франції, Нідерландах, Фінляндії, США. В таких країнах, як Бельгія, Німеччина, Австрія Великобританія, Ірландія, Італія, Латвія, Люксембург, Португалія, Норвегія місцева заборгованість на душу населення коливається в межах від 1000 до 3000 дол. США. В інших країнах місцева заборгованість складає менше 1000 дол. США на душу населення. Таким чином, в країнах для підтримки економічно розвитку місцевих громад спостерігається різний рівень активності щодо проведення заповищення, яке в кінцевому результаті впливає на величину боргового навантаження на населення.

Здійснення заповищення органами місцевого самоврядування в досліджуваних країнах проводиться для підтримки місцевої громади і задоволенні її потреб в

довгостроковому періоді та включає в себе такі основні напрями фінансування: розвиток місцевої інфраструктури, реконструкція та ремонт існуючої інфраструктури, фінансування соціальних програм.

Структура місцевого боргу за інструментами залучення позикового капіталу органів місцевого самоврядування в досліджуваних країнах у 2021 р. не є однорідною і в кожній країні є особливості здійснення заповищення (рис. 1).

Структура місцевих заповищень є різною і її склад залежить від боргової політики, яку проводять самоврядні міські органи влади та обмежень, які встановлює державна влада по відношенні до інструментів залучення позикового капіталу. Так в Ірландії, Греції, Хорватії, Кіпрі, Литві, Люксембурзі, Мальті, Словенії, Словаччині єдиним джерелом здійснення заповищення кредит. Кредит в основному отримуються від комерційних банків, міжнародних фінансових установ та державних фінансових установ.

Кредитні позики включають позики з фіксованою або змінною процентною ставкою з визначеним терміном погашення та позики або кредитні лінії зі змінними процентними ставками та гнучкими умовами платежу. Зазвичай відсоток за користування кредитними кошта-

Таблиця 2. Спеціалізовані установи, що діють на ринку місцевих заповищень в деяких країнах

Країна	Спеціалізована установа
Великобританія	Public Works Loan Board function ("the PWLB"); Department for Levelling Up, Housing & Communities
Нова Зеландія	Local Government Funding Agency (LGFA)
Австралія	Municipal Finance Corporation (MuniFinCorp)
США	Municipal Bond Bank Agency, Maine Municipal Bond Bank
Нідерланди	Bank of Netherlands
Данія	KommuneKredit
Швеція	Komuninvest
Норвегія	Kommunalbanken
Фінляндія	Municipality Financeple

Джерело: сформовано автором на основі [3—10].

Таблиця 3. Обсяги розміщення муніципальних облігацій за видами та країнами у 2021 році, млрд. дол. США

Види обліцій	США	Канада	Велика Британія	Франція	Японія	Австралія
Генеральні облігації	476,2	318,1	963	15,6	9	41,7
Дохідні облігації	408,2				1,3	9,5
Облігації зі спеціальними цілями	384,1	220	860	10,7	3,3	29,5
Облігації з гарантією	92		7	1	1,2	6,1
Загальний обсяг муніципальних облігацій	1360,5	538,1	1,83	27,3	14,8	86,8

Джерело: сформовано автором на основі [2, 11].

ми визначався з врахуванням ставки Лондонської міжбанківської ставки пропозиції (LIBOR), однак її використання має закінчитись до 30 червня 2023 року. Перевагамикредитних позик є простіший процес оформлення позик, на відміну від випуску цінних паперів, нижчі витрати на укладання і менше поточних вимог дотримання. Однак, кредитні позик часто можуть бути структуровані таким чином, щоб більше відповідати конкретному проекту чи міркуванням погашення, ніж у випадку з публічними випусками облігацій. Попри це, кредитні позик зазвичай не залучаються в такому прозорому середовищі, як випуск цінних паперів, тому емітент може мати обмежені можливості визначати чи запропоновані процентні ставки, комісії та умови є конкурентоспроможними з публічно запропонованим випуском облігацій.

У багатьох державах малі та середні місцеві органи влади є обмеженими у своїх можливостях здійснювати запозичення. Тому між декількома малими або середніми муніципалітетами, що мають потреби в фінансуванні спільних проектів (будівництві шкіл, доріг, місцевих оздоровчих закладів, тощо) створювались так звані "клубні угоди", які дозволяли здійснювати запозичення на більш вигідних умовах, ніж при позиках кожного окремого муніципалітету. Поряд з цим в деяких країнах є практика створення інституціональної інфраструктури ринку місцевих запозичень, де держава або об'єднання органів місцевого самоврядування створили спеціальні фонди, фінансові установи, агентства для сприяння залучення позикового капіталу органами місцевого самоврядування (таблиця 2).

Дані інституції є важливими посередниками для органів місцевого самоврядування з низьким рівнем доходу, оскільки мають на меті забезпечити муніципалітетам доступ до надійного та доступного фінансування. Ці установи допомагають муніципалітетам здійснювати безоблігаційні та облігаційні запозичення на більш вигідних умовах, ніж у випадку з іншими джерелами фінансування. Здійснення запозичень через даних посередників дозволяє зменшити витрати на боргове фінансування, оскільки вони можуть отримувати більш низькі процентні ставки. Окрім цього, дані установи забезпечують стабільність та надійність фінансових інструментів, які вони використовують, шляхом оцінки ризиків та розробки стратегії управління ризиками. Вони здійснюють моніторинг використання залучених коштів та звітують перед інвесторами та регулюючими органами, допомагають забезпечити фінансову стабільність та стійкість органів місцевого самовряду-

вання та зменшити залежність від інших джерел фінансування, таких як державні субвенції та місцеві податки.

На відміну від кредитних позик облігаційні позик випускаються на фінансових ринках шляхом розміщення облігацій місцевих позик серед великого кола інвесторів. Ринок муніципальних позик розвивається в багатьох країнах світу, хоча рівень розвитку може варіюватися. Основними країнами з розвинутим ринком муніципальних облігацій є: США, Канада, Велика Британія, Франція, Японія, Австралія. Дані країни використовують різні види облігацій, відповідно до мети залучення позикових коштів (таблиця 3).

Найбільш розвинутий ринок муніципальних облігацій знаходиться в США, де вони є популярним інструментом інвестування для фізичних та юридичних осіб. Він має високу ліквідність та стандартизовану основу, що дозволяє інвесторам швидко та ефективно купувати та продавати облігації. В США існує понад 50 тис. муніципалітетів, які в 2021 році здійснили випуск на загальну суму 1360,5 млрд. дол. США, з них на внутрішньому ринку обсяг випуску склав 99% від загальної кількості. Обсяг випуску муніципальних облігацій в 2021 році був на 20% меншим за попередній рік, однак обсяг залучення коштів залишався сталим, на що впливала політика низьких процентних ставок, яку проводила Федеральна резервна система США, та прийняття пакету фіскальних заходів American Rescue Plan Act, які надали муніципалітетам додаткові фінансові ресурси для боротьби з наслідками пандемії COVID-19. В структурі видів муніципальних облігацій, генеральні облігації випущено на суму понад 472,6 млрд доларів США, що становить близько 35% від загального обсягу. Даний вид цінних паперів має високий кредитний рейтинг, адже вони забезпечені гарантіями емітента.

У 2021 році на рівні муніципалітетів США було видано різні види муніципальних дохідних облігацій з різними характеристиками. Частка дохідних муніципальних облігацій в загальній структурі склала 30%.

Також випущено багато різних видів облігацій зі спеціальними цілями на загальну суму 384,1 млрд. дол. США, що дозволило органам місцевої влади залучити кошти для фінансування проектів у різних сферах. Так, для запобігання наслідків пандемії COVID-19 для фінансування медичних закладів та інших закладів, пов'язаних зі здоров'ям населення було випущено облігації в сфері охорони здоров'я.

Облігації з гарантією мають особливу привабливість, адже мають додаткову гарантію від штату в яко-

му знаходиться муніципалітет. У 2021 році за допомогою цих цінних паперів, муніципалітети акумулювали близько 60 млрд. дол. США.

Ринок муніципальних облігацій Канади у 2021 році був другим за величиною, загальна кількість випущених облігацій, склала 4187 од., в тому числі 156 муніципальні єврооблігації, загальна сума залучених коштів склала 538,1 млрд. дол. США. Муніципальні облігації, що випускались в Канаді, мали різноманітні характеристики: випуск генеральних облігацій здійснено на суму 318,1 млрд. дол. США для фінансування: ініціатив та проєктів, зокрема на покриття витрат пов'язаних зі здоров'ям та безпекою на час пандемії COVID-19; проєктів з розвитку; проєктів з будівництва та модернізації доріг. Також було дійсно випуск облігацій зі спеціальними цілями на суму 220 млрд. дол. США. Зелені облігації випускались для фінансування проєктів пов'язаних з підвищенням енергоефективності та зменшенням впливу на довкілля. Даний вид облігацій є дуже популярним серед інвесторів в Канаді, адже дозволяє вплинути на політику щодо збереження природних ресурсів та зменшити вплив на навколишнє середовище.

Ще одним популярним видом облігацій в Канаді зі спеціальними цілями є соціальні облігації (Social Bonds), випуск яких було здійснено для фінансування: проєктів пов'язаних з покращенням рівня здоров'я та допомоги вразливим групам населення; проєктів пов'язаних зі збільшенням доступності житла та соціальної інфраструктури; підвищення якості освіти та забезпечення доступу до неї для всього населення.

Ринок муніципальних облігацій Великобританії є одним з найбільших в Європі, а випуск облігацій у 2021 році здійснено на 1,83 млрд. дол. США. Випуск генеральних облігацій здійснено на суму 963 млрд. дол. США для фінансування проєктів в освітній, медичній та соціальних сферах. Також випущені облігації зі спеціальними цілями, а саме облігації на підтримку житлового будівництва та зелені облігації. Один з найбільших випусків облігацій на підтримку житлового будівництва здійснили муніципалітети Брістоля, Кембріджа та Лондона на суму 348 млн дол. США з метою фінансування будівництва нового житла. Випуск зелених облігацій здійснили муніципалітети Лондона та Бірмінгема на суму 463 млн дол. США для фінансування проєктів екологічного будівництва об'єктів та збільшення енергоефективності.

Ринок муніципальних облігацій Франції є значним, зокрема в області екології та інфраструктури. У 2021 році муніципалітети здійснили випуск облігацій на 27,3 млрд. дол. США. В структурі облігаційних позик генеральні позики склали 57%, облігації зі спеціальними цілями 39% (в тому числі облігації на фінансування соціальних програм 53%; облігації на підтримку житлового будівництва 30%; зелені облігації 17%)

В Японії ринок муніципальних облігаційних позик є одним з найбільших в Азії. У 2021 році японські муніципалітети випустили облігації на суму 14,8 млрд. дол. США. Найбільші випуски облігацій були пов'язані з будівництвом та реконструкцією інфраструктури (Токіо, Осака, Хіросіми, Йокогами), а також з покриттям бюджетних дефіцитів (Осака, Токіо, Осака, Йокогами).

Австралійський ринок муніципальних облігаційних позик є найбільшим в Південній півкулі. Особливістю даного ринку є можливість проведення облігаційних позик для малих та середніх органів місцевого самоврядування шляхом співпраці з Municipal Finance Corporation (MuniFinCorp), яка від імені емітента здійснює випуск та розміщення облігацій на первинному ринку. У 2021 році муніципалітетами було акумульовано 86,8 млрд. дол. США, основними видами облігацій стали: генеральні облігації 48%, та облігації зі спеціальними цілями 34%. Значна частка облігацій зі спеціальними цілями випускалась малими та середніми муніципалітетами, для яких дане фінансування було значним у розвитку місцевої інфраструктури.

Ще одним вагомим фактором стабільності фінансового стану органів місцевого самоврядування та їх боргової політики є страхування і перестраховування своїх запозичень. Страхування муніципальних позик може бути здійснене за допомогою: страхування від неплатоспроможності, страхування кредитних ризиків та страхування від зміни валютних курсів. Ці інструменти дозволяють зменшити ризики, пов'язані зі зміною фінансової ситуації муніципалітету, в результаті чого забезпечується фінансова стабільність та зберігається кредитний рейтинг. Перестраховування муніципальних запозичень дозволяє муніципалітетам зменшити ризики, пов'язані зі збільшенням витрат направлених на погашення запозичень. Перестраховування полягає в тому, що муніципалітет може передати частину свого ризику страхувальникам, які в свою чергу передають його перестраховикам.

У 2021 році у США діяли федеральні програми страхування муніципальних запозичень, такі як програма страхування від дефолту муніципальних облігацій, яка діє під егідою Федерального управління житлових і міських справ. У Європейському союзі страхування та перестраховування муніципальних запозичень зазвичай здійснюється через Європейський банк реконструкції та розвитку та інші міжнародні фінансові організації, такі як Європейський інвестиційний банк, Європейський фонд регіонального розвитку та інші. У Японії дані операції здійснюються через державні органи та фінансові установи, такі як Японський банк реконструкції та розвитку, Японська агенція розвитку та Японський корпоративний банк. Страхування та перестраховування муніципальних запозичень в Австралії здійснюється переважно через ринок міжбанківських кредитів та за допомогою державних програм, таких як Australian Government Guarantee Scheme for Large Deposits and Wholesale Funding, яка була введена в 2008, вона забезпечує стабільність фінансової системи країни та підтримує доступ до кредитування для муніципалітетів. В 2021 році уряд Австралії запровадив ряд програм для підтримки муніципалітетів, які зазнали негативних наслідків від пандемії COVID-19. Наприклад, програма Local Roads and Community Infrastructure Program надає фінансову допомогу муніципалітетам для виконання робіт з розвитку доріг та інфраструктури. У Великобританії на ринку страхування та перестраховування муніципальних запозичень присутні як приватні страхові компанії, так і державні програми. Одна з найбільших державних програм в цій сфері — це Public Works Loan Board (Публічна рада з кредитів для робіт), яка засно-

Таблиця 4. Розподіл країн залежно від методів регулювання та контролю за реалізацією боргової політики органів місцевого самоврядування

Адміністративні обмеження	Контроль на основі правил	Діалог орієнтовний нагляд	Ринкові обмеження
Болгарія, Великобританія, Греція, Ірландія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Люксембург, Мальта, Румунія, Франція, Хорватія, Японія	Естонія, Італія, Литва, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Угорщина, Швеція,	Австрія, Австралія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Німеччина, Словенія	Канада, США, Чехія, Фінляндія
національний уряд зберігає за собою повноваження встановлювати прямий контроль над боргом органів місцевого самоврядування за допомогою річних або піврічних боргових лімітів, прямого санкціонування позик або централізації запозичень з наступним кредитуванням муніципальних урядів.	національний уряд встановлює фіскальні правила, підкріплені правовою базою. Вони можуть включати: обмеження абсолютних сум боргу; стелі дефіциту або витрат; «золоте правило», згідно з яким боргові зобов'язання можуть укладатися лише для інвестицій; та є граничні показники боргового тягаря для органів місцевого самоврядування.	ліміти муніципального боргу не встановлюються законом чи національним урядом, а розробляються та впроваджуються шляхом переговорів між національним урядом та нижчими рівнями органів місцевого самоврядування	ринки капіталу регулює або обмежує заборгованість органів місцевого самоврядування. Національний уряд не встановлює жодних обмежень, тому місцеві органи влади вільні вирішувати, скільки запозичувати, у кого та на які цілі.

Джерело: сформовано автором на основі [13].

вана в 1793 році. Public Works Loan Board надає державні позики органам місцевого самоврядування на довгі терміни з низькою процентною ставкою. Це дозволяє муніципальним органам здійснювати проекти на розвиток інфраструктури за доступними цінами та забезпечує стабільний розвиток регіонів і всієї країни в цілому.

Регулювання боргової політики муніципалітетів та контроль за її реалізацією є важливими елементами економічної політики місцевого самоврядування. Зазвичай вони здійснюються за допомогою спеціальних законодавчих та бюджетних механізмів, а також фінансового регулювання та моніторингу діяльності муніципальних органів влади. В країнах Європейського Союзу регулювання муніципальної боргової політики є перш за все відповідальністю окремих держав-членів, а не ЄС в цілому. Однак існують деякі правила та вказівки на рівні ЄС, які впливають на муніципальну боргову політику. Одним із ключових нормативних актів є Пакт про стабільність і зростання (ПСР) [12], який являє собою набір правил, розроблених для забезпечення того, щоб країни-члени ЄС підтримували збалансовані державні фінанси. ПСР встановлює обмеження на державний борг і дефіцит, і країни-члени повинні звітувати про рівень боргу та фіскальну політику Європейській Комісії. Хоча ПСР спрямований на національні уряди, він опосередковано впливає на муніципальну боргову політику, впливаючи на загальне фінансове середовище, в якому муніципалітети працюють. Іншим відповідним нормативним актом є кредитна політика Європейського інвестиційного банку, який забезпечує інвестиції в інфраструктуру та інші державні послуги країн-членів ЄС. Муніципалітети можуть отримати доступ до фінансування банку через свої національні уряди, і банк має вказівки, щодо гарантій, що кредитування буде стабільним і не призведе до надмірного боргового навантаження. Загалом,

хоча Європейський Союз має певний вплив на боргову політику органів самоврядування через свою більш широку фіскальну політику та програми кредитування, більшість інструментів впливу регулювання боргової політики використовується на національному рівні. Загалом виділяють чотири підходи, щодо використання методів контролю країнами за борговою політикою органів місцевого самоврядування, кожен з них має свої особливості (таблиця 4).

У Франції після проведення децентралізації, місцеві органи влади можуть вільно здійснювати внутрішні запозичення на умовах погоджених з кредиторами. Зовнішні запозичення дозволені після погодження Казначейства Франції. В Ірландії всі внутрішні запозичення місцевих органів влади повинні погоджуватись і на них встановлюються ліміти та умови залучення, зовнішні позики не проводяться. У Великобританії схвалення внутрішніх запозичень щорічно видає уряд на суму, яку місцева влада може залучити. Обмеження базуються на сумах, необхідних для задоволення потреб у капітальних видатках, за вирахуванням резервів на такі витрати, і може включати надбавку на тимчасове запозичення для покриття коливань грошових потоків. Органи місцевого самоврядування не можуть позичати за кордоном без згоди казначейства. Міністерство внутрішніх справ Японії наглядає та контролює всі запозичення місцевих органів влади. Внутрішні запозичення, як правило, схвалені лише для фінансування інвестиційних потреб або надзвичайних витрат, і місцеві органи влади повинні відповідати суворим критеріям спроможності обслуговувати борг, іноземні запозичення відсутні.

Уряди Естонії та Литви дозволили своїм органам місцевого самоврядування здійснювати внутрішні запозичення в обмежених обсягах, головним чином для фінансування бюджету протягом року. Місцеві органи влади в Італії підлягають обмеженню щодо запозичень,

значна частина яких фінансується Депозитно-позиковим фондом та іншими державними фінансовими установами, іноземні запозичення не допускаються. В Норвегії усі внутрішні запозичення мають бути погоджені владою. Місцевим органам влади заборонено брати позики в іноземній валюті, окрім як з дозволу Міністерства фінансів, але запозичення за кордоном у норвезьких кронах дозволено. Внутрішні запозичення у Швеції підлягають лише двом обмеженням: нерухоме майно муніципалітета не може бути використано як застава; позики повинні надаватися лише для інвестиційних цілей. На практиці тимчасові позики можуть надаватися для покриття бюджетного дефіциту. Жодних додаткових обмежень на запозичення за кордоном немає. Центральний уряд Угорщини встановлює обмеження на місцеві запозичення, більшість з яких фінансується державними ощадними установами, іноземне фінансування є рідкісним. У Новій Зеландії місцеве урядове фінансове агентство проводить власну внутрішню кредитну оцінку для всіх муніципалітетів та регулювання зосереджене на збалансованості місцевих бюджетів. Для місцевих органів влади, які відповідно до нормативних актів визначені як муніципалітети з високим рівнем зростання чисельності місцевого населення, поріг запозичень становить 15% від доходів бюджету.

У Німеччині встановлено обмеження щодо заборгованості органів місцевого самоврядування, які зобов'язані публікувати звіти про свої фінанси. Органи місцевої влади звітують перед фінансовими органами федеральних земель, на основі звітів визначається ліміт запозичень. Центральний уряд Данії веде обговорення з органами місцевої влади щодо лімітів на позики та умов їх залучення. Дозволено здійснювати позики виключно для інвестиційних цілей. Інші внутрішні позики необхідно погоджувати з урядом, доступ до зовнішніх запозичень обмежений. В Австралії виокремлено підхід до встановлення річних боргових лімітів у рамках Національної позикової ради, створеної для цієї мети. Ліміти, встановлені для комбінованих запозичень місцевих органів влади.

Внутрішні і зовнішні запозичення в Фінляндії не регламентуються жодними адміністративними чи правовими обмеженнями, основною формою контролю є ринкова дисципліна. У США всі місцеві органи влади мають мати "збалансований бюджет", але ефективні обмеження на запозичення, що накладаються такими вимогами, навіть якщо вони прописані в Конституції, часто обмежені. Часто вимога стосується лише бюджету, виключаючи соціальне забезпечення та капітальні видатки; у деяких випадках вимога стосується лише попередньо сформульованого, а не реалізованого бюджету. Отже, фактично ринкова дисципліна відіграє важливу роль у дисципліні запозичень.

У цілому, розглянувши особливості реалізації боргової політики органів місцевого самоврядування в міжнародній практиці, можна стверджувати, що дана політика має різний характер провадження та методи її регулювання.

ВИСНОВКИ

Використання зарубіжного досвіду реалізації муніципальної боргової політики може бути корисним для

українських міст і громад. Багато країн, зокрема країни Європейського Союзу, мають розвинену систему муніципального фінансування та боргової політики. Використання зарубіжного досвіду може допомогти українським містам та громадам зменшити ризики надмірного боргу, збільшити ефективність використання фінансових ресурсів та покращити управління фінансами на місцевому рівні. Для цього варто здійснити ряд заходів:

1. Впровадження більш широкого інструментарію залучення позикових коштів шляхом розробки і розміщення нових видів муніципальних цінних паперів. Пропонується впровадити муніципальні облігації зі спеціальними цілями, що може бути ефективним механізмом для залучення фінансування та розвитку місцевих громад. За допомогою таких облігацій, місцеві органи влади можуть забезпечити фінансування конкретних проектів, які спрямовані на поліпшення інфраструктури, розвиток туризму, забезпечення житлом, фінансування еко проектів. Однак, впровадження такого боргового інструмента потребує певної уваги до ризиків та недоліків. Наприклад, відсутність гарантій повернення інвестицій, можливість несподіваного фінансування проектів, а також можливість виникнення конфлікту інтересів при прийнятті рішень щодо проектів, що фінансуються через даний вид облігацій.

2. Запровадження правового обґрунтування механізму кредитування малих та середніх територіальних громад шляхом їх об'єднання в "клубні угоди". Що надасть їм можливість об'єднувати свої зусилля та ресурси для отримання спільного кредиту на більш вигідних умовах, ніж якщо кожна громада намагалася б отримати кредит окремо. Клубні угоди дозволять громадам об'єднати свої ресурси та забезпечити додаткові гарантії для банків, що зменшить ризики кредитора. Більші обсяги кредиту також можуть дозволити знизити процентну ставку, що забезпечує економію коштів для громад.

Однак, укладання клубних угод потребує певного рівня співпраці та довіри між громадами, а також складної координації фінансових та бюджетних планів кожної громади. Крім того, громадам потрібно мати достатній рівень фінансової дисципліни та забезпечити своєчасне повернення кредиту, щоб не порушити умови клубної угоди.

3. Проводити інформування суспільства про умови та цілі запозичення, що є важливим елементом забезпечення прозорості та відкритості процесів у місцевих фінансах. Інформування суспільства може здійснюватися через різноманітні канали, такі як місцеві ЗМІ, офіційні сайти місцевих органів влади, засідання громадських організацій.

4. Посилити державний контроль над здійсненням місцевих запозичень. Адже це є важливим кроком для забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів та запобігання перевищенню допустимих рівнів боргового навантаження. Одним із способів забезпечення відповідального планування витрат є створення системи моніторингу та контролю за використанням коштів, які отримуються через місцеві запозичення.

У цій системі можуть бути включені такі елементи, як: — обов'язкове проведення оцінки впливу проекту на фінансову стійкість місцевого бюджету перед прийняттям рішення про залучення запозичень;

- встановлення меж допустимого боргового навантаження для кожної місцевої громади;
- розробка та затвердження плану витрат на проекти, які будуть фінансуватися за рахунок місцевих заощаджень;
- систематичний моніторинг та контроль за витратами з метою запобігання їх недоцільного використання.

Література:

1. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61042577> (дата звернення: 9.04.2023).
2. Офіційний сайт інформаційного агентства Cbonds. URL: <https://cbonds.ua/countries/> (дата звернення: 9.04.2023).
3. Офіційний сайт Агентства з управління боргом Великої Британії. URL: <https://www.dmo.gov.uk/responsibilities/local-authority-lending/about-pwlb-lending> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Офіційний сайт Департамент підвищення кваліфікації, житла та громад Великої Британії. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-levelling-up-housing-and-communities> (дата звернення: 10.04.2023).
5. Офіційний сайт Агентства фінансування уряду Нової Зеландії. URL: <https://www.lgfa.co.nz/> (дата звернення: 11.04.2023).
6. Офіційний сайт Муніципальної фінансової корпорації. URL: <https://www.munifinance.com/> (дата звернення: 11.04.2023).
7. Офіційний сайт Агентства банків муніципальних облігацій. URL: <https://hcr.ny.gov/municipal-bond-bank-agency-mbba> (дата звернення: 11.04.2023).
8. Офіційний сайт Банку муніципальних облігацій штату Мен. URL: <https://www.mmbb.com/> (дата звернення: 11.04.2023).
9. Офіційний сайт Центрального банку Нідерландів. URL: <https://www.dnb.nl/statistieken/dashboards/> (дата звернення: 11.04.2023).
10. Офіційний сайт Датської кредитної установи спеціального призначення URL: <https://kommunekredit.com> (дата звернення: 11.04.2023).
11. Офіційний сайт Refinitiv американсько-британського глобального постачальника даних та інфраструктури фінансового ринку. URL: <https://www.refinitiv.com/en/financial-data/deals-data/capital-raising-new-issuance/debt-new-issues-deals> (дата звернення: 11.04.2023).
12. Stability and Growth Pact: Council of the European Union, 17 June 1997. — Official Journal C 236, 02 Aug. 1997. — P. 0001—0002.
13. Ter"Minassian T. Decentralization and Macro"economic Management / T. Ter"Minassian. — Washington DC: IMF Working paper, 1997. — 16 p.

References:

1. The official site of the International Monetary Fund (2021), available at: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61042577> (Accessed 9 April 2023).
2. The official site of Cbonds information agency (2021), available at: <https://cbonds.ua/countries/> (Accessed 9 April 2023).

3. The official site of UK Debt Management Office (2023), available at: <https://www.dmo.gov.uk/responsibilities/local-authority-lending/about-pwlb-lending> (Accessed 10 April 2023).

4. The official site of UK Department for Levelling Up, Housing & Communities (2023), available at: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-levelling-up-housing-and-communities> (Accessed 10 April 2023).

5. The official site of New Zealand Government Fundigng Agency (2023), available at: <https://www.lgfa.co.nz/> (Accessed 11 April 2023).

6. The official site of Municipal Finance Corporation (2023), available at: <https://www.munifinance.com/> (Accessed 11 April 2023).

7. The official site of Municipal Bond Bank Agency (2023), available at: <https://hcr.ny.gov/municipal-bond-bank-agency-mbba> (Accessed 11 April 2023).

8. The official site of Maine Municipal Bond Bank (2023), available at: <https://www.mmbb.com/> (Accessed 11 April 2023).

9. The official site of De Nederlandsche Bank (2023), available at: <https://www.dnb.nl/statistieken/dashboards/> (Accessed 11 April 2023).

10. The official site of Kommunekredit (2023), available at: <https://kommunekredit.com> (Accessed 11 April 2023).

11. The official site of Refinitiv (2023), available at: <https://www.refinitiv.com/en/financial-data/deals-data/capital-raising-new-issuance/debt-new-issues-deals> (Accessed 11 April 2023).

12. Council of the European Union (1997), "Stability and Growth Pact", Official Journal, pp. 0001—0002.

13. TerMinassian, T. (1997), Decentralization and Macroeconomic Management, IMF Working paper, IMF, Washington DC, USA.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

О. В. Круківська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
й іноземних мов, Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1531-8057>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.90

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОГО СЕРВІСУ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

О. Krukovska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel and Restaurant
and Tourism Business and Foreign Languages, Kherson State Agrarian and Economic University

FEATURES AND PROSPECTS OF LOGISTIC SERVICE DEVELOPMENT IN THE RESTAURANT BUSINESS OF THE HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY

Визначено структуру та склад логістичного сервісу ресторанних закладів у складі готельно-ресторанного господарства; його відмінності стосовно здійснення функцій, завдань, чинників розвитку та управління ними в залежності від специфіки ресторанного бізнесу. Виявлено, що єдиної моделі його побудови не може бути об'єктивно. Разом з цим можна використовувати уніфіковані класифікації та групування матеріальних запасів; логістичних потоків і вантажообігу; програмування й інформаційного забезпечення; зрозумілі методи оцінки й стандарти, у т.ч. міжнародні. Враховуючи, що продукція ресторанів — це свіжі страви, які потребують свіжих та якісних продуктових інгредієнти, логістичний сервіс розглядається як важливе джерело їх конкурентоспроможності. Адже саме їх вартість та вартість поставок і зберігання (фудкост) найбільшим чином впливають на собівартість готових блюд, отже й на їх ціну та прибутки ресторанних підприємств загалом. Тому пропозиції по розвитку логістичного сервісу доцільно доповнювати іншими заходами: корегуванням меню, виходячи з маржинальності страв, можливостей якісних поставок; удосконаленням обслуговування, рекламою; ребрендингом та ін.

The structure and composition of the logistics service of restaurant establishments as part of the hotel and restaurant industry is determined; its differences regarding the implementation of functions, tasks, development factors and their management depending on the specifics of the restaurant business. It was revealed that there cannot be a single model of its construction objectively. Together with this, you can use unified classifications and grouping of material stocks; logistics flows and freight traffic; programming and information support; clear assessment methods and standards, including international. Given that restaurant products are fresh dishes that require fresh and high-quality food ingredients, logistics service is considered an important source of their competitiveness. After all, it is their cost and the cost of supplies and storage (food costs) that have the greatest impact on the cost of ready-made dishes, and therefore on their price and the profits of restaurant enterprises in general. Therefore, it is advisable to supplement the proposals for the development of the logistics service with other measures: adjusting the menu, based on the marginality of the dishes, the possibilities of quality deliveries; service improvement, advertising; rebranding, etc. Logistics service is an important component of the restaurant business. It is the products for the

production of ready-made meals and self-made semi-finished products, their delivery and storage that account for the largest share in the structure of costs for the preparation of ready-made meals and semi-finished products of own production. Therefore, both in theory and in practice of restaurant activity, its rational organization, correct definition of functions and tasks, rules and methods of work, standards and compliance requirements are of great importance. On the other hand, the key to the effective development of the logistics service of restaurants in the hotel and restaurant industry is the comprehensive implementation of innovations in its implementation at the stages of accounting, supplies, storage and tracking and control of the movement of material and financial stocks. It is about programming with the involvement of cloud technologies, automation of accounting and production processes, GPS navigation, digitalization of menus through QR coding, use of cashless money and payments in calculations, virtual advertising.

Ключові слова: ресторанний бізнес, готельно-ресторанне господарство, логістичний сервіс, логістичні потоки, стандарти, розвиток, стратегія і тактика, витрати, фуджост, хмарні технології, автоматизація.

Key words: restaurant business, hotel and restaurant industry, logistic service, logistic flows, standards, development, strategy and tactics, costs, food cost, cloud technologies, automation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Логістика є важливим елементом будь-якого бізнесу, включаючи готельно-ресторанний бізнес. Вона визначається як сфера діяльності, пов'язана з поставками, постачанням, зберіганням, транспортуванням, пакуванням і розподілом вантажів, організацією, управлінням та контролем цих процесів і транспортних потоків. У готельно-ресторанному бізнесі логістичний сервіс також відіграє важливу роль у забезпеченні якісного розміщення відвідувачів і якісної їжі, розваг, відпочинку й оздоровлення та всього спектру послуг, характерних для готельно-ресторанних підприємств.

У такому розумінні логістика є важливим складником ефективного забезпечення та управління запасами й витратами, отже, досягнення ефективності й конкурентоспроможності готельно-ресторанних підприємств. Тому всебічне дослідження стану логістичного сервісу, виявлення проблем і тенденцій та обґрунтування перспектив розвитку є актуальним і своєчасним. Оскільки готелі й ресторани, розміщуючись компактно і взаємно доповнюючи послуги одні одних у забезпеченні комфорту споживачів мають відмінні процеси й ланцюги відтворення, отже, й вимірники ефективності та конкурентоспроможності, у цій статті доцільно розглянути особливості та перспективи розвитку логістичного сервісу у ресторанному бізнесі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання логістичного забезпечення підприємств розглядалися у працях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: Є. Бойко, М. Григорак, Т. Дудар, Н. Зубар, А. Кизим, О. Красноруцький, О. Криворучко, Є. Крикавський, І. Смірнов, Н. Чухрай; Дж. Келлі, Д. Ламберт, М. Ліндерс, Дж. Р. Сток. Проте логістичне забезпечення діяльності ресторанів досліджено значно менше і потребує поглиблених розробок, тим більше в умовах форсмажорних обставин і ризиків діяльності, обмежень платоспроможного попиту і позиції у період воєнного стану.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей забезпечення логістичного сервісу у ресторанному бізнесі, виявлення його проблем і тенденцій розвитку, обґрунтування напрямів, інструментів та методів удосконалення для підвищення ефективності й конкурентоспроможності ресторанів у системі готельно-ресторанного господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливою місією, метою, функцією ресторанів є забезпечення якісного та смачного харчування постояльців готелів, при яких вони розміщені, а також інших споживачів. Це вимагає бездоганної роботи від складових їх логістичних систем. Насамперед, до них належать і це стосується логістики закупівель і постачання, транспортної, складської, виробництва, збуту і доставки та інформаційної [1, с. 8]. Оптимізація названих ланок допомагає суттєво знизити витрати допоміжної діяльності, оптимізувати їх, тим самим забезпечити суттєві прибутки й конкурентоспроможність ресторанів (рис. 1).

Звичайно, логістичний сервіс, його структура та складники вирішальною мірою залежать від форми організації ресторанного бізнесу у складі готельно-ресторанного господарства. Так, для невеликого бару чи кафе, які надають тільки скромні готові сніданки або для повноцінного ресторану й навіть сукупності ресторанів у великих готелях склад логістичних систем та їх функцій, безумовно, будуть різними. У такому розумінні логістичний сервіс є унікальним для кожного ресторанного підприємства [2—5].

Але, у будь-якому випадку, у них будуть присутні названі раніше складники або види логістики, які відрізняються масштабом діяльності й господарських операцій, наявністю або відсутністю спеціального транспорту, складського й холодильного обладнання, тривалістю зберігання продуктів в якості сировини, напівфабрикатів і готових виробів, інформаційним і програмним

забезпеченням. Основним критерієм оцінки ефективності логістичного сервісу було і залишається забезпечення якості і збереженості товарів або вантажів доставки.

З цією метою логістичний сервіс має вирішувати наступні завдання: забезпечення взаємодії постачання, виробництва і транспортування сировини і готової продукції, матеріалів забезпечення. Адже ресторан — це не тільки їжа, а й обладнання для її приготування і зберігання, пакування і доставки; посуд і аксесуари; меблі і текстиль тощо. Важливим завданням є оптимізація виробничих запасів та управління ними; стандартизація тари і упаковок; забезпечення відповідності фінансових, товарних, інформаційних потоків і скорочення логістичних витрат на основі розробки та впровадження певних алгоритмів їх здійснення; покращення взаємодії з поставниками та обслуговування споживачів.

Необхідно зазначити, що в структурі витрат підприємств на виробництво готової продукції або надання послуг на логістичні витрати приходиться від 30 до 90% в залежності від специфіки сфери функціонування. В свою чергу, у структурі власне логістичних витрат провідне місце займають витрати, пов'язані з розподілом і складським господарством [6, с. 52]. Тому важливе значення має ідентифікація та належне виконання функцій логістичного сервісу (рис. 2).

Функції логістичного сервісу є надзвичайно різноманітними, тому їх сукупність доцільно згрупувати для ефективного виконання та управління. Це дозволило виділити функції закупок і постачання; транспортування, обробка вантажів, їх розподіл; виробнича логістика; управління запасами; тактика і стратегія здійснення логістики. Їх здійснення забезпечують бізнес-процеси у вигляді управління попитом і постачанням; управління виробничими процесами; управління запасами; управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками; логістика обслуговування споживачів.

Крім вказаного, важливою частиною логістики ресторанних підприємств у здійсненні завдань та функцій є визначення та використання особливостей, структури й динаміки ринків продукції для їх основної діяльності [8, с. 75]. На це направлені глобальні або стратегічні дії логістичних систем ресторанів (створення інтегрованих мереж логістичних потоків); стратегічне узгодження, планування та контроль їх використання; досягнення високої системної гнучкості у процесі роботи.

Вони досягаються через загальні правила — наскрізний контроль за поточковими процесами, удосконалення способів керування ними, їх прогнозування та виявлення невідповідності між потребами

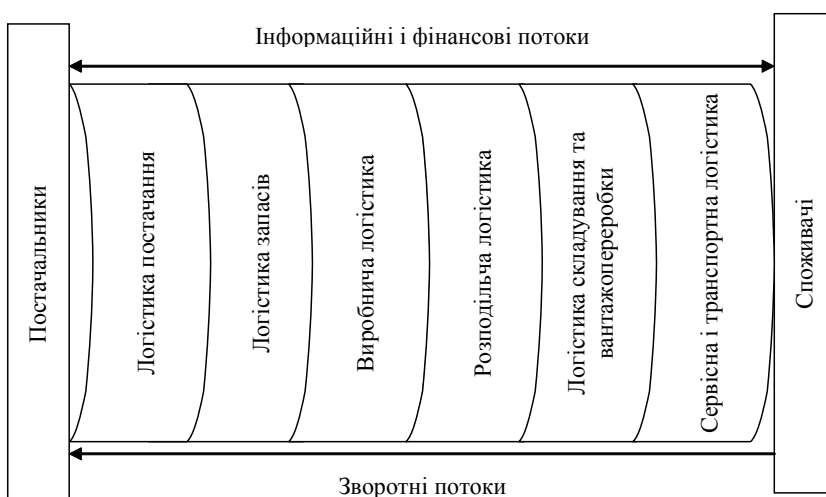

Рис. 1. Структура, складники та зв'язки логістичних систем ресторанів

виробництва і можливостями їх задоволення; стандартизація вимог до якості логістичного сервісу, виявлення центрів виникнення втрат, визначення технології оптимального переміщення і збереження вантажів та інформації. Часткові дії ще більше конкретизують попередні і направлені на оптимізацію товароруку; скорочення часу зберігання продукції; зниження витрат на всіх ланках логістичного ланцюга; підтримка постійної готовності до роботи, у т.ч. за форс-мажорних обставин.

У сукупності, їх вирішення дозволяє ресторанам з найменшими витратами пристосуватися до динамічної й мінливої ринкової обстановки, отримати переваги над конкурентами, підвищити ринкову частку, прибутковість та ліквідність [9— 11]. Складниками економічного ефекту логістики виступають: зменшення запасів; зменшення витрат на їх утримання; зменшення матеріальних потреб та вивільнення обігових коштів на їх обслуговування; зменшення транспортних витрат; скорочення тривалості проходження товарів логістичним ланцюгом.

Моделювання логістичних систем та ланцюгів у ресторанах має свої особливості. Науковці та практики ресторанного бізнесу стверджують, що не існує універсальної логістичної моделі, яка була б здатна врахувати всі можливі сценарії, зміни, ситуації та ризики. Попри це, є чинники, які насамперед треба враховувати при

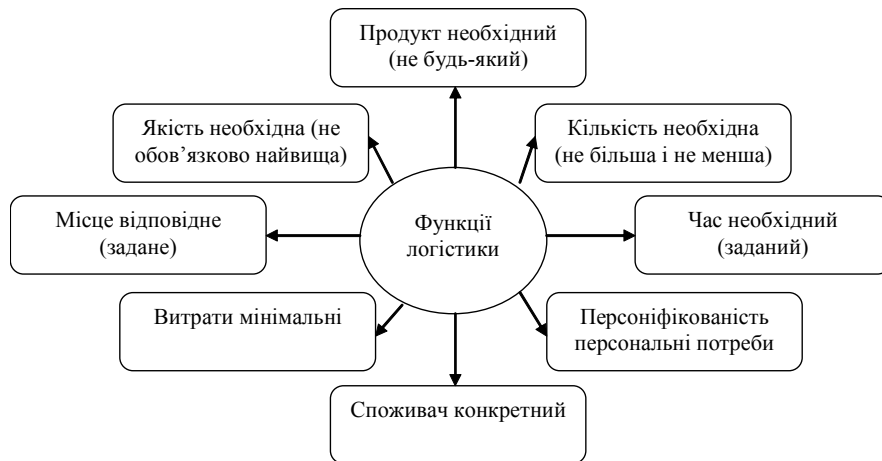

Рис. 2. Функції та обмеження відповідності логістичного сервісу у ресторанному бізнесі

її розробці. Особливо актуальним вказане завдання є в умовах постійних форс-мажорних обставин, ризиків і загроз воєнного стану, руйнувань енергетичної й іншої інфраструктури, знеструмлення тощо.

Так, це кількість і розмір виробничих одиниць; види та спеціалізація закладів (ресторан, бар, кафе, їдальня, літній майданчик, їх специфіка (європейська, національна та інша кухня; тільки закуски й готова їжа, наявність або відсутність алкоголю; зосередження на одному або кількох продуктах (піца, морозиво, свіжі соки тощо); кількість і розміщення постачальників; транспорт і форми доставки; інформаційна система й програмне забезпечення. Оцінка логістики як інструмента ресторанів у конкурентній боротьбі визначається за часткою логістичних витрат у ціні окремих видів продукції, загального прибутку; відносно попередньої калькуляції витрат; у відповідності до вимог міжнародних стандартів.

Доцільно зазначити, що ресторани у складі готельно-ресторанних комплексів мають певні відмінності у роботі порівняно з відповідними самостійними окремими ресторанными підприємствами. Особливо це стосується туристичних готелів. Так, вони не надають послуги доставки, їжі з собою або на виніс; торгівлі готовими фірмовими продуктами тощо. Натомість обслуговування гостей здійснюється на території готелів, а доставка обмежується номерами, літніми терасами тощо. В інших випадках доставку треба враховувати у вартості продукції та ціні або здійснювати за окрему плату.

Оскільки логістичний сервіс орієнтується, переважно, на закупівлі й поставки, ніж на вивіз і доставки, менеджменту ресторанів та фахівцям з логістики доцільно зосередити свої зусилля на виборі постачальників; визначенні видів, необхідності й збереженні матеріальних запасів та управлінні ними [12, с. 8]. Матеріальні запаси ресторанів — це власна продукція на різних стадіях виробництва й реалізації; сировини і продовольчі товари; столовий посуд, прибори, кухонний інвентар; спеціальне обладнання для зберігання і приготування їжі; спецодяг та взуття; меблі й текстиль; мийні й санітарно-гігієнічні засоби.

Основними мотивами їх створення виступають нестабільність постачання і коливання попиту; сезонність виробництва сільськогосподарської продукції і знижки при закупівлях великими партіями, передсвяткові підвищення цін; необхідність рівномірного здійснення технологічних процесів або негайного обслуговування споживачів; спрощення процесу керування виробництвом. Для підвищення ефективності логістичного сервісу ресторанів та його розвитку важливе значення має використання уніфікованих систем або алгоритмів керування ним.

Основними функціями управління логістикою запасів виступають визначення параметрів поставок і замовлень; існуючого рівня запасів та його регулювання. У ресторанному бізнесі розрізняють такі системи керування: система з фіксованим розміром замовлення; система з фіксованою періодичністю замовлення; система із заданою періодичністю поповнення до встановленого рівня; система "максимум — мінімум"; система оперативного керування. Попри очевидні відмінності, всі системи спираються на ідентичні параметри — точку замовлення, норму запасів, обсяг окремої закупівлі, частоту здійснення закупівель.

Важливою умовою якісного логістичного сервісу у ресторанах є класифікація матеріальних запасів за певними принципами — залежно від витрат — АВС-аналіз; від рівномірності попиту і точності їх прогнозування — XYZ-аналіз. Група А визначається як найбільш дорогі й елітні товари; В — середні за вартістю; С — дешеві товари. Група Х означає товари з рівномірним попитом; Y — товари з нестабільним попитом; Z — товари з епізодичним попитом.

Отже, для логістики запасів асортименту груп АХ, АУ, АZ доцільно застосовувати індивідуальні технології управління. При цьому для групи АУ потрібно розраховувати індивідуальний розмір замовлення, а групу АZ необхідно контролювати щоденно. Групи запасів ВХ, ВУ, ВZ можна замовляти і за однаковими, і за індивідуальними технологіями, а формування товарних груп СХ, СУ, CZ має відбуватися на досить тривалий термін.

Однією з особливостей успішного й конкурентоспроможного ресторанного бізнесу у практичній діяльності є досягнення швидкого приготування якісної їжі клієнтам. Це означає, що логістичний сервіс повинен бути досконалим, щоб забезпечити швидку та якісну доставку інгредієнтів для її приготування. Для цього ресторани можуть використовувати різноманітні технології, такі як системи відстеження товарів та GPS-навігація.

Іншою важливою особливістю є ефективне управління запасами та витратами на основі наведених принципів та у межах уніфікованих систем, стандартів і класифікацій. Логістичний сервіс допомагає ресторанам ефективно управляти запасами їжі та інших продуктів, зменшити витрати та покращити прибутковість [13, с. 291]. Для цього можуть використовуватися також системи автоматичного замовлення, що дозволяють контролювати рівень запасів та попереджати про необхідність їх поповнення.

У всьому світі зарекомендувала себе хмарна технологія Poster. Вона дозволяє повністю автоматизувати практично всю операційну й управлінську діяльність ресторанних підприємств. Послугами одноіменної компанії — власника технології вже користується майже 7 тис. З них у Європі та в Азії. Програми компанії також дають змогу здійснювати найбільш детальну, отже, вірну оцінку ефективності бізнесу, його проблем і перспектив на ринках завдяки глибокій аналітиці, яку забезпечують її технології.

Подібні завдання вирішує і програма ULTRA ресторан. Вона допомагає здійснювати облік матеріальних і фінансових запасів; структурувати систему фінансової звітності, клієнтську базу; миттєво оновлювати меню закладу; тарифікувати час роботи працівників та час перебування клієнтів тощо. Програма забезпечує постійний доступ до достовірної і найбільш повної інформації про наявність продуктових запасів; про роботу кожного працівника й отриману виручку; дозволяє спростити підготовку до попередньо замовлених заходів; надає іншу важливу інформацію, необхідну для вироблення стратегії і тактики розвитку ресторанного бізнесу, його логістичного сервісу та управління ним.

ВИСНОВКИ

Логістичний сервіс є важливим складником ресторанного бізнесу. Саме на продукти для виробництва готових страв і власних півфабрикатів, їх доставку та збері-

гання припадає найбільша частка у структурі витрат на приготування готових страв та півфабрикатів власного виробництва. Тому і в теорії, і у практиці ресторанної діяльності важливе значення має раціональна його організація, правильне визначення функцій і завдань, правил і методів роботи, стандартів і вимог відповідності.

З іншої сторони, запорукою ефективного розвитку логістичного сервісу ресторанних закладів готельно-ресторанного господарства є всебічне впровадження інновацій у його здійснення на стадіях обліку, поставок, зберігання і відстеження та контролю руху матеріальних і фінансових запасів. Йдеться про програмування із залученням хмарних технологій, автоматизацію обліку й виробничих процесів, GPS-навігацію, цифровізацію меню через QR-кодування, використання безготівкових грошей і платежів у розрахунках, віртуальну рекламу.

Література:

1. Мельников К.О., Применко В.Г. Логістичні системи у ресторанному господарстві. Дніпропетровськ: ДНУ імені Олеся Гончара, 2013. 32 с.
2. Расулова А.М. Логістичне управління підприємствами ресторанного господарства. Інвестиції: практика та досвід, 2015, № 16. С. 74—79.
3. Ігнатенко М. М., Красноручий О. О. Виявлення чинників впливу на управління інноваційними проєктами аграрних підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2022. № 2 (52). С. 63—67.
4. Мармуль Л., Романюк І. Потенціал конкурентоспроможності підприємницької діяльності у галузі сільського зеленого туризму. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 1 (37). С. 47—50.
5. Смирнов І.Г. Ресторанна логістика: міжнародний та український аспекти. Зовнішня торгівля: право та економіка, 2009, № 4 (45). С. 4—18.
6. Ігнатенко М.М., Адамчик О.О. Підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського зеленого туризму на засадах брендингу та маркетингових стратегій. Агросвіт. 2020. № 11. С. 50—57.
7. Криворучко О.М. Поняття "логістичний сервіс" і "логістичне обслуговування". Економіка транспортно-го комплексу. 2019. Вип. 33. С. 31—44.
8. Кравченко Т.В. Логістика у ресторанному господарстві. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2017, 161 с.
9. Ігнатенко М. М. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Україні. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. Серія "Економічні науки". Т. 12, № 1 (43). Львів, 2010. С. 252—255.
10. Мармуль Л.О., Романюк І.А. Удосконалення структури ринку праці сільських територій шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Економічний вісник університету. Вип. 38. 2018. С. 70—77.
11. Єрмаков О.Ю., Ігнатенко М.М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 18. С. 7—10.
12. Ihnatenko M.M., Romaniuk I.A., Yatsenko Ya.I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and

the state. Економічний вісник університету. Вип. 51. 2021. С. 7—13.

13. Marmul L., Marchenko O., Pylypenko K., Velychko T., Hranovska V. Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development. International Journal of Management (IJM), 11 (3), 2020, pp. 287—293.

References:

1. Mel'nykov, K.O. and Prymenko, V.H. (2013), Lohistychni systemy u restorannomu hospodarstvi [Logistics systems in the restaurant industry], DNU imeni Olesya Honchara, Dnipropetrovsk, Ukraine
 2. Rasulova, A.M. (2015), "Logistics management of restaurant enterprises", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 16, pp. 74—79.
 3. Ihnatenko, M. M. and Krasnoruts'kyi, O. O. (2022). "Identification of influencing factors on the management of innovative projects of agrarian enterprises", Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2 (52), pp. 63—67.
 4. Marmul', L. and Romaniuk, I. (2017), "Competitiveness potential of entrepreneurial activity in the field of rural green tourism", Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 1 (37), pp. 47—50.
 5. Smyrnov, I.H. (2009), "Restaurant logistics: international and Ukrainian aspects", Zovnishnya torhivlya: pravo ta ekonomika, vol. 4 (45), pp. 4—18.
 6. Ihnatenko, M.M. and Adamchuk, O.O. (2020), "Increasing the competitiveness of rural green tourism enterprises on the basis of branding and marketing strategies", Ahrosvit, vol. 11, pp. 50—57.
 7. Kryvoruchko, O.M. (2019), "Concepts of "logistics service" and "logistics service". Ekonomika transportnoho kompleksu, vol. 33, pp. 31—44.
 8. Kravchenko, T.V. (2017), Lohistyka u restorannomu hospodarstvi [Logistics in the restaurant industry], FOP Zhovtyy O.O., Uman', Ukraine.
 9. Ihnatenko, M. M. (2010), "Problems and prospects for the development of rural tourism in Ukraine" Naukovyy visnyk L'viv'skoho natsional'noho universytetu veterynarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy im. S.Z. Hzyts'koho. Seriya "Ekonomichni nauky", vol. 12, no. 1 (43), pp. 252—255.
 10. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2018), "Improving the structure of the labor market in rural areas through the development of rural green tourism enterprises", Ekonomichnyy visnyk universytetu, vol. 38, pp. 70—77.
 11. Yermakov, O.YU. and Ihnatenko, M.M. (2015), "Financial and investment support for production innovations and social responsibility of agricultural enterprises", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 18, pp. 7—10.
 12. Ihnatenko, M.M. Romaniuk, I.A. and Yatsenko, Ya.I. (2021), "Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state", Ekonomichnyy visnyk universytetu, vol. 51, pp. 7—13.
 13. Marmul, L. Marchenko, O. Pylypenko, K. Velychko, T. and Hranovska, V. (2020), "Financial And Taxation Aspects Of Tourism Activities Development", International Journal of Management (IJM), vol. 11 (3), pp. 287—293.
- Стаття надійшла до редакції 16.04.2023 р.*

К. В. Клименко,
к. е. н., завідувач відділу бюджетної системи та інституційних секторів економіки,
НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8295-1333>
О. В. Озерчук,
к. е. н., старший викладач кафедри банківської справи,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3827-080X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.95

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ПРИКЛАДІ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА

К. Klymenko,
PhD in Economics, Head of the Department of Budget System and Institutional Sectors
of Economy, State Educational Scientific Institution "Academy of Financial Management"
O. Ozerchuk,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Banking, State University of Trade and Economics

GLOBAL EXPERIENCE IN THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE RULES IN THE FIELD
OF HOUSEHOLD TAXATION ON THE EXAMPLE OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

У статті проведено дослідження міжнародного досвіду адміністрування у сфері оподаткування домогосподарств на прикладі Федеративної Республіки Німеччина (ФРН). Авторами розкрито порядок входу до складу домогосподарства та виходу з нього його членів. Визначена практика взяття на облік та зняття з нього домогосподарств у контролюючих органах ФРН, повідомлення контролюючих органів про зміну складу домогосподарства тощо. Розкрито особливості здійснення контролю за правильністю нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) домогосподарствами в Німеччині. Охарактеризовано відповідальність за подання платниками податків податкової декларації про майновий стан і доходи домогосподарства з недостовірними відомостями в ФРН. Також розкрито підходи до використання сучасної електронної податкової декларації ELSTER – це німецька онлайн-система податкової служби, розроблена Федеральним центральним податковим управлінням (Bundeszentralamt für Steuern), з метою спрощення подання декларацій за допомогою Інтернету. Якщо особа працює фрілансером або володіє власним бізнесом, вона, швидше за все, змушена використовувати ELSTER (разом з приблизно 90% компаній у Німеччині) для подання щомісячних декларацій, а також SteuerGo.de – першого і найбільш повного онлайн-додатку для подання податкових декларацій, котрий підходить для працівників з найму та фрілансерів, особливо якщо платник податків вперше заповнює декларацію та має чітко структурований інтерфейс, завдяки якому отримує покрокову інструкцію.

In the article examines the international experience of household administration in the field of household taxation on the example of the Federal Republic of Germany. The authors reveal the procedure for entering and exiting households, as well as the practices of registering and deregistering households with the control bodies in Federal Republic of Germany, notification of control bodies about the changes in household composition, etc. The article also reveals the peculiarities of control the accuracy of calculation and payment of personal income tax by households in Germany. The responsibility of taxpayers for submitting tax declarations on the assets and incomes of households with inaccurate information in Germany is characterized. The article also discusses the approaches to using the modern electronic tax declaration system ELSTER, which is a German online tax service developed by the Federal Central Tax Office (Bundeszentralamt für Steuern) to simplify the submission of declarations via the Internet. Freelancers and business owners are most likely forced to use ELSTER (together with approximately 90% of companies in Germany) to submit monthly declarations, as well as SteuerGo.de – the first and most comprehensive online application for tax declarations, which is suitable for employees and freelancers, especially in case taxpayer submitting a declaration for the first time, with a clear and structured step-by-step guidance interface.

In the article also emphasizes the adoption in Ukraine the Draft Law 'On the Freedom of Entrepreneurial (Economic) Activity of Households' N. 8143 of October 20, 2022, which provides for the introduction of a new mechanism for taxing households (individuals or a group of individuals living together in one residential premises or its part, providing themselves with all necessary for life, conducting joint household activities, fully or partially consolidation and spending funds) from January 1, 2025. It is emphasized that the adoption of this bill will create legal and economic conditions for the functioning and increasing of household incomes in Ukraine.

Ключові слова: оподаткування домогосподарств, адміністрування домогосподарств, практика взяття на облік та зняття з нього домогосподарств у контролюючих органах, відповідальність за подання податкової декларації про майновий стан і доходи домогосподарства, здійснення контролю за правильністю нарахування та сплати податку домогосподарствами.

Key words: taxation of households, administration of households, the practice of recording and deregistration of households in control bodies, responsibility for submitting the tax declaration on property status and income of the household, control over the correctness of calculation and payment of tax by households.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зарубіжна практика вказує, що якнайкращими економічними агентами в ринкових економіках в першу чергу є домогосподарства (домоекономіка), які, за сприятливих умов та бажання, перетворюються з мікробізнесу до малого, середнього та великого бізнесу. У сучасних реаліях сім'я (домогосподарство) несе значне податкове навантаження через зростання частки платних освітніх, соціальних і медичних послуг. Окремі фахівці вважають, що підтримка фінансового благополуччя сім'ї можлива при оподаткуванні загального доходу домогосподарства, а не окремо взятих платників податків.

На підставі аналізу доходів і витрат домогосподарств можна провести оцінку та дійти висновку, що більшість витрат домогосподарств на споживання фінансується колективно із загального бюджету домогосподарства (сім'ї), у той час як доходи та майновий стан підлягають оподаткуванню окремо по кожному члену домогосподарства (сім'ї). У зв'язку з чим, відбувається невідповідність матеріального стану і податкового навантаження [1].

На сьогоднішній день в Україні визначення "домогосподарство" в якості суб'єктів податкових відносин не передбачено на законодавчому рівні, що є бар'єром на шляху розвитку соціальної підтримки домогосподарства (сім'ї). При цьому введення "сімейного оподаткування" не означає встановлення спеціального податкового режиму, а передбачає введення елементів "сімей-

ного оподаткування" в діючу систему оподаткування доходів фізичних осіб.

Міжнародна практика та методологія дослідження домогосподарств орієнтована на грошові доходи, але в Україні, де поширена тіньова зайнятість, а населення з певних причин вимушене приховувати значну частину доходів від реєстрації, існують суттєві розбіжності між заявленими та фактичними доходами. Все це підкреслює актуальність даної теми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові засади оподаткування домогосподарств, відображено у працях таких вчених як: Гуржий Т.О. [2], Дем'янчук І.А. [3], Дутова Н. В. [4], Навроцький С.А., Петлін І.В. [5], Реднік В. І. [6], Найдено О. Є. [7], Тучак Т. В. [8] ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно мета статті полягає у визначенні особливостей оподаткування домогосподарств, формуванні пропозицій щодо встановлення правил і процедур їх адміністрування на прикладі Федеративної Республіки Німеччина.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сімейне оподаткування" у розвинених зарубіжних країнах має багаторічний досвід, стабільність, системність, а також містить широке коло різних інструментів податкового регулювання. Отже, його використання сприяє підвищенню економічного та соціального добробуту домогосподарств.

Сімейне оподаткування — це система оподаткування, за якої подружжя здійснює спільне подання декларації про доходи та спільно сплачує податки на основі загального доходу, а також має право на перерахунок податку на доходи. У багатьох країнах, включаючи США, Францію, Люксембург сімейне оподаткування є однією з форм оподаткування.

Економіст європейського інституту профспілок (ETUI) Марія Джемсен розглянула ступінь та типи спільного оподаткування у п'ятнадцяти європейських країнах [9]. Згідно з результатами цього дослідження було виявлено, що більшість країн розглядають як податкову одиницю індивіда, але це не призводить до повністю індивідуалізованої податкової системи, тому що як податкові пільги країнами були введені механізми, що відтворюють деякі особливості спільної системи оподаткування.

Таким чином, повністю індивідуалізованих податкових систем у Європейському Союзі немає. Тільки Данія, Швеція та Фінляндія близькі до цього. Але й у країнах дозволяється передача між подружжям певних пільг, цим імітуються елементи спільного оподаткування [10].

При цьому виділяють дві основні моделі спільного оподаткування доходів домогосподарств, що використовуються у країнах:

— традиційна (реалізується у США і Німеччині) — коли застосовується спільне декларування доходів подружжя, а розмір домогосподарства, зокрема кількість дітей — утриманців, враховується при отриманні податкових кредитів і податкових пільг, як і в усіх інших індивідуальних системах оподаткування;

— французька модель — це безпосередньо оподаткування доходів сім'ї, де загальний дохід сім'ї ділиться на коефіцієнт, який залежить від розміру домогосподарства.

Декларація сімейного оподаткування — це декларація, яку подають сім'ї в деяких країнах, щоб скористатися певними податковими перевагами. У деяких країнах, таких як США, Німеччина та Франція, сім'ї можуть подавати спільну декларацію про доходи, яка дозволяє їм скористатися спільними знижками та іншими податковими перевагами. В інших країнах, таких як Велика Британія, сім'ї можуть подавати окремі декларації про доходи, але можуть бути задіяні спільні податкові знижки на дітей.

Якщо в особи основне місце проживання — Німеччина або якщо вона зобов'язана сплачувати податки в країні, то повинна отримати ідентифікаційний номер платника податків (Steueridentifikationsnummer) [11]. Це одинадцятизначне число, яке присвоюється персонально і дійсне протягом всього життя. Номер присвоюється німецькою податковою службою Finanzamt [12] після реєстрації в Німеччині за місцем проживання або після народження дитини.

Термін, який проходить між пропискою та отриманням повідомлення про присвоєння ідентифікаційного номера, залежить від конкретного міста, та становить від 2 до 21 днів. Найпізніше через 3 тижні поштою прийде лист із повідомленням від федерального відомства Bundeszentralamt für Steuern.

Федеральне центральне податкове управління (BZSt) — це підрозділ Федерального міністерства фінансів Німеччини. Воно займається національними податковими питаннями, включаючи: видачу податкових ідентифікаторів; присвоєння номерів ПДВ для підприємців; надання підтримки федеральним землям у боротьбі з шахрайством; надання інформації для іноземних інвесторів тощо.

Хоча більшість повсякденних питань слід направляти до місцевого податкового управління, особа також може звернутися до BZSt. Вони займаються спільними питаннями. Finanzamt (податкове управління) — це місцевий орган влади, який займається адмініструванням податків (за винятком мит) від імені муніципалітету, федеральної землі та федерального уряду.

У Німеччині налічується близько 650 податкових управлінь, які відповідають за: збирання податків на бізнес; опрацювання щорічних податкових декларацій; реєстрація фрілансерів та нових підприємств; звернення до місцевої фінансової ради.

Так, ідентифікаційний номер платника податків повинен допомогти полегшити взаємодію з податковою інспекцією (Finanzamt). Якщо платник податків має намір повідомити відомству будь-яку інформацію чи подати заяву, завжди необхідно вказувати ідентифікаційний номер. Ці персональні одинадцять цифр також необхідні для подання податкової декларації. Іноді

працедавець, центр/агенція з працевлаштування чи каса лікарняного страхування також можуть попросити повідомити ідентифікаційний номер платника податків.

Якщо зареєстровані платники податків в Німеччині, то ідентифікаційний номер платника податків можна отримати поштою. Якщо його забули, то знайти його можна, наприклад, у довідці про сплату податку на заробітну плату (Lohnsteuerbescheinigung) [13], яку особа отримує від працедавця щорічно, чи в податковому сповіщенні (Steuerbescheid). Крім того, є можливість запросити свій номер в центральному управлінні Федеральної податкової служби за допомогою відповідного бланку.

Якщо платник податків зареєстрований в Німеччині, то оподатковуються всі його доходи. В тому числі й ті, які зароблені за кордоном. Щоб не довелося сплачувати податки двічі, існує так звана угода про уникнення подвійного оподаткування (Doppelbesteuerungsabkommen) [14].

Податок з доходів фізичних осіб (Einkommenssteuer) [15] є найважливішим податком в Німеччині. Саме він приносить найбільші надходження до бюджету держави й оплачується як найманими працівниками, так і самозайнятими особами. Тим самим майже кожен, хто живе в країні, сплачує цей податок. Існує сім видів доходів, на які повинні заплатити податок з доходів фізичних осіб. Це доходи від фрілансу, трудової діяльності з найму, від діяльності приватних підприємств, сільсько-го й лісового господарства, капіталу, оренди й найму, а також інші доходи, зазначені в Законі [15, 16].

Податковий клас або Steuerklasse визначає розмір податку ПДФО в залежності від сімейного статусу, доходів партнера (дружини або чоловіка) та кількості дітей. Розмір допомоги з безробіття чи кількість оплачуваних відгулів також визначається податковим класом.

В Німеччині кожен найманий працівник має певний клас оподаткування, який присвоює податкова інспекція (Finanzamt). Враховуючи його, працедавець нараховує заробітну плату. Від класу оподаткування залежить, скільки саме отримуватимете працівник щомісяця на руки і яка сума відраховуватиметься безпосередньо до податкової інспекції (Finanzamt). Загалом в Німеччині існують шість класів оподаткування. А саме:

— Клас оподаткування I присвоюється одинакам. Сюди належать всі неодружені/незаміжні працівники, а також розлучені, які проживають окремо чи овдовіли (за винятком тих, кому було присвоєно клас оподаткування III). А також до цього класу відносяться одружені резиденти, платники податків, сім'ї яких тимчасово чи постійно проживають в іншій країні більше 180 днів у році.

— Клас оподаткування II присвоюється батькам-одинакам, якщо вони проживають спільно з дитиною, не перебувають у шлюбі, мають право на неоподатковуваний мінімум на дітей (Kinderfreibetrag) чи на допомогу на дитину (Kindergeld) і при цьому не мають спільного домогосподарства з іншою дорослою особою. Клас оподаткування II отримує особа лише в тому випадку, якщо уже було присвоєно цей клас у попередньому році. Якщо цього не було зроблено, то особа

повинна запитати його, заповнивши "заяву на надання податкової пільги" (Antrag auf Lohnsteuer-Ermaßigung) та подавши її до відповідальної податкової інспекції.

— Клас оподаткування III присвоюється овдовілим (в рік смерті чоловіка/дружини й наступного за ним року). Пари, які перебувають у шлюбі/партнерстві обирають цей клас оподаткування, якщо один з подружжя/партнерів/одна партнерка не працює чи заробляє небагато. Йому чи їй в цьому випадку автоматично присвоюється клас оподаткування V.

— Клас оподаткування IV — це стандартний клас оподаткування для тих, хто перебуває в шлюбі чи партнерстві. Після того, як ваш союз буде офіційно зареєстровано, автоматично присвоють клас оподаткування IV. Він вигідний, якщо подружжя чи партнери/партнерки приблизно однаково заробляють.

— Клас оподаткування V присвоюється чоловікові/дружині чи партнерові/партнерці, якщо його/її друга половина, яка більше заробляє, обрала клас оподаткування III.

— Клас оподаткування VI. Якщо крім основної роботи ви маєте й інші підробітки, то присвоюється цей клас оподаткування.

Якщо життєві обставини зміняться, то, як правило, зміниться й клас оподаткування. Наприклад, якщо особа розійдеться/розлучиться з чоловіком/дружиною, овдовіє, вступить в шлюб, якщо народиться дитина чи якщо окрім основної роботи почнете ще й підробляти.

Відділи державної реєстрації актів цивільного стану (Standesamt) з відповідною періодичністю надсилають до Податкової інспекції (Finanzamt) дані про зміни сімейного стану платника податків, на базі яких Finanzamt автоматично змінює податковий клас платника податків. У випадку, якщо це не відбулося автоматично, платник податків вправі самостійно подати відповідну заяву про зміну сімейного стану, а відповідно і податкового класу (Antrag auf Steuerklassenwechsel bei Ehegatten/Lebenspartnern), у відповідний територіальний відділ Finanzamt. Форма бланку заяви універсальна для кожної зміни класу оподаткування [17]. Змінити клас оподаткування можна, як правило, лише раз на рік і не пізніше 30 листопада.

З жовтня 2021 року також можна змінити податковий клас онлайн і надіслати його до податкової інспекції. Це працює з "Mein Elster", онлайн-порталом податкової служби.

Той, хто перебуває в шлюбі, має переваги. Він/вона можуть вибрати клас оподаткування і цим заощадити на податках. Це вигідно, наприклад, якщо один із подружжя/партнерів заробляє більше за іншого. Щоб дізнатися, які поєднання класів оподаткування найвигідніші, можна звернутися до податкового консультанта чи у спеціальне об'єднання, яке допомагає із податками (Lohnsteuerhilfverein) [18].

Самозайнятим особам зазвичай не присвоюється клас оподаткування. Його можуть отримати лише ті самозайняті, чий чоловік/чия дружина чи партнер/партнерка працює за наймом [19].

Законодавство ФРН передбачає обов'язкове подання податкової декларації для наступних категорій:

1. Сімей з класами V та III, якщо партнер із класом V отримує більше 410 євро доходу на рік, або сімей з

IV класом. Ці класи в обов'язковому порядку потребують перерахунку — тут може бути і недоплата податку, і переплата.

2. Ті, хто має другу найману роботу (клас 6) або інше джерело доходів більше 410 євро на рік — здавання в оренду, або сонячні панелі на даху / балконі, або підробіток фотографом, або дохід від капіталовкладень (якщо він ще не був обкладений банком) та інше.

3. Ті, хто отримував компенсацію втрати заробітку від держави (Lohnersatzleistungen). Це виплати з догляду за дитиною (Elterngeld), виплати з довгої хвороби (Krankengeld), виплати з втрати роботи (Arbeitslosengeld) або скорочення роботи (Kurzarbeitergeld). Оскільки виплати роблять інші організації (наприклад, Біржа з працевлаштування (Arbeitsamt), виходить два джерела доходу.

4. Вимагалось попереднє зменшення податків (Freibetrag). Це робиться тоді, коли людина не хоче отримувати відрахування по певних пунктах потім, а хоче одразу зменшити кількість податків. Виняток: інваліди, що залишилися без піклування та самотні матері, які отримують фіксовані виплати.

5. Особа, яка отримала від роботодавця якісь позачергові виплати, наприклад, при звільненні за згодою сторін (Abfindung) або компенсацію за кілька років (Vergütung für eine mehrjährige Tätigkeit).

6. У особи є літери у графі "Großbuchstaben" у Lohnsteuerbescheid.

7. Платник податків подав заяву про перенесення збитків на наступний рік (Verlust).

8. Індивідуальні підприємці (freiberuflich/gewerblich) [20].

Подавати податкову декларацію обов'язково також у випадках, якщо: (1) особа розлучилася і знову вийшла заміж / одружилися того ж року; (2) особа отримала відступні (Abfindung); (3) особа має чоловіка з обмеженим податковим обов'язком, який живе за межами Німеччини в одній з країн ЄС, і внесли його дані до своєї електронної податкової картки; (4) особа має додаткові доходи від фрілансу тощо.

На деяких пенсіонерів також може поширюватись обов'язок подання податкової декларації. Наприклад, якщо цього вимагає податкова інспекція або весь сукупний дохід платника податків перевищує основний неоподатковуваний мінімум (Grundfreibetrag).

Більшість найманих працівників зобов'язані подавати податкову декларацію. Однак у деяких випадках є сенс зробити це добровільно. Адже можна вирахувати з податку свої певні витрати. Це означає, що варто повідомити податкову інспекцію (Finanzamt) у своїй податковій декларації (Steuererklärung), які витрати були. Податкова інспекція підсумовує ці витрати та віднімає їх з річних доходів. Після цього потрібно буде сплатити податок тільки з суми, що залишилася. Це так званий оподатковуваний дохід (zu versteuerndes Einkommen) [21].

Деякі види доходів не оподатковуються податком на доходи фізичних осіб, зокрема: допомога по догляду за дитиною (Elterngeld), допомога з безробіття, субсидія для студентів (BAföG) або стипендії. Те ж правило діє і для тих, хто працює на Mini-Job (дохід не більше 520 євро на місяць) або чий дохід не перевищує основ-

ний неоподатковуваний мінімум (Grundfreibetrag). Основний неоподатковуваний мінімум коригується щороку і на 2023 рік становить 10 908 євро на рік на одну особу і 21 816 євро на пару. Якщо дохід не перевищує цієї суми, то сплачувати податок з доходів фізичних осіб не потрібно. У решті випадків діє таке правило: кожен, хто проживає в Німеччині і заробляє гроші, повинен сплачувати ПДФО. Це положення стосується також біженців та претендентів на притулок [22].

Розглянемо найкращі комбінації податкових категорій для подружніх пар. Подружні пари можуть вибрати одну з трьох комбінацій податкових груп: (1) якщо один партнер заробляє значно більше, ніж інший, варто поєднати III і V. Пара подає податкову декларацію разом, оскільки податковий клас III має найнижчу податкову ставку; (2) якщо подружжя заробляє приблизно однакову суму, рекомендується комбінація IV і IV.

Сума Einkommenssteuer залежить від того, скільки заробляє платник податків. Загалом діє правило: чим більше заробляє особа, тим більше сума ПДФО. За допомогою калькулятора податків можна самостійно розрахувати, яку суму податку має сплатити платник податків. На сайті www.brutto-netto-rechner.info є калькулятор податків, яким можна користуватися англійською мовою.

У перспективі варто імплементувати такий калькулятор в Україні зважаючи на норми вітчизняних законодавчих та нормативно-правових актів, котрі регламентують податкове законодавство.

Пенсіонери, студенти, безробітні чи працюючі на Mini-Job також можуть сплачувати Einkommenssteuer, все залежить від того, який у сукупності загальний дохід: сама пенсія і додаткові надходження (наприклад, від оренди або прибутку від відсотків). Якщо дохід перевищує основний неоподатковуваний мінімум (Grundfreibetrag), платники податків повинні сплачувати податок з пенсії. Те саме стосується і студентів. Той, хто заробляє більше основного неоподаткованого мінімуму, має сплачувати податки. Працюючи на Mini-Job, можна регулярно заробляти до 520 євро на місяць. Якщо загальний прибуток не перевищує цю суму, як правило, не повинні сплачувати податки. Допомога з безробіття не оподатковується. Проте вона має бути зазначена у податковій декларації [22].

Податкові пільги, що надаються державою, можна поділити на три категорії: (1) рекламні витрати (Werbungskosten): Це витрати, пов'язані з професійною діяльністю, наприклад, поїздками на роботу, освітою та підвищенням кваліфікації; (2) непередбачені витрати (Außergewöhnliche Belastungen): Це непередбачені витрати, які вам довелося зазнати, наприклад, через хворобу; (3) особливі витрати (Sonderausgaben): Це приватні витрати, наприклад, пожертвування, внески до системи медичного страхування та страхування на випадок втрати дієздатності або витрати на догляд за дитиною.

Усі ці витрати слід зазначити у своїй податковій декларації.

Підтверджуючі документи, наприклад, рахунки та чеки, подавати разом із податковою декларацією не потрібно. Однак платник податків повинен зберегти їх

на випадок, якщо податкова інспекція попросить пред'явити їх [21].

Для підтримки сімей існують різноманітні податкові пільги.

Допомога по догляду за дитиною (Elterngeld): якщо після народження дитини особа змушена менше працювати, то держава допоможе фінансово, виплачуючи допомогу по догляду за дитиною, розмір якої залежить від доходів. Є можливість підвищити розмір допомоги, змінивши клас оподаткування. Особа, яка іде у декретну відпустку, зазвичай повинна вибрати клас оподаткування III. Щоб змінити клас оподаткування потрібно діяти швидко. Заява на зміну класу оподаткування має бути подана не менше ніж за сім місяців до того, як почне діяти так званий захист материнства (Mutterschutz). Більше інформації про це можна знайти на сайті компанії Stiftung Warentest. Батьківська допомога не оподатковується, але вона використовується для обчислення ставки оподаткування.

Допомога на дитину (Kindergeld) / неоподатковуваний мінімум на дітей (Freibetr?ge f?r Kinder): На кожну дитину батьки отримують допомогу у розмірі не менше 250 євро. Щоб її отримати, потрібно подати заяву на видачу допомоги на дитину до сімейної каси (Familienkasse). Окрім того, низькооплачувані працівники можуть додатково подати заяву на отримання надбавки на дитину. Також існує неоподатковуваний мінімум на дітей (Kinderfreibetrag). У кожній родині є можливість вибору, яку допомогу на дитину отримувати: Kindergeld або Kinderfreibetrag. Для цього необхідно податкову декларацією подати разом з "Додатком на дитину" (Anlage Kind), який заповнюється окремо на кожну дитину. Після цього податкова інспекція (Finanzamt) перевірить, який варіант допомоги є вигідніший для родини.

Витрати по догляду за дитиною (Betreuungskosten). За потреби можна відняти з податку дві третини витрат на догляд за дитиною, зокрема, витрати на дитячий садок або няню. Крім того, у деяких випадках можна включити витрати на утримання та професійне навчання дитини до статті непередбачених витрат. Якщо повнолітня дитина проходить професійне навчання і не живе з вами, ви можете проконсультуватися щодо покриття витрат на навчання.

Пільги для батьків — одинаків (Entlastungsbetrag f?r Alleinerziehende). Матері або батьки одинаки мають право на отримання пільги для батьків — одинаків.

Витрати по догляду за членом сім'ї (Pflege-Pauschalbetrag). Передбачається зменшення оподаткованого доходу на суму витрат по догляду за членом сім'ї з особливими потребами.

Подати податкову декларацію в електронному вигляді зобов'язанні: (1) самозайняті особи; (2) особи, які зареєстрували приватне підприємство; (3) особи, які мають доходи від сільського та лісового господарства. Це робиться через інтернет-портал німецького податково-фінансового управління Elster (ELektronische STeuerERklärung)¹ [23]. Реєстрація та

автентифікація на даному порталі відбувається за допомогою ідентифікаційного номера платника податків (Steueridentifikationsnummer) та адреси електронної пошти. Процес автентифікації в Elster триває кілька днів. ELSTER використовує приблизно 90% компаній у Німеччині) для подання декларацій.

Наймані працівники можуть подати податкову декларацію в електронному вигляді добровільно. Якщо разом із заробітною платою вони мали інші доходи або, наприклад, допомогу з догляду за дитиною (Elterngeld) або допомогу з безробіття, що перевищує суму 410 євро на рік, вони зобов'язані подати податкову декларацію в електронному вигляді.

Якщо платник податків бажає заповнити податкову декларацію від руки та відправити її поштою або особисто занести до податкової інспекції (Finanzamt), то бланки можете отримати у податковій інспекції або завантажити онлайн на сайті formulare-bfinv.de.

Зростаюча кількість приватних осіб також використовує ELSTER для подання своїх річних податкових декларацій і запитів на відшкодування податків: роблячи це в Інтернеті, платник податків заощаджує потребу роздруковувати та надсилати свої податкові форми до місцевої податкової служби (Finanzamt). Якщо платник податків регулярно подає податкові декларації в Інтернеті, ELSTER також може автоматично отримувати велику кількість особистої інформації, що значно пришвидшує процес.

Якщо платник податків зобов'язаний подати податкову декларацію, то має зробити це до 31 липня наступного року. Якщо складанням податкової декларації займається податковий консультант (Steuerberater*in) або фахівці Lohnsteuerhilfeverein, то є більше часу. Останнім днем подачі у такому разі буде останній день лютого вже після наступного року. Наприклад, податкову декларацію за 2021 рік як виняток можна було подати і пізніше. Термін було продовжено до 31 жовтня 2022 року. Якщо податкову декларацію подаєте за допомогою фахівців Lohnsteuerhilfeverein або податкового консультанта, платник податків має час до 31 серпня 2023 року. Для податкової декларації за 2022 рік термін свого часу також буде продовжено.

У виняткових випадках можете подати до податкової інспекції письмову заяву із проханням про продовження терміну подання податкової декларації. Для цього платник податків має переконливо обґрунтувати прохання про продовження та вказати нову дату здачі податкової декларації. Однак податкова інспекція не зобов'язана давати на це свою згоду.

Якщо платник податків подає податкову декларацію добровільно, у нього є чотири роки.

Якщо платник податків пропустив термін подання податкової декларації, податкова інспекція (Finanzamt) може встановити пеню за прострочення платежу. Чи це буде зроблено, залежить від співробітника податкової інспекції. Однак слід пам'ятати: якщо платник податків здає податкову декларацію лише через 14 місяців після закінчення року, за який подається декла-

¹ ELSTER (ELektronische STeuerERklärung = електронна податкова декларація) - це німецька онлайн-система податкової служби, розроблена Федеральним центральним податковим управлінням (Bundeszentralamt für Steuern), щоб будь-хто міг подати свої податкові декларації в Інтернеті. Вартість програми складає 29,95 євро, і оплата провадиться тільки в тому випадку, якщо податкова декларація подається до податкової інспекції за допомогою програми.

рація, йому у будь-якому випадку доведеться заплатити пеню за прострочення платежу. Відповідно до § 152 Положення про порядок стягування податків, зборів та мит (Abgabenordnung) пеня становить 0,25% від суми податку за вирахування авансових платежів та розмірів податкових відрахувань, що застосовуються за кожний початий місяць прострочення, але не менше 25 євро на місяць.

Окрім того, податкова інспекція може призначити адміністративний штраф. Розмір штрафу зазвичай становить від 100 до 500 євро, а вимога сплати надсилається поштою.

Інспекція надсилає порушнику листа, де встановлено термін подання декларації. Тут же розраховано розмір штрафу під час продовження ухилення від сплати податків. Якщо формуляр не надіслано у строк, податкова стягує штраф і надсилає аналогічний лист із новим терміном та збільшеним штрафом. Буває, що штраф стягнути не вдається — наприклад, на рахунках порушника відсутні кошти. Тоді суд призначає арешт до двох тижнів.

Особам, які ухиляються від сплати податків, загрожують грошові штрафи, а в особливо серйозних випадках — покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 10 років.

Якщо платник податків не бажає заповнювати свою податкову декларацію сам, він може звернутися до Lohnsteuerhilfverein або до податкового консультанта (Steuerberater*in.) Перелік податкових консультантів можна знайти наприклад, на сайті steuerberater.de. Розмір його винагороди регулюється Положенням про гонорари за податкові консультації. Він також залежить від обсягу роботи. Послуги Lohnsteuerhilfverein більш вигідні за ціною, ніж послуги податкових консультантів, однак вони не мають права консультувати самозайнятих осіб та власників комерційних підприємств. Витрати на податкове програмне забезпечення, на оплату послуг Lohnsteuerhilfverein та податкового консультанта можна також відняти з податку.

Документи, які підтверджують та стосуються податкової декларації, як правило, не потрібно надсилати до податкової інспекції. Однак, вони повинні зберігатися 10 років. У разі виникнення спірних питань податкова інспекція може вимагати пред'явити ці документи протягом 10 років з моменту подання податкової декларації.

Чинownik, який отримав декларацію, спочатку швидко перевіряє формуляри. Якщо чогось не вистачає, заявник отримує листа з проханням у певний термін вислати папери, яких бракує. Зазвичай це займає два-три тижні.

Потім чиновник проводить перевірку декларації та надсилає податкове рішення — Steuerbescheid. Вказує, які пункти списані з бази оподаткування, а які ні. Причини відмови наводяться з посиланням на закони, які є підставою для рішення. Наприкінці прописується сума, яку слід доплатити чи отримати назад. Якщо схвалено повернення, гроші одразу переказуються на вказаний у декларації розрахунковий рахунок. У разі доплати вказується до якого числа обов'язково переказати гроші. Якщо незрозумілі причини відмови у податкових вирахуваннях і зроблено висновок, що відмова неправомірна, подається скарга — Einspruch. Проте при-

значену доплату податку потрібно переказати на рахунок податкової протягом місяця.

Після ухвалення податкового рішення є місяць, щоб оскаржити рішення фіскальної служби. Відсутність реакції на висновок означає згоду. Якщо не подати скаргу вчасно, то рішення набуде чинності та змінити його вже буде неможливо.

Щодо України, то можемо констатувати, що на сьогодні Проект Закону "Про свободу підприємницької (економічної) діяльності домогосподарств №8143 від 20.10.2022 р. [24]. Законопроект передбачено запровадити з 01.01.2025 р. новий механізм оподаткування домогосподарств (осіб або сукупності осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти). На думку нормотворців прийняття законопроекту створить правові та економічні умови функціонування та збільшення доходів домогосподарств в Україні.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Приклади стягування податків із доходів громадян у провідних країнах світу демонструють, що соціальна спрямованість прибуткового оподаткування у сучасній ринковій економіці багато в чому формується за рахунок пріоритетної підтримки інституту сім'ї. Переорієнтація податкової практики на надання соціальних пільг при стягуванні прибуткового податку не окремій фізичній особі, а сім'ї (домогосподарства) як суб'єкту оподаткування дозволяє мінімізувати податковий тиск на сімейний бюджет платників податків, що мають найбільшу кількість утриманців. Сім'я, таким чином, отримує можливість максимально використовувати одержувані її працездатними членами доходи, а не чекати субсидій та дотацій через фонди соціального забезпечення. Це стимулює працездатних платників податків до легального збільшення своїх доходів та значно знижує їхнє прагнення ухилятися від оподаткування.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у здійсненні аналізу адміністрування у сфері оподаткування домогосподарств на прикладі інших країн ЄС та розробка пропозицій та рекомендацій щодо можливості його імплементації у вітчизняні нормативно-правові та законодавчі документи, що регламентують окремі аспекти оподаткування, зокрема в частині входу до складу домогосподарства та виходу з нього його членів, практики взяття на облік та зняття з нього домогосподарств у контролюючих органах, повідомлення контролюючих органів про зміну складу домогосподарства, здійснення контролю за правильністю нарахування ПДФО домогосподарствами, встановлення відповідальності за подання платниками податків податкової декларації про майновий стан і доходи домогосподарства з недостовірними відомостями тощо.

Література:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про свободу підприємницької (економічної) діяль-

ності домогосподарств". URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1509557> (дата звернення 05.04.2023).

2. Гуржий Т.О. Наукові підходи до політики у сфері фінансових відносин домогосподарств із фінансовими та нефінансовими корпораціями. Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку: зб. наукових праць Донецького державного університету управління. Серія "Економіка". 2019. Т. XX. Вип. 311. С. 272—284

3. Дем'янчук І.А. Фіскальні інструменти регулювання доходів і витрат сектору домогосподарств. Економіка та держава. 2015. 4. С. 69—72.

4. Дутова Н. В. Лесік Є. С. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: проблеми та вдосконалення на базі досвіду зарубіжних країн. Економіка і організація управління. 2019. Вип. 1. С. 43—52.

5. Навроцький С.А., Петлін І.В. Система фінансово-регулювання доходів домогосподарств у сучасних умовах. Фінансовий простір. №3. 2013 С.48—52.

6. Реднік В. І. Оподаткування доходів домогосподарств: вітчизняні реалії і перспективи. Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства: погляди студентської молоді: збірн. тез доп. П'ятої Всеукр. студ. інт.-конф. каф. фін. ім. С.І. Юрія ТНЕУ, м. Тернопіль, 25 трав. 2018 р. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 130 с. С. 82—86.

7. Найденко О. Є. Світовий досвід оподаткування сімейних доходів. Сучасні проблеми і перспективи розвитку підприємництва та фінансово-економічного потенціалу регіону в умовах євроінтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 2 жовтня 2021 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2021. 80 с. С. 58—64.

8. Тучак Т. В. Соціалізація оподаткування доходів фізичних осіб: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Modern Economics*. 2019. № 17. С. 226—231.

9. Jepsen M. Vers une individualisation de nos systemes fiscaux? *Travail, genre et societies*, 2012. № 27. P. 171—176.

10. Coutelle C. Rapport d'information fait au nom de la delegation aux droits des femmes et a l'egalite des chances entre hommes et les femmes, sur la question des femmes et du systeme fiscal. *Assemblee nationale (France)*. URL: <http://www.assemblee-nationale.fr/14/rap-info/i1875.asp/> (дата звернення 05.04.2023).

11. Die steuerliche Identifikationsnummer. URL: https://www.bzst.de/DE/Privatpersonen/Steuerliche-identifikationsnummer/steuerlicheidentifikationsnummer_node.html (дата звернення 05.04.2023).

12. BZSt. Finanzamt URL: https://www.bzst.de/DE/Home/home_node.html (дата звернення 05.04.2023).

13. Lohnsteuerbescheinigung — das sollten Sie wissen! URL: <https://www.smartsteuer.de/online/steuerwissen/lohnsteuerbescheinigung/> (дата звернення 05.04.2023).

14. Doppelbesteuerungsabkommen und andere Abkommen im Steuerbereich. URL: https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Steuern/Internationales_Steuerrecht/Staatenbezogene_Informationen/

doppelbesteuerungsabkommen.html (дата звернення 05.04.2023).

15. Einkommensteuergesetz(ESTG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/estg/>, (дата звернення 05.04.2023).

16. Das deutsche Steuersystem. URL: <https://handbookgermany.de/de/german-tax-system> (дата звернення 05.04.2023).

17. Welche Steuerklassen gibt es und was bedeuten sie? URL: <https://www.vlh.de/wissen-service/steuer-abc/welche-steuerklassen-gibt-es-und-was-bedeuten-sie.html> (дата звернення 05.04.2023).

18. Unsere Stärke: Wir sind Deutschlands größter Lohnsteuerhilfeverein. URL: <https://www.vlh.de/> (дата звернення 05.04.2023).

19. Steuerklassen. URL: <https://www.steuerklassen.com/> (дата звернення 05.04.2023).

20. Хто зобов'язаний подавати податкову декларацію у Німеччині. URL: <https://expat-rus.de/kto-obyazan-podavat-deklaraziyu-v-germanii/> (дата звернення 05.04.2023).

21. Lohnsteuerhilfeverein. URL: www.vlh.de. (дата звернення 05.04.2023).

22. Deutschland von A bis Z. URL: <https://handbookgermany.de/de> (дата звернення 05.04.2023).

23. ELSTER — The online tax office in Germany. URL: <https://www.iamexpat.de/expat-info/taxation-germany/elster-german-online-tax-office> (дата звернення 05.04.2023).

24. Проект Закону про свободу підприємницької (економічної) діяльності домогосподарств №8143 від 20.10.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40672>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), "Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On freedom of entrepreneurial (economic) activity of households", available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1509557> (Accessed 5 April 2023).

2. Gurzhy, T.O. (2019), "Scientific approaches to policy in the field of financial relations of households with financial and non-financial corporations", Problems and prospects of ensuring stable socio-economic development: coll. of scientific works of the Donetsk State University of Management, "Economy" series, Vol. XX, no. 311, pp. 272—284

3. Demyanchuk, I.A. (2015), "Fiscal tools for regulation of household sector incomes and expenses", *Economy and the state*, vol. 4, pp. 69—72.

4. Dutova, N.V., and Lesik, E.S. (2019), "Taxation of income of individuals in Ukraine: problems and improvements based on the experience of foreign countries", *Economics and management organization*, vol. 1, pp. 43—52.

5. Navrotsky, S.A., and Petlin, I.V. (2013), "The system of financial regulation of household incomes in modern conditions", *Financial space*, vol. 3, pp. 48—52.

6. Rednik, V. I. (2018), "Household income taxation: domestic realities and prospects. Management of finances of the state, region, enterprise and household: views of student youth", *Zbirka dopovidej P'iatoi Vseukr. stud. int.-*

konf. kaf. fin. im. S.I. Yuriiia [Fifth All-Ukrainian study int.-conf. cafe Finn. named after Sl. Yuriy], TNEU, Ternopil, Ukraine, pp. 82—86.

7. Naidenko, O. E. (2021), "World experience of taxation of family income": Zbirka dopovidej Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii Suchasni problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva ta finansovo-ekonomichnoho potentsialu rehionu v umovakh ievro-intehratsii [Modern problems and prospects for the development of entrepreneurship and the financial and economic potential of the region in the conditions of European integration], ONU named after I. I. Mechnikov, Odesa, Ukraine, pp. 58—64.

8. Tuchak, T. V. (2019), "Socialization of income taxation of individuals: foreign experience and domestic practice", Modern Economics, vol. 17. pp. 226-231.

9. Jepsen, M. (2012), Vers une individualisation de nos systemes fiscaux? Travail, genre et societies, vol. 27, pp. 171-176.

10. Coutelle, C. (2015), "Rapport d'information fait au nom de la delegation aux droits des femmes et a l'egalite des chances entre hommes et les femmes, sur la question des femmes et du systeme fiscal", Assemblee nationale (France), available at: <http://www.assemblee-nationale.fr/14/rap-info/i1875.asp/> (Accessed 5 April 2023).

11. Bundeszentralamt fur Steuern (2023), "Die steuerliche Identifikationsnummer", available at: https://www.bzst.de/DE/Privatpersonen/Steuerliche-identifikationsnummer/steuerliche-identifikationsnummer_node.html (Accessed 5 April 2023).

12. BZSt (2023), "Finanzamt", available at: https://www.bzst.de/DE/Home/home_node.html (Accessed 5 April 2023).

13. Heine, S. (2023), "Lohnsteuerbescheinigung — das sollten Sie wissen!", available at: <https://www.smar-tsteuer.de/online/steuerwissen/lohnsteuerbescheinigung/> (Accessed 5 April 2023).

14. Bundesministerium der Finanzen (2023), "Doppelbesteuerungsabkommen und andere Abkommen im Steuerbereich", available at: https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Steuern/Internationales_Steuerrecht/Staatenbezogene_Informationen/doppelbesteuerungsabkommen.html (Accessed 5 April 2023).

15. Bundesamt fur Justiz (2023), "Einkommens-teuergesetz (EStG)", available at: <https://www.gesetze-im-internet.de/estg/> (Accessed 5 April 2023).

16. Handbook Germany (2023), "Das deutsche Steuersystem", available at: <https://handbook-germany.de/de/german-tax-system> (Accessed 5 April 2023).

17. Lohnsteuerhilfeverein Vereinigte Lohnsteuerhilfe e.V. (2022), "Welche Steuerklassen gibt es und was bedeuten sie?", available at: <https://www.vlh.de/wissen-service/steuer-abc/welche-steuerklassen-gibt-es-und-was-bedeuten-sie.html> (Accessed 5 April 2023).

18. Lohnsteuerhilfeverein Vereinigte Lohnsteuerhilfe e.V. (2023), "Unsere Stärke: Wir sind Deutschlands größter Lohnsteuerhilfeverein", available at: <https://www.vlh.de/> (Accessed 5 April 2023).

19. Steuerklassen (2023), available at: <https://www.steuerklassen.com/> (Accessed 5 April 2023).

20. Expats in Germany (2023), "Who is obliged to file a tax return in Germany", available at: <https://expat-rus.de/kto-obyazan-podavat-deklaraziyu-v-germanii/> (Accessed 5 April 2023).

21. Lohnsteuerhilfeverein (2023), available at: www.vlh.de (Accessed 5 April 2023).

22. Deutschland von A bis Z (2023), available at: <https://handbookgermany.de/de> (Accessed 5 April 2023).

23. iamExpat (2023), "ELSTER — The online tax office in Germany", available at: <https://www.iamexpat.de/expat-info/taxation-germany/elster-german-online-tax-office> (Accessed 5 April 2023).

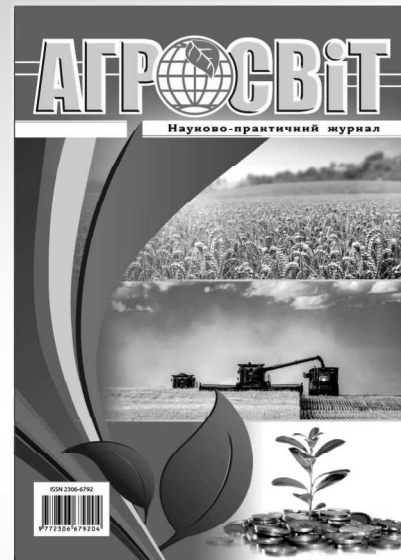
24. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), "Draft Law on Freedom of Entrepreneurial (Economic) Activity of Households", available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40672> (Accessed 5 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 19.04.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

A. Musayev,
Doctoral student, Nakhchivan State University, Nakhchivan, Azerbaijan Republic
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0005-6096-9635>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.104

THE INFLUENCE OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRY

А. Є. Мусаєв,
докторант, Нахічеванський державний університет, Нахічевань, Азербайджанська Республіка

ВПЛИВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

The article discusses influence of entrepreneurial activity on economic development of country. In addition, the article examines international experience related to the role of entrepreneurship for ensuring regional development in developed countries. The article shows that the development of small and medium-sized businesses in the Republic of Azerbaijan leads to the dynamic development of individual sectors of the economy. Based on the analysis carried out in the article, it was determined that the role of modern innovative technologies for the development of entrepreneurship are necessary.

The analysis shows that more attention should be paid to the development of small and medium-sized businesses in the regions. The development of entrepreneurship in the Republic of Azerbaijan can play an important role in the development of the digital economy.

The issue of the development of entrepreneurship and state regulation of the national economy analyzed in the article are more relevant for the Republic of Azerbaijan. Effective provision of regional development depends, first of all, on the correct formulation of the main priorities of state regulation in the field of business development.

Based on the analysis carried out in the article, it is concluded that ensuring the balanced development of economic sectors directly affects the growth of the competitive potential of the national economy. It should be noted that increasing the competitiveness of the national economy are closely related to the socio-economic development of the regions.

Ensuring the development of small and medium-sized businesses requires improving the national strategy of economic development. In general, as a result of the analysis, it is concluded that to develop a strategic development concept for to achieve a sustainable economic development in the regions of the Republic of Azerbaijan and expand the activities of small and medium-sized businesses are necessary. It is important to ensure the digital development of the national economy in order to stimulate entrepreneurial activity in the regions of the Republic of Azerbaijan.

The article identifies the existing problems for ensuring the development of entrepreneurial activity in the Republic of Azerbaijan by regions, provides suggestions and recommendations for their elimination.

У статті розглядається вплив підприємницької діяльності на економічний розвиток країни. Крім того, у статті досліджено міжнародний досвід щодо ролі підприємництва для забезпечення регіонального розвитку в розвинених країнах. У статті показано, що розвиток малого та середнього бізнесу в Азербайджанській Республіці призводить до динамічного розвитку окремих секторів економіки. На основі проведеного в статті аналізу визначено необхідну роль сучасних інноваційних технологій для розвитку підприємництва.

Аналіз показує, що в регіонах необхідно більше уваги приділяти розвитку малого та середнього бізнесу. Розвиток підприємництва в Азербайджанській Республіці може зіграти важливу роль у розвитку цифрової економіки.

Розглянуті в статті питання розвитку підприємництва та державного регулювання національної економіки більш актуальні для Азербайджанської Республіки. Ефективне забезпечення регіонального розвитку залежить, насамперед, від вірного формулювання основних пріоритетів державного регулювання у сфері розвитку підприємництва.

На основі проведеного аналізу в статті зроблено висновок, що забезпечення збалансованого розвитку галузей економіки безпосередньо впливає на зростання конкурентоспроможного потенціалу національної економіки. Слід зазначити, що підвищення конкурентоспроможності національної економіки тісно пов'язане із соціально-економічним розвитком регіонів.

Забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу потребує вдосконалення національної стратегії економічного розвитку. У цілому, в результаті аналізу, зроблено висновок про необхідність розробки концепції стратегічного розвитку для досягнення сталого економічного розвитку в регіонах Азербайджанської Республіки та розширення діяльності малого та середнього бізнесу. Для стимулювання підприємницької діяльності в регіонах Азербайджанської Республіки важливо забезпечити цифровий розвиток національної економіки.

У статті визначено існуючі проблеми щодо забезпечення розвитку підприємницької діяльності в Азербайджанській Республіці по регіонам, надано пропозиції та рекомендації щодо їх усунення.

Key words: innovation, development, integration, entrepreneurship, transformation, investment.

Ключові слова: інновації, розвиток, інтеграція, підприємництво, трансформація, інвестиції.

INTRODUCTION

In recent years, as a result of the successful economic policy pursued at the state level, the processes of economic development in all spheres of the national economy have been constantly observed in the Republic of Azerbaijan. However, as in other post-soviet countries, still sharp differences in the socio-economic development of the regions of the Republic of Azerbaijan are defined. The main reasons are also considered to be the uneven distribution of economic resources across regions. Economic development in the regions has become unbalanced. In recent years, the placement of different infrastructures of the main production and service zones of the Republic of Azerbaijan in the capital Baku has accelerated the outflow of population from regions to cities. This factor has had a serious impact on the sustainable development of the regions. Taking all this into account, the Azerbaijani state considers one of the main priorities to ensure the socio-economic development of the regions [5].

In general, the proper use of material and natural resources are necessary to ensure regional socio-economic development. It is necessary to increase the effectiveness of the investment policy carried out in the country. In recent years, comprehensive economic measures have been carried out in the Republic of Azerbaijan in order to effectively use the potential of the regions. A different of state programs related to the development of regions have been adopted in this direction. As a result of the

sustainable economic measures implemented in the regions, the development of small and medium-sized businesses, poverty reduction, and preservation of macroeconomic stability have been achieved. The analysis shows that it is necessary to study in detail the impact of each region on the country's economy. It is necessary to identify existing problems and study ways to eliminate them. One of the main goals facing the Republic of Azerbaijan, as in other countries of the post-soviet space, are to determine the main priority directions of development in economic areas in the spheres of production and services. At the same time, stimulating the development of competitive priority sectors of the economy should be considered necessary [7].

In the conditions of a modern market economy, the model of an innovative approach plays a necessary role in the sustainability of socio-economic development of regions [2]. As a result of the corresponding approach, various trends in the development of branches of the national economy are formed. The formation of these trends are significantly influenced by appropriate measures carried out on a number of economic priorities [4]. For example, an increase the standard of living of the population and the quality of life can be noted as a priority task. It is necessary to optimize the use of economic potential by regions. It should be borne in mind that in order to increase the effectiveness of the state program in the Republic of Azerbaijan, it is necessary to strengthen state support for small and medium-sized businesses. In

addition, the main priorities are ensuring balanced development between the regions and improving the standard of living of citizens. The next main priority are to ensure the anti-crisis development of the regions in the conditions of crises observed at the global level [3]. Taking into account the problem of dependence of the national economy of the Republic of Azerbaijan on imports, it is necessary to develop new production and service areas with export opportunities in the regions. Another top priority across the country is to ensure the innovative development of the regions. At this time, the development of knowledge-intensive industries are becoming important in the socio-economic development of the regions [6]. Thus, as a result of innovative development in the country, innovative entrepreneurial activity in the fields of production and service can develop in the regions. In addition, it is advisable to create regional innovation centers, scientific, business and business incubators in the regions. The full economic development of the regions can be observed as a result of the implementation of the designated priorities [8].

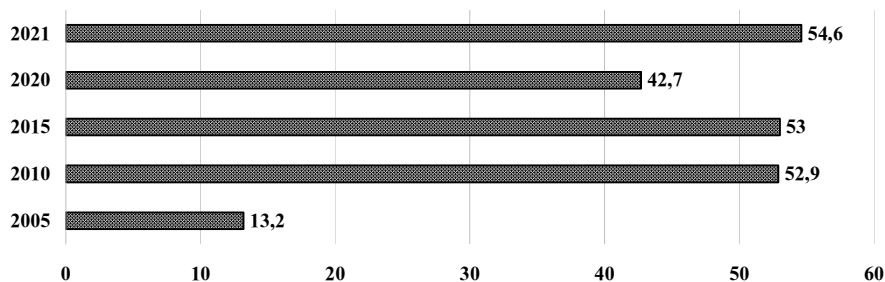
In recent years, the decline of prices on international oil markets, global economic crises, and the Covid-19 pandemic have had a serious impact on the national economy of the Republic of Azerbaijan. It should be borne in mind that with the self-regulation of the free market, it is impossible to achieve socio-economic development by region [1]. The main purpose of the activities carried out in connection with the development of the non-oil sector in the Republic of Azerbaijan are the development of small and medium-sized enterprises with export opportunities in the country and ensuring the formation of a sustainable economic system.

ANALYSIS OF RECENT PUBLICATIONS ON THIS TOPIC

In the conditions of a modern market economy, state regulation of the activities of small and medium-sized businesses is of great importance in ensuring the development of regions. For example, A.Sh. Shakaraliyev in his scientific work noted the need to increase the role of the state for ensuring the socio-economic development of the regions [7]. K.N. Abdullayev in his study showed the need to expand entrepreneurial activity in the areas of production and services for to ensure sustainable economic development of the regions [1].

The main goals of the state for regulating entrepreneurial activity are to maintain the normal level of development of the country's economy and ensure the effective activity of entrepreneurs. M.M. Mahmudov, in his work, pointed out the need for the role of the private sector in the proper use of the potential of the regions [5]. In general, the tasks of regulating the entrepreneurial activity of the state by regions include:

- adoption and control over the implementation of the legislative framework defining the economic interests

Graph 1. Dynamics of changes of the GDP of the Republic of Azerbaijan in the recent years (billions USD)

Source: https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/ Statistical indicators of the Republic of Azerbaijan (Statistical yearbook — 2022).

of small and medium-sized businesses, as well as the protection of their rights;

- improving the efficiency of state regulation of the economic development of regions and optimizing the state budget expenditures for the development of regions;

- reduction of direct intervention and economic control over the activities of small and medium-sized businesses in the sectors of production and service;

- creation of favorable conditions for the sale of products produced by small and medium-sized entrepreneurs in the domestic and foreign markets, also monitoring compliance with competition rules;

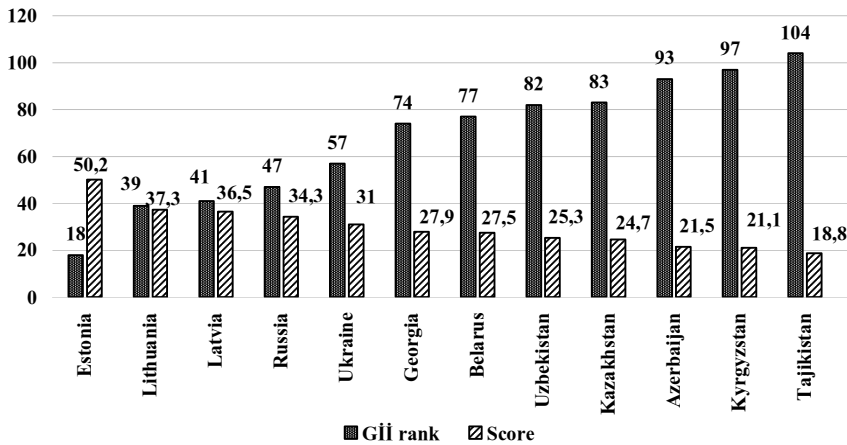
- maintaining social balance by regions and supporting differentiation of incomes of the majority of the population, etc.

These factors determine the main role of the state in the proper regulation of entrepreneurial activity. For example, V.N. Vidyapin noted in his research that increasing the competitiveness of manufacturing and service sectors plays an important role in the development of the country's economy [8]. D.V. Kuzmin pointed out the importance of effective use of local and foreign investments to increase the competitiveness of national economy sectors by regions [4]. It should be borne in mind that a successful economic policy pursued by the state at the macro level is also able to ultimately ensure the development of national entrepreneurship, affecting business activity in the country.

STATEMENT OF THE MAIN MATERIAL

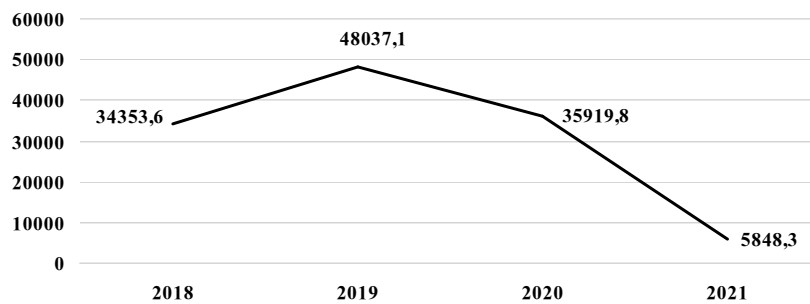
At the state level, continuous economic measures taken in recent years towards the development of the non-oil sector of the Republic of Azerbaijan are yielding positive results. As a result of the implemented political and economic measures, the export opportunities of the country's non-oil sector have also increased.

It should be noted that in recent years there has been an increase in the dynamics of the GDP of the Republic of Azerbaijan. For example, if in 2005 the GDP of the Republic of Azerbaijan was 13.2 billion USD, then in 2010 this figure was increased to 52.9 billion US dollars (Graph 1). In 2020, as a result of the impact of the Covid-19 pandemic, a decline in the national economic development of Azerbaijan was recorded. However, as a result of the successful economic policy pursued in recent years, the pace of economic development has been restored in all spheres of the national economy. As a result, GDP of the Republic of Azerbaijan increased to 42.7 billion US dollars

Graph 2. Positions of post-soviet countries on Global Innovation Indices (2022)

Source: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-section1-en-gii-2022-at-a-glance-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>

Graph 3. Expenditures to technological innovations in the all industry sector of the Republic of Azerbaijan, thousand manats (1 USD=1.70 manats (AZN))

Source: www.stat.gov.az / Industry of Azerbaijan (Statistical yearbook 2022).

Table 1. Number of micro, small and medium enterprises in the Nakhchivan Autonomous Republic (NAR)

Years	Total by the Republic of Azerbaijan	Total (in NAR)	Micro (in NAR)	Small (in NAR)	Medium (in NAR)
2019	271304	7446	7158	168	120
2020	316370	8615	8330	167	118
2021	355906	8387	8064	173	120

Source: www.stat.gov.az / Micro, small and medium entrepreneurship in the Republic of Azerbaijan (Statistical yearbook — 2022).

in 2020 compared to previous years and amounted to 54.6 billion US dollars in 2021.

In recent years, has been a serious change in the positions of some post-soviet countries in the Global Innovation Index. Among the post-soviet countries, Estonia ranked 18th, Lithuania — 39th, and Latvia — 41st. In addition, Russia was in 47th place, Ukraine — in 57th, Georgia — in 74th, Azerbaijan — in 93rd, and Tajikistan — in 104th. For example, according to the Global Innovation Index, Estonia scored 50,2, Lithuania scored 37,3, Latvia scored 36,5, Ukraine scored 31, Azerbaijan scored 21,5, and Georgia scored 27,9 points (Graph 2). The conducted analysis shows that in the countries of the post-soviet space are significant progress in the application of modern innovative technologies.

In recent years, the Republic of Azerbaijan has also seen major changes in spending on technological innovations in all industries. For example, if in the Republic of Azerbaijan expenditures on technological innovations in all industries amounted to 34353,6 thousand manats in 2018, then in 2019 this figure increased and reached to 48037,1 thousand manats (Graph 3). The COVID-19 pandemic, widespread all over the world, has also negatively affected the national economy of the Republic of Azerbaijan. As a result, in 2020, spending on technological innovations in industry sector across the country decreased by 35919,8 thousand manats, and in 2021 — by 5848.3 thousand manats. After the end of the COVID-19 pandemic in the Republic of Azerbaijan, spending on technological innovations in all sectors are projected to increase in the next years.

In recent years, serious changes in the number of micro, small and medium-sized entrepreneurs have also been observed in the Republic of Azerbaijan. For example, if in 2019 were 271304 business entities in the Republic of Azerbaijan, then in 2021 this figure increased to 355906 (Table 1). Nakhchivan Autonomous Republic is considered one of the most developed economic region within the Republic of Azerbaijan. For example, if in 2021, compared to 2019, the total number of entrepreneurs in the Nakhchivan Autonomous Republic amounted to 7446 people, then in 2021 this figure increased to 8387 people (Table 1). In addition, in 2021, the number of micro-entrepreneurs in the Nakhchivan Autonomous Republic amounted to 8064 people, small entrepreneurs — 173 people, medium-sized entrepreneurs-120 people. The analysis shows that in recent years, the activity of small and medium-sized businesses in economic areas has been expanding in the Nakhchivan Autonomous Republic.

The internal and external resources of each region determine the trends of its formation and development. The transformation and development model are based on local and global interests. Such systems are regulated by the influence and scope of closed and external factors. The criteria of regionalization in the Republic of Azerbaijan are managed from the point of view of economic and functional, sectoral and territorial complexes. Traditional regions are formed mainly taking into account the interconnection of territories and sectors of the economy. For example, Nakhchivan Autonomous Republic are one of the largest economic regions of the Republic of Azerbaijan. The solution of the existing socio-economic problems of Nakhchivan is eliminated taking into account the current economic situation of Azerbaijan. Nakhchivan Autonomous Republic, being a region of the Republic of Azerbaijan,

has its own legislative base and organizational and economic management structure. Therefore, the directions of Nakhchivan's socio-economic development are determined on the basis of a successful economic policy. In the Republic of Azerbaijan, the existing economic potential, natural and climatic conditions and the level of economic development of Nakhchivan differ from other regions.

The rate of economic growth observed in the national economy of Azerbaijan directly affect the socio-economic development of Nakhchivan. Based on its economic resources, the Nakhchivan Autonomous Republic can effectively use modern innovative technologies in economic sectors. In general, it is necessary to ensure the innovative development of small and medium-sized businesses in the regions of the Republic of Azerbaijan (including Nakhchivan). The introduction of modern innovative competitive technologies can also affect the cost structure and product quality.

In recent years, the introduction of modern innovative technologies in the sectors of production and service has been successfully continued in the Republic of Azerbaijan. Thus, the high quality and competitiveness of the products increases the demand for it in the domestic market. Every entrepreneur always gives preference to innovative production technology for the effective operation of their production and service enterprises. It should be borne in mind that small and medium-sized entrepreneurs can get great economic benefits through the introduction of new technologies. The implementation of comprehensive measures in the development of economic regions in the Republic of Azerbaijan ensures the effective development of the regions. The solution of the socio-economic problems of the region as a priority direction becomes possible due to the improvement of employment and living conditions of the population, the development of education, healthcare, cultural services and other spheres.

The socio-economic development of the regions in the Republic of Azerbaijan are possible thanks to the implementation of economic reforms and the new economic policy. Strategic and marketing planning of the region's development leads to the effective use of its potential.

CONCLUSION

In general, the analysis shows that it is necessary to ensure the economic development of the regions of the Republic of Azerbaijan, including the expansion of small and medium-sized businesses. Programs for innovative development of regions in the near future should be prepared at the state level. In addition, the process of increasing the production and export of innovative products by small and medium-sized entrepreneurs in the regions should be stimulated. The economic measures taken by the post-soviet countries for the development of regions and the positive results obtained should be widely studied. In addition, in order to develop priority directions of small and medium-sized businesses in Azerbaijan, it is advisable to improve the mechanisms for applying tax incentives to these fields. In addition, it

is necessary to reduce the interest rate on loans from local banks for the development of small and medium-sized businesses.

Література:

1. Abdullayev K.N. and etc. Regulation of the Digital Economy in Modern Condition of Competitiveness. "WSEAS Transactions on Business and Economics". New Jersey.: WSEAS publ. house. 2022, №19. С. 1289—1295.
2. Abdullayev K.N. and etc. The role of Creative Potential in the Project Management Process for the Implementation of the Company's Strategies. Review of Economics and Finance, London.: Finance publ. house. 2022. №20. P. 255—262.
3. Колесов В.П., Кулаков М.В. Международная экономика. Москва.: Инфра. М. 2009. 345 с
4. Кузьмин Д.В. Национальная конкурентоспособность, глобальная нестабильность и макроэкономическое равновесие. Москва: Наука. 2015. 222 с.
5. Mahmudov, M.M. and etc. (2011), "Regulation of socio-economic development of regions". Baku, Science. 2011. 255 p.
6. Ширай В.И. Мировая экономика и международные экономические отношения. -Москва.: Издательских дом Дашков и К. 2003. 528 с.
7. Шакаралиев А.Ш. Экономическая политика государства: торжество устойчивого и стабильного развития Баку, Изд. Victory. 2011. 542 с.
8. Видяпин В.Н. и др. Региональная экономика. Москва. Инфра-М. 2003. 686 с

References:

1. Abdullayev, K.N. (2022), "Regulation of the Digital Economy in Modern Condition of Competitiveness", WSEAS Transactions on Business and Economics, vol. 19, pp. 1289—1295.
2. Abdullayev, K.N. (2022), "The role of Creative Potential in the Project Management Process for the Implementation of the Company's Strategies", Review of Economics and Finance, vol. 20, pp. 255—262.
3. Kolesov, V.P. and Kulakov, M.B. (2009), *Mejdunarodnaya ekonomika [International economics]*, Infra, Moscow, Russia
4. Kuzmin, D.V. (2015), *Nasionalnaya konkurentosposobnost, globalnaya nestabilnost i makroekonomiceskie ravnovesii [National competitiveness, global instability and macroeconomic balance]*, Nauka, Moscow, Russia.
5. Mahmudov, M.M. (2011), *Regulation of socio-economic development of regions*, Science, Baku, Azerbaijan.
6. Shiray, V.I. (2003), *Mirovaya ekonomika i mejdubarodnie ekonomiceskie otnosheniya [World economy and international economic relations]*, Dashkov and K, Moscow, Russia.
7. Shakaraliyev, A.Sh. (2011), *Ekonomiceskaya politika qosudarstva: torjestva ustoycivoqo i stabilnoqo razvitiya [Economic policy of state: triumph of sustainable and stable development]*, Victory, Baku, Azerbaijan.
8. Vidyapin V.N. and etc. (2003), *Regionalnaya ekonomika [Regional economy]*, Infra-M, Moscow, Russia. *Стаття надійшла до редакції 19.04.2023 р.*

УДК 338.1:330.4

С. М. Гайденко,
к. е. н., доцент кафедри підприємництва та бізнес-адміністрування,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0112-369X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.109

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ БІЗНЕС-АНАЛІТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В РАМКАХ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Haidenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship
and Business Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

FEATURES OF BUSINESS ANALYTICAL MODELING PROCESS MANAGEMENT WITHIN THE ASSESSMENT OF FINANCIAL INDICATORS OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

Статтю присвячено дослідженню особливостей управління процесом бізнес-аналітичного моделювання в рамках оцінки фінансових показників будівельних підприємств. У статті визначено вплив запропонованих чинників на загальну зміну фінансових показників підприємства шляхом застосування методики поетапного аналітичного моделювання та факторного аналізу обсягу реалізованої продукції. Досліджено сутність аналітичного моделювання та зазначено, що факторний аналіз здійснюється із застосуванням різноманітних прийомів: абсолютних та відносних різниць, ланцюгових підстановок, індексний, інтегральний, пропорційного ділення, логарифмічний. Ступінь впливу кожного з чинників на обсяг реалізованої продукції визначено із застосуванням логарифмічного способу, так як результативний показник визначається за допомогою змішаної детермінованої факторної моделі. Виконано факторний аналіз обсягу реалізації продукції АТ "Будіндустрія" за 2018 р. та 2020 р. логарифмічним методом. Запропоновано факторні моделі та встановлено вплив чинників на результативний показник.

The article is devoted to the study of the peculiarities of managing the process of business analytical modeling within the framework of the assessment of financial indicators of construction enterprises. The article determines the influence of the proposed factors on the overall change in the company's financial indicators by applying the method of step-by-step analytical modeling and factor analysis of the volume of products sold. The essence of analytical modeling was studied and it was noted that factor analysis is carried out using various methods: absolute and relative differences, chain substitutions, index, integral, proportional division, logarithmic. The degree of influence of each of the factors on the volume of sold products is determined using the logarithmic method, since the effective indicator is determined using a mixed deterministic factor model. A factor analysis of the volume of product sales was performed JSC "Budindustria" for 2018 and 2020 using the logarithmic method. Factor models are proposed and the influence of factors on the performance indicator is

determined. The factors of the increase in the volume of sold products (reinforced concrete, commercial concrete and commercial mortar) of construction enterprises are characterized. It is emphasized that economic-mathematical modeling is one of the modern and most effective methods of analysis in the practice and theory of the market economy, accordingly, the analysis of the possibilities of mathematical tools (based on economic-mathematical models) for the justification of management decisions and their verification is a rather urgent task. The article describes the factors by which the 2-factor relationship formula is built, which includes components corresponding to the main types of products of Budindustria JSC. A close relationship between the total volume of product sales of the investigated enterprise and the volume of sales of commercial mortar (in monetary and in-kind form), the average sales price of commercial mortar, etc., the volume of sales of reinforced concrete (in monetary and in-kind form), the average sales price of reinforced concrete, volume sales of commercial concrete (in kind and in cash), the average sale price of commercial concrete.

Ключові слова: аналітичне моделювання, факторний аналіз, логарифмічний метод, будівельний бізнес, фінансові показники, економіко-аналітична робота, підприємницька діяльність, показники ділової активності.

Key words: analytical modeling, factor analysis, logarithmic method, construction business, financial indicators, economic and analytical work, entrepreneurial activity, indicators of business activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток ринкових відносин в умовах воєнного стану підвищує відповідальність підприємств будівельного бізнесу в процесі розробки та прийняття управлінських рішень для забезпечення ефективності їх роботи, посилення орієнтації на кінцеві результати підприємницької діяльності. При цьому одним з найважливіших показників, що характеризує фінансовий стан діяльності підприємства є обсяг реалізованої продукції (послуг, робіт), величина якої залежить від багатьох різних чинників. У зв'язку з цим досить важливе значення набуває питання про аналітичне моделювання та факторний аналіз даного показника. Як відомо, зміни будь-якого економіко-статистичного показника можна представити у вигляді математичної моделі, яка є функцією ряду змінних, в динаміці яких проявляється вплив відповідних чинників. Тому для вирішення будь-якого завдання, що виникає в практиці економічних досліджень, необхідно глибоко зрозуміти закономірності, функціональні зв'язки та ступінь узгодженості між елементами досліджуваної економічної системи. Одним із сучасних і найефективніших методів аналізу в теорії та практиці ринкової економіки є економіко-математичне моделювання. Тому аналіз, дослідження можливостей математичного інструментарію для обґрунтування управлінських рішень та перевірки їх на економіко-математичних моделях є дуже актуальним завданням, що має важливе як теоретичне, так і практичне значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основоположниками класичних напрямів застосування методів аналітичного моделювання в економіці є А. Сміт, Д. Рікардо, Ф. Кене та ін.

У вітчизняній практиці суттєвий внесок у розвиток методології економіко-математичного моделювання внесли С. В. Іванов [2], П. М. Куліков [3], О. В. Павелко [4], А. М. Турило [5] та ін. На даний час методи економіко-математичного моделювання продовжують стрімко розвиватися. У сучасній літературі економіко-математичне моделювання розглядається, як формальний математичний опис деякої економічної системи, або процесу з метою об'єктивного вирішення управлінських і виробничих завдань. Лише за наявності математичних моделей можливе отримання науково обґрунтованих результатів досліджень для вирішення проблем ефективного функціонування підприємств будівельного бізнесу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у оцінці аналітичного моделювання фінансових показників підприємств будівельного бізнесу (на прикладі АТ "Будіндустрія", м. Чернівці).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На величину фінансових показників підприємницької діяльності будівельного підприємства впливає низка чинників. Для визначення впливу даних чин-

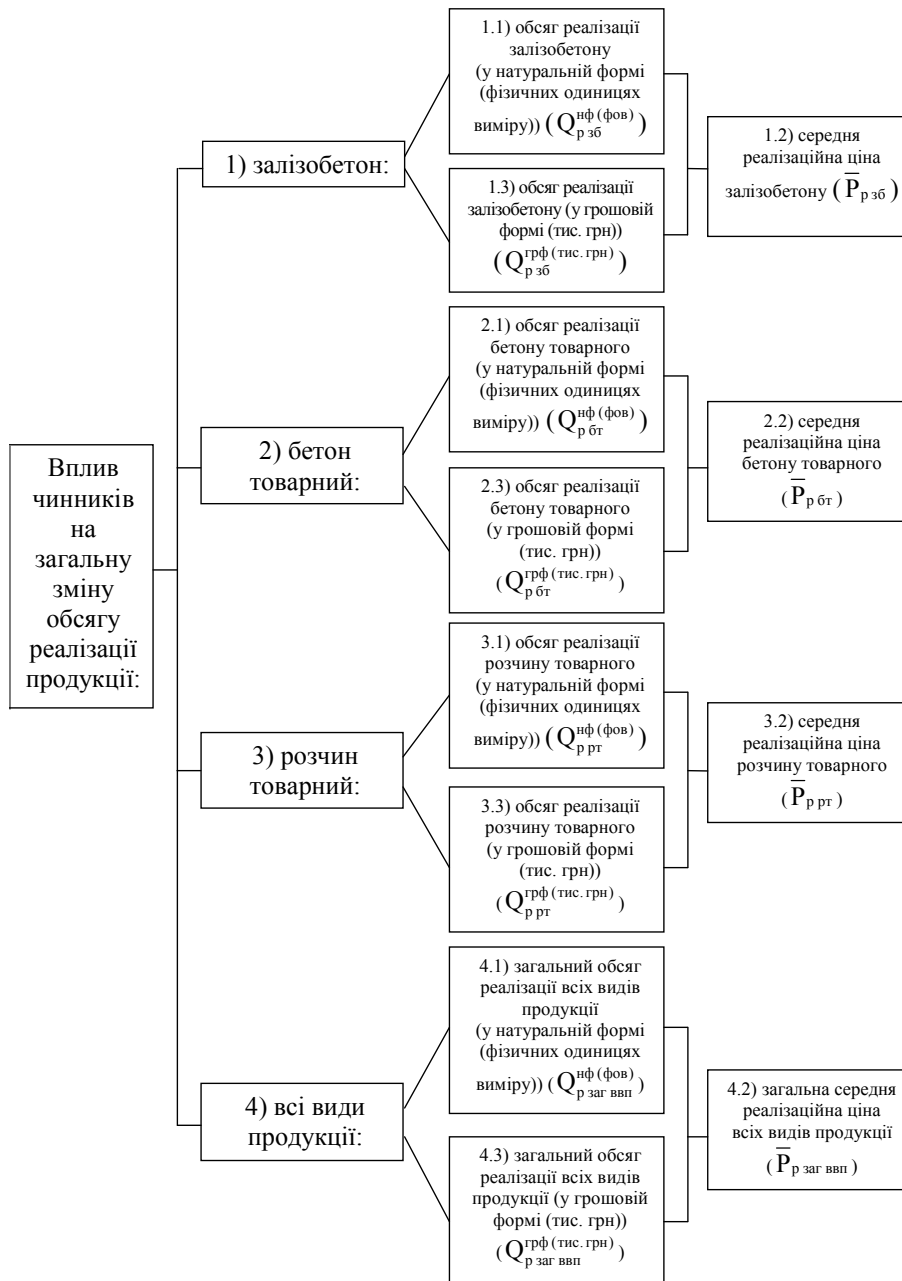

Рис. 1. Блок-схема "взаємозв'язок розрахунку впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції"

ників на загальну зміну фінансових показників підприємства пропонується використати методику поетапного аналітичного моделювання та факторного аналізу обсягу реалізованої продукції. Зазначимо, що факторний аналіз здійснюється із застосуванням таких прийомів: ланцюгових підстановок, абсолютних і відносних різниць, індексний, пропорційного ділення, інтегральний, логарифмічний та ін. В роботі ступінь впливу кожного з чинників на результативний показник буде визначатись із застосуванням логарифмічного способу, оскільки результативний показник визначається за допомогою змішаної (комбінованої) детермінованої факторної моделі. У разі використання логарифмічного методу факторного аналізу результат розрахунку не залежить від розташування чинників у моделі, тому забезпечується більш висока точність розрахунків.

Загалом відмітимо, що в роботі величина обсягу реалізації продукції досліджуваного підприємства (АТ "Будіндустрія") залежить, перш за все, від обсягу реалізації залізобетону (у грошовій та натуральній формі), середньої реалізаційної ціни залізобетону, обсягу реалізації бетону товарного (у натуральній та грошовій формі), середньої реалізаційної ціни бетону товарного, обсягу реалізації розчину товарного (у грошовій та натуральній формі), середньої реалізаційної ціни розчину товарного та ін.

Характеристика чинників, за якими буде відбуватися побудова відповідної 2-чинникової формули взаємозв'язку включає наступні складові, які відповідають основним видам продукції АТ "Будіндустрія":

1) залізобетон:

1.1) обсяг реалізації залізобетону (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)) ($Q_{рзб}^{нф(фов)}$);

- 1.2) середня реалізаційна ціна залізобетону ($\bar{P}_{p зб}$);
- 1.3) обсяг реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)) ($Q_{p зб}^{грф (тис. грн)}$);
- 2) бетон товарний:
- 2.1) обсяг реалізації бетону товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)) ($Q_{p бт}^{нф (ф ов)}$);
- 2.2) середня реалізаційна ціна бетону товарного ($\bar{P}_{p бт}$);
- 2.3) обсяг реалізації бетону товарного (у грошовій формі (тис. грн)) ($Q_{p бт}^{грф (тис. грн)}$);
- 3) розчин товарний:
- 3.1) обсяг реалізації розчину товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)) ($Q_{p рт}^{нф (ф ов)}$);
- 3.2) середня реалізаційна ціна розчину товарного ($\bar{P}_{p рт}$);
- 3.3) обсяг реалізації розчину товарного (у грошовій формі (тис. грн)) ($Q_{p рт}^{грф (тис. грн)}$);
- 4) всі види продукції:
- 4.1) загальний обсяг реалізації всіх видів продукції (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)) ($Q_{p заг ввп}^{нф (ф ов)}$);
- 4.2) загальна середня реалізаційна ціна всіх видів продукції ($\bar{P}_{p заг ввп}$);

4.3) загальний обсяг реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі (тис. грн)) ($Q_{p заг ввп}^{грф (тис. грн)}$).

Наступним потрібно побудувати відповідний взаємозв'язок охарактеризованих вище чинників у вигляді наступної блок-схеми (див. рис. 1).

Обґрунтовуючи процес розрахунку впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції варто навести математичне представлення розрахункової формули:

$$Q_{p i}^{грф (тис. грн)} = Q_{p i}^{нф (ф ов)} * \bar{P}_{p i}$$

де $Q_{p i}^{грф (тис. грн)}$ — обсяг реалізації і-го виду продукції (у грошовій формі (тис. грн));

$Q_{p i}^{нф (ф ов)}$ — обсяг реалізації і-го виду продукції (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру))

$\bar{P}_{p i}$ — середня реалізаційна ціна і-го виду продукції.

Доречно стверджувати, що для розрахунку абсолютного впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції будемо застосовувати логарифмічний метод факторного аналізу. При цьому констатуємо, що насамперед, спочатку потрібно представити відповідні згруповані вихідні та додаткові дані, які відображаються в табл. 1 і табл. 2.

Вихідні дані для факторного аналізу впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції логарифмічним методом АТ "Будіндустрія" за 2018 р. та 2020 рр. наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Вихідні дані для розрахунку впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції (у грошовій формі)

Чинники	Умовні позначення	Одиниці виміру	2018 р.	2020 р.
Обсяг реалізації залізобетону (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру))	$Q_{p зб}^{нф (ф ов)}$	м ³	23833,24	16342,23
Середня реалізаційна ціна залізобетону	$\bar{P}_{p зб}$	грн / м ³	3090,00	3606,34
Обсяг реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн))	$Q_{p зб}^{грф (тис. грн)}$	тис. грн	73644,7	58935,6
Обсяг реалізації бетону товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру))	$Q_{p бт}^{нф (ф ов)}$	м ³	65623,36	69914,37
Середня реалізаційна ціна бетону товарного	$\bar{P}_{p бт}$	грн / м ³	1219,96	1345,88
Обсяг реалізації бетону товарного (у грошовій формі (тис. грн))	$Q_{p бт}^{грф (тис. грн)}$	тис. грн	80056,1	94096,1
Обсяг реалізації розчину товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру))	$Q_{p рт}^{нф (ф ов)}$	м ³	9485,70	9999,05
Середня реалізаційна ціна розчину товарного	$\bar{P}_{p рт}$	грн / м ³	866,26	985,36
Обсяг реалізації розчину товарного (у грошовій формі (тис. грн))	$Q_{p рт}^{грф (тис. грн)}$	тис. грн	8217,1	9852,7
Загальний обсяг реалізації всіх видів продукції (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру))	$Q_{p заг ввп}^{нф (ф ов)}$	м ³	98942,30	96255,65
Загальна середня реалізаційна ціна всіх видів продукції	$\bar{P}_{p заг ввп}$	грн / м ³	1636,49	1692,21
Загальний обсяг реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі (тис. грн))	$Q_{p заг ввп}^{грф (тис. грн)}$	тис. грн	161917,9	162884,4

1) розраховується абсолютний вплив чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції (у грошовій формі (тис. грн)) за:

1) залізобетоном, і як правило за рахунок зміни його:

1.1) обсягу реалізації залізобетону (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)} = \pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)} * \frac{\log I_{Q_{р зб}^{нф (фов)}}}{\log I_{Q_{р зб}^{грф (тис. грн)}}}$$

$$\pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)} = -14709,1 * \frac{-0,1638717}{-0,0967638} = -24910,2 \text{ тис. грн}$$

1.2) середньої реалізаційної ціни залізобетону:

$$\pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)} = \pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)} * \frac{\log I_{\bar{P}_{р зб}}}{\log I_{Q_{р зб}^{грф (тис. грн)}}}$$

$$\pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)} = -14709,0 * \frac{0,0671082}{-0,0967638} = 10201,1 \text{ тис. грн}$$

1.3) сумарного абсолютного впливу всіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)), а отже, він рівняється загальному абсолютному відхиленню за діагностованим показником ($\sum \pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)}$):

$$\sum \pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)} = \pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)} + \pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)}$$

$$\sum \pm \Delta Q_{р зб}^{грф (тис. грн)} = -24910,2 + 10201,1 = -14709,1 \text{ тис. грн}$$

2) бетоном товарним, і як правило за рахунок зміни його:

2.1) обсягу реалізації бетону товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)} = \pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)} * \frac{\log I_{Q_{р бт}^{нф (фов)}}}{\log I_{Q_{р бт}^{грф (тис. грн)}}}$$

$$\pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)} = 14040,0 * \frac{0,0275080}{0,0701772} = 5503,0 \text{ тис. грн}$$

2.2) середньої реалізаційної ціни бетону товарного:

$$\pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)} = \pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)} * \frac{\log I_{\bar{P}_{р бт}}}{\log I_{Q_{р бт}^{грф (тис. грн)}}}$$

$$\pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)} = 14040,0 * \frac{0,0426714}{0,0701772} = 8537,0 \text{ тис. грн}$$

2.3) сумарного абсолютного впливу всіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації бетону товарного (у грошовій формі (тис. грн)), а отже, він рівняється загальному абсолютному відхиленню

за діагностованим показником ($\sum \pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)}$):

$$\sum \pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)} = \pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)} + \pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)}$$

$$\sum \pm \Delta Q_{р бт}^{грф (тис. грн)} = 5503,0 + 8537,0 = 14040,0 \text{ тис. грн}$$

3) розчином товарним, і як правило за рахунок зміни його:

3.1) обсягу реалізації розчину товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm \Delta Q_{р рт}^{грф (тис. грн)} = \pm \Delta Q_{р рт}^{грф (тис. грн)} * \frac{\log I_{Q_{р рт}^{нф (фов)}}}{\log I_{Q_{р рт}^{грф (тис. грн)}}}$$

$$\pm \Delta Q_{р рт}^{грф (тис. грн)} = 1635,6 * \frac{0,0228894}{0,0788367} = 474,9 \text{ тис. грн}$$

3.2) середньої реалізаційної ціни розчину товарного:

$$\pm \Delta Q_{р рт}^{грф (тис. грн)} = \pm \Delta Q_{р рт}^{грф (тис. грн)} * \frac{\log I_{\bar{P}_{р рт}}}{\log I_{Q_{р рт}^{грф (тис. грн)}}}$$

Таблиця 2. Додаткові дані для розрахунку впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції (у грошовій формі) застосовуючи логарифмічний метод факторного аналізу

Чинники	Одиниці виміру	2018 р.	2020 р.	$\pm \Delta_i$	I_i	\log_i
$Q_{р зб}^{нф (фов)}$	м ³	23833,24	16342,23	-7491,01	0,6856907	-0,1638717
$\bar{P}_{р зб}$	грн / м ³	3090,00	3606,34	516,34	1,1671003	0,0671082
$Q_{р зб}^{грф (тис. грн)}$	тис. грн	73644,7	58935,6	-14709,1	0,8002694	-0,0967638
$Q_{р бт}^{нф (фов)}$	м ³	65623,36	69914,37	4291,01	1,0653885	0,0275080
$\bar{P}_{р бт}$	грн / м ³	1219,96	1345,88	125,95	1,1032436	0,0426714
$Q_{р бт}^{грф (тис. грн)}$	тис. грн	80056,1	94096,1	14040,0	1,1753770	0,0701772
$Q_{р рт}^{нф (фов)}$	м ³	9485,70	9999,05	513,35	1,0541183	0,0228894
$\bar{P}_{р рт}$	грн / м ³	866,26	985,36	119,10	1,1374876	0,0559467
$Q_{р рт}^{грф (тис. грн)}$	тис. грн	8217,1	9852,7	1635,6	1,1990483	0,0788367
$Q_{р заг ввп}^{нф (фов)}$	м ³	98942,30	96255,65	-2686,65	0,9728463	-0,0119558
$\bar{P}_{р заг ввп}$	грн / м ³	1636,49	1692,21	55,72	1,0340485	0,0145409
$Q_{р заг ввп}^{грф (тис. грн)}$	тис. грн	161917,9	162884,4	966,5	1,0059691	0,0025846

$$\pm \Delta Q_{p\text{ рт } \bar{p}_{p\text{ рт}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = 1635,6 * \frac{0,0559467}{0,0788367} = 1160,7 \text{ тис. грн}$$

3.3) сумарного абсолютного впливу всіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації розчину товарного (у грошовій формі (тис. грн)), а отже, він рівняється загальному абсолютному відхиленню за діагностованим показником ($\sum \pm \Delta Q_{p\text{ рт}}^{\text{грф (тис. грн)}}$):

$$\sum \pm \Delta Q_{p\text{ рт}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \pm \Delta Q_{p\text{ рт } Q_{p\text{ рт}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} + \pm \Delta Q_{p\text{ рт } \bar{p}_{p\text{ рт}}}^{\text{грф (тис. грн)}}$$

$$\sum \pm \Delta Q_{p\text{ рт}}^{\text{грф (тис. грн)}} = 474,9 + 1160,7 = 1635,6 \text{ тис. грн}$$

4) всіма видами продукції, і як правило за рахунок зміни її:

4.1) загального обсягу реалізації всіх видів продукції (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm \Delta Q_{p\text{ заг } Q_{p\text{ заг}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \pm \Delta Q_{p\text{ заг}}^{\text{грф (тис. грн)}} * \frac{\log I_{Q_{p\text{ заг}}^{\text{нф (фов)}}}}{\log I_{Q_{p\text{ заг}}^{\text{грф (тис. грн)}}}}$$

$$\pm \Delta Q_{p\text{ заг } Q_{p\text{ заг}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = 966,5 * \frac{-0,0119558}{0,0025846} = -4471,0 \text{ тис. грн}$$

4.2) загальної середньої реалізаційної ціни всіх видів продукції:

$$\pm \Delta Q_{p\text{ заг } \bar{p}_{p\text{ заг}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \pm \Delta Q_{p\text{ заг}}^{\text{грф (тис. грн)}} * \frac{\log I_{\bar{p}_{p\text{ заг}}}}{\log I_{Q_{p\text{ заг}}^{\text{грф (тис. грн)}}}}$$

$$\pm \Delta Q_{p\text{ заг } \bar{p}_{p\text{ заг}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = 966,5 * \frac{0,0145409}{0,0025846} = 5437,5 \text{ тис. грн}$$

4.3) сумарного абсолютного впливу всіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі), що рівняється загальному абсолютному відхиленню за діагностованим показником ($\sum \pm \Delta Q_{p\text{ заг}}^{\text{грф (тис. грн)}}$):

$$\sum \pm \Delta Q_{p\text{ заг}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \pm \Delta Q_{p\text{ заг } Q_{p\text{ заг}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} + \pm \Delta Q_{p\text{ заг } \bar{p}_{p\text{ заг}}}^{\text{грф (тис. грн)}}$$

$$\sum \pm \Delta Q_{p\text{ заг}}^{\text{грф (тис. грн)}} = -4471,0 + 5437,5 = 966,5 \text{ тис. грн}$$

II) розраховується відносний вплив чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції (у грошовій формі (тис. грн)) за:

1) залізобетоном, і як правило за рахунок зміни його:

1.1) обсягу реалізації залізобетону (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm \delta Q_{p\text{ зб } Q_{p\text{ зб}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{\pm \Delta Q_{p\text{ зб } Q_{p\text{ зб}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}}}{Q_{p\text{ зб } 0}^{\text{грф (тис. грн)}}} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p\text{ зб } Q_{p\text{ зб}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{-24910,2}{73644,7} * 100\% = -33,82\%$$

1.2) середньої реалізаційної ціни залізобетону:

$$\pm \delta Q_{p\text{ зб } \bar{p}_{p\text{ зб}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{\pm \Delta Q_{p\text{ зб } \bar{p}_{p\text{ зб}}}^{\text{грф (тис. грн)}}}{Q_{p\text{ зб } 0}^{\text{грф (тис. грн)}}} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p\text{ зб } \bar{p}_{p\text{ зб}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{10201,1}{73644,7} * 100\% = 13,85\%$$

1.3) сумарного відносного впливу всіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)), а отже, він рівняється загальному відносному відхиленню за діагностованим показником ($\sum \pm \delta Q_{p\text{ зб}}^{\text{грф (тис. грн)}}$):

$$\sum \pm \delta Q_{p\text{ зб}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \pm \delta Q_{p\text{ зб } Q_{p\text{ зб}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} + \pm \delta Q_{p\text{ зб } \bar{p}_{p\text{ зб}}}^{\text{грф (тис. грн)}}$$

$$\sum \pm \delta Q_{p\text{ зб}}^{\text{грф (тис. грн)}} = -33,82 + 13,85 = -19,97\%$$

$$\sum \pm \delta Q_{p\text{ зб}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{\sum \pm \Delta Q_{p\text{ зб}}^{\text{грф (тис. грн)}}}{Q_{p\text{ зб } 0}^{\text{грф (тис. грн)}}} * 100\%$$

$$\sum \pm \delta Q_{p\text{ зб}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{-14709,1}{73644,7} * 100\% = -19,97\%$$

2) бетоном товарним, і як правило за рахунок зміни його: 2.1) обсягу реалізації бетону товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm \delta Q_{p\text{ бт } Q_{p\text{ бт}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{\pm \Delta Q_{p\text{ бт } Q_{p\text{ бт}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}}}{Q_{p\text{ бт } 0}^{\text{грф (тис. грн)}}} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p\text{ бт } Q_{p\text{ бт}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{5503,0}{80056,1} * 100\% = 6,87\%$$

2.2) середньої реалізаційної ціни бетону товарного:

$$\pm \delta Q_{p\text{ бт } \bar{p}_{p\text{ бт}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{\pm \Delta Q_{p\text{ бт } \bar{p}_{p\text{ бт}}}^{\text{грф (тис. грн)}}}{Q_{p\text{ бт } 0}^{\text{грф (тис. грн)}}} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p\text{ бт } \bar{p}_{p\text{ бт}}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{8537,0}{80056,1} * 100\% = 10,67\%$$

2.3) сумарного відносного впливу всіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації бетону товарного (у грошовій формі (тис. грн)), а отже, він рівняється загальному відносному відхиленню за діагностованим показником ($\sum \pm \delta Q_{p\text{ бт}}^{\text{грф (тис. грн)}}$):

$$\sum \pm \delta Q_{p\text{ бт}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \pm \delta Q_{p\text{ бт } Q_{p\text{ бт}}^{\text{нф (фов)}}}^{\text{грф (тис. грн)}} + \pm \delta Q_{p\text{ бт } \bar{p}_{p\text{ бт}}}^{\text{грф (тис. грн)}}$$

$$\sum \pm \delta Q_{p\text{ бт}}^{\text{грф (тис. грн)}} = 6,87 + 10,67 = 17,54\%$$

$$\sum \pm \delta Q_{p\text{ бт}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{\sum \pm \Delta Q_{p\text{ бт}}^{\text{грф (тис. грн)}}}{Q_{p\text{ бт } 0}^{\text{грф (тис. грн)}}} * 100\%$$

$$\sum \pm \delta Q_{p\text{ бт}}^{\text{грф (тис. грн)}} = \frac{14040,0}{80056,1} * 100\% = 17,54\%$$

3) розчином товарним, і як правило за рахунок зміни його:

3.1) обсягу реалізації розчину товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm \delta Q_{p \text{ рт } Q_{p \text{ рт }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ рт } Q_{p \text{ рт }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{Q_{p \text{ рт } 0}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p \text{ рт } Q_{p \text{ рт }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{474,9}{8217,1} * 100\% = 5,78\%$$

3.2) середньої реалізаційної ціни розчину товарного:

$$\pm \delta Q_{p \text{ рт } \bar{P}_{p \text{ рт }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ рт } \bar{P}_{p \text{ рт }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{Q_{p \text{ рт } 0}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p \text{ рт } \bar{P}_{p \text{ рт }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{1160,7}{8217,1} * 100\% = 14,13\%$$

3.3) сумарного відносного впливу всіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації розчину товарного (у грошовій формі (тис. грн)), а отже, він рівняється загальному відносному відхиленню за діагностованим показником ($\sum \pm \delta Q_{p \text{ рт }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})$):

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ рт }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \pm \delta Q_{p \text{ рт } Q_{p \text{ рт }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) + \pm \delta Q_{p \text{ рт } \bar{P}_{p \text{ рт }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})$$

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ рт }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = 5,78 + 14,13 = 19,91\%$$

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ рт }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ рт }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{Q_{p \text{ рт } 0}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ рт }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{1635,6}{8217,1} * 100\% = 19,91\%$$

4) всіма видами продукції, і як правило за рахунок зміни її:

4.1) загального обсягу реалізації всіх видів продукції (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm \delta Q_{p \text{ заг } Q_{p \text{ заг }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ заг } Q_{p \text{ заг }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{Q_{p \text{ заг } 0}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p \text{ заг } Q_{p \text{ заг }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{-4471,0}{161917,9} * 100\% = -2,76\%$$

4.2) загальної середньої реалізаційної ціни всіх видів продукції:

$$\pm \delta Q_{p \text{ заг } \bar{P}_{p \text{ заг }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ заг } \bar{P}_{p \text{ заг }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{Q_{p \text{ заг } 0}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p \text{ заг } \bar{P}_{p \text{ заг }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{5437,5}{161917,9} * 100\% = 3,36\%$$

4.3) сумарного відносного впливу всіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі (тис. грн)), а отже, він рівняється загальному відносному відхиленню за діагностованим показником ($\sum \pm \delta Q_{p \text{ заг }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})$):

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ заг }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \pm \delta Q_{p \text{ заг } Q_{p \text{ заг }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) + \pm \delta Q_{p \text{ заг } \bar{P}_{p \text{ заг }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})$$

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ заг }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = -2,76 + 3,36 = 0,60\%$$

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ заг }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ заг }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{Q_{p \text{ заг } 0}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ заг }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{966,5}{161917,9} * 100\% = 0,60\%$$

III) розраховується структура впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції (у грошовій формі (тис. грн)) за:

1) залізобетоном, і як правило за рахунок зміни його:

1.1) обсягу реалізації залізобетону (у натуральній формі):

$$\pm \delta Q_{p \text{ зб } Q_{p \text{ зб }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ зб } Q_{p \text{ зб }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ зб }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p \text{ зб } Q_{p \text{ зб }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{-24910,2}{-14709,1} * 100\% = 169,35\%$$

1.2) середньої реалізаційної ціни залізобетону:

$$\pm \delta Q_{p \text{ зб } \bar{P}_{p \text{ зб }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ зб } \bar{P}_{p \text{ зб }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ зб }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p \text{ зб } \bar{P}_{p \text{ зб }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{10201,1}{-14709,1} * 100\% = -69,35\%$$

1.3) сумарної структури впливу всіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)), а отже, він рівняється в загальному підрахунку 100% за діагностованим показником ($\sum \pm \delta Q_{p \text{ зб }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})$):

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ зб }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \pm \delta Q_{p \text{ зб } Q_{p \text{ зб }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) + \pm \delta Q_{p \text{ зб } \bar{P}_{p \text{ зб }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})$$

$$\sum \pm \delta Q_{p \text{ зб }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = 169,35 + (-69,35) = 100\%$$

2) бетоном товарним, і як правило за рахунок зміни його:

2.1) обсягу реалізації бетону товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm \delta Q_{p \text{ бт } Q_{p \text{ бт }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ бт } Q_{p \text{ бт }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ бт }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm \delta Q_{p \text{ бт } Q_{p \text{ бт }}^{\text{нф}}(\text{фов})}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{5503,0}{14040,0} * 100\% = 39,20\%$$

2.2) середньої реалізаційної ціни бетону товарного:

$$\pm \delta Q_{p \text{ бт } \bar{P}_{p \text{ бт }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн}) = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ бт } \bar{P}_{p \text{ бт }}}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})}{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ бт }}^{\text{грф}}(\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm v Q_{p \text{ бт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн}) = \frac{8537,0}{14040,0} * 100\% = 60,80\%$$

2.3) сумарної структури впливу усіх чинників на загальну зміну обсягу реалізації бетону товарного (у грошовій формі (тис. грн)), тому рівняється в загальному підрахунку 100% за показником ($\sum \pm v Q_{p \text{ бт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})$):

$$\sum \pm v Q_{p \text{ бт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн}) = \pm v Q_{p \text{ бт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{Q_{p \text{ бт}}^{\text{нф}} (\text{фов})} + \pm v Q_{p \text{ бт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{\bar{p}_{p \text{ бт}}}$$

$$\sum \pm v Q_{p \text{ бт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн}) = 39,20 + 60,80 = 100\%$$

3) розчином товарним, і як правило за рахунок зміни його:

3.1) обсягу реалізації розчину товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm v Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{Q_{p \text{ рт}}^{\text{нф}} (\text{фов})} = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{Q_{p \text{ рт}}^{\text{нф}} (\text{фов})}}{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm v Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{Q_{p \text{ рт}}^{\text{нф}} (\text{фов})} = \frac{474,9}{1635,6} * 100\% = 29,04\%$$

3.2) середньої реалізаційної ціни розчину товарного:

$$\pm v Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{\bar{p}_{p \text{ рт}}} = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{\bar{p}_{p \text{ рт}}}}{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm v Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{\bar{p}_{p \text{ рт}}} = \frac{1160,7}{1635,6} * 100\% = 70,96\%$$

3.3) сумарної структури впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації розчину товарного (у грошовій формі), відповідно він рівняється в загальному підрахунку 100% за показником ($\sum \pm v Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})$):

$$\sum \pm v Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн}) = \pm v Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{Q_{p \text{ рт}}^{\text{нф}} (\text{фов})} + \pm v Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{\bar{p}_{p \text{ рт}}}$$

$$\sum \pm v Q_{p \text{ рт}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн}) = 29,04 + 70,96 = 100\%$$

4) всіма видами продукції, і як правило за рахунок зміни її:

4.1) обсягу реалізації всіх видів продукції (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)):

$$\pm v Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{Q_{p \text{ заг}}^{\text{нф}} (\text{фов})} = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{Q_{p \text{ заг}}^{\text{нф}} (\text{фов})}}{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm v Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{Q_{p \text{ заг}}^{\text{нф}} (\text{фов})} = \frac{-4471,0}{966,5} * 100\% = -462,60\%$$

4.2) середньої реалізаційної ціни всіх видів продукції:

$$\pm v Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{\bar{p}_{p \text{ заг}}} = \frac{\pm \Delta Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{\bar{p}_{p \text{ заг}}}}{\sum \pm \Delta Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})} * 100\%$$

$$\pm v Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{\bar{p}_{p \text{ заг}}} = \frac{5437,5}{966,5} * 100\% = 562,60\%$$

4.3) сумарної структури впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі), таким чином, він рівняється в загальному підрахунку 100% за показником ($\sum \pm v Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})$):

$$\sum \pm v Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн}) = \pm v Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{Q_{p \text{ заг}}^{\text{нф}} (\text{фов})} + \pm v Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн})_{\bar{p}_{p \text{ заг}}}$$

$$\sum \pm v Q_{p \text{ заг}}^{\text{грф}} (\text{тис. грн}) = -462,60 + 562,60 = 100\%$$

Фінальним результатом за виконаними розрахунками впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції є табл. 3 й формування підсумкового висновку щодо того, що трапилося взагалі з показником, який був підданий факторному дослідженню. Таким чином, на підставі табл. 3 можна говорити проте, що фінальні результати розрахунків впливу чинників на:

1) загальну зміну обсягу реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)) відображають те, що він в 2020 р. у співставленні з 2018 р. скоротився на 14709,1 тис. грн, або на 19,97% й це трапилося, як правило від:

1.1) значного зниження обсягу реалізації залізобетону (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)) було одержано величезну від'ємну дію, яка дорівнювала -24910,2 тис. грн, -33,82%, а в структурі це склало 169,35%;

1.2) менш величезного зростання середньої реалізаційної ціни залізобетону було одержано менш значну позитивну дію, яка дорівнювала 10201,1 тис. грн, 13,85%, а в структурі це склало -69,35%;

2) загальну зміну обсягу реалізації бетону товарного відображають те, що він в 2020 р. у співставленні з 2018 р. зріс на 14040,0 тис. грн, або на 17,54% й це трапилося, як правило від:

2.1) величезного збільшення обсягу реалізації бетону товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)) було одержано невелику позитивну дію, яка дорівнювала 5503,0 тис. грн, 6,87%, а в структурі це склало 39,20%;

2.2) мінімального підвищення середньої реалізаційної ціни бетону товарного було одержано значнішу позитивну дію, яка дорівнювала 8537,0 тис. грн, 10,67%, а в структурі це склало 60,80%;

3) загальну зміну обсягу реалізації розчину товарного (у грошовій формі (тис. грн)) відображають те, що він в 2020 р. у співставленні з 2018 р. підвищився на 1635,7 тис. грн, або на 19,91% й це трапилося, як правило від:

3.1) посереднього зростання обсягу реалізації розчину товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)) було одержано мінімальну позитивну дію, яка дорівнювала 474,9 тис. грн, 5,78%, а в структурі це склало 29,04%;

3.2) незначного збільшення середньої реалізаційної ціни розчину товарного було одержано максимальну позитивну дію, яка дорівнювала 1160,7 тис. грн, 14,13%, а в структурі це склало 70,96%;

Таблиця 3. Фінальні результати розрахунків впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції (у грошовій формі)

Чинники	Вплив чинників:		Структура впливу чинників, %
	абсолютний, тис. грн	відносний, %	
1) загальна зміна обсягу реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)), і як правило за рахунок зміни його:	-14709,1	-19,97	100
1.1) обсягу реалізації залізобетону (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру))	-24910,2	-33,82	169,35
1.2) середньої реалізаційної ціни залізобетону	10201,1	13,85	-69,35
2) загальна зміна обсягу реалізації бетону товарного (у грошовій формі (тис. грн)), і як правило за рахунок зміни його:	14040,0	17,54	100
2.1) обсягу реалізації бетону товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру))	5503,0	6,87	39,20
2.2) середньої реалізаційної ціни бетону товарного	8537,0	10,67	60,80
3) загальна зміна обсягу реалізації розчину товарного (у грошовій формі (тис. грн)), і як правило за рахунок зміни його:	1635,7	19,91	100
3.1) обсягу реалізації розчину товарного (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру))	474,9	5,78	29,04
3.2) середньої реалізаційної ціни розчину товарного	1160,7	14,13	70,96
4) загальна зміна обсягу реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі (тис. грн)), і як правило за рахунок зміни його:	966,5	0,60	100
4.1) обсягу реалізації всіх видів продукції (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру))	-4471,0	-2,76	-462,60
4.2) середньої реалізаційної ціни всіх видів продукції	5437,5	3,36	562,60

4) загальну зміну обсягу реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі (тис. грн)) відображають те, що він в 2020 р. у співставленні з 2018 р. підвищився на 966,5 тис. грн, або на 0,60% й це трапилося, як правило від:

4.1) значного зменшення обсягу реалізації всіх видів продукції (у натуральній формі (фізичних одиницях виміру)) було одержано суттєву від'ємну дію, яка дорівнювала -4471,0 тис. грн, -2,76%, а в структурі це склало -462,60%;

4.2) невеликого підвищення середньої реалізаційної ціни всіх видів продукції було одержано значущу позитивну дію, яка дорівнювала 5437,5 тис. грн, 3,36%, а в структурі це склало 562,60%.

Також завершуючи висновок потрібно наголосити проте, що в процесі розрахунків впливу чинників на загальну зміну обсягу реалізації продукції (у грошовій формі (тис. грн)) у:

I) залізобетоні:

а) 1 чинник був від'ємним і за умов його зниження трапилося максимальне скорочення загальної зміни обсягу реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)) й воно позначалося неефективно на всій підприємницькій діяльності АТ "Будіндустрія", при цьому його питома вага структури впливу:

— відображалася позитивною величиною так, як абсолютна його дія та загальна зміна обсягу реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)) була від'ємною та була більшою за 100% так, як трапилася ще позитивна дія 2 чинника;

б) 2 чинник був позитивним і за умов його підвищення відображалася менш значне зростання обсягу реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)) й воно було направлено на ефективну всю підприємницьку діяльність діагностованого будівельного підприємства, при цьому в структурі впливу його питома вага:

— спостерігалася від'ємною величиною так, як абсолютна його дія була позитивною, а загальна зміна обсягу реалізації залізобетону (у грошовій формі (тис. грн)) — від'ємною та була меншою за 100% так, як простежувалася ще значна негативна дія 1 чинника;

II) всіх видах продукції:

а) 1 чинник був від'ємним і за умов його скорочення спостерігалася максимальне зменшення загальної зміни обсягу реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі (тис. грн)) й воно позначалося неефективно на всій підприємницькій діяльності даного підприємства, при цьому в структурі його питома вага:

— характеризувалася значним від'ємним значенням так, як абсолютна його дія була від'ємною, а загальна

зміна обсягу реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі (тис. грн)) — позитивною та була значно більшою за 100% так, як відображалася ще величезна позитивна дія 2 чинника;

б) 2 чинник був позитивним і за умов його збільшення простежувалося максимальне підвищення обсягу реалізації з всіх видів продукції (у грошовій формі (тис. грн)) й воно вже констатувало ефективну зміну всієї підприємницької діяльності обраного підприємства, при цьому питома вага в структурі його впливу:

— примічалася позитивною стороною так, як абсолютна його дія та загальна зміна обсягу реалізації всіх видів продукції (у грошовій формі (тис. грн)) була позитивною та була величезною за 100% так, як спостерігалася ще суттєва від'ємна дія 1 чинника.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, управління процесами бізнес-аналітичного моделювання на підприємствах будівельного бізнесу є одним з перспективних напрямків удосконалення системи управління підприємницькою діяльністю підприємства. Представлений в роботі логарифмічний метод поетапного моделювання та факторного аналізу обсягу реалізованої продукції АТ "Будіндустрія" дозволяє комплексний процес формування абсолютного рівня даного показника послідовно розбити на окремі складові підчинники, представивши їх у вигляді конкретних математичних розрахунків і визначити вплив найважливіших чинників на загальну зміну (збільшення чи зменшення) досліджуваного показника. Використання наведеної методики в практиці функціонування підприємств будівельного бізнесу сприятиме підвищенню об'єктивності отриманих результатів, обґрунтованості управлінських рішень та покращенню якості економіко-аналітичної роботи підприємств.

Література:

1. Зомчак Л. М., Нич О. В. Економіко-математичне моделювання фінансової стійкості підприємств методом головних компонент. Економіка і суспільство. 2017. № 8. С. 850—853.
2. Іванов С. В. Використання апарату економіко-математичного моделювання в практиці виробничо-торгівельного підприємства. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2015. № 2 (18). С. 94—100.
3. Куліков П. М. Економіко-математичне моделювання фінансового стану підприємства: навч. посіб. / за заг. ред. П. М. Куліков, Г. А. Іващенко. Харків: ВД "ІНЖЕК", 2009. 156 с.
4. Павелко О. В. Факторний аналіз фінансових результатів діяльності будівельних підприємств: методика та особливості проведення. Вісник НУВГП. 2020. № 1 (89). С. 168—186.
5. Турило А. М. Методологічні підходи до оцінки фінансової діяльності підприємства. Фінанси України. 2017. № 3. С. 100—104.
6. Фінансова звітність АТ "Будіндустрія" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://smida.gov.ua/db/prof/01349644>.

References:

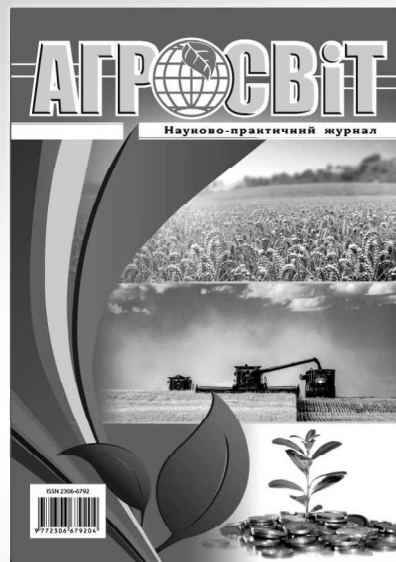
1. Zomchak, L. M. and Nych O. V. (2017), "Economic and mathematical modeling of the financial stability of enterprises using the method of principal components", Economy and society, vol. 8, pp. 850—853.
2. Ivanov, S. V. (2015), "The use of the apparatus of economic and mathematical modeling in the practice of a production and trade enterprise", Economy: realities of time. Scientific journal, vol. 2 (18), pp. 94—100.
3. Kulikov, P. M. (2009), Ekonomiko-matematyчне modeliuвання finansovoho stanu pidpryemstva [Economic-mathematical modeling of the financial state of the enterprise], VD "INZHEK", Kharkiv, Ukraine.
4. Pavelko, O. V. (2020), "Factor analysis of financial results of construction enterprises: methodology and peculiarities of implementation", Bulletin of the NUVHP, vol. 1 (89), pp. 168—186.
5. Turylo, A. M. (2017), "Methodological approaches to the assessment of the financial activity of the enterprise", Finances of Ukraine. vol. 3, pp. 100—104.
6. SMIDA (2023), "Financial reporting of Budindustria JSC", available at: <https://smida.gov.ua/db/prof/01349644> (Accessed 10 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Т. Т. Присяжна,
аспірант, Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8933-4819>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.119

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

T. Prysiazhna,
Postgraduate student, Polissia National University

METHODICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Стаття присвячена вивченню методичних підходів до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад, які дають можливість як місцевим органам влади, так і потенційним інвесторам вивчити можливості та переваги інвестування в певні територіальні громади. В статті проведено аналіз основних літературних джерел в яких представлено методичні підходи до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад таких як: економічний, соціальний, техніко-інфраструктурний, екологічний, інноваційний та інші підходи, при цьому авторами наведено основні переваги та недоліки представлених підходів. Проведений аналіз свідчить про важливість проведення оцінки інвестиційного потенціалу територіальної громади. При цьому науковий доробок в розробці методів такої оцінки є досить насичений різними методами та підходами та свідчить про те що оцінка інвестиційного потенціалу є актуальним, складним та багатокомплексним завданням і потребує застосування різних методичних підходів та інструментів. В роботі автором було опрацьовано сучасні методичні підходи до проведення оцінки інвестиційного потенціалу громад і згруповано їх у вигляді комплексної оцінки, яка складається з 8 основних етапів: 1) аналіз соціально-економічного потенціалу громади; 2) аналіз забезпечення інфраструктурою громади; 3) аналіз фінансового стану громади; 4) аналіз інвестиційної активності та привабливості громади; 5) SWOT-аналіз; 6) порівняння з аналогічними громадами; 7) оцінка рівня розвитку інноваційної сфери громади; 8) оцінка рівня розвитку галузей економіки громади. Ефективність проведення комплексної оцінки інвестиційного потенціалу територіальної громади залежить від широкого кола різноманітних аспектів, таких як економічні, соціальні, природно-кліматичні, інфраструктурні, правові та техніко-технологічні. Результати комплексної оцінки інвестиційного потенціалу територіальної громади дають можливість виявити сильні та слабкі місця і можуть бути використані при розробці стратегічних планів розвитку громади, прийнятті рішень щодо перспективних напрямів розвитку громади та залучення інвестиційних ресурсів та створення нових робочих місць.

The article is devoted to the study of methodical approaches to the assessment of the investment potential of territorial communities, which enable both local authorities and interested investors to obtain opportunities and advantages of investing in certain territorial communities. The article analyzes the main literary sources, which present methodological approaches to assessing the investment potential of territorial communities, such as: economic, social, technical-infrastructure, ecological, innovative and other approaches, while the authors indicate the main advantages and disadvantages of the presented approaches. An analysis of the elections was carried out on the importance of assessing the investment potential of the territorial community. At the same time, the scientific progress in the development of such assessment methods is a sufficiently effective method and approaches and realizes that the assessment of investment potential is an actual, complex and complex task and requires the use of various methodological approaches and tools. In the author's work, modern methodological approaches to the assessment of the community's investment potential were developed and grouped in the form of a comprehensive assessment, which consists of 8 main stages: 1) analysis of the socio-economic potential of the community; 2) analysis of community infrastructure provision; 3) analysis of the community's

financial condition; 4) analysis of investment activity and attractiveness of the community; 5) SWOT analysis; 6) comparison with similar communities; 7) assessment of the level of development of the innovative sphere of the community; 8) assessment of the level of development of branches of the community's economy. The effectiveness of a comprehensive assessment of the investment potential of a territorial community depends on a wide range of various aspects, such as economic, social, natural-climatic, infrastructural, legal and technical-technological. The results of a comprehensive assessment of the investment potential of the territorial community make it possible to identify strengths and weaknesses and can be used in the development of strategic plans for the development of the community, decision-making regarding the future directions of the community's development and the attraction of investment resources and the creation of new jobs.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, територіальна громада, органи місцевого самоврядування, управлінський вплив, механізм управління.

Key words: investment potential, territorial community, local self-government bodies, managerial influence, management mechanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інвестиційний потенціал новоутворених територіальних громад України є одним із ключових факторів їх подальшого розвитку. В свою чергу для проведення аналізу інвестиційного потенціалу необхідно застосувати широке коло методів та інструментів до вивчення таких сфер функціонування громади як економіка, соціальний сектор, інфраструктурна складова тощо. При цьому в літературі представлено широкий спектр методичних підходів до проведення оцінки інвестиційного потенціалу територіальної громади. Доступність даних є основною проблемою в процесі оцінювання. Дані про економічні та соціальні умови часто недоступні або мають низьку якість. Це може ускладнити оцінку інвестиційного потенціалу громади. Якість даних також є важливим фактором у процесі оцінювання. Щоб бути корисними, дані мають бути точними, надійними та актуальними. Дані низької якості можуть призвести до неточних оцінок інвестиційного потенціалу. Методологічні проблеми також є проблемою в процесі оцінювання. Єдиної узгодженої методики оцінки інвестиційного потенціалу не існує. Це може ускладнити порівняння оцінок різних досліджень. Потрібно відміти що на сьогодні можна виокремити більше десятка способів оцінювання інвестиційного потенціалу громад. Єдиного "правильного" підходу не існує. Найкращий підхід буде різним залежно від конкретних потреб громади.

Метою даної наукової роботи є вивчення різних методичних підходів до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад, які дають можливість як місцевим органам влади, так і потенційним інвесторам вивчити можливості та переваги інвестування в певні територіальні громади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення літературних джерел за темою дослідження демонструє, що на сьогодні науковцями, практиками та управлінцями розроблено та систематизовано велику кількість інструментів та методичних підходів оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад. Нами буде проведено основні публікації які проводять аналіз та апробацію таких методичних підходів.

У статті Жук П.В. та Сірик З.О. "Інвестиційний потенціал територіальних громад: суть поняття та питання управління" [4] представляють та систематизують сім різних методичних підходів до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад.

1) Системно-структурний підхід — це метод оцінки інвестиційного потенціалу, який орієнтований на структуру громади, її основні компоненти та взаємозв'язки між ними. Цей підхід ґрунтується на ідеї, що інвестиційний потенціал громади — це не просто сума її окремих компонентів, а й результат того, як ці компоненти взаємодіють. Оцінка базується на аналізі відповідних показників, що характеризують людські та фінансові ресурси, природні ресурси тощо. Цей підхід є комплексним та враховує всі аспекти інвестиційного потенціалу громади. Такий підхід найкраще підходить для громад, які хочуть мати повне розуміння свого інвестиційного потенціалу та того, як його покращити.

2) Експертний підхід — це метод оцінки інвестиційного потенціалу, який передбачає аналіз оцінок експертів з низки різних галузей. Цей підхід базується на ідеї, що експерти мають спеціальні знання та досвід, які можуть бути використані для оцінки інвестиційного потенціалу. Експерти оцінюють різні критерії та чинники діяльності громади, наприклад, наявність інфраструктури, рівень розвитку місцевого підприємництва, наявність трудового потенціалу. Даний підхід є швидким та ефективним способом оцінити інвестиційний потенціал громади і підходить для громад, які хочуть отримати швидкий огляд свого інвестиційного потенціалу.

3) Факторний підхід передбачає виявлення факторів, що впливають на формування інвестиційного потенціалу територіальної громади. При цьому фактори можуть представляти різні сфери, такі як географічне розташування, стан розвитку інфраструктури, лояльність місцевої влади тощо. Такий підхід є системним способом визначення ключових факторів, що впливають на інвестиційний потенціал громади. Факторний підхід найбільш доцільно використовувати для громад, які хочуть визначити конкретні сфери, де вони можуть покращити свій інвестиційний потенціал. Наприклад, якщо громада хоче залучити більше інвестицій у свій туристичний сектор, їй потрібно буде визначити чинни-

ки, які зараз перешкоджають інвестуванню в цей сектор, такі як відсутність інфраструктури або брак кваліфікованих працівників. Після визначення цих факторів громада може вжити заходів для їх усунення.

4) Кластерний підхід при оцінці інвестиційного потенціалу територіальної громади полягає у віднесенні громади до одного з регіональних інвестиційних середовищ. Цей підхід базується на методі класифікації громад на різні групи за їх інвестиційним потенціалом. Кластерний підхід є найбільш доцільним для громад, які хочуть порівняти себе з іншими громадами з подібним інвестиційним потенціалом. Порівнюючи себе з іншими спільнотами у своєму кластері, громади можуть визначити свої сильні та слабкі сторони та вчитися на передовому досвіді інших спільнот.

5) SWOT аналіз сильних і слабких сторін внутрішнього середовища територіальної громади та можливостей і загроз зовнішнього середовища. Такий аналіз дає змогу визначити фактори, за допомогою яких можна створити конкурентні переваги територіальної громади та покращити її інвестиційний клімат. SWOT-аналіз — це інструмент, який можна використовувати для визначення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз спільноти. Цей метод найкраще підходить для територіальних громад, які хочуть визначити свої сильні та слабкі сторони та як використати свої можливості та загрози. Наприклад, громада може визначити свої сильні сторони як кваліфіковану робочу силу та близькість до основних ринків. Їх слабкими сторонами можуть бути відсутність інфраструктури та високий рівень злочинності. Їх можливостями можуть стати зростання технологічного сектору та розширення індустрії туризму. Її загрозою може бути конкуренція з боку інших спільнот та економічний спад.

6) Порівняльний аналіз передбачає проведення порівняльної оцінки різних показників інвестиційного потенціалу територіальних громад з відповідними показниками інших громад, при цьому найбільш доцільним є використання рейтингових методів. Застосування цього методу є доцільним для таких громад, які хочуть побачити, як вони порівнюються з іншими громадами з подібним інвестиційним потенціалом. Порівняльний аналіз є корисним інструментом для спільнот, які хочуть порівняти свою продуктивність з іншими спільнотами. Порівнюючи себе з іншими спільнотами, громади можуть визначити сфери, де вони потребують покращення, і сфери, де вони почуваються добре.

7) Мультиплікативні моделі, які базуються на використанні інтегральної оцінки різноманітних індексів (соціально-економічного індексу, індексу людського розвитку, індексу розвитку підприємництва тощо). Мультиплікативні моделі — це спосіб об'єднати різні показники в один вимір інвестиційного потенціалу. Цей метод найкраще підходить для громад, які хочуть отримати єдиний вимір свого інвестиційного потенціалу. Мультиплікативні моделі є корисним інструментом для громад, які хочуть отримати швидкий огляд свого інвестиційного потенціалу. Поєднуючи різні показники в один вимір, громади можуть краще зрозуміти свої сильні та слабкі сторони.

Кобушко Я.В., в своїй дисертації [6] зробила вагомий науково-методичний внесок у обґрунтування та си-

стематизацію методів оцінки інвестиційного потенціалу окремих соціально-економічних суб'єктів (громад, територій, регіонів). У дисертації було запропоновано та вдосконалено низку методичних підходів до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад, зокрема:

1) Аналіз розвитку інфраструктури та соціальних умов, що виступають базисом інвестиційного потенціалу територіальної громади. В основі такого аналізу лежить оцінка наявності та якості інфраструктури, наприклад доріг, шкіл, лікарень та інших державних послуг. Також до такого аналізу було віднесено оцінку соціальних умов забезпечення населення, таких як рівень освіти, здоров'я та зайнятості населення.

2) Оцінка забезпечення громади природними ресурсами та умовами їх відтворення. Така оцінка передбачає аналіз наявності та якості природних ресурсів, таких як земля, вода, корисні копалини та ліси. Він також включає оцінку впливу людської діяльності на навколишнє середовище та стійкість використання природних ресурсів.

3) Аналіз екологічного стану території, зокрема ступеня забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунтів, лісів тощо. Оцінка передбачає вивчення рівня забруднення навколишнього середовища діяльністю людини, що включає вплив забруднення на здоров'я людини та навколишнє середовище.

4) Визначення потенціалу території для створення нових робочих місць, розвитку підприємництва та інноваційних проектів. Цей підхід передбачає оцінку наявності людських, фінансових та інших ресурсів, необхідних для розвитку підприємництва та інноваційних проектів. Він також включає оцінку регуляторного середовища та інвестиційного клімату на території.

5) Оцінка соціально-економічної стабільності території, включаючи рівень життя жителів, рівень безробіття, рівень злочинності, рівень медичного обслуговування, розвиток освіти та культури. Такий підхід передбачає оцінку рівня економічного розвитку та соціального добробуту населення відповідної території. Це також включає оцінку рівня злочинності та інших соціальних проблем.

У своїй дисертації Кобушко Я.В. проаналізувала переваги та недоліки представлених методичних підходів та доповнила їх показниками. Вона дійшла висновку, що найбільш ефективним підходом до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад є комплексний підхід, який враховує всі фактори, які впливають на інвестиційну активність.

У.П. Нечитайло зробив значний внесок у систематизацію та апробацію методичних підходів до оцінки інвестиційного потенціалу регіону. В одній зі своїх праць "Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону" [10] розглядає різні методичні підходи до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад. Для цього автор пропонує використовувати наступний набір підходів:

1) Аналіз потенціалу ринку. Цей підхід полягає у визначенні домінуючого ринку на певній території, а також його можливостей для залучення інвестицій. Автор наголошує, що при оцінці ринкового потенціалу окремих територій необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори.

2) Оцінка інфраструктурного забезпечення громади. Цей підхід полягає у визначенні фізичної доступності та ефективності інфраструктури (транспортної, соціальної, комунальної, соціальної, комунікаційної тощо), яка є одним із найважливіших факторів у процесі залучення інвестицій.

3) Оцінка людського капіталу. Цей підхід полягає у визначенні рівня освіти, кваліфікації та досвіду населення, що може бути важливим чинником для залучення інвестицій.

4) Оцінка конкурентоспроможності територій та їх придатності для розвитку. Основою цього підходу є визначення конкурентоспроможності території, яка формується на основі рівня економічного розвитку, інфраструктури, технічного потенціалу, екологічного стану та інших чинників.

5) Оцінка основних інвестиційних ризиків полягає у виявленні ризиків, які можуть безпосередньо вплинути на інвестиційну привабливість територіальної громади та допомагає інвесторам приймати зважені рішення.

6) Оцінка фінансового потенціалу здійснюється на підставі аналізу фінансових можливостей територіальної громади, рівня доходів і витрат місцевого населення, податкової перевірки, можливості отримання та реалізації державної чи грантової підтримки інвестиційної діяльності громади.

7) Оцінка природно-ресурсного потенціалу громади полягає у виявленні природних ресурсів, які є на території громади та можуть бути об'єктом інвестиційної діяльності, наприклад, лісові масиви, водні ресурси, гірські породи тощо.

8) Оцінка інноваційного потенціалу полягає у пошуку та обґрунтуванні можливостей впровадження інноваційних проектів на території громади, що включає наявність науково-дослідних інститутів та підприємств науково-технічного розвитку тощо. Слід зазначити, що ця складова в більшості випадків підходить для міських територіальних громад.

9) Оцінка соціального потенціалу як інструмент аналізу розвитку медичного обслуговування населення, забезпеченості закладами освіти, культури, спорту тощо.

10) Як завершальний етап аналізу інвестиційного потенціалу територіальних громад автор рекомендує провести SWOT-аналіз на основі попередніх аналізів усіх територій громади. Цей підхід полягає у визначенні сильних і слабких сторін територіальної громади, а також можливостей і загроз, які можуть вплинути на її інвестиційний потенціал.

У сфері оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад особливою популярністю користуються роботи І.В. Лешух "Методичний підхід до оцінки ендогенного інвестиційного потенціалу об'єднаних територіальних громад", є значною розробкою [8]. Автор пропонує шість напрямків аналізу для оцінки інвестиційного потенціалу громади:

1) Аналіз соціально-економічних показників для визначення рівня розвитку економічної сфери територіальної громади, наявності та стану розвитку інфраструктури, стану ринку праці, наявності ресурсів, які можуть стати предметом інвестування.

2) Аналіз інвестиційної діяльності для визначення поточного стану інвестиційної діяльності на території

громади, наявності та рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, рівня інвестиційного клімату, кількості та різноманітності інвестиційних проектів.

3) Аналіз природно-ресурсного потенціалу для виявлення природних ресурсів, які потенційно можуть бути об'єктом інвестиційної діяльності.

4) Аналіз інноваційного потенціалу для визначення можливостей реалізації інноваційних проектів на території громади.

5) Аналіз міжнародного інвестиційного клімату для оцінки наявності та рівня законодавчого забезпечення інвестиційної діяльності, наявності міжнародних інвестиційних відносин, наявності міжнародних інвестиційних проектів.

6) Аналіз інституційного середовища для вивчення інституційного середовища територіальної громади, що сприяє розвитку інвестиційної діяльності на території громади.

Ці області аналізу забезпечують повний огляд інвестиційного потенціалу громади та можуть бути використані для розробки стратегій залучення інвестицій.

Потрібно відмітити що всі розглянуті методичні підходи та їх елементи мають як свої переваги так і недоліки. Так, методичний підхід на основі аналізу соціально-економічних індикаторів є підґрунтям для оцінки загального рівня розвитку громади, при цьому специфіка інвестиційного клімату не враховується. Інший підхід, на основі аналізу інвестиційної активності на території громади, є базисом оцінки можливостей запровадження інвестицій, але при цьому загальний рівень розвитку громади не враховується. Тому ми підтримуємо підхід, який було представлено в огляді літературних джерел, що базується на комплексному підході. Також суттєвим недоліком в представлених підходах до оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад є те що в деяких компонентах (етапах) аналізу повторюються показники. Тому важливим є об'єднання представлених методичних підходів в комплексну оцінку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи опис літературних джерел можна визначити, що комплексна оцінка інвестиційного потенціалу територіальних громад — це процес аналізу інвестиційних можливостей та ресурсів територіальної громади з метою визначення їх потенціалу для подальшого розвитку громади. Основними елементами комплексної оцінки є:

1. Аналіз соціально-економічного потенціалу громади.
2. Аналіз забезпечення інфраструктурою громади.
3. Аналіз фінансового стану громади.
4. Аналіз інвестиційної активності та привабливості громади.
5. SWOT-аналіз.
6. Порівняння з аналогічними громадами.
7. Оцінка рівня розвитку інноваційної сфери громади.

8. Оцінка рівня розвитку галузей економіки громади. В подальшому проведемо детальний опис кожного елементу комплексної оцінки.

1. Аналіз соціально-економічного потенціалу громади є важливим методом комплексної оцінки інвестиційного потенціалу громади. В основі метода лежить вивчення різноманітних аспектів економічного і соціального стану громади. Метод є невід'ємним елементом оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад. Цей метод ґрунтується на вивченні та глибокому аналізі статистичних показників певних часових рядів, що дає можливість зробити висновки про динамічність розвитку як громади загалом так і її інвестиційного потенціалу. Під соціально-економічним потенціалом громади розуміється сукупність ресурсів, що впливають на соціально-економічний розвиток територіальної громади. До таких ресурсів можна віднести демографію, промисловість, транспортну і соціальну інфраструктуру та інші. Методичний інструментарій який лежить в основі аналізу соціально-економічного потенціалу громади передбачає оцінку індикаторів, які описують потенціал громади для покращення інвестиційного клімату та розвитку місцевого бізнесу. Можна виділити наступні групи індикаторів такого аналізу: демографічні показники — кількість та динаміка населення, вік, структура населення за статтю, етнічна складова, рівень міграції тощо; економічні показники — ВВП на душу населення, рівень безробіття, середня заробітна плата, рівень розвитку малого та середнього бізнесу та ін.; соціальні показники — рівень фінансування освіти, медицини, культури, соціального захисту населення, рівень життя та ін.; технічна інфраструктура — наявність таких складових технічної інфраструктури як електромережі, водопостачання, інтернет тощо, та технічна готовність до імплементації нових галузей економіки тощо; екологічні показники — якість довкілля (викиди небезпечних речовин в атмосферу, ґрунт та водойми), наявність місць утилізації та складання відходів та їх відповідність санітарно-епідеміологічним вимогам тощо [1, 5].

Імплементація методу потребує збір даних, розрахунок індикаторів та їх вивчення в динаміці. До основних індикаторів соціально-економічного стану територіальної громади можна віднести: кількість господарюючих суб'єктів (фізичних та юридичних осіб), кількість новостворених робочих місць, динаміка рівня безробіття, обсяги залучених інвестиційних коштів, витрати громади на соціальний захист населення тощо. Подальше вивчення цих показників дає можливість зробити ряд важливих висновків для оцінки інвестиційного потенціалу громади. Для прикладу, збільшення кількості господарюючих суб'єктів при збільшенні кількості нових робочих місць свідчить про ефективність освоєння інвестиційних ресурсів. З іншої сторони, щорічне збільшення рівня безробіття при високих обсягах залучення інвестиційних ресурсів свідчить про зміну вектору розвитку регіонального господарства (спеціалізація) тощо [15]. Вивчення значення та динаміки цих показників дає можливість зробити висновки про готовність громади до залучення інвестицій. До того ж, аналіз цих показників, дозволяє виявити основні переваги та недоліки на території територіальної громади, які можуть виступати як стимуляторами так і дестимуляторами процесу залучення інвестицій. Загалом, такий підхід дозволяє визначити місце громади в економічній системі регіону, визначити основні переваги та недоліки в сфері розвит-

ку та планування подальшого розвитку громади. Отримані результати аналізу допомагають визначити місце громади в регіональній економічній системі, зрозуміти особливості її розвитку, виявити переваги та недоліки для подальшого планування розвитку. Це дає змогу залучати більше інвестиційних ресурсів в громаду, збільшувати економічну активність та підвищувати якість життя населення.

2. Аналіз забезпечення інфраструктурою громади як елемент оцінки інвестиційного потенціалу громади дає можливість визначити рівень розвитку інфраструктури для забезпечення нормального відтворення як населення так і підприємництва на території громади. До інфраструктурних об'єктів можна віднести дороги, системи водопостачання, енергетику, освіту, медичні установи, культурні заклади та інше. Методологічною основою методу є аналіз інформації про наявність та стан інфраструктурних об'єктів на території громади, оцінці її ефективності та забезпеченні населення. Аналіз може здійснюватися на основі таких методів як опитування суб'єктів господарювання та/або населення, аналіз звітів місцевих органів влади. До основних показників аналізу забезпечення інфраструктурою громади можна віднести наступні: наявність (довжина, тип, км/особу) та стан доріг та транспортної інфраструктури; стан житлового фонду (типи будівель, наявність основних благ); наявність комунальної інфраструктури (газопровід, водопровід, звалище ТПВ тощо); наявність та стан енергетичної інфраструктури (електромереж, ступінь газифікації та ін.); доступності та якості освітньої, медичної та соціальної інфраструктури; наявність та стан інфраструктури для розвитку підприємництва (офісні будівлі, промислові майданчики та ін.); наявність та доступність інфраструктури для розвитку туристичної та культурної сфери (магазини, банкомати, музеї, пам'ятки архітектури, готелі, ресторани тощо); наявність інформаційної інфраструктури (інтернет, покриття зв'язком тощо); наявність стан екологічної інфраструктури (очисні споруди, об'єкти ПЗФ тощо). Результати аналізу наявності та стану інфраструктури громади є підґрунтям для прийняття рішень про інвестування, визначенні основних пріоритетів і напрямків розвитку громади, плануванні витатків та доходів бюджету та розробці стратегії розвитку громади [3, 13, 16].

3. В контексті оцінки інвестиційного потенціалу важливим є проведіння аналізу фінансового потенціалу територіальної громади на основі оцінки ефективності використання наявних та перспективних фінансових ресурсів територіальної громади. До основних складових можна віднести наступні показники: аналіз динаміки, структури та обсягів бюджетних доходів та витатків дає можливість проаналізувати фінансову стійкість, ефективність податкової політики громади та її здатність до залучення і реалізації інвестиційних проектів; аналіз спроможності громади отримувати і освоювати кредитні кошти для реалізації інвестиційних проектів; аналіз рівня заборгованості дає можливість зробити висновки про фінансову стабільність громади та її здатність до залучення додаткових інвестиційних ресурсів; аналіз ефективності використання бюджетних субвенцій дозволяє провести оцінку ефективності управління фінансами громади; аналіз податкової бази та податкових ставок

дає можливість виявити потенційні резерви нарощення фінансових ресурсів, які можуть в подальшому бути використані для реалізації інвестиційних проектів, а також за допомогою моделювання виявити залежності впливу податкових ставок на обсяг залучення інвестицій. Аналіз всіх вище представлених показників дає можливість провести глибоку оцінку фінансового потенціалу громади та її потенціал до залучення інвестиційних ресурсів для розвитку. Потрібно відмітити, що необхідною умовою є врахування не лише наявності фінансових ресурсів, але і ступінь ефективності їх використання, що впливає на подальшу ефективність реалізації інвестиційних проектів на території громади [9].

4. Аналіз інвестиційної активності територіальної громади в рамках оцінки інвестиційного потенціалу, в основі якого лежить визначення рівня зацікавленості місцевого бізнесу вкладати кошти в розширення свого бізнесу на території громади. До основних показників, які використовуються для оцінки інвестиційної активності можна віднести: обсяги та динаміку залучень реалізованих інвестиційних проектів, що демонструє наявність інвесторів серед місцевих мешканців; рівень безробіття в громаді та готовність місцевого населення до задіяння в процесі виробництва на новостворених підприємствах; рівень конкуренції на території громади можна здійснити за допомогою таких показників як кількість підприємств в різних галузях, рівень насиченості місцевих ринків місцевими товарами, рівень цін на місцевих ринках, рівень підтримки місцевою владою місцевих виробників [11]. Аналіз інвестиційної привабливості територіальної громади в рамках оцінки інвестиційного потенціалу ґрунтується на основі таких критеріїв як: географічне положення території (відстань до транспортних розв'язок, міст обласного значення, портів тощо); транспортна інфраструктура (якість доріг, залізниць, мереж зв'язку тощо); рівень економічного розвитку регіону (середня заробітна плата, дохід населення населення) та рівень співпраці між компаніями (місцева підтримка розвитку підприємництва, соціальна відповідальність підприємництва, бюрократичні перешкоди при реєстрації та веденні звітної документації) [13].

6. SWOT-аналіз. Метод SWOT-аналізу є ефективним інструментом для оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад. Цей метод дозволяє систематично визначити сильні та слабкі сторони громади, а також можливості та загрози, які можуть вплинути на її розвиток та привабливість для інвесторів.

SWOT-аналіз полягає у визначенні чотирьох категорій:

Сильні сторони (Strengths) — позитивні внутрішні фактори, які дозволяють громаді успішно функціонувати та розвиватися.

Слабкі сторони (Weaknesses) — негативні внутрішні фактори, які ускладнюють функціонування та розвиток громади.

Можливості (Opportunities) — позитивні зовнішні фактори, які можуть допомогти громаді в розвитку та залученні інвестицій.

Загрози (Threats) — негативні зовнішні фактори, які можуть ускладнити розвиток громади та зменшити її привабливість для інвесторів.

Основною метою проведення SWOT-аналізу є ідентифікація факторів, які впливають, або потенційно можуть здійснювати стимулюючий чи дистимулюючий вплив на інвестиційний потенціал територіальної громади. Важливим елементом такого аналізу є оцінка кожного фактора з точки зору важливості для розвитку інвестиційного потенціалу та розподілити між чотирма категоріями SWOT-аналізу. Результатом аналізу є формування напрямків розвитку інвестиційного потенціалу громади та стратегій уникнення і пристосування до загроз. Також цей метод дозволяє виділити потенційні можливості для інвестування та розвитку громади, що дає можливість привернути більше інвесторів [22].

7. Порівняння з аналогічними громадами. Даний метод використовується як додатковий елемент оцінки інвестиційного потенціалу територіальних громад і полягає в тому, що основні характеристики (показники) громади порівнюються з громадами які мають певні спільні риси (тип громади, розмір, населення, розміщення тощо). До основних критеріїв порівняння можна віднести географічне розташування громади, наявність та стан інфраструктурного забезпечення, досвід реалізації інвестиційних проектів, рівень економічного та соціального розвитку.

Застосування методу перш за все вимагає пошуку громад, які за певними характеристиками можуть вважатися аналогічними до досліджуваної громади. В подальшому порівнюються як синтетичні показники (дохід на одного мешканця, довжина асфальтованих доріг на один квадратний кілометр громади тощо) так і стратегічні напрями розвитку інвестиційного потенціалу розробленого на основі SWOT-аналізу, тобто один і той самий набір факторів (попередньо розподілених на чотири категорії) оцінюється для кожної громади з подальшим розрахунком інтегрального показника інвестиційного потенціалу. До основної переваги використання цього методу можна віднести можливість порівняння оцінки інвестиційного потенціалу громади з іншими аналогічними громадами, що дає можливість виявити основні переваги та недоліки в порівнянні з іншими, що дозволяє сформулювати об'єктивну картину стану розвитку інвестиційного потенціалу громади. При цьому основним недоліком є складність пошуку та ідентифікації аналогічних громад [7].

8. Оцінка рівня розвитку інноваційної сфери громади. Оцінка дає можливість визначити здатність як територіальної громади так і суб'єктів господарювання, що функціонують на її території, освоювати нові, інноваційні технології, виробляти інноваційні товари та надавати послуги. Основними сферами оцінки інноваційного розвитку громади є вивчення наявності та досвіду запуску інноваційних проектів (товарів, послуг) та підприємств здатних продукувати інноваційний продукт; вивчення інноваційного потенціалу громади, що включає аналіз наявної техніко-технологічної складової виробництва, науковий потенціал суб'єктів господарювання та їх працівників; вивчення інституційного забезпечення розвитку інноваційної сфери громади; оцінка підтримки інноваційної діяльності як на національному так і на місцевому рівнях [17].

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз свідчить про важливість проведення оцінки інвестиційного потенціалу територіальної

громади. При цьому науковий доробок в розробці методів такої оцінки є досить насичений різними методами та підходами та свідчить про те що оцінка інвестиційного потенціалу є актуальним, складним та багато-комплексним завданням і потребує застосування різних методичних підходів та інструментів. В роботі автором було опрацьовано сучасні методичні підходи до проведення оцінки інвестиційного потенціалу громад і згруповано їх у вигляді комплексної оцінки, яка складається з 8 основних етапів: 1) аналіз соціально-економічного потенціалу громади; 2) аналіз забезпечення інфраструктурою громади; 3) аналіз фінансового стану громади; 4) аналіз інвестиційної активності та привабливості громади; 5) SWOT-аналіз; 6) порівняння з аналогічними громадами; 7) оцінка рівня розвитку інноваційної сфери громади; 8) оцінка рівня розвитку галузей економіки громади.

Ефективність проведення комплексної оцінки інвестиційного потенціалу територіальної громади залежить від широкого кола різноманітних аспектів, таких як економічні, соціальні, природно-кліматичні, інфраструктурні, правові та техніко-технологічні. Результати комплексної оцінки інвестиційного потенціалу територіальної громади дають можливість виявити сильні та слабкі місця і можуть бути використані при розробці стратегічних планів розвитку громади, прийнятті рішень щодо перспективних напрямів розвитку громади та залучення інвестиційних ресурсів та створення нових робочих місць.

Література:

- Коробкіна Ю., Циганенко О. В. Аналіз соціально-економічного стану Сумського регіону. Науково-методична конференція викладачів, співробітників і студентів: тези доп. (Конотоп, 28 квіт. 2011 р.): у 2-х ч. Суми: СумДУ, 2011. Ч. 1. С. 39—40. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/22085> (дата звернення: 28.03.2023).
- Білоусова О. С. Інвестиційний потенціал економіки України та ЄС. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2017. № 1/2(52/53). С. 60—67.
- Брикса В. А. Удосконалення стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади, на прикладі Зборівської міської об'єднаної територіальної громади: кваліфікаційна робота магістра: спец. 281. Тернопіль: ТНТУ, 2020. 83 с. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/33893> (дата звернення: 28.03.2023).
- Жук П. В., Сірик З. О. Інвестиційний потенціал територіальних громад: суть поняття та питання управління. Регіональна економіка. 2017. № 2. С. 16—22.
- Заяць Т. А., Кравцова Т. Г., Заяць В. С. Соціально-економічний потенціал громад України в умовах ведення воєнних дій. Ефективна економіка: електрон. наук. фах. вид. 2022. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.7.5>
- Кобушко Я. В. Еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу регіону: дис. ... канд. екон. наук. Суми: СумДУ, 2012. 241 с.
- Комплексний метод ранжування та його використання для багатокритеріального порівняння альтернатив / І. С. Романченко, М. М. Потьомкін, О. П. Кравець, Г. А. Саковський. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2019. Т. 36, № 3. С. 49—52. DOI: <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2019-36-3-49-52>
- Лещух І. В. Методичний підхід до оцінювання ендегенного інвестиційного потенціалу об'єднаних територіальних громад. Облік і фінанси=Accounting & Finance. 2019. Т. 1, № 2 (84). С. 159—163. DOI: [10.33146/2307-9878-2019-2\(84\)-159-163](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2(84)-159-163)
- Максимович В. І. Інвестиційний потенціал державного і місцевих бюджетів. Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 2 (141). С. 61—66.
- Нечитайло У. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 15. С. 25—29.
- Первомайський О. О. Участь територіальної громади у цивільних правовідносинах: монографія. Харків: Страйд, 2005. 184 с.
- Петрушенко Ю. М. Соціально-економічний розвиток регіону: розвиток території через розвиток громад. Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону: матеріали доп. II Міжнар. наук.-практ. конф., 18—20 травня 2011 р. Суми: СумДУ, 2011. С. 154—156. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/13851> (дата звернення: 28.03.2023).
- Плетньов М. В. Розвиток територіальної громади: наукові консультації. Часопис економічних реформ=Time description of economic reforms. 2022. № 4. С. 26—31. DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2022.4.04>
- Збарська А. В. Соціально-економічний розвиток українського села. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2014. № 200. С. 139—144.
- Соціально-економічний розвиток села / М. Х. Вдовиченко, П. В. Шейко, М. К. Орлатий, Г. І. Купалова. Київ: Урожай, 1989. 152 с.
- Шишпанова Н. О., Неделіковська К. І. Управління енергетичною самодостатністю територіальної громади. Агросвіт. 2022. № 11-12. С. 63—69. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.11-12.63>
- Бобровник Д. О. Глобалістський потенціал територіальної громади: теоретичні підходи до визначення. Часопис Київського університету права. 1970. № 2. С. 79—85. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2019.13>
- Investment appeal of the recreational potential of the region / T. V. Galanina, V. G. Mikhailov, N. N. Golofastova, T. G. Koroleva. IOP conference Series: earth and environmental science. 2017. Vol. 50. P. 012037. DOI: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/50/1/012037>
- Моргачов І. В. Потенціал використання інвестиційної ємності регіону. Проблеми економіки. 2018. № 4. С. 105—111. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2018-4-105-111>
- Gaybullaev O. B. Methodological issues of managing the investment potential of the region. The american journal of interdisciplinary innovations and research. 2021. Vol. 3, no. 6. P. 117—130. DOI: <https://doi.org/10.37547/tajir/volume03issue06-17>
- Theodore N. C., Morris M. Economic development: partnership, innovation, and investment. Planning and community equity / American Institute of Certified Planners. New York: Routledge, 2019. P. 53—65. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351179324-4>

22. Ying P., Guan-Yu L., Zhong-Jun L. Community division-based swot ontology directory service. 2016 international conference on cyber-enabled distributed computing and knowledge discovery (CyberC) (13—15 October, 2016). Chengdu, China: IEEE, 2016. P. 123-127. DOI: <https://doi.org/10.1109/cyberc.2016.33>

References:

1. Korobkina, Yu. and Tsyganenko, O.V. (2011), "Analysis of the socio-economic state of the Sumy region", Tezy dopovidei. Naukovo-metodychna konferentsiia vykladachiv, spivrobitynkiv i studentiv [Abstracts of reports. Scientific and methodical conference of teachers, employees and students], Sumy State University, Sumy, Ukraine, April 28, 2011, pp. 39-40. available at: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/22085> (Accessed 28 March 2023).

2. Bilousova, O.S. (2017), "Investment potential of the economy of Ukraine and the EU", Naukovi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu, vol. 1/2 (52/53), pp. 60—67.

3. Briksa, V.A. (2020), "Improvement of the development strategy of the united territorial community, on the example of Zborivska city united territorial community", Master's thesis, Ternopil National Technical University named after Ivan Pulyuy, Ternopil, Ukraine. available at: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/33893> (Accessed 28 March 2023).

4. Zhuk, P.V. and Sirik, Z.O. (2017), "Investment potential of territorial communities: the essence of the concept and issues of management", Rehionalna ekonomika, vol. 2, pp. 16—22.

5. Zayats, T.A., Kravtsova, T.G. and Zayats, V.S. (2022), "Socio-economic potential of Ukrainian communities in the conditions of military operations", Efektyvna ekonomika, vol. 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.7.5>

6. Kobushko, Ya.V. (2012), "Environmental and economic assessment of the reproduction of the investment potential of the region", Abstract of Ph.D. economy of science dissertation, Sumy State University, Sumy, Ukraine.

7. Romanchenko, I.S., Potemkin, M.M., Kravets, O.P. and Sakovskyi, G.A. (2019), "Complex method of ranking and its use for multi-criteria comparison of alternatives", Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony, vol. 36, no. 3, pp. 49—52. DOI: <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2019-36-3-49-52>

8. Leschuh, I.V. (2019), "Methodical approach to the evaluation of the endogenous investment potential of united territorial communities", Oblik i finansy=Accounting & Finance, vol. 1, no. 2 (84), pp. 159—163. DOI: [10.33146/2307-9878-2019-2\(84\)-159-163](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2(84)-159-163)

9. Maksimovich, V.I. (2013), "Investment potential of state and local budgets", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 2 (141), pp. 61—66.

10. Nechytaylo, U. (2010), "Analysis of modern approaches to determining the investment potential of the region", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 15, pp. 25—29.

11. Pervomaiskyi, O.O. (2005), Uchast terytorialnoi hromady u tsyvilnykh pravovidnosynakh [Participation of

the territorial community in civil legal relations], Straid, Kharkiv, Ukraine.

12. Petrushenko, Yu.M. (2011), "Socio-economic development of the region: territory development through community development", Materialy dopovidei II Mizhnar. nauk.-prakt. konferentsii. Mizhnarodna stratehiia ekonomichnoho rozvytku rehionu [Materials of reports of the II International science and practice conferences. International strategy of economic development of the region], Sumy State University, Sumy, Ukraine, May 18—20, pp. 154—156, available at: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/13851> (Accessed 28 March 2023).

13. Pletnev, M.V. (2022), "Development of the territorial community: scientific consultations", Chasopys ekonomichnykh reform=Time description of economic reforms, vol. 4, pp. 26—31. DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2022.4.04>

14. Zbarska, A.V. (2014), "Socio-economic development of the Ukrainian village", Naukovi visnyk NUBiP Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahraryni menedzhment, biznes, vol. 200, pp. 139—144.

15. Vdovychenko, M.Kh., Sheiko, P.V., Orlatyi, M.K. and Kupalova, H.I. (1989), Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok sela [Socio-economic development of the village], Urozhai, Kyiv, Ukraine.

16. Shishpanova, N.O. and Nedelikovska, K.I. (2022), "Management of energy self-sufficiency of the territorial community", Ahrosvit, vol. 11—12, pp. 63—69. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.11-12.63>

17. Bobrovnyk, D.O. (1970), "Globalist potential of the territorial community: theoretical approaches to definition", Chasopys Kyivskoho universytetu prava, vol. 2, pp. 79—85. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2019.13>

18. Galanina, T.V., Mikhailov, V.G., Golofastova, N.N. and Koroleva, T.G. (2017), "Investment appeal of the recreational potential of the region", IOP conference Series: earth and environmental science, vol. 50, pp. 012037. DOI: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/50/1/012037>

19. Morgachev, I.V. (2018), "The potential of using the investment capacity of the region", Problemy ekonomiky, vol. 4, pp. 105—111. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2018-4-105-111>

20. Gaybullaev, O.B. (2022), "Methodological issues of managing the investment potential of the region", The american journal of interdisciplinary innovations and research, vol. 3, no. 6, pp. 117—130. DOI: <https://doi.org/10.37547/tajir/volume03issue06-17>

21. Theodore, N. C. and Morris, M. (2019), "Economic development: partnership, innovation, and investment", Planning and community equity / American Institute of Certified Planners, Routledge, New York, USA. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351179324-4>

22. Ying, P., Guan-Yu, L. and Zhong-Jun, L. (2016), "Community division-based swot ontology directory service", 2016 International conference on cyber-enabled distributed computing and knowledge discovery (CyberC), IEEE, Chengdu, China, 13—15 October, 2016, pp. 123—127. DOI: <https://doi.org/10.1109/cyberc.2016.33>

Стаття надійшла до редакції 24.04.2023 р.

УДК 351

*З. В. Гбур,**д. держ. упр., професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П.А. Шупика
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4536-2438>**Р. В. Палагусинець,**д. держ. упр., к. е. н., заступник керівника відділу Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків, Апарат Верховної ради України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1399-7164>**О. О. Кравченко,**к. ю. н., доцент кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П.А. Шупика
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8561-7426>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.127

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Z. Hbur,**Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine**R. Palagusynets,**Doctor of Sciences in Public Administration, PhD in Economics, Deputy Head of Division, Inter-Parliamentary Relations Directorate of the Parliament of Ukraine**O. Kravchenko,**PhD in Law, Associate Professor of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine*

TAX POLICY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

У статті висвітлено особливості та практичні аспекти податкової політики України в умовах воєнного стану. Розглянуто законодавчі зміни, які було прийнято для удосконалення податкового законодавства в умовах воєнного стану. Визначено, що Закон України "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни" № 2115-ІХ від 03.03.2022 р. надає можливість фізичним особам, фізичним особам-підприємцям та юридичним особам подавати податкові, бухгалтерські, фінансові, розрахункові, аудиторські звіти та інші документи, подання яких вимагається відповідно до чинних норм законодавства в письмовій та (або) електронній формі, через 90 календарних днів після припинення або скасування воєнного стану за весь час неподання звіту або за весь період обов'язковості подання документів. Висвітлено зміни, які регламентовано Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану" № 2118-ІХ від 03.03.2022 р. Визначено податкові зміни, які виникли внаслідок прийняття Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану" щодо корпоративної та банківської діяльності в період воєнного стану. Визначено, що Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування" від 21.06.2022 № 2325-ІХ пропонується відновити скасоване оподаткування: для товарів, що ввозяться платником єдиного податку першої, другої та третьої груп; для компаній, які не платять імпортне мито; для транспортних засобів, ввезених громадянами. Охарактеризовано податкові зміни, які вносяться

Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану" від 01.04.2022 №2173-IX, Законом України "Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України та розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України" від 14.04.2022 № 2192-IX, Законом України "Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування" від 12.01.2023 № 2876-IX, Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування діяльності з торгівлі валютними цінностями у готівковій форм" від 03.11.2022 № 2720-IX, Законом України "Про Митний тариф України" від 19.10.2022 № 2697-IX та Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів" від 06.10.2022 № 2654-IX.

The article highlights the peculiarities and practical aspects of the tax policy of Ukraine under martial law. The legislative changes that were adopted to improve the tax legislation in the conditions of martial law are considered. It was determined that the Law of Ukraine "On the Protection of the Interests of Subjects of Submission of Reports and Other Documents During the Period of Martial Law or the State of War" No. 2115-IX dated 03.03.2022 provides an opportunity for natural persons, natural persons-entrepreneurs and legal entities to submit tax returns, accounting, financial, settlement, audit reports and other documents, the submission of which is required in accordance with current legislation in written and (or) electronic form, 90 calendar days after the termination or cancellation of martial law for the entire period of non-submission of the report or for the entire period of obligation mandatory submission of documents. The changes regulated by the Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of taxation and reporting during the period of martial law" No. 2118-IX dated 03.03.2022 are highlighted. The tax changes that arose as a result of the adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the application of norms for the period of martial law" regarding corporate and banking activities during the period of martial law have been determined. It was determined that the Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the revision of certain tax benefits" dated 06.21.2022 No. 2325-IX proposes to restore the canceled taxation: for goods imported by a single tax payer of the first, second and third group; for companies that do not pay import duty; for vehicles imported by citizens. The tax changes introduced by the Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine on the administration of individual taxes during the period of war, state of emergency" dated 01.04.2022 No. 2173-IX, by the Law of Ukraine "On Amendments to Chapter VI" are characterized "Final and Transitional Provisions" of the Budget Code of Ukraine and Chapter XX "Transitional Provisions" of the Tax Code of Ukraine" dated 14.04.2022 No. 2192-IX, Law of Ukraine "On Amendments to Chapter XX "Transitional Provisions" of the Tax Code of Ukraine regarding the restoration of the restriction on the stay of gambling business on a simplified system of taxation" dated 12.01.2023 No. 2876-IX, by the Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the specifics of taxation of the activity of trading currency values in cash form" dated 03.11.2022 No. 2720-IX, The Law of Ukraine "On the Customs Tariff of Ukraine" dated 19.10.2022 No. 2697-IX and the Law of Ukraine "On Amendments to the Tax of the Code of Ukraine and some other laws of Ukraine regarding the peculiarities of taxation of the business activities of electronic residents" dated October 6, 2022 No. 2654-IX.

Ключові слова: податкова політика, податки, законодавство, війна, діяльність.

Key words: tax policy, taxes, legislation, war, activity.

АКТУАЛЬНІСТЬ

Податки є основою забезпечення фінансової стабільності та конкурентоспроможності країни в глобальному середовищі, стимулювання економічної діяльності та реалізації соціальної політики. Доцільно зауважити,

що курс податкової реформи змінився в умовах повномасштабного російського вторгнення. У день введення воєнного стану на території України Верховна Рада України активно взялася за перегляд податкового законодавства.

Так, з 24 лютого 2022 року масштабне вторгнення країни-окупанта спричинило запровадження по всій країні воєнного стану, а уряд ухвалив рішення про перегляд механізму бюджетної системи, а саме формування дохідної сфери бюджету для забезпечення ефективного функціонування держави в умовах війни. Поступово Верховна Рада України почала приймати нові нормативно-правові акти, спрямовані на внесення змін до чинного законодавства та налагодження функціонування економіки України в період воєнного стану.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Окремі питання податкової політики України в умовах воєнного стану вивчали А. Галабурда [1], Г. Головань [2], А. Дуб [3], Н. Костишин [4], Т. Мединська [3], С. Шевченко [1], Т. Яковець [4] та інші.

Однак, слід відзначити, що питання податкової політики України в Умовах воєнного стану з позиції практичного аспекту взагалі не є вивченими.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — висвітити особливості та практичні аспекти податкової політики України в умовах воєнного стану.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Держава за допомогою податкових важелів і методів регулює економічне зростання, фінансує виконання покладених на неї законом функцій і завдань, піклується про добробут населення та впливає на рівень розвитку соціально-економічних відносин.

З початком повномасштабної війни Україна опинилася в скрутному становищі. Впали податкові надходження, водночас витрати на оборону довелось збільшити в кілька разів. Також зросла кількість людей, які залежать від державної допомоги. Це першочередово внутрішньо переміщені особи та безробітні. Водночас зменшилися можливості українського уряду залучати внутрішні та зовнішні кошти. Допомога від міжнародних фінансових інституцій, Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки зросла в рази, але вона непостійна. Тому уряд, знизивши податки та лібералізувавши платіжний контроль у березні та квітні 2022 року, влітку почав повертати частину з них.

Держава пом'якшила наслідки для компаній з початку війни, запровадивши податкові пільги та послабивши вимоги до звітності. З березня Верховна Рада України ухвалила два закони про відстрочення сплати податків, запровадження звітності, мораторій на всі види податкових перевірок та звільнення від відповідальності осіб, які не сплатили податки вчасно. Так, було ухвалено наступні документи, які були націлені на пом'якшення бізнес-вимог щодо перевірок та ліцензій та визначення деталей звітності під час воєнного стану, зокрема:

1. Закон України "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни" № 2115-ІХ від 03.03.2022 р. [5];

2. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану" № 2118-ІХ від 03.03.2022 р. [6].

Верховна Рада України прийняла Закон України "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни" [5], яким скасувала перевірку щодо подання звітності під час воєнного стану. Цей закон надає можливість фізичним особам, фізичним особам-підприємцям та юридичним особам подавати податкові, бухгалтерські, фінансові, розрахункові, аудиторські звіти та інші документи, подання яких вимагається відповідно до чинних норм законодавства в письмовій та (або) електронній формі, через 90 календарних днів після припинення або скасування воєнного стану за весь час неподання звіту або за весь період обов'язковості подання документів. Законом передбачено, що на період дії воєнного стану перевірка своєчасності та повноти звітності чи подання звітних документів уповноваженими органами не проводиться.

Водночас Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану" № 2118-ІХ від 03.03.2022 р. [6] передбачає:

1) звільнення платника податків від відповідальності у разі неможливості виконання своїх зобов'язань;

2) перевірка звітності не починається, а розпочата перевірка звітності припиняється;

3) не вважаються операціями з продажу з метою оподаткування операції з добровільної передачі або відчуження коштів, товарів, зокрема підакцизних, надання послуг на користь Збройних Сил України та формувань територіальної оборони України, без попереднього або наступного повернення їх вартості;

4) сума компенсації витрат на паливо, використане при наданні транспортних послуг для забезпечення потреб Збройних Сил України і Сил територіальної оборони України, не включається до оподаткованого доходу особи, яка надає ці послуги;

5) продовжено строк дії ліцензії на виробництво підакцизних товарів.

6) визначено подробиці щодо виготовлення та імпорту тютюнових виробів.

Спірною зміною стала можливість переходу на спрощену систему оподаткування, за якої всі компанії з оборотом до 10 млрд. грн сплачують 2% від обороту замість податку на прибуток (18%) і ПДВ (20%). Водночас ФОПи третьої групи, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, отримали можливість сплачувати 2% замість 5% доходу [7].

З квітня 2022 року на цю систему перейшли підприємства з річним доходом понад 10 млрд. грн, крім представників грального бізнесу, валютообмінного, акцизного виробництва та торгівлі, видобутку, виробництва та реалізації дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, діяльності, яка надає поштові та

телекомунікаційні послуги (відповідно до положень Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану" від 01.04.2022 № 2173-IX [8]).

Прийняття Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану" [9] внесло багато змін, які торкнулися корпоративної та банківської діяльності в період воєнного стану, але не всі були позитивними.

Так, схвалені зміни згідно Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану" [9] передбачають, що з 1 квітня 2022 року і до закінчення воєнного стану встановити особливості оподаткування єдиним податком, зокрема:

- з 1 квітня 2022 року і до завершення дії воєнного стану платники ФОП 1 та 2 групи не будуть сплачувати єдиний податок по всій країні;

- розширено коло платників податків, які можуть бути зараховані на спрощену систему оподаткування, тобто третя група за рахунок юридичних осіб — суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми;

- підвищено граничний дохід платників 3 групи до 10 млрд. грн на рік та знято обмеження щодо кількості працівників;

- збільшено кількість платників податків, які не сплачують податок на майно, за рахунок переходу платників із загальної системи оподаткування на спрощену систему оподаткування;

- знижено ставки єдиного податку для третьої групи платників податку до 2% доходу.

- Кабінетом Міністрів України отримано право визначити особливості обчислення та сплати єдиного податку без відповідних змін у податковому законодавстві України.

Негативним аспектом таких законодавчих змін є можливість переходу на податок на операції у розмірі 2% для всіх компаній з річним оборотом менше 10 млрд. грн незалежно від кількості працівників та скасування податку для ФОП. Варто зазначити, що ці зміни негативно вплинуть на державний бюджет.

Доцільно відзначити, що у середині квітня 2022 року Верховна Рада України дозволила перехід на систему 2% для тих, хто займається організацією азартних ігор, виготовленням і продажем ювелірних виробів, а також фінансовою діяльністю. (відповідно до положень Закону України "Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України та розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України" від 14.04.2022 № 2192-IX [10]). Однак 12 січня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування" від 12.01.2023 № 2876-IX [11], яким обмежила перебування су-

б'єктів грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування.

Крім того, слід зауважити, що імпортери, які припинили сплачувати ПДВ, отримали більше вигоди від нової системи, тоді як вітчизняні виробники продовжували платити. У результаті нова податкова система підірвала конкурентоспроможність українських компаній. Пільга, надана при сплаті податків на митниці у квітні-червні, майже вдвічі перевищувала суму, отриману митницею в цей період до загального та спеціального фондів державного бюджету. Наприклад, за ці три місяці сума пільг із ввізного мита, акцизного податку та ПДВ при імпорті автомобілів складала 26,1 млрд. грн, а на пільги на пальне — 14,8 млрд. грн. Водночас фактичне стимулювання імпорту в рамках системи фіксованого валютного курсу призвело до виснаження валютних резервів. У зв'язку з цим з 1 липня відновлено ввізне мито та скасовано обмеження на імпорт товарів ухваленим Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування" від 21.06.2022 № 2325-IX [12].

Так, Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування" від 21.06.2022 № 2325-IX [12] пропонується відновити скасоване оподаткування: для товарів, що ввозяться платником єдиного податку першої, другої та третьої груп; для компаній, які не платять імпортне мито; для транспортних засобів, ввезених громадянами.

У перші місяці війни було суттєво зменшено податковий тягар для індивідуальних підприємців. З 1 квітня 2022 року і до закінчення воєнного стану підприємці першої та другої груп можуть заповнювати єдину податкову декларацію без сплати єдиного податку [13].

Щодо пріоритетів розвитку податкової політики у 2023 році, то набирають чинності норми щодо сплати авансових внесків з податку на прибуток підприємств структурним підрозділам, що здійснюють операції з грошовою оцінкою в грошовій формі (відповідно до Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування діяльності з торгівлі валютними цінностями у готівковій форм" від 03.11.2022 № 2720-IX [14]).

Так, з 1 січня 2023 року з кожного пункту обміну валюти, внесеного до реєстру валютних операцій, сплачуються авансові суми податку на прибуток у розмірі: трьох мінімальних заробітних плат на кожний обмінний пункт у населеному пункті з чисельністю 50 тис. і більше жителів; однієї мінімальної заробітної плати на кожне обмінне місце, розташоване в іншому населеному пункті або за межами населеного пункту.

Упровадження нової версії УКТ ЗЕД відповідно до положень Закону України "Про Митний тариф України" від 19.10.2022 № 2697-IX [15] засвідчує, що з 1 січня 2023 року буде впроваджено нову версію УКТ ЗЕД, яка базуватиметься на версії 2022 року Гармонізованої си-

стеми опису та кодування товарів версії 2022 року і Комбінованої номенклатури Європейського Союзу 2022 року. Зазначені зміни стосуються формування податкових накладних та розрахунків коригування до податкових накладних.

Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів" від 06.10.2022 № 2654-IX [16] регламентуються особливості оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів. Так, набираючи юридичної сили з 1 квітня 2023 року, проводитиметься регулювання статусу електронного президентства.

ВИСНОВОК

Таким чином, результати проведених досліджень дають підстави відзначити, що виклики сьогодення для України полягають у побудові нової системи податкових відносин. Варто зауважити, що в умовах воєнного стану для реалізації функцій національної економіки, тобто дохідної частини державного бюджету, необхідно враховувати можливі загрози. Податки завжди були найбільшою частиною в структурі доходів, але з початком повномасштабної війни їх сума значно зменшилася. Тому важливо постійно аналізувати ефективність існуючих податкових пільг, знаходити додаткові джерела фінансування, коригувати ставку податку на прибуток до рівня доходу платника податку, спрощувати умови ведення бізнесу та мотивувати підприємців до відновлення діяльності.

Література:

1. Галабурда А. С., Шевченко С. О. Податкова політика в умовах воєнного стану. Економічний вісник університету. 2022. Випуск № 54. С. 123—130.
2. Головань Т. Г. Податкова політика в умовах воєнного стану. Виклики правничої професії в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу до Дня юриста, Харків, 6 жовт. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харків. нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця; [за ред. О. О. Коваленко]. Харків, 2022. С. 31—34.
3. Дуб А. Р., Мединська Т. В. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. Проблеми економіки. 2022. № 4. С. 214—221.
4. Костишин Н., Яковець Т. Обліково-податкова система в умовах воєнного стану: як діяти та, які наслідки. Вісник Економіки. 2022. № 2. С. 99—110.
5. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20>
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-IX#Text>
7. Питання — відповіді щодо особливостей переходу платників на спрощену систему оподаткування.

URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentр/novini/578879.html>

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 01.04.2022 № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#n25>

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

10. Про внесення змін до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України та розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України: Закон України від 14.04.2022 № 2192-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2192-20#Text>

11. Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування: Закон України від 12.01.2023 № 2876-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2876-20#Text>

12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування: Закон України від 21.06.2022 № 2325-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-IX#Text>

13. Відповіді на запитання платників, які звернулися на "гарячу лінію" до Львівської податкової. URL: <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/603-163.html>

14. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування діяльності з торгівлі валютними цінностями у готівковій формі: Закон України від 03.11.2022 № 2720-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2720-20#Text>

15. Про Митний тариф України: Закон України; Тариф від 19.10.2022 № 2697-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text>

16. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів: Закон України від 06.10.2022 № 2654-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-20#Text>

References:

1. Ghalaburda, A. S. and Shevchenko, S. O. (2022), "Tax policy under martial law", *Economic Bulletin of the University*, vol. 54, pp. 123—130.
2. Gholovanj, T. Gh. (2022), "Tax policy under martial law", *Vyklyky pravnychoji profesiji v umovakh vojennogho stanu: materialy krughlogho stolu do Dnja jurysta [Challenges of the legal profession under martial law: materials of the round table for Lawyer's Day]*, Kharkiv. nac. ped. un-t im. Gh. S. Skovorody, Kharkiv, Ukraine, October 6, pp. 31—34.

3. Dub, A. R. and Medynsjka, T. V. (2022), "Tax policy in the conditions of war and its impact on the formation of local budget revenues", *Problems of the economy*, vol. 4, pp. 214—221.

4. Kostyshyn, N. and Jakovec, T. (2022), "Accounting and tax system in the conditions of martial law: how to act and what are the consequences" *Bulletin of the Economy*, vol. 2, pp. 99—110.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On the protection of the interests of subjects submitting reports and other documents during the period of martial law or a state of war", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20> (Accessed 05 April 2023).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the specifics of taxation and reporting during the period of martial law", available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-IX#Text>: (Accessed 05 April 2023).

7. State Tax Service of Ukraine (2022), "Questions and answers regarding the features of taxpayers' transition to a simplified taxation system", available at: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/578879.html> (Accessed 05 April 2023).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the administration of certain taxes during the period of martial law and state of emergency", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#n25> (Accessed 05 April 2023).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms during the period of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (Accessed 05 April 2023).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), "On making changes to Section VI "Final and Transitional Provisions" of the Budget Code of Ukraine and Section XX "Transitional Provisions" of the Tax Code of Ukraine", Law of Ukraine available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2192-20#Text> (Accessed 05 April 2023).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), Law of Ukraine "On making changes to Chapter XX "Transitional Provisions" of the Tax Code of Ukraine regarding the restoration of the restriction on the stay of gambling businesses on the simplified taxation system", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2876-20#Text> (Accessed 05 April 2023).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the revision of certain tax benefits", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-IX#Text> (Accessed 05 April 2023).

13. Lviv Tax Office (2022), "Answers to the questions of taxpayers who contacted the "hotline" of the Lviv Tax Office", available at: <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/603163.html> (Accessed 05 April 2023).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding the specifics of taxation of the

activity of trading currency values in cash form", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2720-20#Text> (Accessed 05 April 2023).

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "About the Customs Tariff of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text> (Accessed 05 April 2023).

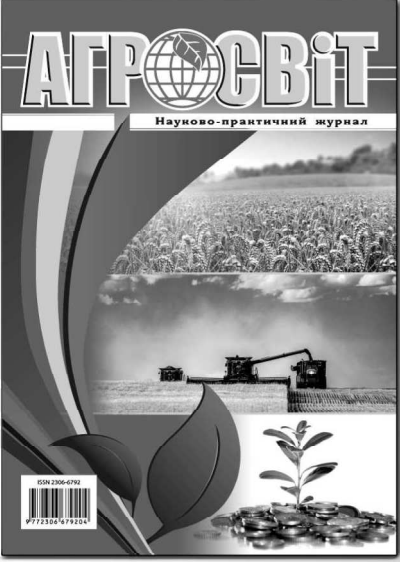
16. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and some other laws of Ukraine regarding the peculiarities of taxation of business activities of electronic residents", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-20#Text> (Accessed 05 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 17.04.2023 р.

<https://nayka.com.ua>
Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

К. М. Майстренко,
к. держ. упр., доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.133

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

К. Maistrenko,
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department
of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management

MODERN MECHANISMS FOR COMBATING POLITICAL CORRUPTION: FOREIGN EXPERIENCE

Автором досліджено що політична корупція є глобальною проблемою, яка підриває демократію та веде до нерівності, беззаконня та злочинності. У світі на сьогодні існують різні механізми та інструменти для боротьби з політичною корупцією, що включають правові, адміністративні, технологічні та соціальні методи. Підкреслено, що важливо залучати до боротьби з корупцією відповідальних громадян та експертів, створювати культуру відкритості та прозорості, а також збільшувати доступ до інформації про діяльність державних органів. Досліджено, що боротьба з політичною корупцією є важливим завданням для багатьох країн, оскільки ця проблема становить загрозу для розвитку демократії, економіки та соціального розвитку. Важливо забезпечити належний рівень прозорості та відкритості у діяльності державних органів, використовувати ефективні методи боротьби з корупцією, такі як незалежне аудитування діяльності державних органів, збільшення механізмів контролю громадськості, створення ефективної системи покарання за корупційні злочини та підтримка розвитку вільної та незалежної преси. З'ясовано, що боротьба з корупцією не може бути успішною без визнання її проблеми та волі боротися з нею з боку політичної еліти та громадян. Також важливо забезпечити належне фінансування антикорупційних програм та заходів, а також створити національну стратегію боротьби з корупцією з чіткими метою та завданнями.

Визначено, що боротьба з політичною корупцією є складним та детальним процесом, який вимагає системного та комплексного підходу. Вона потребує залучення різноманітних механізмів, таких як забезпечення прозорості та доступності інформації, залучення громадськості до контролю за діяльністю державних органів, створення ефективної системи покарання за корупційні злочини та забезпечення незалежного судового та правоохоронного органів. Визначено, що боротьба з політичною корупцією є складним та довготривалим процесом, який потребує відповідальності та спільної праці від державних органів, громадськості, бізнесу та міжнародних організацій. Однак, впровадження ефективних механізмів боротьби з корупцією є ключовим фактором для забезпечення стійкого розвитку та підвищення якості життя громадян у різних країнах світу.

The author researched that political corruption is a global problem that undermines democracy and leads to inequality, lawlessness and crime. In the world today, there are various mechanisms and tools for fighting political corruption, including legal, administrative, technological and social methods. It was emphasized that it is important to involve responsible citizens and experts in the fight against corruption, to create a culture of openness and transparency, as well as to increase access to information about the activities of state bodies. It has been studied that the fight against

political corruption is an important task for many countries, as this problem poses a threat to the development of democracy, economy and social development. It is important to ensure the appropriate level of transparency and openness in the activities of state bodies, to use effective methods of combating corruption, such as independent auditing of the activities of state bodies, increasing public control mechanisms, creating an effective system of punishment for corruption crimes, and supporting the development of a free and independent press. It was found that the fight against corruption cannot be successful without the recognition of its problem and the will to fight it on the part of the political elite and citizens. It is also important to ensure adequate financing of anti-corruption programs and measures, as well as to create a national anti-corruption strategy with clear goals and objectives.

It was determined that the fight against political corruption is a complex and detailed process that requires a systematic and comprehensive approach. It requires the involvement of various mechanisms, such as ensuring transparency and availability of information, involving the public in monitoring the activities of state bodies, creating an effective system of punishment for corruption crimes and ensuring independent judicial and law enforcement bodies. It was determined that the fight against political corruption is a complex and long-term process that requires responsibility and joint work from state bodies, the public, business and international organizations. However, the implementation of effective anti-corruption mechanisms is a key factor for ensuring sustainable development and improving the quality of life of citizens in various countries of the world.

Ключові слова. політична корупція, публічне управління, державна служба, механізми подолання корупції, державна політика, громадська активність.

Key words. political corruption, public administration, public service, mechanisms for overcoming corruption, public policy, public activism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Політична корупція є однією з найбільш серйозних проблем у сучасному світі, яка завдає шкоди демократії, розвитку та стабільності країн. Корупція в політиці може знищити довіру населення до державних інституцій, порушити правову державу та знизити ефективність державного управління. Незважаючи на те, що багато країн приймають заходи для боротьби з політичною корупцією, це продовжує залишатися однією з найбільш серйозних загроз для демократії та стабільності у багатьох країнах світу. Досвід інших країн може стати важливим джерелом навчання для країн, які борються з політичною корупцією та намагаються забезпечити стійке демократичне розвиток.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти проблеми сучасного механізму протидії політичній корупції: зарубіжного досвіду досліджували такі науковці, як: О. Гавриленко, Ю. Гетьман, Ю. Дудченко, А. Курило, І. Назарова та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є огляд сучасних механізмів протидії політичній корупції, використовуючи зарубіжний досвід.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Політична корупція є глобальною проблемою, яка підриває демократію та веде до нерівності, беззаконня та злочинності. У світі на сьогодні існують різні механізми та інструменти для боротьби з політичною корупцією, що включають правові, адміністративні, технологічні та соціальні методи.

Варто підкреслити, що одним з найефективніших інструментів для боротьби з корупцією є встановлення сильної правової бази та судової системи. Багато країн приймають закони та реформують свою систему правосуддя, щоб зробити її більш незалежною та ефективною. Наприклад, в Індії створена Центральна комісія з боротьби з корупцією "Central Vigilance Commission", яка відповідає за запобігання корупції у державних органах. У США та багатьох інших країнах діє система лобіювання, яка регулює діяльність інтересних груп та уникнення можливих конфліктів інтересів [10, с. 120].

Слід додати, що інший ефективний метод боротьби з корупцією є використання технологій та інформаційно-комунікаційних засобів. До цього можна віднести впровадження електронних систем, які забезпечують прозорість та відкритість процесів, а також зменшують можливість впливу людей на прийняття рішень. У Мексиці була створена спеціальна веб-сторінка, яка містить інформацію про державні закупівлі та дозволяє громадськості контролювати цей процес.

Варто зазначити, що електронне голосування може бути підвернуте кібератакам та іншим видам злочинної діяльності, тому воно потребує сильних механізмів захисту та контролю.

Доречно зауважити, що до соціальних методів боротьби з корупцією можна віднести масові протести, громадську мобілізацію та залучення громадських організацій та ЗМІ. Наприклад, в Україні було створено

Антикорупційний суд, який став частиною комплексної реформи правосуддя та боротьби з корупцією. Однак, цей суд зіткнувся з багатьма труднощами, зокрема зі зниженням громадського інтересу та довіри до його діяльності. Окрім цього, важливо залучати до боротьби з корупцією відповідальних громадян та експертів, створювати культуру відкритості та прозорості, а також збільшувати доступ до інформації про діяльність державних органів [8, с. 95].

Узагалі, боротьба з політичною корупцією є складним та тривалим процесом, який потребує злагоджених зусиль державних і недержавних організацій, експертів та громадськості. Використання комплексного підходу та поєднання різних методів може допомогти досягти успіху у боротьбі з цією проблемою.

Доречно наголосити, щодо міжнародного досвіду боротьби з політичною корупцією, варто зазначити, що багато країн долучилися до міжнародних ініціатив та конвенцій, спрямованих на боротьбу з корупцією. Наприклад, Організація Об'єднаних Націй прийняла Конвенцію проти корупції, яка надає правову базу для боротьби з корупцією в масштабах світової спільноти [3].

Варто зазначити про активну роль міжнародних організацій, таких як Всесвітня банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз, в підтримці реформ та боротьби з корупцією у країнах-членах. Наприклад, Всесвітня банк запровадив програму "Стійка боротьба з корупцією", яка містить комплексні заходи, спрямовані на покращення управління та зменшення корупції у різних країнах світу.

Отже, важливим елементом міжнародної боротьби з корупцією є також міжнародний обмін досвідом та експертизою. Міжнародні організації та фонди надають технічну та фінансову підтримку країнам у реалізації реформ та боротьби з корупцією.

Узагалі, боротьба з політичною корупцією є важливим завданням для багатьох країн, оскільки ця проблема становить загрозу для розвитку демократії, економіки та соціального розвитку. Важливо забезпечити належний рівень прозорості та відкритості у діяльності державних органів, використовувати ефективні методи боротьби з корупцією, такі як незалежне аудитування діяльності державних органів, збільшення механізмів контролю громадськості, створення ефективної системи покарання за корупційні злочини та підтримка розвитку вільної та незалежної преси [5, с. 54—59].

Варто наголосити, що боротьба з політичною корупцією є складним та довготривалим процесом, який потребує відповідальності та спільної праці від державних органів, громадськості, бізнесу та міжнародних організацій. Однак, впровадження ефективних механізмів боротьби з корупцією є ключовим фактором для забезпечення стійкого розвитку та підвищення якості життя громадян у різних країнах світу.

Важливо зазначити, що боротьба з корупцією є неперервним процесом, який потребує постійного удосконалення та адаптації до нових викликів та загроз. Наприклад, у зв'язку зі зростанням ролі технологій та цифрової економіки, з'являються нові виклики та можливості для корупційних дій, що вимагає створення нових механізмів контролю та захисту від корупції в цих сферах [6, с. 41].

Окрім того, важливо розуміти, що боротьба з корупцією не може бути успішною без підтримки та співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями. Багато країн здійснюють спільні проєкти з боротьби з корупцією та обмін досвідом з іншими країнами, що допомагає розвивати ефективні механізми та стратегії в цій сфері.

Отже, загалом, боротьба з політичною корупцією є складним та довготривалим процесом, який потребує постійного удосконалення та співпраці різних суб'єктів. Але впровадження ефективних механізмів боротьби з корупцією є ключовим фактором для забезпечення стійкого розвитку, зміцнення демократії та забезпечення прав людини.

Важливим аспектом боротьби з політичною корупцією є також залучення громадськості до цього процесу. Громадяни мають право на доступ до інформації та можуть виступати як контролюючий орган над діяльністю державних органів. Тому, забезпечення прозорості та доступності інформації є важливим кроком для запобігання корупції та забезпечення відкритості влади.

Варто підкреслити, що одним зі способів залучення громадськості до боротьби з корупцією є створення спеціальних органів та механізмів, які дозволяють громадянськості повідомляти про випадки корупції та порушень владою. Наприклад, в деяких країнах існують спеціальні гарячі лінії або веб-сайти, де громадяни можуть повідомляти про випадки корупції та інші порушення. Такі механізми не тільки забезпечують контроль за діяльністю влади, але й допомагають залучити громадян до боротьби з корупцією [7, с. 37].

Крім того, важливим елементом боротьби з корупцією є створення ефективної системи покарання за корупційні злочини. Найбільш ефективною мірою є прийняття законодавчих актів, які передбачають жорсткі санкції за корупційні злочини та непотрібне використання влади. Важливим є забезпечення незалежного судового та правоохоронного органів, які забезпечують проведення об'єктивного розслідування та судового переслідування корупційних злочинів.

У цілому, боротьба з політичною корупцією є складним та детальним процесом, який вимагає системного та комплексного підходу. Вона потребує залучення різноманітних механізмів, таких як забезпечення прозорості та доступності інформації, залучення громадськості до контролю за діяльністю державних органів, створення ефективної системи покарання за корупційні злочини та забезпечення незалежного судового та правоохоронного органів [9, с. 27].

Необхідно звернути увагу, що на думку вченого О. Гавриленко, що один зі способів боротьби з корупцією є реформування системи державного управління, що передбачає впровадження принципів ефективного та прозорого управління, відмову від бюрократичних процедур та надмірного контролю з боку державних органів, а також залучення громадськості до прийняття важливих рішень. До цього також можна віднести створення незалежних регуляторів та органів, які забезпечують ефективний контроль за роботою державних структур та запобігають корупції [1, с. 140].

Крім того, боротьба з політичною корупцією є важливим елементом будь-якої демократичної системи. Це

процес, який вимагає взаємодії та співпраці різних суспільних груп, громадськості та державних органів, а також ефективного інструментарію та належного фінансування. У світі існує багато різноманітних механізмів боротьби з корупцією, і їх успішність залежить від конкретної ситуації та контексту кожної країни.

Незважаючи на те, що боротьба з корупцією є складною та довготривалою, її значення для суспільства не може бути переоцінене. Корупція підриває довіру громадян до державних інституцій, порушує рівність перед законом, спричинює економічний шкоду та призводить до відчуття безнадії та безпорадності серед громадян. Тому, боротьба з корупцією є важливим елементом будь-якої стратегії розвитку країни, який має бути націлено на забезпечення справедливості, економічного зростання та демократичного розвитку [11].

Окрім цього, у залежності від конкретних потреб та особливостей кожної країни, можуть бути використані різні механізми боротьби з корупцією. Наприклад, деякі країни можуть використовувати систему електронного голосування, як у Швеції та Данії, щоб запобігти підробці голосів на виборах. Інші країни можуть створювати спеціальні антикорупційні агентства, як у Бразилії та Румунії, які займаються розслідуванням та притягненням до відповідальності корупціонерів. Також, деякі країни можуть запроваджувати електронну систему декларування доходів посадових осіб, як у Литві та Естонії, щоб уникнути недекларування майна та укладання неправомірних угод [12].

Доречно зауважити, що незалежно від конкретного механізму, важливим елементом боротьби з корупцією є належна підготовка та навчання посадових осіб, які займаються боротьбою з корупцією. Також, важливим є забезпечення належного фінансування для антикорупційних органів та інших важливих інституцій, які займаються боротьбою з корупцією.

У цілому, боротьба з корупцією є складним та довготривалим процесом, але вона є необхідною для забезпечення справедливого, демократичного та економічного розвитку країни. Для досягнення успіху в боротьбі з корупцією потрібно використовувати різноманітні механізми та забезпечувати належне фінансування та підготовку фахівці [4, с. 103].

Варто наголосити, що важливим елементом боротьби з корупцією є підтримка громадськості та розвиток медіа-свободи. Громадяни повинні мати можливість висловлювати свої думки та відстоювати свої права та інтереси. Медіа повинні мати можливість вільно та об'єктивно повідомляти про факти корупції та сприяти підвищенню свідомості громадськості про проблему.

Також важливим елементом є міжнародна співпраця у боротьбі з корупцією. Країни можуть обмінюватися досвідом, допомагати одна одній у розслідуванні корупційних справ та спільно працювати над укріпленням міжнародних стандартів у цій галузі [2, с. 47].

Для ефективної боротьби з корупцією потрібно забезпечити належне виконання законів та строго притягати до відповідальності тих, хто порушує їх. Необхідно створити належні умови для роботи правоохоронних органів та забезпечити незалежність судів.

Отже, боротьба з політичною корупцією є складною та довготривалою задачею, але це є необхідним еле-

ментом забезпечення розвитку країни та демократичних процесів. Для досягнення успіху в цій галузі потрібно використовувати різноманітні механізми, забезпечувати належне фінансування та підготовку фахівців, підтримувати медіа-свободу та громадську активність та здійснювати міжнародну співпрацю. Важливо також розуміти, що боротьба з корупцією не є процесом, який можна завершити. Корупція може з'являтися у нових формах та місцях, тому потрібно постійно вдосконалювати механізми протидії та вести постійний моніторинг [3].

Доречно наголосити, що Україна також займається боротьбою з політичною корупцією та впроваджує різні механізми для цього. Наприклад, з 2020 року в країні діє Національне агентство з питань запобігання корупції, яке відповідає за здійснення державної політики в галузі протидії корупції та запобігання конфлікту інтересів у владі. Також в країні діє реєстр декларацій посадових осіб, який дозволяє відслідковувати зміни в їх майновому стані та забезпечує перевірку на предмет конфлікту інтересів. Україна також підписала ряд міжнародних угод та конвенцій щодо протидії корупції та співпраці з іншими країнами у цій галузі [4, с. 105].

Однак, необхідно визнати, що боротьба з корупцією в Україні залишається важкою задачею, оскільки ця проблема є системною та поширеною в різних сферах життя країни. На жаль, часто спостерігається недостатня підтримка з боку політичних еліт у розслідуванні та притягненні до відповідальності корупційних злочинців, а також недостатнє фінансування та підготовка фахівців у галузі протидії корупції.

Отже, боротьба з політичною корупцією є важливим завданням для країн з розвинутою демократією та правовою державою. Різні країни впроваджують різні механізми та стратегії для боротьби з цією проблемою, враховуючи свої особливості та потреби [8].

Можна зазначити, що деякі з ефективних механізмів протидії політичній корупції, які застосовуються в світі, включають електронне голосування, забезпечення незалежності правоохоронних органів, підвищення громадської свідомості та участі у політичному процесі, створення незалежних антикорупційних органів, підвищення ефективності контролю за фінансуванням політичних партій та кампаній, забезпечення доступу до інформації про діяльність державних установ та посадових осіб тощо.

Отже, що Україна також займається боротьбою з політичною корупцією та впроваджує різні механізми для цього, однак ця проблема залишається системною та поширеною. Щоб досягти успіху в боротьбі з корупцією, необхідно посилювати контроль за діяльністю державних установ та посадових осіб, забезпечувати незалежність судової влади та правоохоронних органів, підвищувати рівень громадської свідомості щодо проблем корупції, а також створювати ефективні механізми протидії та перевірки на предмет конфлікту інтересів

ВИСНОВОК

Таким чином, боротьба з політичною корупцією є надзвичайно важливим завданням для будь-якої краї-

ни, що прагне забезпечити правову державність, економічний розвиток та соціальний процвітання. У світі існує багато механізмів та стратегій, які можуть допомогти в цій боротьбі, включаючи зміну законодавства, збільшення прозорості та відкритості у діяльності державних органів та політичних партій, залучення громадськості до моніторингу та контролю за діяльністю органів влади, впровадження інноваційних технологій тощо.

Країни повинні бути готовими до того, що боротьба з політичною корупцією може зайняти багато часу та зусиль, але з позитивним наслідком для демократії та розвитку країни. Реформи повинні бути взяті на озброєння в зусиллях забезпечити прозору, відкрити та демократичну систему, яка сприятиме створенню сильної економіки та підвищенню якості життя громадян.

Література:

1. Гавриленко Т. Г. Судовий розгляд корупційних справ - виклик воєнного часу. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст] : матеріали VII Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 8—9 груд. 2022 р.) [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022.

2. Гетьман Ю. А. Механізми боротьби з корупцією в Україні. Публічне управління: теорія та практика. Київ, 2017. С. 41—47.

3. Державна аудиторська служба України. Аналіз проблемних питань боротьби з корупцією в Україні. URL: <https://www.dkrs.gov.ua/analitichni-materiali/67-analiz-problemnyh-pytan-borotby-z-koruptsiiei-v-ukraini.html>

4. Дудченко Ю., Данильченко О. Механізми боротьби з корупцією в політичній системі України. Наукові записки. Серія: Проблеми політичної психології. Київ, 2017. С. 101—105.

5. Здор О. Механізми боротьби з політичною корупцією в Україні: досвід та перспективи. Державне управління та місцеве самоврядування. Київ, 2020. С. 54—59.

6. Курило А. Проблеми та механізми боротьби з політичною корупцією в Україні. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. 2019 р. С. 39—44.

7. Ляшенко О. Корупційний фактор у політичному житті України: проблеми та шляхи подолання. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми економіки та управління. 2018 р. Вип. 909. С. 34—39.

8. Мамотова Т. І. Боротьба з корупцією в Україні: сучасний стан та перспективи. Науковий вісник Кіровоградського національного технічного університету. Технічні науки. 2019. Вип. 29. С. 92—96.

9. Маруняк М.О. Особливості боротьби з політичною корупцією в Україні. Стаття в науковому журналі "Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка". 2017 р, номер 2, С. 22—29.

10. Назарова І. М. Інституційні аспекти протидії корупції в Україні. 2018 р. URL: <https://npus.org.ua>

11. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/zvit-pro-diyalnist-nacionalnogo-agentstva-z-pitan-zapobigannya-korupciyi-za-2020-rik/>

12. Pyx "Чесно". Індекс політичної корупції. URL: <https://chesno.org/uk/political-corruption-index-2021/>

References:

1. Havrylenko, T.H. (2016), "Judicial consideration of corruption cases is a wartime challenge", *Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsijnoi polityky v mizhnarodnomu vymiri: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Implementation of the state anti-corruption policy in the international dimension: materials of the VII International Scientific and Practical Conference]*, Nats. akad. vnutr. sprav, Kyiv, Ukraine.

2. Hetman, Yu.A. (2017), "Mechanisms of fighting corruption in Ukraine", *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, pp. 41—47.

3. State Audit Service of Ukraine (2023), "Analysis of problematic issues in the fight against corruption in Ukraine", available at: <https://www.dkrs.gov.ua/analitichni-materiali/67-analiz-problemnyh-pytan-borotby-z-koruptsiiei-v-ukraini.html> (Accessed 10 April 2023).

4. Dudchenko, Yu. and Danylchenko, O. (2017), "Mechanisms of fighting corruption in the political system of Ukraine", *Naukovi zapysky. Serii: Problemy politychnoi psykholohii*, pp. 101—105.

5. Zdor, O. (2020), "Mechanisms of combating political corruption in Ukraine: experience and prospects", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, pp. 54—59.

6. Kurylo, A. (2019), "Problems and mechanisms of combating political corruption in Ukraine", *Naukovi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho*, pp. 39—44.

7. Liashenko, O. (2018), "Corruption factor in the political life of Ukraine: problems and ways to overcome them", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika"*. Serii: Problemy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 909, pp. 34—39.

8. Mamutova, T.I. (2019), "Fighting corruption in Ukraine: current state and prospects", *Naukovi visnyk Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Tekhnichni nauky*, vol. 29, pp. 92—96.

9. Maruniak, M.O. (2017), "Peculiarities of the fight against political corruption in Ukraine", *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, vol. 2, pp. 22—29.

10. Nazarova, I.M. (2018), "Institutional aspects of combating corruption in Ukraine", available at: <https://npus.org.ua> (Accessed 10 April 2023).

11. National Agency for Prevention of Corruption (2023), available at: <https://nazk.gov.ua/zvit-pro-diyalnist-nacionalnogo-agentstva-z-pitan-zapobigannya-korupciyi-za-2020-rik/> (Accessed 10 April 2023).

12. Honestly movement (2022), "Index of political corruption", available at: <https://chesno.org/uk/political-corruption-index-2021/> (Accessed 10 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 24.04.2023 р.

М. В. Макаренко,
к. мед. н., директор клініки ММ-дентал, докторант,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8677-8670>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.138

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ЯК ПРІОРИТЕТ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У ПОБУДОВІ СУЧАСНИХ МЕДИЧНИХ СЕРВІСІВ

М. Makarenko,
PhD in Medical Sciences, Director of MM-Dental Clinic, Doctoral candidate,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DIGITIZATION OF THE HEALTHCARE SECTOR OF UKRAINE AS A PRIORITY OF PUBLIC POLICY IN THE CONSTRUCTION OF MODERN MEDICAL SERVICES

В статті досліджено питання запровадження цифрових технологій у сфері охорони здоров'я як інноваційного інструментарію протиепідемічного регулювання. Проаналізовано світові тренди цифровізації сфери охорони здоров'я та принципи реалізації; проаналізовано побудову сучасних медичних сервісів як складової цифрових трансформацій у сфері охорони здоров'я; проаналізовано технологію блокчейн (blockchain) в управлінні охороною здоров'я; досліджено впровадження технологій інтернету речей у сфері охорони здоров'я (Internet of Medical Things, IoMT); проаналізовано розвиток смарт-технології як фактору розвитку високотехнологічної медичної галузі. Встановлено, що одним із важливих чинників незадовільного управління в галузі охорони здоров'я України є низька ефективність управління інформацією в системі охорони здоров'я, що пов'язано з відсутністю та ізольованістю реєстрів, застарілим заповненням статистичних форм; недостатнім й нескоординованим використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Наведено приклади запровадження інноваційних платформ та сучасних медичних сервісів у напрямі цифровізації сфери охорони здоров'я України. Обґрунтовано необхідність підвищення ефективності функціонування галузі медичної допомоги за допомогою впровадження сучасних інформаційно-автоматизованих систем на основі цифрових технологій.

The article examines the problem of introducing digital technologies in the field of health care as an innovative tool for anti-epidemic regulation. The world trends of digitization of the health care sector and the principles of implementation were analyzed; the construction of modern medical services as a component of digital transformations in the field of health care was analyzed; blockchain technology in health care management was analyzed; the introduction of Internet of Things technologies in the field of health care (Internet of Medical Things, IoMT) was investigated; the development of smart technology as a factor in the development of the high-tech medical industry is analyzed. It was established that one of the important factors of unsatisfactory management in the field of health care of Ukraine is the low efficiency of information management in the health care system, which is associated with the absence and isolation of registers, outdated filling of statistical forms; insufficient and uncoordinated use of modern information and communication technologies. In particular, data management in medical institutions and statistical systems is in some cases unmanaged, and in others — excessively managed, as a result of which there is an unbalanced management of medical data, due to which results are obtained that are not comparable to the efforts made; the information space of the health care system is fragmented, there is no operational data on most health care parameters.

It is justified that the state of sanitary-epidemic well-being is a reflection of the functioning of not only the health care system, but also reflects the effectiveness of the relationships of public authorities in other spheres of social activity. At the same time, close cooperation of subjects of public authority in the medical field with other stakeholders and interested parties in order to develop and implement effective measures necessary for the prevention and elimination of unforeseen crisis situations remains a priority. Examples of the introduction of innovative platforms and modern medical services in the

direction of digitization of the healthcare sector of Ukraine are given. The need to improve the efficiency of the medical care industry through the introduction of modern information-automated systems based on digital technologies is substantiated.

*Ключові слова: цифровізація, сфера охорони здоров'я, державна політика, сучасні медичні сервіси.
Key words: digitalization, healthcare, government policy, modern medical services.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Обравши європейський напрям розвитку, Україна відкрила перед собою нові горизонти для розвитку громадянського суспільства та реальну можливість спробувати наздогнати світових економічних лідерів. Необхідність побудови цифрової економіки та суспільства в Україні майже ні в кого не викликає сумнівів, оскільки у цифрову епоху успішність країни безпосередньо залежить від прогресу у побудові суспільства знань, а цифровий розвиток відіграє ключову роль у прискоренні економічного і соціального розвитку країни в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми цифровізації публічного управління досліджували: О. Карпенко, П. Клімушин, В. Наместнік, Д. Спасібов та інші. Питання використання цифрових технологій у сфері охорони здоров'я вивчали Д. Борковський, Т. Гряділь, В. Журавель, Т. Ткачук. Однак, незважаючи на наявність значної кількості наукових публікацій, потребують подальшого дослідження питання цифровізації сфери охорони здоров'я України як пріоритету державної політики у побудові сучасних медичних сервісів.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні інформаційно-автоматизовані системи можуть значно полегшити практику в галузі медичної допомоги, зокрема, автоматизація збору даних у медичних закладах дозволяє оптимізувати роботу медичного персоналу, забезпечити більш точну діагностику захворювань, контролювати стан та перебіг захворювання пацієнта, впорядкувати період медичної реабілітації, підвищувати ефективність прогнозування та профілактики захворювань тощо. Разом з тим, підключення медичних ресурсів до Інтернету відкриває багато можливостей, але в той же час несе значні загрози: порушення цілісності мережі; несанкціонований доступ; втручання у медичні призначення та маніпуляції, спотворення їх результатів або ефективності; внесення коректив у графік підготовки до лікувально-діагностичних процедур, хірургічних втручань, фармацевтичного забезпечення; відключення (псування, переналаштування) системи безпеки тощо.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження стану цифровізації сфери охорони здоров'я в Україні як пріоритету державної політики у побудові сучасних медичних сервісів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основним із основних завдань у реформуванні медичної галузі в Україні є створення єдиної, інтегрованої інформаційно-аналітичної системи обліку стану здоро-

в'я громадян на основі електронної ідентифікації пацієнтів в закладах охорони здоров'я, збору даних профілактичних обстежень з метою подальшого використання в аналітичних, експертних та статистичних системах, що відповідає створенню національної електронної охорони здоров'я, яка має безпечно та економічно обґрунтовано використовувати цифрові технології у сфері охорони здоров'я, включаючи надання медичної допомоги, організацію нагляду за здоров'ям населення, медичну освіту, поширення знань тощо.

Стан санітарно-епідемічного благополуччя є відзеркаленням функціонування не лише системи охорони здоров'я, а й відображає ефективність взаємозв'язків органів публічної влади у інших сферах суспільної діяльності. Разом з тим пріоритетними залишається тісна співпраця суб'єктів публічної влади медичної галузі з іншими стейкхолдерами та зацікавленими сторонами з метою вироблення та реалізації ефективних заходів, необхідних для запобігання та усунення кризових непередбачуваних ситуацій.

З огляду на відсутність в Україні державної політики щодо формування ідеології здорової поведінки та здорового способу життя, свідомого ставлення громадян до необхідності збереження та зміцнення здоров'я, вчені звертають увагу на поширення так званої інфляції здоров'я. Разом з тим, періодичні опитування серед населення громадян України свідчать, що стан та рівень здоров'я українці виносять у пріоритетний ряд людських цінностей.

Зазначене доводить, що громадяни прагнуть бути здоровими, відтак публічна політика у медичній галузі має реалізовуватись з урахуванням побудови високоефективної економіки, розвинутого громадянського суспільства з високими духовними цінностями, що обумовлює необхідність збереження та зміцнення здоров'я нації як одного з важливих факторів соціально-економічної стабільності.

Одним із основних завдань у реформуванні медичної галузі в Україні є створення єдиної, інтегрованої інформаційно-аналітичної системи обліку стану здоров'я громадян на основі електронної ідентифікації пацієнтів в закладах охорони здоров'я, збору даних профілактичних обстежень з метою подальшого використання в аналітичних, експертних та статистичних системах, що відповідає створенню національної електронної охорони здоров'я, яка має безпечно та економічно обґрунтовано використовувати цифрові технології у сфері охорони здоров'я, включаючи надання медичної допомоги, організацію нагляду за здоров'ям населення, медичну освіту, поширення знань тощо.

Єдиний шлях розв'язання системних проблем у сфері охорони здоров'я — це стратегічно орієнтована державна політика, основним завданням якої є визначення здоров'я людини одним з основних пріоритетів держави,

створення, розвиток та забезпечення функціонування новітньої національної системи охорони здоров'я.

Новітня національна система охорони здоров'я має базуватися на засадничих принципах, які є фундаментальними і такими, що мають застосовуватися в усіх секторах охорони здоров'я та мають бути відображеними на кожному наступному етапі побудови та розвитку системи охорони здоров'я, а саме: системний комплексний розвиток та інтегрованість, децентралізація, безпека, доступність, публічність, якість, превентивність [1, с. 772].

Формування й реалізація Національної стратегії розвитку (трансформації) охорони здоров'я України на зазначених принципах має здійснюватися згідно з шістьма компонентами, визначеними ВООЗ: надання медичних послуг, трудові ресурси охорони здоров'я, інформаційні системи охорони здоров'я, фінансування, доступ до основних лікарських засобів і медичних виробів, лідерство/управління. Всі ці компоненти так чи інакше пов'язані з цифровими інструментами та технологіями.

Оновлена система охорони здоров'я має орієнтуватися на людину та бути економічно стійкою, і ефективно працюватиме на українських теренах на етапі входження людства у цифрову економіку, яка є новим технологічним устроєм.

Враховуючи поширення вірусу COVID-19 в Україні, існує нагальна потреба у контролі поточного навантаження на заклади охорони здоров'я. Медичні інформаційні системи, які реалізували функціонал для роботи з COVID-19: "Доктор Елекс", "nHealth" (Здоров'я Нації), "MC PLUS", "e-life", "УкрМедСофт", "Медстар Солюшенс", "МедІнфоСервіс", "Helsi". Перевірка їх функціональності триває, а це означає, що перелік медичних інформаційних систем є динамічним та таким, що розширюється.

У системі eHealth доступні функції, які дозволяють здійснювати відстеження актуального стану: пацієнта, його діагнозу та життєвого циклу; маршруту та поточного місцезнаходження пацієнта (самоізоляція чи перебування у стаціонарі); навантаження на заклади охорони здоров'я; навантаження на місце надання послуг; навантаження на лікаря; навантаження на апарати штучної вентиляції легень [2].

На сьогодні, в період боротьби з пандемією, на лікарів сімейної практики припадає найбільше навантаження з огляду на те, що вони є першими, до кого звертаються пацієнти з підозрою на COVID-19. Окрім того, великих зусиль потребує первинна ланка медичної допомоги. На початку 2020 року створено 1051 мобільну бригаду у майже 600 закладах первинної медичної допомоги. Збільшено також кількість лікарів, які надають пацієнтам первинну допомогу; за перше півріччя 2020 чисельність зросла на понад 800 осіб [3].

З метою запобігання розповсюдженню пандемії COVID-19 Міністерство охорони здоров'я України встановило тимчасові заходи, які є обов'язковими для закладів охорони здоров'я, включаючи й телемедицину [4].

У березні 2020 року Telemed24 запустив безкоштовну для пацієнтів телемедичну платформу "лікар-пацієнт". Пацієнт може записатися на онлайн-консультацію до лікаря через мобільний додаток Medcard24, який відбувається у форматі телефонного або відеозв'язку. Платформа Telemed24 для онлайн-консультуван-

ня пацієнтів передає дані до Електронної системи охорони здоров'я України (eHealth) [5].

З жовтня 2020 року Національна служба здоров'я України спільно з Міністерством охорони здоров'я та Міністерством цифрової трансформації запустили оновлений сервіс eМалютко. Система дозволяє лише за однією заявою отримати близько десяти послуг від різних органів влади. Не відвідуючи установ, є можливість отримати необхідні послуги. Поки що їх перелік такий: державна реєстрація народження; визначення походження дитини, її належності до громадянства України; реєстрація місця проживання; призначення допомоги та інші. Початком вступу до сервісу є медичний висновок про народження дитини. Сервіс eМалютко допоможе батькам новонародженої дитини зменшити кількість відвідувань медичних установ під час пандемії COVID-19, тим самим мінімізуючи ризик зараження вірусом у громадських місцях [6].

За статистичними даними, у листопаді 2020 року в світі спостерігалась тенденція до зменшення показників захворюваності на коронавірусну хворобу, але в Україні динаміка зниження у цей час не спостерігалась.

В засобах масової інформації та соціальних мережах містилась велика кількість фейків та міфів про COVID-19. Міфи — одна з головних перешкод, що заважають боротьбі з COVID-19. З метою запобігання розповсюдження міфів Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я та фонд Юнісеф запустили новий чат-бот HealthBuddy. Бот відповідає на поставлені запитання та поширює актуальну і фактичну інформацію про COVID-19 [7].

Смартфон може стати ключем до вимірювання психічного здоров'я. Американські дослідники розробили мобільний додаток PROSIT, який дозволяє визначати стани тривоги чи депресії залежно від дій на власному телефоні. Додаток також відстежує фізичні вправи, сон, частоту дзвінків та музичні вподобання. Наприклад, швидкість і сила набору тексту можуть свідчити про емоційно заряджений стан. Також користувачі мають можливість пройти 90-секундний тест, що дозволяє встановити рівень емоційного здоров'я за п'ятибальною шкалою [8].

Додаток Vocalis Health за допомогою штучного інтелекту ідентифікує стан пацієнта відповідно до голосових маркерів щодо різних захворювань (респіраторні, кардіологічні чи хвороби, пов'язані з поведінковими розладами). Додаток дозволяє проаналізувати голос більш детально, ніж те, що сприймає людське вухо. Ця функція дає можливість дізнатись про вплив хвороб на голосові маркери [9].

Щоб запобігти поширенню COVID-19 в Україні, було запущено мобільний додаток "Дій вдома" [10].

Додаток створений для зв'язку з громадянином та контролю за виконанням обов'язкової самоізоляції на час карантину. Він базується на зарубіжному досвіді країн, які використовують цифрові інструменти для забезпечення безпеки громадян під час пандемії.

Згідно із Постановою Кабінету Міністрів України, особи, які перетинають державний кордон України, можуть вибрати один з двох варіантів: госпіталізація до спеціалізованих обсерваторів (ізоляторів); 14-денна самоізоляція за місцем проживання для осіб, які погодились проходити її з використанням застосунку "Дій вдома".

Опції застосунок "Дій вдома" наступні: підтвердження місця проходження самоізоляції з визначенням гео-локації; фотопідтвердження перебування за місцем проходження самоізоляції; екстрений виклик на гарячу лінію МОЗ України; запланований функціонал для моніторингу розвитку симптомів [11].

Отже, належний збір, управління і використання інформації в межах системи охорони здоров'я визначає ефективність системи у виявленні проблем зі станом охорони здоров'я, визначенні пріоритетів, винайдення інноваційних рішень та розподілі ресурсів для покращення охорони здоров'я.

На думку експертів спільного проекту Світового банку та МОЗ України "Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей", одним з важливих чинників успішного управління в галузі охорони здоров'я України є висока ефективність управління інформацією в системі охорони здоров'я, перш за все за рахунок доступності, достовірності та оперативності даних.

ВИСНОВКИ

Таким чином, важливість цифровізації у сфері охорони здоров'я очевидна, оскільки є важливою життєвою необхідністю для її розвитку та ефективного надання послуг. Згідно з програмою Європейського Союзу "Європейська стратегія здоров'я 2020" в Україні необхідно побудувати єдиний цифровий простір у медичній галузі, що прискорить процес її реформування, зробить його оптимальним й прозорим та значною мірою покращить надання медичної допомоги, знизить соціальну напругу в українському суспільстві.

Література:

1. Maksym Makarenko. Basic principles of public policy formation in the sphere of healthcare. "Topical issues of modern science, society and education": materials of the I International Scientific and Practical Conference (August 8-10, 2021, Kharkov, Ukraine) P. 771-774.
2. COVID-19. URL: <https://ehealth.gov.ua/covid-19/>
3. Первинна медична допомога: лікар та пацієнт. Результат брифінгу НСЗУ 03.11.20. URL: <https://m.facebook.com/nszu.ukr/photos/a.398047274007029/966459170499167/?type=3&theater>
4. Тимчасові заходи у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги хворим на гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-CoV-2. Наказ МОЗ від 23.03.2020 р. № 698. URL: https://moz.gov.ua/uploads/3/19644-dn_23032020_698_dod.pdf
5. Телемедицина в Україні: коротка історія розвитку та результати впровадження. URL: <https://medinet.com.ua/telemedytsyna-v-ukrayini>
6. В електронній системі охорони здоров'я створено вже понад 14 тисяч медвисновків про народження немовлят. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-elektronnij-sistemi-ohoroni-zdorovya-stvoreno-vzheponad-14-tisyach-medvisnovkiv-pro-narodzhennya-nemovlyat>
7. HealthBuddy. Your very own buddy for info about COVID-19 in Europe and Central Asia. URL: <https://healthbuddy.info/index>

8. PROSIT Predicting Risks and Outcomes of Social InTeractions. URL: <https://iwkmeier.wixsite.com/prosit/about>

9. VocalisHealth. URL: <https://vocalishealth.com/>

10. Як працює застосунок "Дій вдома". URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-pracyuye-zastosunok-dij-vdoma>

11. Задля протидії поширенню COVID-19 в Україні запущено мобільний застосунок "Дій вдома". URL: <https://uozter.gov.ua/ua/news-1-0-1644-zadlya-protidii-poshirennyu-covid-19-v-ukraini-zapuscheno-mobilniy-zastosunok-diy-vdoma>

References:

1. Makarenko, M. (2021), "Basic principles of public policy formation in the sphere of healthcare", Topical issues of modern science, society and education: materials of the I International Scientific and Practical Conference, Kharkiv, Ukraine, August 8—10, pp. 771—774.
2. COVID-19 (2023), available at: <https://ehealth.gov.ua/covid-19/> (Accessed 10 April 2023).
3. National Health Service of Ukraine (2020), "Primary medical care: doctor and patient", available at: <https://facebook.com/nszu.ukr/photos/a.398047274007029/966459170499167/?type=3&theater> (Accessed 10 April 2023).
4. Ministry of Healthcare of Ukraine (2020), Order "Temporary measures in health care facilities to ensure their readiness to provide medical assistance to patients with acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 coronavirus", available at: https://moz.gov.ua/uploads/3/19644-dn_23032020_698_dod.pdf (Accessed 10 April 2023).
5. Medinet (2023), "Telemedicine in Ukraine: a brief history of development and implementation results", available at: <https://medinet.com.ua/telemedytsyna-v-ukrayini> (Accessed 10 April 2023).
6. National Health Service of Ukraine (2020), "More than 14,000 medical reports on the birth of babies have already been created in the electronic health care system", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-elektronnij-sistemi-ohoroni-zdorovya-stvoreno-vzheponad-14-tisyach-medvisnovkiv-pro-narodzhennya-nemovlyat> (Accessed 10 April 2023).
7. HealthBuddy (2023), "Your very own buddy for info about COVID-19 in Europe and Central Asia", available at: <https://healthbuddy.info/index> (Accessed 10 April 2023).
8. PROSIT Predicting Risks and Outcomes of Social InTeractions (2023), available at: <https://iwkmeier.wixsite.com/prosit/about> (Accessed 10 April 2023).
9. VocalisHealth (2023), available at: <https://vocalishealth.com/> (Accessed 10 April 2023).
10. Government portal (2020), "How the "Action at Home" application works", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-pracyuye-zastosunok-dij-vdoma> (Accessed 10 April 2023).
11. Department of Health Protection of the Ternopil Regional State Administration (2023), "In order to combat the spread of COVID-19 in Ukraine, the mobile application "Action at Home" has been launched", available at: <https://uozter.gov.ua/ua/news-1-0-1644-zadlya-protidii-poshirennyu-covid-19-v-ukraini-zapuscheno-mobilniy-zastosunok-diy-vdoma> (Accessed 10 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 25.04.2023 р.

Т. В. Голобородько,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9289-8932>

В. С. Адамовська,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8911-1388>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.142

ЛІДЕРСТВО ТА МЕНЕДЖМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

T. Holoborodko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation, Public Governance and Administration, Kryvyi Rih National University

V. Adamovska,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Accounting, Taxation, Public Management and Administration, Kryvyi Rih National University

LEADERSHIP AND MANAGEMENT OF INNOVATION IMPLEMENTATION IN ENSURING DIGITAL TRANSFORMATIONS

Визначено, що цифрова економіка на практиці проявляється як економіка, орієнтована на споживача, з можливістю надавати різноманітні послуги з використанням цифрових інструментів. Для цифрової трансформації України, організації приватного та публічного секторів мають впроваджувати в свою діяльність цифрові інструменти, серед яких: хмарні технології, інтернет речей, штучний інтелект, блокчейн, технології доповненої та віртуальної реальності.

Дослідження показали, що трансформаційне лідерство має важливу роль у розвитку інноваційної робочої поведінки, де стійкість та оптимізм є опосередковувачами між трансформаційним лідерством та інноваційною робочою поведінкою працівників.

Менеджмент відіграє важливу роль у забезпеченні ефективно організації робіт та плануванні бюджету. Трансформаційний стиль лідерства, який має використовуватися керівниками, допоможе зосередитися на розвитку позитивних психологічних ресурсів серед працівників, що сприятиме їхній інноваційній діяльності.

Розглянуто вплив лідерства слуги на інтерналізацію мотивації співробітників, орієнтованих на контроль. Щоб покращити інноваційну продуктивність працівників, орієнтованих на контроль, лідерам необхідно змінити свій стиль поведінки та заохочувати автономність, стосунки та компетентність співробітників на всіх рівнях.

Надано практичні рекомендації для впровадження інновацій в публічному та приватному секторах у забезпеченні цифрових трансформацій. Вони сприятимуть стимулюванню впровадження технологічних інновацій, що є ключовим елементом цифрової трансформації. Визначення видів інновацій та їхнє включення до порядку денного на зустрічах керівництва дає можливість організації реагувати на нові технологічні тренди та використовувати їх для забезпечення ре-

зультативності та ефективності. Встановлення показників ефективності та цілей для інновацій допомагає контролювати їх реалізацію та розуміти, наскільки інновації сприяють досягненню стратегічних цілей. Прийняття інновацій як команда та перетворення керівників на лідерів інновацій дозволяє створити атмосферу, що сприяє інноваційній діяльності. А можливості для керованих експериментів та швидкого успіху дозволяють швидко впроваджувати нові технології та забезпечувати їхню успішну реалізацію.

Модель лідерства та менеджменту впровадження інновацій у забезпеченні цифрових трансформацій включає сім основних елементів: розуміння цифрової трансформації та її впливу на організацію, комунікація та залучення персоналу, управління проектами та ресурсами, створення відповідної інфраструктури та технологічних рішень, забезпечення належного рівня навчання та підтримки співробітників, впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності, підтримка інноваційної культури в організації.

It has been determined that the digital economy, in practice, manifests itself as a consumer-oriented economy with the ability to provide various services using digital tools. For the digital transformation of Ukraine, private and public sector organizations need to implement digital tools in their activities, including cloud technologies, the Internet of Things, artificial intelligence, blockchain, augmented and virtual reality technologies.

Research has shown that transformational leadership plays an important role in the development of innovative work behavior, where resilience and optimism mediate the relationship between transformational leadership and employee innovative work behavior.

Management plays an important role in ensuring effective work organization and budget planning. The transformational leadership style that should be used by managers will help focus on developing positive psychological resources among employees, which will promote their innovative activity.

The impact of servant leadership on the internalization of motivation among control-oriented employees has been considered. To improve the innovation productivity of control-oriented employees, leaders need to change their behavioral style and encourage employee autonomy, relationships, and competence at all levels.

Practical recommendations have been provided for implementing innovations in the public and private sectors to ensure digital transformation. They will help stimulate the implementation of technological innovations, which are a key element of digital transformation. Identifying types of innovation and including them on the agenda for leadership meetings allows organizations to respond to new technological trends and use them to ensure performance and efficiency. Establishing effectiveness indicators and goals for innovation helps to control their implementation and understand how innovations contribute to achieving strategic goals. Adopting innovations as a team and transforming managers into innovation leaders creates an atmosphere that fosters innovative activities. Opportunities for controlled experiments and quick success enable the rapid implementation of new technologies and ensure their successful realization.

The leadership and management model for implementing innovations to facilitate digital transformations includes seven main elements: understanding digital transformation and its impact on the organization, communication and staff engagement, project and resource management, creating appropriate infrastructure and technological solutions, ensuring proper levels of training and support for employees, implementing a monitoring and evaluation system, and supporting an innovative culture within the organization.

Ключові слова: лідерство, трансформаційне лідерство, менеджмент, інновації, цифрова трансформація.

Key words: leadership, transformational leadership, management, innovation, digital transformation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема полягає в тому, що в умовах цифрової трансформації держави, економіки та суспільства виникає потреба у нових підходах до лідерства та менеджменту інновацій, які забезпечують успішну адаптацію до змінних умов. Наукові та практичні завдання полягають у визначенні ефективних стратегій лідерства та менеджменту інновацій, які забезпечують створення та впровадження нових технологій, що вирішують проблеми ринку та споживачів, ефективності діяльності публічних установ. Такі стратегії повинні враховувати особли-

жменту інновацій, які забезпечують успішну адаптацію до змінних умов. Наукові та практичні завдання полягають у визначенні ефективних стратегій лідерства та менеджменту інновацій, які забезпечують створення та впровадження нових технологій, що вирішують проблеми ринку та споживачів, ефективності діяльності публічних установ. Такі стратегії повинні враховувати особли-

вості цифрової держави, цифрової економіки та цифрового суспільства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є визначення особливостей лідерства та менеджменту впровадження інновацій у забезпеченні цифрових трансформацій. Основним завданням є визначення ключових аспектів лідерства та менеджменту інновацій, які є важливими для розвитку цифрової економіки та суспільства. Для досягнення цих цілей будуть проаналізовані наукові та практичні дослідження з цього питання, а також будуть запропоновані власні практичні рекомендації щодо ефективного використання лідерства та менеджменту для впровадження інновацій для розвитку цифрової економіки та суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що лідерство та менеджмент впровадження інновацій є критичними факторами для розвитку цифрової економіки та суспільства. У зв'язку зі швидким розвитком технологій та цифрових рішень, необхідність ефективного лідерства та менеджменту стає ще більш важливою.

Останні дослідження зосереджуються на вивченні того, як лідерство та менеджмент інновацій можуть впливати на розвиток цифрової економіки та суспільства. Вони також розглядають роль лідерів у сприянні інноваційним процесам, включаючи стимулювання творчого мислення та підтримку інноваційних ідей.

Більшість досліджень також вказують на те, що лідерство та менеджмент впровадження інновацій повинні бути орієнтовані на людей, щоб забезпечити ефективну комунікацію та співпрацю між різними групами зацікавлених сторін.

Отже, здійснений аналіз свідчить про важливість досліджень у галузі лідерства та менеджменту впровадження інновацій для розвитку цифрової економіки та суспільства, та підкреслює необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

На практиці цифрова економіка проявляється насамперед як економіка, орієнтована на споживача (on-demand есопому), тобто можливість держави надавати різного роду послуги. Зокрема, це отримання громадянами довідок, запитів, заяв, відповідей на запити в електронному вигляді, навіть не виходячи з дому, електронні платежі тощо. Крім того, це ринок миттєвих замовлень та необмеженого вибору товарів і послуг через використання онлайн-магазинів, інтернет-банкінгу, месенджерів чи інших соціальних мережі. Діджиталізація економіки відбувається як через цифрові реформи у сферах суспільного життя — освіти, медицині, публічному управлінні, так і безпосередньо в бізнесі [7, с. 56].

Цифровим порядком денним для Європи ще у 2010 визначено, що витрати державного сектору Європи повинні використовуватися для стимулювання інновацій, одночасно підвищуючи ефективність і якість державних

послуг. Європейські державні органи повинні об'єднати зусилля для узгодження регулювання, сертифікації, закупівель і стандартизації на користь інновацій. Потрібні державні та приватні партнерства та форуми зацікавлених сторін, які розробляють спільні технологічні дорожні карти, від досліджень до комерціалізації, для використання інновацій для суспільних потреб [10].

Існує безліч цифрових технологій, які можуть бути впроваджені як в приватному, так і в публічному секторах, серед яких [9]:

1. Хмарні технології. Дозволяють зберігати, обробляти та спільно використовувати дані в онлайн-середовищі, що дозволяє економити час та знижувати витрати на обладнання.

2. Інтернет речей. Дозволяють підключати до мережі Інтернет різноманітні пристрої та датчики, що забезпечує збір та аналіз даних для покращення ефективності бізнесу та публічних послуг.

3. Штучний інтелект. Дозволяє автоматизувати процеси та здійснювати аналіз великих обсягів даних, що сприяє покращенню прийняття рішень.

4. Блокчейн. Дозволяє створювати децентралізовані системи зберігання даних та управління процесами, що забезпечує високий рівень безпеки та надійності.

5. Доповнена реальність та віртуальна реальність. Дозволяють створювати захоплюючі візуальні інтерактивні елементи для споживачів та користувачів, що сприяє залученню нових клієнтів та покращенню якості надання послуг.

Ці та інші технології можуть бути використані для покращення різних аспектів бізнесу та публічних послуг, таких як автоматизація процесів, збір та аналіз даних, покращення ефективності та якості надання послуг.

Разом з цим, використання цих технологій може бути інноваційним для тієї чи іншої організації, створювати інноваційні продукти та послуги.

Інновація — це велика ідея з великим потенціалом. Але доцільно підходити до її реалізації невеликими кроками, реалізуючи лише одну чи кілька ідей, будуючи на цьому основу. Для багатьох компаній початкові кроки на цьому шляху створення цінності є найважливішими з усіх [1]. Ключова роль по досягненню успіху належить ефективному менеджменту, який має реалізовуватися на засадах лідерства. Лідерство може надихнути команду на нові ідеї та сприяти їх втіленню у життя. Харизматичні лідери здатні мотивувати свою команду, збуджуючи її творчі потенціали.

Позитивна (тобто конструктивна) лідерська поведінка передбачає інновації послідовників. Результати проведеного дослідження показують, що наявність харизматичного лідера для наслідування іншими (особиста ідентифікація з лідером) може фактично перешкодити співробітникам продемонструвати свій власний інноваційний блиск. Натомість результати дослідження свідчать про те, що послідовники розвиватимуть яскравіші ідеї, якщо ідентифікуватимуть себе з відповідною соціальною групою (своєю командою/організацією). Ці результати підтверджують припущення про те, що інновації є за своєю суттю соціальним явищем, яке ґрунтується на ідентифікації членів команди зі своєю групою та бажанні просувати її [3].

Будь-яка інновація буде ефективною, якщо вона сприятиме (і розглядатиметься іншими як прогрес) функціонуванню або покращенню результатів команди проекту чи підрозділу. Відповідно, щоб заохочувати цю інновацію, для керівників проектів або команд завжди буде важливо зосереджувати свої зусилля на розвитку соціальної ідентифікації. Якщо говорити більш конкретно, то на основі отриманих результатів лідерам рекомендується зосередитись на лідерстві ідентичності та якості "лідер-учасник взаємодії", оскільки обидва вони є ключовими факторами соціальної ідентифікації [3]. Таким чином, якість взаємодії між лідером та його командою має вплив на рівень соціальної ідентифікації команди. Лідери, які розвивають позитивні взаємини з членами своєї команди, можуть допомогти підвищити рівень соціальної ідентифікації учасників команди з лідером і командою в цілому.

Не снує найкращих практичних рішень для запровадження та культивування інновацій. Структури та процеси, як багато лідерів рефлексивно використовують для заохочення, є важливими, як ми вважаємо, але недостатніми. Навпаки, керівники вищої ланки майже одногослосно стверджують, що організаційна культура є найважливішою рушійною силою для впровадження інновацій [1].

Разом з цим, виділяють три основні стилі лідерства, які доцільно застосовувати: транзакційне, трансформаційне та інтегроване лідерство. Різні стилі можна розглядати як елементи ієрархічної моделі, в якій третій стиль охоплює перші два стилі [5].

Транзакційне лідерство передбачає, що вирівнювання лідерів і послідовників відбувається через стратегічне використання грошових стимулів (тобто винагород і покарань). З іншого боку, трансформаційне лідерство часто асоціюється з лідерами, які встановлюють бачення та цілі для організації, які постійно передають це бачення та мотивують послідовників, використовуючи негрошові стимули (тобто звернення до моралі та етики, переконання та натхнення) [5].

Джеймс Мак-Грегор Бернс визначив традиційне лідерство як транзакційне, протиставивши його трансформаційному лідерству направленому на задоволення потреб послідовників (потреби високого рівня у ієрархії Маслоу). За Бернсом трансформаційне лідерство — це процес спрямований на досягнення колективних цілей, шляхом взаємного використання мотивів досягнення планованих змін, що є у лідера і послідовників. Концепція "трансформаційного лідерства" припускає наявність у лідера і підлеглих певної поведінки, придатної для творчого вирішення проблеми у кризових ситуаціях [8, с. 107].

Колектив авторів [4], досліджуючи питання ролі трансформаційного лідерства в розвитку інноваційної трудової поведінки підтвердили зв'язок між трансформаційним лідерством та інноваційною робочою поведінкою працівників, де самоефективність та надія є посередниками у цьому зв'язку. Також відзначається, що стійкість та оптимізм є опосередковувачами між трансформаційним лідерством та інноваційною робочою поведінкою співробітників. Оптимістичні співробітники більш схильні до творчості та використання інноваційних підходів для вирішення проблем. Результати показали, що самоефективність і надія опосередковують зв'язок

між трансформаційним лідерством і інноваційною робочою поведінкою співробітників. Співробітники під керівництвом трансформаційних лідерів мають вищу самоефективність і надію, і ці психологічні ресурси заохочують більше творчості та інновацій на робочому місці. Іншими словами, трансформаційні лідери з більшою ймовірністю сприятимуть інноваціям співробітників, допомагаючи розвивати позитивні психологічні ресурси. Співробітники з високим рівнем самоефективності та надії беруть участь у більш інноваційній робочій поведінці, що покращує шанси на отримання творчих та інноваційних результатів. Працівник із високим рівнем самоефективності та надії потребуватиме менше нагляду та буде менш залежним від своїх керівників у щоденних розпорядках і завданнях. Можливою причиною часткового посередництва самоефективності та надії в цьому дослідженні є те, що вплив трансформаційного лідерства на інноваційні результати співробітників збільшується, коли працівники мають високу ефективність і надію [4].

Необхідно зазначити, що успішна інновація потребує не тільки ідеї, але й досконалого планування та координації зусиль команди.

У цьому контексті, менеджмент грає важливу роль у забезпеченні ефективної організації та координації робіт команди, а також у плануванні бюджетом, контролі якості та моніторингу результатів. Крім того, менеджмент може забезпечити оптимальний розподіл ресурсів, що дозволить команді досягнути поставлених цілей.

Менеджмент дозволяє забезпечити високорівневу підтримку інновацій. Вона включає встановлення чітких організаційних цілей, які заохочують персонал досягати інноваційних результатів, консультації з персоналом, встановлення нагород за інновації та надання неформального визнання інноваторам, пом'якшення обмежень для інноваторів, захист інноваторів шляхом забезпечення того, щоб їхні проекти мали справедливий шанс продемонструвати, чи вони працюють, а також надання ресурсів для інноваторів. Основні ресурси включають надання часу ініціаторам для роботи над своїми проектами, що може призвести до скорочення інших їхніх обов'язків, і надання їм бюджету для оплати поточних витрат на їхні проекти. Хоча деякі організації офіційно заснували фонди для підтримки інновацій, більш вірогідним є те, що інновації фінансуються через організаційну слабкість, яку можуть визначити старші менеджери. Нарешті, інновації — це вулиця з двостороннім рухом, оскільки успішні інновації дають політикам можливість заслужити заслуги суспільства за мудру політику та ефективні програми [2].

Ці висновки свідчать про те, що менеджерам у країнах, що розвиваються, необхідно зосередитися на трансформаційній практиці лідерства, щоб сприяти розвитку сильних і позитивних психологічних капітальних ресурсів, особливо надії та самоефективності, серед працівників, щоб сприяти їх інноваційній робочій поведінці. Використовуючи трансформаційний стиль лідерства, менеджери повинні звертати увагу на індивідуальні та професійні потреби співробітників, надавати їм незалежність і повноваження у киданні виклику статус-кво та пробуванні нових ідей, а також створювати в них почуття довіри та надії, таким чином створюючи психологічний капітал для підвищення креативності та інновацій. Трансформаційне лідер-

Таблиця 1. Практичні рекомендації для впровадження інновацій в публічному та приватному секторах у забезпеченні цифрових трансформацій

Рекомендації	Приватний сектор	Публічний сектор
Визначте цифрові інструменти, які стимулюють зростання та допомагають досягати стратегічних цілей	Коли керівники вищої ланки просять суттєвих інновацій збирання інформації про споживачів, надання послуг або досвід роботи з клієнтами, наприклад, вони повідомляють співробітникам тип інновацій із залученням цифрових інструментів, яких вони очікують. За відсутності такого керівництва співробітники повертатимуться з поступовими і часто знайомими ідеями.	У публічному секторі інновації з використанням цифрових інструментів можуть відігравати ключову роль у забезпеченні якісних та ефективних послуг для громадян та підвищенні ефективності діяльності уряду. Для досягнення цих цілей необхідно визначити цифрові інструменти, які дозволять вдосконалити процеси надання послуг, покращити комунікації з громадянами та забезпечити їхню участь у прийнятті рішень.
Додайте інновації до офіційного порядку денного на регулярних зустрічах керівництва	Такий підхід ми спостерігаємо серед провідних інноваторів. Це надсилає співробітникам важливий сигнал про те, яку цінність інноваціям з використанням цифрових технологій надає управління	
Встановіть показники ефективності та цілі для інновацій із використанням цифрових технологій	Лідерам слід подумати про два типи показників: фінансовий (наприклад, відсоток загального доходу від нових продуктів) і поведінковий. Які показники, наприклад, мали б найбільший вплив на роботу людей, на підвищення конкурентоспроможності?	Одним із показників, який визначає ефективність публічного управління є рівень задоволеності клієнтів або користувачів послугами організації. Іншим показником поведінки може бути зниження часу обробки заявок, який вказує на покращення ефективності процесів організації та зменшення часу очікування клієнтів.
Прийміть інновації як команда	Недостатньо для генерального директора зробити інновації з використанням цифрових технологій особистою метою та регулярно відвідувати зустрічі з цих питань. Члени вищої команди повинні погодитися з тим, що просування інноваційних ідей є основною частиною стратегії компанії, поміркувати над тим, як їх власна поведінка підсилос або гальмує це, і вирішити, як вони повинні моделювати зміни та залучати керівництво середньої ланки	Для ефективної інтеграції інновацій з використанням цифрових технологій в діяльність публічного сектору, важливо, щоб не лише уряд визнав, що впровадження інновацій є ключовою стратегією для реалізації напряму цифрової трансформації, а й усі ланки публічного управління та адміністрування культивували командний дух інноваційної діяльності з впровадження цифрових інструментів
Перетворіть обраних керівників на лідерів інновацій	Визначте менеджерів, які певною мірою вже діють як мережеві брокери, і вдосконалить їхні навички тренування та фасилітації, щоб вони могли більш ефективно розвивати можливості інших людей, залучених до інноваційних зусиль. Мета: зробити мережі більш продуктивними	Щоб зробити державне управління та місцеве самоврядування більш інноваційними, необхідно перетворити керівників на лідерів інновацій, шляхом визначення керівників, які вже діють як «конектори», і покращити їх навички тренування та фасилітації, щоб вони могли ефективно залучати інших людей до інноваційних
Створіть можливості для керованих експериментів і швидкого успіху	Щоб швидко розпочати роботу та попутно навчатися, виберіть інноваційну тему чи тематику, а потім створіть невеликі проектні групи. Випробовуючи теми та ідеї, перевірте найефективніші лідерські та організаційні підходи для організації. Мета полягає не в тому, щоб зробити все правильно з першого разу, а в тому, щоб швидко рухатися, щоб надати якомога більшої кількості впливових співробітників позитивний досвід інновацій, навіть якщо проект не приносить результат відразу. Позитивний досвід матиме велике значення для розвитку можливостей та впевненості організації.	

ство є важливим фактором для підвищення інноваційної робочої поведінки працівників не лише через надію та самоефективність, але й безпосередньо. Однією з можливих рекомендацій може бути розвиток трансформаційного лідерства в менеджерів, які шукають шляхи активізації інноваційної робочої поведінки своїх співробітників. Дослідження свідчать про те, що трансформаційне лідерство можна розвинути за допомогою тренінгів із навчанням і наставництвом на всіх рівнях організації [4].

Дослідження Цян Цзиян та ін. [6] визначає вплив лідерства слуги на інтерналізацію мотивації співробітників, орієнтованих на контроль, з точки зору теорії самовизначення та досліджує організаційні контекстуальні граничні умови для стимулювання інновацій. Серед іншого автори виділяють наступні завдання:

1. Для збільшення інноваційної спроможності та посилення інноваційної життєздатності організації та інноваційної атмосфери, необхідно визнати потенціал

для інновацій у співробітників, орієнтованих на контроль, уточнити їх специфічні зовнішні прояви та стимулювати їх автономію.

2. Організації повинні зосередитися на підвищенні свідомості лідерів на всіх рівнях щодо обслуговування, на створенні організаційного клімату автономії та підтримки шляхом навчання лідерів розуміти значення, ефективність та інноваційний потенціал співробітників з орієнтацією на контроль, регулярного інструктування рівня орієнтації співробітників на контроль та доручення їм сприяти створенню атмосфери автономії в організації.

3. Організації повинні розуміти процес, за допомогою якого керівництво може сприяти інтерналізації мотивації співробітників з орієнтацією на контроль, прояснивши суттєву роль регулювання в стимулюванні потенціалу працівників до інновацій [6].

Загальноприйнята думка щодо державного сектора полягає в тому, що інновації в державному секторі — це

Рис. 1. Модель лідерства та менеджменту впровадження інновацій у забезпеченні цифрових трансформацій

Джерело: розроблено авторами.

фактичний оксюморон. Було висунуто ряд пояснень, чому це так. Теорія суспільного вибору стверджує, що агенції державного сектору зазвичай є монополіями, які не мають конкурентного тиску для інновацій. Політологи зауважили, що зацікавленість ЗМІ та опозиційних партій у викритті провалів державного сектору (менеджмент у акваріумі) є потужною перешкодою для інновацій. Крім того, суворі обмеження центрального органу та корупції та корупція створюють перешкоди для інновацій. Організаційні соціологи відзначили, що організації державного сектора, як правило, є великими бюрократичними структурами, які функціонують для стабільного та послідовного виконання своїх основних завдань і протистояння змінам або порушенням цих завдань. Останніми роками цю загальноприйнятну думку поставили під сумнів. Державний сектор зіткнувся з необхідністю зменшення витрат на управління та, одночасно з можливостями застосування інформаційних технологій, які змусили його впроваджувати інновації. Неурядові організації в ряді країн намагалися каталізувати інновації в державному секторі шляхом заснування нагород за інновації в державному управлінні. Ці нагороди мали дві спільні цілі: протидію публічній критиці чи ворожості щодо державної служби, частково через те, що вона не сприймається як неінноваційна, а також заохочення розвитку та поширення інновацій і передового досвіду в державному секторі [2].

Стратегічні рішення щодо впровадження інновацій можуть бути прийняті як зверху, так і знизу, і деякі дослідники вважають, що інновації знизу вгору є джерелом багатьох нововведень у технологічних фірмах, але в державному секторі зазвичай інновації здійснюються згори [2].

Інновації "знизу вгору" не тільки можуть сприяти досягненню цілей, поставлених політиками та вищими державними службовцями, але й можуть стати джерелом ініціатив, які політики готові прийняти як свої власні. На початку 1990-х років один особливо інноваційний менеджер середньої ланки в промисловості Канади думав про те, як федеральний

уряд може отримати присутність в Інтернеті, що швидко розвивається. Студент бакалаврату, який працював в уряді, запропонував інтерактивний веб-сайт, на який би вчителі початкової та середньої школи надсилали навчальні матеріали, і було запущено SchoolNet. Програма призвела до федерально-провінційної ініціативи підключити всі 16 500 канадських початкових і середніх шкіл до Інтернету до 2000 року. Федеральні та провінційні політики стали активними та помітними прихильниками цих програм і започаткували інші ініціативи для розширення доступу до Інтернету по всій Канаді [2].

Дослідження [1] показує, що більшість керівників вищої ланки не заохочують і не моделюють інноваційну поведінку. Якби вони це зробили, вони могли б надати співробітникам підтримку, необхідну для інновацій. Вони також можуть зробити ряд інших практичних кроків для впровадження інновацій. Ці кроки [1] розглянуті нами для реалізації в приватному та публічному секторах (табл. 1).

Узагальнюючи все вищезазначене, пропонуємо наступну модель лідерства та менеджменту впровадження інновацій у забезпеченні цифрових трансформацій (рис. 1).

Відображені на рис. 1 елементи визначають наступні обов'язки лідера:

1. Лідер повинен мати чітке розуміння того, що таке цифрова трансформація та як вона може покращити бізнес-процеси організації. Крім того, лідер повинен вміти оцінювати технологічні та інноваційні потреби своєї організації та розуміти, які конкретні інструменти та рішення можуть бути використані для досягнення мети.

2. Лідер повинен вміти пояснити своїм співробітникам, чому цифрова трансформація є важливою для організації та які переваги вона може принести. Крім того, лідер повинен бути здатним залучати своїх співробітників до процесу впровадження інновацій та надавати їм можливість брати участь у проектах, що сприяють цифровій трансформації організації.

3. Лідер повинен мати досвід управління проектами та бути здатним ефективно розподіляти ресурси, в тому

числі бюджет та персонал, для досягнення цілей проєктів впровадження інновацій. Крім того, лідер повинен бути здатним ефективно взаємодіяти зі стейкхолдерами та забезпечувати високу якість виконання проєктів.

4. Лідер повинен вміти визначити необхідні інструменти та технології для впровадження інновацій та забезпечення цифрової трансформації. Також важливо забезпечити належний рівень безпеки та захисту даних від зовнішніх загроз.

5. Забезпечення належного рівня навчання та підтримки співробітників. Лідер повинен забезпечувати належний рівень навчання та підтримки своїх співробітників, щоб вони могли використовувати нові інструменти та технології та бути ефективними в цифровому середовищі. Це може включати навчання нових навичок, надання підтримки з боку IT-підрозділу та проведення тренінгів.

6. Лідер повинен розробити систему моніторингу та оцінки ефективності проєктів впровадження інновацій та цифрової трансформації, щоб мати змогу контролювати процес та вносити зміни, якщо необхідно.

7. Лідер повинен створити середовище, де інновації та нововведення є нормою та стимулюються, а також підтримувати ініціативи та ідеї своїх співробітників.

У цілому, успішне впровадження інновацій та цифрової трансформації вимагає не тільки технічного знання, але також лідерських якостей, зокрема, здатності мотивувати та керувати своєю командою, розвивати інноваційну культуру в організації та приймати стратегічні рішення. Крім того, лідер повинен мати чіткий бізнес-план та розуміння мети впровадження інновацій та цифрової трансформації, а також здатність комунікувати цю мету та стратегію зі своєю командою та іншими зацікавленими сторонами.

Успішне впровадження інновацій та цифрової трансформації є процесом, який вимагає часу та зусиль. Лідер повинен мати терпіння та готовність до змін, а також бути здатним пристосовуватися до непередбачуваних обставин.

Успішне впровадження інновацій та цифрової трансформації вимагає комплексного підходу, що охоплює не лише технічні аспекти, але й лідерські якості, стратегічне бачення та інноваційну культуру в організації.

ВИСНОВКИ

Організаційна культура є важливою рушійною силою для впровадження інновацій, а для досягнення цього можна використовувати різні стилі лідерства: транзакційне, трансформаційне та інтегроване. Транзакційне лідерство використовує грошові стимули, тоді як трансформаційне — негрошові, звертаючись до моралі та етики. Трансформаційне лідерство спрямоване на досягнення колективних цілей, за допомогою взаємовикористання мотивів досягнення планованих змін у лідера та послідовників. Дослідження показали, що трансформаційне лідерство має важливу роль у розвитку інноваційної робочої поведінки, де стійкість та оптимізм є опосередковувачами між трансформаційним лідерством та інноваційною робочою поведінкою працівників.

Успішна інновація потребує ідеї, планування та координації команди. Менеджмент відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної організації робіт та плануванні бюджету. Трансформаційний стиль лідерства до-

поможе зосередитися на розвитку позитивних психологічних ресурсів серед працівників, що сприятиме їхній інноваційній діяльності.

Щоб покращити інноваційну продуктивність працівників, орієнтованих на контроль, лідерам необхідно змінити свій стиль поведінки та заохочувати автономність, стосунки та компетентність співробітників на всіх рівнях. Нижчі рівні керівництва повинні усвідомлювати психологічні потреби своїх підлеглих та надавати їм певний ступінь самостійності, а також виховувати почуття приналежності до організації. Комплексне використання визначеного регулювання з різних точок зору може стимулювати потенціал для інновацій у працівників, орієнтованих на контроль.

Для забезпечення успіху цифрової трансформації, керівництво повинно додавати питання впровадження інновації, заснованих на використанні цифрових технологій до офіційного порядку денного на регулярних зустрічах та встановлювати показники ефективності та цілі для інновацій. Крім того, керівництво повинно створювати можливості для керованих експериментів та швидкого успіху, щоб стимулювати впровадження цифрових інструментів. Ключовою роллю у виконанні цих завдань належить лідерству. Керівництво повинно перетворити обраних менеджерів на лідерів інновацій, які здатні вести команди у розробці та впровадженні інновацій для цифрових трансформацій.

Модель лідерства та менеджменту впровадження інновацій у забезпеченні цифрових трансформацій включає сім основних елементів: розуміння цифрової трансформації та її впливу на організацію, комунікація та залучення персоналу, управління проєктами та ресурсами, створення відповідної інфраструктури та технологічних рішень, забезпечення належного рівня навчання та підтримки співробітників. впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності, підтримка інноваційної культури в організації.

Загалом, модель лідерства та менеджменту впровадження інновацій у розвитку цифрової економіки та суспільства повинна бути спрямована на створення інноваційної культури в організації, де інновації є надзвичайно важливими, а цифрова трансформація є нормою і одним з основних завданням для керівництва та команди.

Література:

1. Barsh J., Capozzi M.M., Davidson J. Leadership and innovation. McKinsey Quarterly. 1. 2008: 36. URL: <https://imagic.com/eLibrary/ARCHIVES/GENERAL/MCKNSYUS/M080104B.pdf>
2. Borins S. Leadership and innovation in the public sector. Leadership & Organization Development Journal. 23.8 (2002): 467—476. URL: https://www.researchgate.net/profile/Sandford-Borins/publication/241103966_Leadership_and_Innovation_in_the_Public_Sector/links/0f317530b56512c81a000000/Leadership-and-Innovation-in-the-Public-Sector.pdf
3. Bracht E. M., et al. Innovation across cultures: Connecting leadership, identification, and creative behavior in organizations. Applied Psychology 72.1 (2023): 348—388. URL: <https://iaap-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/apps.12381>
4. Karimi S. et al. The Role of Transformational Leadership in Developing Innovative Work Behaviors: The

Mediating Role of Employees' Psychological Capital. Sustainability 15.2 (2023): 1267. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/2/1267>

5. Orazi D.C., Turrini A., Valotti G. Public sector leadership: new perspectives for research and practice. International Review of Administrative Sciences. 2013. № 79 (3). P. 486—504. URL: https://www.researchgate.net/publication/258182955_Public_sector_leadership_-_New_perspectives_for_research_and_practice

6. Qiang Z., et al. Potential of Passive Employees: How Servant Leadership Can Stimulate Innovation among Control-Oriented Employees. Sustainability 15.1 (2023): 144. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/1/144>

7. Жекало, Г. І. Цифрова економіка України: проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород: Гельветика, 2019. Вип. 26. Ч. 1. С. 56—60. URL: bit.ly/3HodilE

8. Сопівник Р. В. Ретроспективний аналіз основних теорій лідерства. Вісник Національного університету оборони України. 2012. № 4 (29). С. 104—109. URL: bit.ly/3HodilE

9. Україна 2030E — країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>

10. Цифровий порядок денний для Європи: повідомлення комісії до Європейського парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів. Брюссель, 19.5.2010. URL: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2019/10/COMMUNICATION-FROM-THE-COMMISSION-TO-THE-EUROPEAN-PARLIAMENT.pdf>

References:

1. Barsh, J. Capozzi, M.M. and Davidson, J. (2008), "Leadership and innovation", McKinsey Quarterly, vol. 1, 36, available at: <https://immagic.com/eLibrary/ARCHIVES/GENERAL/MCKNSYUS/M080104B.pdf> (Accessed 20 April 2023).

2. Borins, S. (2002), "Leadership and innovation in the public sector", Leadership & Organization Development Journal, vol. 23 (8), pp. 467—476, available at: https://www.researchgate.net/profile/Sandford-Borins/publication/241103966_Leadership_and_Innovation_in_the_Public_Sector/links/0f317530b56512c81a000000/Leadership-and-Innovation-in-the-Public-Sector.pdf (Accessed 20 April 2023).

3. Bracht, E.M. (2023), "Innovation across cultures: Connecting leadership, identification, and creative behavior in organizations", Applied Psychology, vol. 72 (1), pp. 348—388, available at: <https://iaap-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/apps.12381> (Accessed 20 April 2023).

4. Karimi, S. (2023), "The Role of Transformational Leadership in Developing Innovative Work Behaviors: The Mediating Role of Employees", Psychological Capital. Sustainability, vol. 15 (2), 1267, available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/2/1267> (Accessed 20 April 2023).

5. Orazi, D.C. Turrini, A. and Valotti, G. (2013), "Public sector leadership: new perspectives for research and

practice",. International Review of Administrative Sciences, vol. 79 (3), pp. 486—504, available at: https://www.researchgate.net/publication/258182955_Public_sector_leadership_New_perspectives_for_research_and_practice (Accessed 20 April 2023).

6. Qiang, Z. (2023), "Potential of Passive Employees: How Servant Leadership Can Stimulate Innovation among Control-Oriented Employees", Sustainability, vol. 15 (1), 144, available at: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/1/144> (Accessed 20 April 2023).

7. Zhekalo, H.I. (2019), "Digital economy of Ukraine: problems and development prospects", Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, vol. 26 (1), pp. 56—60, available at: bit.ly/3HodilE (Accessed 20 April 2023).

8. Sopivnyk, R.V. (2012), "Retrospective analysis of the main theories of leadership", Visnyk Natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy, vol. 4 (29), pp. 104—109, available at: bit.ly/3HodilE (Accessed 20 April 2023).

9. Ukrayinskyi instytut maybutnoho (2018), "Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy", available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (Accessed 20 April 2023).

10. European Commission (2010), "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Digital Agenda for Europe", available at: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2019/10/COMMUNICATION-FROM-THE-COMMISSION-TO-THE-EUROPEAN-PARLIAMENT.pdf> (Accessed 20 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 01.05.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

С. О. Гладкий,
аспірант кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-9520-5895>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.150

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

S. Hladky,
Postgraduate student of the Department of International Relations and Political Consulting,
Open International University of Human Development "Ukraine"

THEORETICAL PRINCIPLES OF OPTIMIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF DIGITAL RESOURCES IN UKRAINE

У статті проаналізовані питання оптимізації публічного управління відповідно до розвитку цифрових ресурсів. Обґрунтовано, до основних ознак цифрового ресурсу слід віднести: документи, нормативно-правові документи, структурований масив документів (система документів); має певну форму, зручну для формування, зберігання, передачі та сприйняття; містить соціально значиму інформацію, відібрану за певними ознаками; може відкриватися лише за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. Необхідність цифровізації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування викликана воєнним часом, особливостями сучасної ринкової ситуації, а також швидким розвитком інформаційно-комунікативних технологій, проблематикою соціально-економічного розвитку регіонів. зазначено, що на сьогодні змінюється сама система публічного управління з урахуванням застосування цифрових ресурсів, зокрема: система публічного управління стає гнучкою, оптимальною, раціональною, крім того запровадження цифровізації сприяє зменшенню проявів корупції в системі публічного управління. Водночас, на сьогодні виникає проблема оптимізації чисельності публічних службовців та кількості органів державної влади. Дійсно, перехід публічного управління у інформаційно-комунікативний простір демонструє те, що не всі публічні службовці володіють цифровими компетенціями, можуть перебудувати власну діяльність з урахуванням нової дійсності, водночас і їх чисельність не відповідає вимогам сьогодення і деякі функції, які виконують публічні службовці або дублюються або можуть бути перенесені в інформаційний простір, що покращить якість та швидкість надання таких функцій.

Запропоновані наступні пропозиції щодо оптимізації системи публічного управління з урахуванням розвитку цифрових ресурсів в Україні: налагодження електронної взаємодії з громадськими та комерційними організаціями, їх координація з органами публічного управління; підтримка та мотивація поширення програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом; стимулювання вирівнювання розвитку регіональних центрів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій; проведення комплексної та системної роботи з гармонізації та погодження нормативно-правових документів у галузі створення та розповсюдження цифрових технологій управління та відповідної їм інфраструктурної підтримки; розвиток екосистем наукових розробок та інновацій у галузі інформаційно-комунікаційних технологій; забезпечення дієвого захисту інформації; розвиток довіри до цифрових технологій управління та надання державних адміністративних послуг, навчання роботі з електронними послугами; формування цифрових компетенцій у публічних службовців; зменшення цифрової нерівності серед населення.

The article analyzes the issues of optimization of public administration in accordance with the development of digital resources. The author justifies that the main features of a digital resource should include: documents, regulatory and legal documents, a structured array of documents (document system); has a certain form, convenient for formation, storage, transmission and perception; contains socially significant information selected on certain grounds; can be opened only with the help of information and communication technologies. The need for digitization of the activities of state authorities and local self-government is caused by wartime, the peculiarities of the modern market situation, as well as the rapid development of information and communication technologies, the problems of socio-economic development of regions. It is stated that today the public administration system itself is changing, taking into account the use of digital resources, in particular: the public administration system becomes flexible, optimal, rational, in addition, the introduction of digitalization helps to reduce the manifestations of corruption in the public administration system. At the same time, today there is a problem of optimizing the number of public servants and the number of state authorities. Indeed, the transition of public administration into the information and communication space demonstrates that not all public servants possess digital competences, can rebuild their own activities taking into account the new reality, at the same time, their number does not meet the requirements of today and some functions performed by public servants are either duplicated or can be transferred to the information space, which will improve the quality and speed of providing such functions.

The author offers the following proposals for optimizing the public administration system taking into account the development of digital resources in Ukraine: establishing electronic interaction with public and commercial organizations, their coordination with public administration bodies; support and motivation for the distribution of open source software; stimulating the leveling of the development of regional centers in the field of information and communication technologies; carrying out complex and systematic work on harmonization and agreement of regulatory and legal documents in the field of creation and distribution of digital management technologies and their corresponding infrastructural support; development of ecosystems of scientific developments and innovations in the field of information and communication technologies; ensuring effective protection of information; development of trust in digital technologies of management and provision of state administrative services, training in working with electronic services; formation of digital competencies of public servants; reduction of digital inequality among the population.

Ключові слова: публічне управління, оптимізація публічного управління, інформаційна безпека, цифрові ресурси, бази даних, захист інформації, цифрова компетенція.

Key words: public administration, optimization of public administration, information security, digital resources, databases, information protection, digital competence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Парадигми нового інформаційного світу диктують свої вимоги щодо оптимізації та розвитку системи публічного управління. Інформаційно-комунікаційні технології (далі ІКТ) у сучасній Україні також стали частиною управлінських систем у всіх галузях та сферах публічного управління, забезпечення національної безпеки та правопорядку.

На даний час публічне управління з розглядається як системний процес, елементи якого поєднані за допомогою ІКТ. Здійснення цих інновацій на основі імплементації ІКТ у сфері публічного управління розширює

можливості обороту інформаційних ресурсів у правотворчій та правореалізуючій діяльності на різних рівнях, водночас створює загрози щодо інформаційної безпеки держави, витоку особистих даних, важливих державних документів та інформації.

На сьогодні відбувається оптимізація публічного управління під впливом інновацій у системі цифрових технологій, запроваджується система надання адміністративних послуг через застосування у смартфоні, скорочуються терміни надання таких послуг, покращується документообіг в системі органів державної влади, спрощуються комунікації між органами державної вла-

ди, органами державної влади та громадянами тощо. Тому на сьогодні виникла об'єктивна потреба у здійсненні системного аналізу проблеми оптимізації публічного управління під впливом розвитку цифрових ресурсів в Україні.

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ТА ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми цифрової трансформації системи публічного управління, концепції розвитку електронного урядування широко висвітлюються в науковій літературі такими зарубіжними та вітчизняними вченими, як Е. Аблякимов, Є. Бабалик, В. Буданов, О. Бухтатий, О. Васильєва, О. Григор, П. Клімушин, Р. Коваль, В. Коновал, Д. Кононенко, А. Кешелава, Т. Мельникова, А. Митко, Н. Новицька, О. Павлишин, В. Румянцев, А. Серенко, К. Якушенко, А. Шиманська та багатьма іншими. Проте відсутні системні дослідження щодо оптимізації публічного управління під впливом розвитку цифрових ресурсів в Україні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є системний аналіз оптимізації публічного управління під впливом розвитку цифрових ресурсів в Україні.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

З метою системного аналізу питання оптимізації публічного управління під впливом розвитку цифрових ресурсів в Україні звернемо увагу на дефініцію "цифрові ресурси".

Ресурси (з франц. *ressource* "допоміжний засіб") визначаються як джерела чогось [3, с. 185].

У науковій літературі немає однозначного підходу до питання, яку інформацію слід вважати ресурсом, а яка інформація таким ресурсом не є. У чинному законодавстві, незважаючи на широке застосування терміна, нормативно-правова дефініція цифрового ресурсу відсутня, що є безперечним пробілом, виходячи зі стратегічної значущості для цієї категорії для подальшої оптимізації публічного управління та формування електронного публічного управління.

У науці існують різні трактування цього визначення. Цифрові ресурси — будь-які типи ресурсів, які можна передати та/або отримати доступ до них із застосуванням цифрових технологій. Зазвичай цифрові ресурси — це сукупність цифрового контенту впорядкованого/поданого у зручній формі для виконання завдань та досягнення цілей в усіх сферах життєдіяльності. До цифрових ресурсів, зокрема належать: електронні бази даних, архіви, урядові документи, економічні дані, енциклопедії, бібліографічні покажчики, електронні книги, цифрові колекції тез, доповідей, монографій, зображень, наукових досліджень, цифрові довідники, словники та путівники, цифрові освітні ресурси, а також мультимедійні та інтерактивні ресурси (цифрові симулятори, моделі, анімація, ігри, відео ресурси тощо) [2].

До цифрових ресурсів відносять не лише сукупність інформації та матеріального носія (документ), а й власне відомості, тобто виділяється змістовна (ідеальна) сторона інформації [1, с. 81—89].

Можна визначити такі ознаки цифрового ресурсу: це документ чи структурований масив документів (система документів); має певну форму, зручну для формування, зберігання, передачі та сприйняття; містить соціально значиму інформацію, відібрану за певними ознаками; може відкриватися лише за допомогою інформаційно-комунікативних технологій.

Таким чином, цифровий ресурс це відомості (соціально значуща інформація), сформовані за певними критеріями (ознаками) та зафіксовані на матеріальному носії у будь-якій формі подання.

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що інформація (оцифровані дані) стає стратегічним ресурсом публічного управління. Однак, ефективний перехід на цифрову платформу публічного управління можливий за системного підходу за всіма напрямками цифрового уряду, в тому числі, внесення змін до законодавства, адміністративні внутрішньовідомчі процеси, підвищення комп'ютерної грамотності та інформаційної культури державних службовців та населення, технологічної інфраструктури та інвестиційних моделей та ін.

Необхідність цифровізації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування викликана воєнним часом, особливостями сучасної ринкової ситуації, а також швидким розвитком інформаційно-комунікативних технологій, проблематикою соціально-економічного розвитку регіонів.

Зазначена цифрова трансформація визначається тенденціями оновлення та трансформації системи публічного управління, модернізації міжнародних економічних відносин та розробки інноваційних способів створення та використання різних інформаційних масивів:

1. Розробка та широке застосування технологічних засобів передачі та отримання відомостей за незначних фінансових витратах.

2. Практико-орієнтований та економічно обґрунтований режим зберігання та обробки інформаційних ресурсів, що має ключове значення серед інших факторів виробництва у діяльності суб'єктів приватного бізнесу та ресурсного забезпечення представників публічного сектору економіки [12].

3. Високий рівень результативності розробок елементів електронно-технічної підтримки інформаційних комунікацій між структурними одиницями публічного управління, а також їх взаємодії з представниками приватного бізнесу.

Таким чином, можна виокремити наступні характеристики формування інноваційної моделі публічного управління під впливом розвитку цифрових ресурсів:

1. Освоєння та застосування цифрових технологій, що дозволяють спростувати та прискорювати операції пошуку необхідних відомостей для розгляду комплексних питань щодо регулювання різних сфер приватного підприємництва. Використання взаємопов'язаних один з одним цифрових платформ забезпечення безперервного обміну відомостями, необхідні для системних та несистемних комунікацій.

2. Інформаційно-управлінські комунікації повинні функціонувати для ефективного виконання державно-управлінських рішень, а також для здійснення GR-менеджменту окремими приватними компаніями щодо діяльності структур офіційного регулювання економіки.

3. Сучасні цифрові технології дозволяють розширити міжвідомчі та міжрівневі інформаційні контакти при взаємодії структурних підрозділів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства. Тим самим відбувається підтримка горизонтальних і вертикальних зв'язків, які в своїй сукупності при електронно-цифровому забезпеченні формують електронно-функціональну мережу як основу єдиного режиму розробки та прийняття державно-управлінських рішень.

4. Розширення переліку державних адміністративних послуг, що надаються за допомогою електронної взаємодії у вигляді діяльності багатофункціональних центрів, а також за допомогою офіційних сайтів у мережі Інтернет. Консолідація взаємодіючих інформаційних систем органів публічного управління з об'єднанням їх інформаційних ресурсів, що доповнюється формуванням та наданням інформаційно-комунікаційних послуг за принципом одного вікна [12; 13].

На сьогодні змінюється сама система публічного управління з урахуванням застосування цифрових ресурсів, зокрема: система публічного управління стає гнучкою, оптимальною, раціональною, крім того запровадження цифровізації сприяє зменшенню проявів корупції в системі публічного управління. Водночас, на сьогодні виникає проблема оптимізації чисельності публічних службовців та кількості органів державної влади. Дійсно, перехід публічного управління у інформаційно-комунікативний простір демонструє те, що не всі публічні службовці володіють цифровими компетенціями, можуть перебудувати власну діяльність з урахуванням нової дійсності, водночас і їх чисельність не відповідає вимогам сьогодення і деякі функції, які виконують публічні службовці або дублюються або можуть бути перенесені в інформаційний простір, що покращить якість та швидкість надання таких функцій.

Крім того, на сьогодні виникає проблема зміни комунікацій між органами державної влади, між органами державної влади та місцевого самоврядування, а також громадянами. І, звичайно, потребує розробка та оновлення електронних систем баз даних, які б могли об'єднуватися в єдину мережу з метою спрощення процедури співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, громадянами, бізнесом.

Наступна проблема — це проблема формування інформаційної безпеки та збереження баз даних.

Надійний метод забезпечення захисту інформації — авторизація користувачів та розмежування прав доступу, що в Європейському Союзі здійснюється за допомогою єдиної системи ідентифікації та автентифікації. Доступ до служби eDelivery (електронної взаємодії органів публічного управління) здійснюється за допомогою систем ідентифікації eIDAS, включаючи eID та eSignature з дотриманням вимог інформаційної безпеки [10; 11]. Використовується мережевий сервіс TESTA, що надає трансєвропейські послуги обміну даними між адміністраціями, забезпечує європейську магістральну мережу обміну даними між різними державними адміністраціями. Мережа використовує IP-протоколи для забезпечення універсального доступу, але керується Комісією Європейського Союзу окремо від глобальної мережі, що забезпечує високий рівень безпеки [6].

Таким чином, на сьогодні виникла реальна потреба у формуванні дієвого захисту інформації, яка функціонує у системі публічного управління в електронному вигляді.

За останні 20 років державний сектор у Європейському Союзі значно розвинувся у реалізації ініціатив щодо формування ефективної системи електронного уряду та цифрових перетворень.

Загалом цифрова взаємодія всередині Європейського Союзу ґрунтується на методології EIF (European Interoperability Framework). Сфера EIF охоплює три типи взаємодії:

— A2A (Administration to Administration) — взаємодія органів публічного управління;

— A2B (Administration to Business) — взаємодія органів публічного управління та бізнес-структур;

— A2C (Administration to Citizen) — взаємодія органів публічного управління та громадян [9].

Принцип активності має на увазі, що причиною мінливості елементів є не тільки реакція на зовнішні дії (наприклад, розповсюдження нових технологій), а й внутрішня активність. Оцінювати реалізацію цього принципу можна, спираючись на статистичні дані, що характеризують інформаційні взаємодії лише на рівні регіонів. У Європейському Союзі розвиток багатьох систем та служб походить "від центру", що пояснює відсутність надмірності інформаційних систем членів Європейського Союзу. Наприклад, згідно з матеріалами Європейської комісії [Digitising], для всіх країн Європейського Союзу існує лише 28 електронних "ініціатив" цифрової трансформації промисловості. (тобто по 1-3 на країну — учасницю Євросоюзу). Використовуються так звані "будівельні блоки" (модулі), базових інфраструктур цифрових послуг. При цьому "основні сервісні платформи" означають центри цифрових сервісних інфраструктур, націлені на забезпечення трансєвропейських з'єднань, доступу та взаємодії, які відкриті для держав-членів та можуть бути відкриті для інших організацій [4].

Цифрова платформа Європейського Союзу також підтримує різні типи як послуг, так і служб, що їх надають. У рамках платформи використовуються портали відкритих даних (PUBLIC OPEN DATA), система електронного виставлення рахунків (eINVOICING), система підтримки автоматичного перекладу мовами країн Європейського Союзу, служба державних закупівель (ePROCUREMENT), система охорони здоров'я (eHEALTH), а також система взаємозв'язку комерційних реєстрів (BRIS), яка пов'язує державні та комерційні реєстри, а також реєстри окремих компаній усіх держав — членів Європейського Союзу. Система взаємозв'язків між бізнес-реєстри складається з базової сервісної платформи (Європейська центральна платформа, ECP) та бізнес-реєстрів держав-членів. Вона використовує Європейський портал електронної юстиції (e-Justice) як європейської електронної точки доступу до інформації про компанії. Основні очікувані результати [4] приєднання комерційних реєстрів пов'язуються зі збільшенням довіри до єдиного електронного ринку через забезпечення більш безпечного бізнес-середовища для споживачів, покращенням роботи та співробітництва публічного управління з бізнес-сектором, забезпеченням прозорості та полегшенням трансєвропейського

го доступу до інформації про компанії та ін. З 2018 р. розпочато розробку та впровадження ланцюжків взаємодій на основі технології блокчейн (у звичайному режимі взаємодія між органами відбувається за допомогою служби eDelivery). Також діє низка освітніх платформ для громадян Євросоюзу, починається розробка та введення в експлуатацію платформи розвитку "цифрових" навичок (European platform for digital skills and jobs) [7].

З урахуванням аналізу системи цифрових платформ публічного управління Європейського Союзу можна назвати наступний склад її відмінних якостей:

- всебічна розвинена електронна взаємодія не лише між органами національного та наднаціонального публічного управління, а й їхній тісний взаємозв'язок з бізнес-спільнотою та громадськими інститутами;
- наявність розвиненої семантичної узгодженості різних організаційно-функціональних елементів системи;
- широке використання програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом;
- повсюдне просування та підтримка використання концепції "відкритих даних", що згідно дослідженнями дає додаткові стимули суспільному розвитку;
- створення умов та стимулів навчання громадян активному використанню електронних технологій взаємодії з державою, бізнесом та громадськими інститутами;
- зацікавленість та увага держави у підтримці наукових досліджень, проектів та ініціатив щодо створення та розвитку інноваційних розробок у галузі наскрізних цифрових технологій, насамперед у галузі хмарних обчислень, аналізу великих даних, розподілених реєстрів, штучного інтелекту тощо [8; 13].

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна виокремити наступні пропозиції щодо оптимізації системи публічного управління з урахуванням розвитку цифрових ресурсів в Україні:

- налагодження електронної взаємодії з громадськими та комерційними організаціями, їх координація з органами публічного управління;
- підтримка та мотивація поширення програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом;
- стимулювання вирівнювання розвитку регіональних центрів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, що може бути досягнуто за допомогою використання гнучкої моделі управління цифровим розвитком та координацією загального надрегіонального центру розвитку цифрових технологій управління;
- проведення комплексної та системної роботи з гармонізації та погодження нормативно-правових документів у галузі створення та розповсюдження цифрових технологій управління та відповідної їм інфраструктурної підтримки;
- розвиток екосистем наукових розробок та інновацій у галузі інформаційно-комунікаційних технологій (цифрові інкубатори, акселератори, програми надання фінансування тощо);
- забезпечення дієвої захисту інформації;
- розвиток у суспільстві довіри до цифрових технологій управління та надання державних адміністра-

тивних послуг, навчання роботі з електронними послугами;

- формування цифрових компетенцій у публічних службовців;
- зменшення цифрової нерівності серед населення шляхом залучення інвестицій на закупівлю необхідних інформаційно-комунікативних технологій для населення країни.

Література:

1. Огородов Д. В. К вопросу о правовой охране информации. Интеллектуальная собственность: современные правовые проблемы: Проблемно-тематический сб. М.: ИГП, ИНИОН РАН, 1999. С. 81—89.
2. Рамка цифрової компетентності для громадян України (DigComp 2.0: Digital Competence Framework for Citizens). URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-opriyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlyagromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf
3. Тлумачний словник української мови / уряд. Т. В. Ковальова; худож.-оформлювач Л. П. Вировець. Харків: Фолио, 2015. 591 с.
4. Di Maio A. Introducing the gartner digital government maturity model 2.0. Gartner Research. 2017. 20 July. URL: <https://www.gartner.com/en/documents/3764382/introducing-the-gartner-digital-government-maturity-mode>.
5. Digitising European Industry — catalogue of initiatives. URL: <https://ec.europa.eu/futurium/en/content/digitising-european-industry-catalogueinitiatives>.
6. European Union. "Digital Platform for public services. Final Report". DG Joint Research Centre. URL: <https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/document/2018-10/330043300REPJRCDigitalPlatformsBM-D2.5FinalReportv051018.pdf>.
7. e-Government Action Plan 2016-2020 Accelerating the digital transformation of government. Communication from the commission to the European parliament and the council, The European economic and social committee of the regions.COM (2016) final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0179&from=EN>
8. Hinchey M., Fitzgerald B., Krehbiel F. Donnellan B., Margaria T. Innovation potential of software technologies in the context of horizon 2020. European Commission, 2016 URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/innovationpotential-software-technologies>.
9. Moyer K. Three styles of digital business platforms. Gartner research. 2016. 12 October. URL: <https://www.gartner.com/en/documents/3471540/three-styles-of-digital-business-platforms>.
10. Regulation (EU) № 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.257.01.0073.01.ENG.
11. Regulation (EU) № 283/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 on

guidelines for trans-European networks in the area of telecommunications infrastructure and repealing Decision No 1336/97/EC (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0283&rid=78>.

12. Williams M., Valayer C. Digital Government Benchmark — Study on Digital Government Transformation. European Union. 2018. URL: <https://joinup.ec.europa.eu/collection/elise-european-location-interoperability-solutions-egovernment/document/report-digital-government-benchmark-study-digital-government-transformation>.

13. World Bank. The EAEU 2025 digital agenda: prospects and recommendations. Overview. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/850581522435806724/The-EAEU-2025-digital-agenda-prospects-and-recommendationsoverview-report>.

References:

1. Ohorodov, D. V. (1999), "On the issue of legal protection of information", Yntellektualnaia sobstvennost: sovremennye pravovye problemy: Problemno-tematicheskii sb. [Intellectual property: modern legal problems: Problem-thematic conference], YHP, YNYON RAN, Moscow, Russia.

2. Ministry of Digital Transformation (2021), "Digital Competence Framework for Citizens of Ukraine (DigComp 2.0: Digital Competence Framework for Citizens)", available at: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifrapoprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlyagromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf (Accessed 30 Mar. 2023).

3. Kovalova, T. V. (2015), Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory dictionary of the Ukrainian language], Folio, Kharkiv, Ukraine.

4. Di Maio A (2017), "Introducing the gartner digital government maturity model 2.0", Gartner Research, 20 July, available at: <https://www.gartner.com/en/documents/3764382/introducing-the-gartner-digital-government-maturity-mode> (Accessed 10 Mar. 2023).

5. European Commission (2023), "Digitising European Industry — catalogue of initiatives", available at: <https://ec.europa.eu/futurium/en/content/digitising-european-industry-catalogueinitiatives>. (Accessed 30 Mar. 2023).

6. European Union (2018), "Digital Platform for public services. Final Report", DG Joint Research Centre, available at: <https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/document/2018-10/330043300REPJRCDigitalPlatformsBM-D2.5FinalReportv051018.pdf> (Accessed 21 Mar. 2023).

7. European Union (2016), "e-Government Action Plan 2016—2020 Accelerating the digital transformation of government", Communication from the commission to the European parliament and the council, The European economic and social committee of the regions.COM (2016) final, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0179&from=EN> (Accessed 21 Mar. 2023).

8. Hinchey, M. Fitzgerald, B. Krehbiel, F. Donnellan, B. & Margaria, T. (2016), "Innovation potential of software

technologies in the context of horizon 2020", European Commission, available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/innovationpotential-software-technologies>. (Accessed 21 Mar. 2023).

9. Moyer K. (2016), "Three styles of digital business platforms", Gartner research, 12 October, available at: <https://www.gartner.com/en/documents/3471540/three-styles-of-digital-business-platforms>. (Accessed 21 Mar. 2023).

10. European Parliament and of the Council (2014), "Regulation (EU) № 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC", available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AAOJ.L_.2014.257-01.0073.01.ENG. (Accessed 21 Mar. 2023).

11. European Parliament and of the Council (2014), "Regulation (EU) № 283/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 on guidelines for trans-European networks in the area of telecommunications infrastructure and repealing Decision No 1336/97/EC (Text with EEA relevance)", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0283&rid=78>. (Accessed 21 Mar. 2023).

12. Williams, M. & Valayer, C. (2018), "Digital Government Benchmark — Study on Digital Government Transformation", European Unio, available at: <https://joinup.ec.europa.eu/collection/elise-european-location-interoperability-solutions-egovernment/document/report-digital-government-benchmark-study-digital-government-transformation> (Accessed 21 Mar. 2023).

13. World Bank (2018), "The EAEU 2025 digital agenda: prospects and recommendations. Overview", available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/850581522435806724/The-EAEU-2025-digital-agenda-prospects-and-recommendationsoverview-report> (Accessed 21 Mar. 2023).

Стаття надійшла до редакції 20.04.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

В. О. Форсюк,
аспірант, ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4594-3487>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.156

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В РАМКАХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

V. Forsyuk,
Postgraduate student, Training, Research and Production Center
of the National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

PUBLIC MANAGEMENT ENSURING DURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION
WITHIN THE FRAMEWORK OF ENVIRONMENTAL SAFETY AND ECONOMIC SECURITY

Стаття присвячена вдосконаленню методик оцінювання еколого-економічного стану регіону, дослідженню технологічного ланцюжка: екологічний моніторинг — оцінка антропогенних дій на довкілля — автоматизовані інформаційні системи по поліпшенню стану довкілля регіону і його стійкому розвитку — проблеми ухвалення раціональних управлінських рішень. Об'єктом дослідження статті виступає еколого-економічна оцінка територій, що є особливо актуальною проблемою в умовах переходу до ринкових відносин. У статті говориться про вдосконалення аналізу структури природоохоронних витрат на регіональному рівні, про необхідність впровадження на регіональному рівні банку даних, який включатиме нормативно-правову інформацію, інформацію про екологічні нормативи, дані регіонального екологічного моніторингу, інформацію про соціально-економічну ситуацію регіону і сферу техногенної дії. Окрім цього, в статті представлені етапи проведення регіонального еколого-економічного аналізу, а також структура еколого-економічної інформації.

The paper is devoted to the improvement of methods for the environmental and economic state of the region assessment, research of the technological chain: environmental monitoring — assessment of anthropogenic actions on the environment — automated information systems for improving the state of the environment of the region and its sustainable development — making rational management decisions. The object of the research is the social, environmental and economic assessment of territories, which is a particularly urgent problem in the conditions of the transition to market relations. The paper talks about improving the analysis of the structure of nature protection costs at the regional level, about the need to implement a data bank at the regional level, which will include regulatory and legal information, information about environmental standards, regional environmental monitoring data, information about the social and economic situation of the region and the technogenic actions. In addition, the paper presents the stages of regional environmental and economic analysis, as well as the structure of environmental and economic information.

The quality of the environment is increasingly important as a factor in the stable development of society and ensuring the competitiveness of the Ukrainian economy on the world market. Significant environmental diversification of the territory of Ukraine, peculiarities of social and economic

processes in the regions, which are far from homogeneous in historical, natural, social and economic terms, actualize the problem of regionally differentiated approaches to environmental safety management. In turn, the low efficiency of public administration mechanisms of sustainable environmental development of Ukraine determines the objective necessity of ensuring the environmental safety and economic security of the state and its regions, which requires an appropriate theoretical basis, methodological approaches, and scientific substantiation of directions for its implementation.

Support of environmental safety and economic security is a program of actions aimed at achieving the intended goals of the state. Protection against environmental hazards means carrying out a system of measures aimed at eliminating or limiting the effect of environmental risk factors, which leads to its reduction to an acceptable level.

Prevention of environmental hazards is the implementation of a preventive system of measures aimed at eliminating or minimizing the probability of the appearance and action of potential and existing environmental risk factors in order not to exceed an acceptable level.

Ключові слова: публічне управління, управлінські рішення, стійкий розвиток, еколого-економічний аналіз, еколого-економічна оцінка.

Key words: public management, management decisions, sustainable development, environmental and economic analysis, environmental and economic assessment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах виникає необхідність масштабного аналізу еколого-економічних процесів в регіоні, дослідження взаємозв'язку соціально-економічних і екологічних характеристик розвитку території і подальшого удосконалення концептуально-практичних аспектів стратегії стійкого розвитку регіону. Комплексна соціо-еколого-економічна оцінка територій в даний час у зв'язку з переходом до ринкових відносин є досить актуальною. Різні оцінки території сприяють виявленню та осмисленню механізму найбільш фундаментальних процесів, що формують територіальні соціально-економічні структури та визначають основи територіальної організації життя суспільства

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми публічного управління екологічною сферою досліджували В. Бакуменко, Н. Дацій, О. Мордвінов, В. Сиченко, О. Шевченко. Питанню формування державної політики у сфері екологічної безпеки в Україні присвячено роботи відомих науковців і фахівців, таких як В. Андронов, Г. Білявський, Б. Буркинський, О. Веклич, О. Заржицький, В. Кравців, О. Лазор, Н. Малиш, В. Шевчук та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження та аналіз еколого-економічних процесів в регіоні та ухвалення раціональних управлінських рішень державної політики в сфері екологічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз стану довкілля є завданням величезної складності. У зв'язку з цим є актуальний підхід, в якому досліджуються джерела екологічної небезпеки з урахуванням територіальних характеристик, згодом робиться аналіз зміни екологічної обстановки на цій території, спровокованої під дією різних антропогенних чинників. Зміна екологічної обстановки на певній території оцінюється за допомогою компонентів довкілля (води, ґрунту, повітря) відносно здоров'я населення, стану рослинного і тваринного світу. При цьому виникає необхідність виявлення екологічних проблем з подальшим їх ранжируванням по рівню екологічних загроз, необхідність розподілу територій регіону по мірі небезпеки екологічної ситуації [2, с. 84].

Можливість цілеспрямованого виділення заповідних зон, парків і заповідників є істотним регулюючим чинником в реалізації еколого-економічної рівноваги територій, що збільшує їх екологічну безпеку. Аналіз дії господарської діяльності на довкілля (еколого-економічний аналіз) зводиться до виявлення кореляції між параметрами, що входять в еколого-економічну систему. Виявлення кореляції, на наш погляд, є винятковим чинником в дослідженні стану еколого-економічної системи і прогнозуванні її розвитку.

Етапи реалізації еколого-економічного аналізу виглядають таким чином:

— аналіз природозберігаючої діяльності підприємств;

- аналіз складу екологічних витрат;
- аналіз стабільності еколого-економічних систем;
- аналіз техніко-організаційного показника природозберігаючого процесу;
- аналіз підсумків роботи по підвищенню якості екології.

Еколого-економічний аналіз при цьому базується на обчисленні відносних показників, які необхідно порівнювати:

- із заданими значеннями екологічних нормативів;
- з показниками інших регіонів;
- з показниками минулих років;
- з витратами, необхідними для поліпшення стану довкілля.

Етапами проведення регіонального еколого-економічного аналізу, на наш погляд, являються:

1. Збір первинної інформації, необхідної для проведення аналізу:

- звітність організацій;
- задані значення нормативів.

2. Дослідження показників природоємності виробництва.

3. Аналіз наявного рівня природозберігаючої діяльності і результатів від екологічних витрат.

4. Дослідження складу і зміни витрат на охорону довкілля підприємств і регіональних органів влади.

5. Зіставлення міри дії господарської діяльності на довкілля із стійкістю регіональної еколого-економічної системи.

6. Аналіз зміни абсолютних і відносних показників природозберігаючої діяльності підприємств [1, с. 29].

Результати еколого-економічного аналізу потрібні як керівництву підприємств регіону (результати аналізу використовуються для еколого-економічного планування, контролю і прогнозування), так і адміністраціям регіонів.

Отже, еколого-економічний аналіз можна розділити на внутрішній (що проводиться усередині підприємств) і зовнішній (що здійснюється на регіональному рівні органами статистики) аналіз. Предмет еколого-економічного аналізу складається із спрямованості еколого-економічного розвитку; способів рішення еколого-економічних проблем; системи взаємозв'язку трудової діяльності населення і стану екології під впливом чинників, що виявляються крізь призму еколого-економічних параметрів обумовлених зв'язків в схемі зв'язок — трансформація — результат. В даний момент розроблені теоретико-методологічні основи і показники в цілях оцінки природозберігаючої діяльності підприємств, які, в принципі, застосовні у рамках регіонального еколого-економічного аналізу.

Таким чином, для цього аналізу застосовані нижче-зазначені показники:

- ціна природозберігаючого пристрою на 1 км² території, на душу населення;
- скидання забруднених стічних вод в річки, озера, моря на душу населення;
- індекс економічної щільності регіону, виражений як відношення обсягу виробництва до одиниці земельної площі;
- викидання в повітря отруйних речовин на 1 км² території, на душу населення;

— індекс техногенного навантаження, виражений як використання жителями продуктів харчування, твердого палива, енергії вітру і інших, витрачених на виробництво і споживання;

— питома вага витрат на охорону довкілля на душу населення;

— індекс впливу на екологію, виражений як похідне чисельності населення, продукції, вироблюваної на одного робітника і об'єму отруйних речовин на одиницю вироблюваної продукції;

— відсоток вилову, очищення, знищення отруйних речовин та ін.

В результаті цього аналізу отримані дані необхідно порівнювати з відповідними показниками еколого-економічного аналізу інших регіонів і з показниками, визначуваних по країні в цілому. Еколого-економічний аналіз у більшості випадків розглядається в якості аналізу структури природоохоронних витрат. У рамках цього аналізу досліджуються наступні питання:

— оцінювання продуктивності застосування джерел фінансування природозберігаючих заходів;

— спостереження за цільовим витрачанням засобів;

— оцінювання оптимального розміру і спрямованості витрат на охорону довкілля;

— виявлення розміру, спрямованості і джерел фінансування витрат для природозберігаючих заходів;

— дослідження розміру, складу і динаміки витрат на охорону довкілля;

— виявлення результативності витрат на охорону довкілля [5, с. 10].

Для аналізу структури природоохоронних витрат на регіональному рівні необхідно скористатися встановленими еколого-економічними принципами. Причому, можна привести порівняння фактичних показників природоохоронних витрат з витратами, необхідними для поліпшення стану довкілля і т. д. Також потрібний аналіз балансу матеріальних ресурсів підприємства: "вхід у виробництво" і "вихід з виробництва". Таким чином, можна буде оцінити якість природоохоронних заходів, що проводяться. Будь-яка територія локального, регіонального, національного або глобального рівня являється, по суті, "еколого-економічною системою". Для реалізації концепції стійкого розвитку цієї системи велику роль грає комплексна еколого-економічна оцінка стану території. Комплексна еколого-економічна оцінка стану території можлива в умовах глибокого дослідження, що допускає розгляд групи параметрів:

- стан довкілля;
- кліматичні характеристики;
- міра розвитку економіки;
- промислові потужності;
- коефіцієнти народжуваності і смертності;
- показники здоров'я населення;
- місце території в структурі мікроекономічних зв'язків.

Також існують різні методи дослідження і оцінювання міри стійкості еколого-економічного розвитку регіонів. Ці методи застосовані до галузей публічного управління, які представляють найвищу

небезпеку для природно-господарського балансу регіону. Оскільки стійкий розвиток регіону у більшій частині визначений станом його природно-ресурсного потенціалу, то, отже, стає актуальним оцінювання еколого-економічного стану регіону [4, с. 62].

Етапами цього оцінювання еколого-економічного стану регіону, на нашу думку, являтимуться:

- аналіз стану якості регіонального природно-ресурсного потенціалу;
- аналіз викидів забруднюючих речовин;
- оцінка стану здоров'я населення;
- порівняльний аналіз з контрольною територією.

Еколого-економічна оцінка стану територій у більшості випадків пов'язана з проблемою перетину різних показників стану довкілля, сфери техногенної дії і економічного розвитку.

У сфері практичного застосування еколого-економічної оцінки стану територій необхідно, щоб вона ґрунтувалася на відповідній нормативно-правовій і інформаційній базі. Для вирішення проблеми забезпечення стійкого розвитку регіону необхідно, щоб еколого-економічна інформація була доступною, якісною, оперативною і надійною. При цьому також необхідно створити, на наш погляд, базу еколого-економічної інформації на регіональному рівні, включаючи оцінку:

- регіонального природно-ресурсного потенціалу і міри використання цього потенціалу;
- економічних наслідків антропогенної дії на навколишнє середовище;
- екологічних наслідків антропогенної дії на довкілля;
- соціальних наслідків антропогенної дії на довкілля.

Таким чином, на регіональному рівні, на нашу думку, потрібний певний банк даних, що включає нормативно-правову інформацію, інформацію про екологічні нормативи, дані регіонального екологічного моніторингу, інформацію про соціально-економічну ситуацію регіону і сферу техногенної дії.

В допомогу для ухвалення раціональних управлінських рішень необхідно також використати спеціалізовані інформаційні технології (автоматизовані інформаційні системи) по поліпшенню стану довкілля регіону і його стійкому розвитку. Для даних автоматизованих інформаційних систем початкова еколого-економічна інформація ґрунтуватиметься на раніше вказаному банку даних на регіональному рівні [3, с. 304].

Також потрібне дослідження наступного технологічного ланцюжка: екологічний моніторинг — оцінка антропогенних дій на довкілля — автоматизовані інформаційні системи по поліпшенню стану довкілля регіону і його стійкому розвитку — проблеми ухвалення раціональних управлінських рішень. Таким чином, аналіз проблеми забезпечення стійкого розвитку потребує додаткових досліджень. Для цього потрібна зміна структури еколого-економічної інформації через її представлення в параметрах єдності економічних процесів і сукупності екологічних чинників.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

При аналізі отриманих еколого-економічних оцінок стану територій регіону виявляються певні пріоритети його розвитку. Також інформація, що отримується в результаті аналізу еколого-економічних оцінок, корисна для вирішення регіональних еколого-економічних проблем, для вирішення проблем забезпечення стійкого розвитку регіону і ухвалення раціональних управлінських рішень. Таким чином, показники еколого-економічного аналізу, на нашу думку, є частиною системи показників стійкого розвитку. Тому проведення фундаментальних досліджень на базі показників, отриманих за допомогою еколого-економічного аналізу, сприятливо сприятиме розробці моделей стійкого розвитку регіону.

Література:

1. Веклич О. О. Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні. Фінанси України. 2009. № 11. С. 20—34.
2. Данилишин Б.М. Екологічна складова політики сталого розвитку: монографія. Донецьк: Юго-Восток ЛТД, 2008. 256 с.
3. Іртищева І.О., Стройко Т.В., Стегней М.І. Фактори та особливості екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 1. С. 302—310.
4. Мандрик В.О., Новак У.П. Екологічний податок в Україні: зарубіжний досвід, сучасні реалії, напрями удосконалення. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.6. С. 20—26. практ. конф., м. Запоріжжя: КПУ, 2019. — С. 61—62.
5. Ходаківська О.В., Гнатенко І.А., Дяченко Т.О., Сабій І.М. Моделі підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань: управління ресурсами та витратами. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 15. С. 5—11.

References:

1. Veklych, O.O. (2009), "Modern trends in financial support of environmental protection activities in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 20—34.
2. Danylyshyn, B.M. (2008), *Ekolohichna skladova polityky staloho rozvytku* [Ecological warehouse policy of steel development], *Yugo-Vostok, Donetsk, Ukraine*.
3. Irtyshcheva, I.O. Stroiko, T.V. and Stehnei, M.I. (2015), "Factors and features of ecologically sustainable development of rural areas in conditions of global challenges", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 1, pp. 302—310.
4. Mandryk, V.O. and Novak, U.P. (2016), "Ecological tax in Ukraine: foreign experience, modern realities, areas for improvement", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 26.6, pp. 20—26.
5. Khodakivska, O.V. Hnatenko, I.A. Dyachenko, T.O. and Sabiy, I.M. (2021), "Models of entrepreneurship in terms of innovation economy and knowledge economy: resource and cost management", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 5—11.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2023 р.

Д. І. Пучков,
аспірант кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-0514-2415>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.160

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

D. Puchkov,
Postgraduate student of the Department of International Relations and Political Consulting,
Open International University of Human Development "Ukraine"

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE PROBLEM OF REFORMING PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE IN CONDITIONS OF DIGITALIZATION

У статті проаналізовані наукові підходи до проблеми реформування публічного управління в Україні в умовах діджиталізації. З'ясовано, що термін діджиталізація, як, втім, і саме явище діджиталізації більшою мірою властиві економічним та виробничим процесам, проте зараз ми можемо спостерігати певні елементи діджиталізації суспільних процесів, що змінюють соціальний простір, механізми публічного управління та реалізації публічної влади. Зазначено, що діджиталізація — це процес формування та використання системного інформаційного простору з баз даних, які можуть функціонувати в межах інформаційно-комунікативних технологій. Діджиталізація покращує нашу життєдіяльність, робить можливим отримання якісних безпечних адміністративних та державних послуг, покращує процеси управління, надає можливості працювати, вчитися, комунікувати не виходячи з дому в будь-якій точці світу. Виокремленні завдання діджиталізації системи публічного управління, зокрема: розвиток механізмів надання громадянам та громадським організаціям державних, адміністративних та інших послуг, передача та обмін відомостями, інформацією за допомогою нових технологій; відкритість, якість та ефективність політичної електронної взаємодії; забезпечення надійності та захисту державної інформаційної системи та доступних сервісів; модернізація систем та адміністративних послуг, враховуючи цифрові тренди; встановлення єдиних стандартів міжвідомчого електронного зв'язку органів влади державної влади та органів місцевого самоврядування; формування цифрового архіву; створення національної системи управління даними; реалізація низки комплексних проєктів, спрямованих на всебічну цифрову адаптацію органів влади та населення; розвиток та застосування "наскрізних" цифрових технологій у галузі цифрової економіки. Зазначено, що діджиталізація публічного управління несе також певні загрози інформаційній та національній безпеці, у тому числі через несанкціоноване розповсюдження даних або втручання в системи управління.

The article analyzes scientific approaches to the problem of reforming public administration in Ukraine in conditions of digitalization. The author found out that the term digitalization, as well as the phenomenon of digitalization itself, are more characteristic of economic and production processes, but now we can observe certain elements of digitalization of social processes that change the social space, mechanisms of public management and implementation of public power. The author states that digitization is the process of forming and using the system information space from databases that can function within the limits of information and communication technologies. Digitization improves our daily life, makes it possible to receive high-quality, safe administrative and state services, improves management processes,

provides opportunities to work, study, communicate without leaving home in any part of the world. The author singles out the tasks of digitization of the public administration system, in particular: development of mechanisms for providing citizens and public organizations with state, administrative and other services, transfer and exchange of information, information using new technologies; openness, quality and efficiency of political electronic interaction; ensuring the reliability and protection of the state information system and available services; modernization of systems and administrative services, taking into account digital trends; establishment of uniform standards for interdepartmental electronic communication of state authorities and local self-government bodies; formation of a digital archive; creation of a national data management system; implementation of a number of complex projects aimed at comprehensive digital adaptation of authorities and the population; development and application of "end-to-end" digital technologies in the field of digital economy. It is noted that digitalization of public administration also poses certain threats to information and national security, including through unauthorized dissemination of data or interference in management systems.

Ключові слова: публічне управління, діджиталізація, діджиталізація публічного управління, цифрове публічне управління, електронне урядування.

Key words: public administration, digitalization, digitization of public administration, digital public administration, e-government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасній глобальній економіці спостерігається зростаючий вплив нових технологій, зумовлений високими темпами науково-технічного прогресу. Розвиток інформаційних та комунікаційних технологій створило можливості для збирання та аналізу великих баз даних. Нові алгоритми інтелектуального аналізу баз даних та мови машинного навчання розробляються підтримки процесу вдосконалення штучного інтелекту. Роботизація людської діяльності швидко розвивається, та штучний інтелект, який здатний все краще імітувати можливості людського розуму, сприяє тому, щоб високотехнологічні машини дедалі частіше заміняли людей, виконуючи їх складні виробничі операції. Прикладом цього є автономні хірургічні роботи, які самостійно виконують рутинні хірургічні процедури. Розвиток так званого Інтернету речей (Internet of Things), а згодом та Інтернету всього (Internet of Everything) пропонує абсолютно нові технологічні можливості у галузі створення автономних та інтелектуальних транспортних засобів, а також у галузі зв'язку один з одним з використанням технологій мобільних промислових машин. Усі ці зміни означають, що ми можемо констатувати факт початку четвертої промислової революції, яка, як очікується, призведе, окрім іншого, до створення цифрової моделі публічного управління.

Технологічні зміни, що динамічно відбуваються, активно впливають на систему публічного управління та на державну службу, змушуючи їх приймати складні рішення щодо вибору стратегії розвитку сучасного українського суспільства. Водночас, виникають інноваційні загрози та виклики, пов'язані з інформатизацією та глобалізацією світового суспільства. Щоб відповісти та мінімізувати такі виклики системи публічного управління має швидко змінюватись, використовуючи переваги нових моделей управління, застосування інформаційно-комунікативних технологій у всіх сферах управління, застосовувати штучний інтелект для вирішення та прогнозування складних управлінських ситу-

ацій. Внаслідок початку четвертої промислової революції очікуються радикальні зміни не тільки з точки зору підвищення операційної ефективності та продуктивності публічного управління, але і з погляду нових моделей, що покращують добробут населення, країни, суспільства. Їх основа — активний та постійний розвиток діджиталізації публічного управління. Тому виникає потреба у вивченні питання реформування публічного управління в Україні в умовах діджиталізації.

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ТА ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Слід зазначити, що питання діджиталізації аналізуються через призму цифровізації економіки, бізнес-процесів, удосконалення виробничих процесів тощо, серед зазначених авторів: К. Гуменна, Г. Козбур, І. Струтинська, С. Туль та ін. Питанням цифрових трансформацій та цифровізації публічного управління, розвитку діджиталізації публічного управління, розвитку електронного урядування, електронних послуг аналізують, зокрема: І. Аль-Атті, Т. Биркович, В. Биркович, В. Дрешпак, Н. Грицяк, О. Кабанець, О. Карпенко, П. Клімушин, В. Куйбіда, В. Логвінов, І. Лопушинський, В. Наместнік, О. Орлов, Г. Почепцов, Г. Разумей, М. Разумей, І. Сурай та інші. Разом з тим відсутні системні дослідження питання реформування публічного управління в Україні в умовах діджиталізації.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є систематизація наукових підходів до питання реформування публічного управління в Україні в умовах діджиталізації, виокремлення шляхів удосконалення сучасної моделі публічного управління з урахуванням діджиталізації.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

Однією з особливостей реалізації публічного управління у сучасний історичний період є його діджиталіза-

ція. Водночас, діджиталізація публічного управління як відносно інноваційний феномен поки не завершився і вважаємо, що є природним продовженням формування цифрового суспільства та цифрової держави.

Світовий досвід показує, що сьогодні досить ефективним є впровадження діджиталізації в діяльність органів публічної влади, що створює для громадян можливість самообслуговування та швидкого пошуку необхідної інформації з питань отримання адміністративних послуг, подання звітності, реєстрації на прийом до фахівців тощо [5].

За останні два десятиліття в Україні стрімко почався розвиток електронного державного управління та впровадження нових інструментів. Ця тенденція пояснюється глобальним прогресом у сфері інформаційних і комунікаційних технологій, а також національними зусиллями урядів і державних адміністрацій щодо спрощення роботи та полегшення взаємодії з громадянами та внутрішньої співпраці між державними службовцями. Проте повномасштабне вторгнення російської федерації на нашу територію та введення воєнного стану в Україні мало значний вплив на впровадження цифровізації, електронного урядування та його розвиток в окремих сферах [7].

Термін діджиталізація, як, втім, і саме явище діджиталізації більшою мірою властиві економічним та виробничим процесам, проте зараз ми можемо спостерігати певні елементи діджиталізації суспільних процесів, що змінюють соціальний простір, механізми публічного управління та реалізації публічної влади.

Діджиталізація — це процес переведення аналогових даних у цифровий вигляд [1; 2]. У цьому сенсі процес діджиталізації має універсальний характер. При цьому науковці [4] звертають увагу на те, що особливістю діджиталізації є те, що цей процес характеризується не стільки взаєминами людини та комп'ютера, а носить більш глобальний характер та впливає на різні сторони суспільного життя, у тому числі на процеси виробництва та споживання, соціальної взаємодії та механізми публічного управління.

Діджиталізація — унікальне явище сучасності, зумовлене розвитком продуктивних сил, і одночасно як процес масштабних змін у відносинах між акторами (урядом, бізнесом і соціумом у представництві його індивідуумів), що охоплює всі сфери суспільної діяльності та відбувається під впливом інтеграції цифрових технологій, даних і мережі Інтернет [9, с. 7].

Діджиталізація — це явище, яке зачіпає як мікрорівень публічного управління, так й життєдіяльність суспільства загалом. Через важливість діджиталізації для соціально-економічного розвитку та її впливу на конкурентоспроможність робляться численні спроби виміряти та оцінити ступінь розвитку цього явища. Одним з найбільш відомих інструментів для оцінки рівня діджиталізації країни є індекс діджиталізації, який вимірює цифровий попит та пропозицію на рівні секторів економіки із використанням 21 індикатора.

Таким чином, діджиталізація — це процес формування та використання системного інформаційного простору з баз даних, які можуть функціонувати в межах інформаційно-комунікативних технологій. Діджиталізація покращує нашу життєдіяльність, робить можливим

отримання якісних безпечних адміністративних та державних послуг, покращує процеси управління, надає можливості працювати, вчитися, комунікувати не виходячи з дому в будь-якій точці світу.

До основних елементів діджиталізації публічного управління в Україні сьогодні, можна віднести:

— багатоканальне інформування та залучення громадян. Тобто, органи публічної влади починають використовувати соціальні мережі та месенджери для спілкування з громадськістю, залучення їх до політичних процесів, вироблення конкретних політичних рішень та обговорень важливих питань. Також в сьогоднішніх реаліях, важлива інформація швидше розповсюджується саме через соціальні мережі [10];

— digital workplace (цифрове робоче місце). Передбачає підбір кадрів, які вміють працювати з новітніми цифровими технологіями, що допомагає підвищити ефективність та мобільність працівників та організації. Такі "цифрові" робочі місця зменшують витрати на апаратне забезпечення, відрядження, приміщення, проблеми під час сплесків епідемій та хвороб [11];

— електронна ідентифікація громадян. Зростаючі обсяги цифрових даних, якими оперує держава та громадяни під час надання публічних послуг, потребують посилення надійності цифрової ідентифікації. Отже, необхідне формування безпечного інформаційно-комунікаційного простору, що забезпечуватиме доступ населення до ключових послуг та ресурсів [12];

— сучасна технічна забезпеченість. Наявність в пунктах надання громадських послуг автоматизованих машин, сучасних технологій для поліпшення надання існуючих та створення нових послуг [11];

— "цифрові" державні платформи. Метою сучасної сервісної політики держави є одночасне підвищення якості державних послуг, оптимізацію кількості публічних службовців та скорочення бюджетних витрат, на апарат управління, натомість залучення цих коштів в більш корисне русло. Успішним прикладом цифрової державної платформи може слугувати найпопулярніший додаток в Україні - "Дія" (скорочено від Держава і я) — мобільний додаток, як і Єдиний веб-портал електронних послуг являються частиною проекту "Держава в смартфоні" [3; 6, с. 95];

— формування цифрової грамотності серед населення країни, державних службовців. Потребує формування в онлайн та офлайн режимах курсів цифрової грамотності, основних навичок щодо користування різними застосунками тощо;

— зменшення проявів цифрової нерівності через залучення коштів державних та недержавних фінансів для закупівлі відповідних гаджетів для малозабезпечених верств населення.

Діджиталізація публічного управління надає переваги щодо трансформації системи надання послуг та системи управління в межах інформаційно-комунікаційного простору, зменшує прояви корупції, покращує систему надання будь-яких консультацій, послуг, інформації для маломобільного верств населення або людей, які перебувають в віддалених населених пунктах або за кордоном.

При переведенні в цифровий вигляд різних управлінських, господарських, соціальних, кадрових, економічних процесів держава, підприємства та приватні осо-

би активно накопичують персональні дані громадян, що у цифровій державі стають значним активом, мають високу цінність [4]. Можна констатувати, що ринок персональних даних — це вже реальність. Проте дієвих інструментів контролю та регулювання цього ринку у держави поки немає. Тому виникає проблема надійного захисту та збереження персональних даних.

Держава також зацікавлена у збиранні персональних даних як основи створення ефективної системи управління, маючи при цьому необмежений обсяг правових можливостей. Проте будь-які інформаційні системи, у тому числі створювані на порталах органів державної влади, на жаль, уразливі перед несанкціонованим втручанням. Все це створює ситуацію потенційної небезпеки порушення прав людини.

Процес демократизації в Україні, її курс на децентралізацію системи публічного управління, пропаганду залучення громадян до публічного обговорення й прийняття суспільно значимих рішень змушує різноманітні інституції ефективно реагувати на вимоги соціуму та технологічного прогресу. Адже все більше інновацій знаходять своє відображення у сфері обслуговування громадян. Це свідчить про поширення технологічного прогресу та кращих новинок його ринку на суспільство, на що своєчасно має реагувати і державна політика [8, с. 328—329].

Таким чином, існує проблема захисту персональних даних, а також формування дієвих механізмів надання всіх адміністративних послуг в електронній формі, що надасть можливість покращити якість надання адміністративних послуг, мінімізує прояви корупції, оптимізує органи державної влади та чисельність державних службовців, раціоналізує використання державного та місцевих бюджетів.

У цифровому суспільстві буття людини реалізується одночасно у двох світах — цифровому та реальному. При цьому цифровий світ дуже серйозно тяжіє над людиною. Саме тому актуальним стає поява нових прав — таких як "право на забуття", що передбачає обмеження доступу невизначеного кола осіб до інформації про громадянина. Вважаємо, що ця сфера буття людини — в цифровому світі — предмет, перш за все, конституційного регулювання, оскільки ця сфера зараз носить всеосяжний характер і стала органічною частиною життя сучасної людини [2].

Інше важливе питання, яке несе в собі діджиталізація — це статус самої держави, його роль у управлінні суспільними процесами, у реалізації цілого ряду конституційно-правових засад. Особливо чітко ці зміни простежуються у соціальній сфері. Вважаємо, що державі доведеться шукати нову точку балансу у сфері реалізації принципу соціальної держави.

З аналогічними проблемами стикаються і зарубіжні держави. За оцінками одного з експертів МОП Дж. Месенджера, в умовах Четвертої промислової революції кількість реально існуючих робочих місць в економіці скорочуватиметься. Вказаний автор наводить дані про те, що потенційно до 47% робітників місць у США за таких умов перебувають у зоні ризику щодо можливості їх роботизації та комп'ютеризації [13]. Вищезгаданий дослідник звертає увагу на те, що на даний момент є такі способи вирішення поставленої проблеми — покладання на державу обов'язків щодо забезпечення роботою всіх бажаючих із виплатою заробітної плати на рівні

прожиткового мінімуму або гарантування громадянам безумовного базового доходу, однак, на його думку, найменш дорогий та ефективніший шлях — скорочення робочого часу [13].

Таким чином, в даний час все більше реальною є загроза звичному укладу в соціально-трудої сфері, що вимагає від держави переосмислення своєї ролі як соціального арбітра.

Проведений аналіз дає підстави виокремити наступні завдання діджиталізації системи публічного управління:

- 1) розвиток механізмів надання громадянам та громадським організаціям державних, адміністративних та інших послуг, передача та обмін відомостями, інформацією за допомогою нових технологій;
- 2) відкритість, якість та ефективність політичної електронної взаємодії;
- 3) забезпечення надійності та захисту державної інформаційної системи та доступних сервісів;
- 4) модернізація систем та адміністративних послуг, враховуючи цифрові тренди;
- 5) встановлення єдиних стандартів міжвідомчого електронного зв'язку органів влади державної влади та органів місцевого самоврядування;
- 6) формування цифрового архіву;
- 7) створення національної системи управління даними;
- 8) реалізація низки комплексних проектів, спрямованих на всебічну цифрову адаптацію органів влади та населення;
- 9) розвиток та застосування "наскрізних" цифрових технологій у галузі цифрової економіки.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що технічний прогрес та створення конкурентоспроможних каналів інтерпретування соціально-економічних та політичних процесів користувачами з активною громадянською позицією змушують уряд шукати нові способи збереження та формування дієвої публічно-управлінської комунікації. На етапі розвитку суспільства складно уявити здійснення будь-яких процесів без інформаційно-комунікативних технологій, частка яких постійно збільшується. Всі сфери життєдіяльності сучасного суспільства різною мірою взаємодіють з інноваційними продуктами та послугами, що створюються для збільшення швидкості та зручності здійснюваних операцій. Конкурентною перевагою стає діджиталізація публічного управління, спрямована на оптимізацію та зниження фінансових витрат, зменшення часу на надання державних послуг, покращення співпраці держави та громадян, мінімізація проявів корупції тощо.

Література:

1. Белікова М. І. Цифровізація публічного адміністрування в умовах воєнного стану. Наукові інновації та передові технології. Серія "Право". 2022. № 8 (10). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/2218/2219>
2. Бережна А.Ю. Діджиталізація як інструмент транспарентності публічного управління. Академічна й університетська наука: результати та перспективи: зб. наук. пр. XII Міжнар. наук.-практ. конф., 6 груд. 2019 р. Полтава: Нац. ун-т імені Юрія Кондратюка, 2019. С. 3—8.

3. Е-урядування — ключ до реформ в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/e-uryaduvannya-klyuch-do-reform-v-ukrayini>

4. Ляшенко В.І., Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія; НАН України, Ін-т економіки промсті. Київ, 2018. URL: https://iie.org.ua/wpcontent/uploads/monografiyi/2017/Lyashenko_Vishnevsky_2018.pdf

5. Ортіна Г. В., Рибальченко Н. П. Діджиталізація публічної влади. Публічне урядування. 2022. № 1 (29). С. 104—109.

6. Пігарєв Ю. та Костенюк Н. Діджиталізація публічного управління як чинник цифрової трансформації України. Актуальні проблеми державного управління. 2021. № 2. С. 92-96. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237257>

7. Тимченко М. С. Розвиток сервісу "Дія" в умовах війни. Нові можливості публічного управління. Публічне управління та регіональний розвиток = Public Administration and Regional Development: наук. журн. 2022. № 17. С. 834—866.

8. Токар М. Громадські організації України в системі розвитку публічно-управлінських відносин: монографія. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України. Львів: ЛРІДУ НАДУ. 2020.

9. Туль С.І. Трансформація світового ринку праці в умовах діджиталізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. Вінниця, 2019. 20 с.

10. Україна 2030E — країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>

11. Халавчук В. О., Чудик-Білоусова Н.І. Сучасні тенденції діджиталізації публічного управління в Україні. XI Міжнародна науково-практична конференція "Сучасні проблеми управління: Трансформація публічного управління у постковідному світі", 18-19 листопада 2021 р. URL: <http://sup.fsp.kpi.ua/proc/article/view/249122>

12. Цифрова адженда України — 2020 ("Цифровий порядок денний" -2020): Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти "цифровізації" України до 2020 року: Проект. URL: <https://uccs.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

13. Jon Messenger. Working time and the future of work. International Labour Office. Geneva: ILO, 2018. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_649907.pdf

References:

1. Bielikova, M. I. (2022), "Digitization of public administration under martial law", *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*. Seriya "Pravo", vol. 8 (10), available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/2218/2219> (Accessed 11 Apr. 2023).

2. Berezhna, A.Iu. (2019), "Digitization as a tool of public administration transparency", *Akademichna u universytetska nauka: rezultaty ta perspektivy XII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Academic and university science: results and prospects XII International. science and*

practice conference], Nats. un-t imeni Yurii Kondratiuka, Poltava, Ukraine, 6 dec.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "E-governance is the key to reforms in Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/e-uryaduvannya-klyuch-do-reform-v-ukrayini> (Accessed 11 Apr. 2023).

4. Liashenko, V.I. & Vyshnevskiy, O.S. (2018), *Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku [Digital modernization of Ukraine's economy as an opportunity for breakthrough development]*, NAN Ukrainy, In-t ekonomiky promsti. Kyiv, Ukraine, available at: https://iie.org.ua/wpcontent/uploads/monografiyi/2017/Lyashenko_Vishnevsky_2018.pdf (Accessed 2 Apr. 2023).

5. Ortina, H. V. & Rybalchenko, N. P. (2022), "Digitization of public authorities", *Publichne uriaduvannya*, vol.1 (29), pp. 104—109.

6. Piharev Yu. ta Kosteniuk N. "Digitization of public power", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2, pp. 92—96, available at: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237257> (Accessed 11 Apr. 2023).

7. Tymchenko, M. S. (2022), "Digitalization of public administration as a factor of digital transformation of Ukraine", *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok = Public Administration and Regional Development: nauk. zhurn.*, vol.17, pp. 834—866.

8. Tokar, M. (2020), *Hromadski orhanizatsii Ukrainy v systemi rozvytku publichno-upravlinskykh vidnosyn [Public organizations of Ukraine in the system of development of public-management relations]*, Lvivskiy rehionalnyi instytut derzhavnoho upravlinnia NADU pry Prezydentovi Ukrainy, Lviv, Ukraine.

9. Tul, S.I. (2019), "Transformation of the global labor market in conditions of digitalization", *Abstract of Ph.D. dissertation, economy Sciences*, Vinnytsia, Ukraine.

10. Ukrainian Institute of the Future (2020), "Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy", available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (Accessed 10 Apr. 2023).

11. Khalavchuk, V. O. & Chudyk-Bilousova, N.I. (2021), "Modern trends of digitization of public administration in Ukraine", *Suchasni problemy upravlinnia: Transformatsiia publichnoho upravlinnia u postkovidnomu sviti XI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [XI International Scientific and Practical Conference. Modern Problems of Management: Transformation of Public Management in the Post-Covid-19 World]*, 18—19 nov, available at: <http://sup.fsp.kpi.ua/proc/article/view/249122> (Accessed 11 Apr. 2023).

12. Torhovo-promyslova palata Ukrainy (2019), "Digital Agenda of Ukraine — 2020 ("Digital Agenda" — 2020): Conceptual principles (version 1.0). Priority areas, initiatives, projects of "digitalization" of Ukraine by 2020: Project", available at: <https://uccs.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (Accessed 11 Apr. 2023).

13. Jon Messenger (2018), "Working time and the future of work. International Labour Office", Geneva: ILO, available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_649907.pdf (Accessed 11 Apr. 2023).

Стаття надійшла до редакції 21.04.2023 р.